

Burgers en hun Landschap

ISBN: 978-90-327-0404-9

© 2014 Alterra
postbus 47, 6700 AA Wageningen

**Burgerparticipatie en
maatschappelijk initiatief**

Burgers en hun Landschap

Burgerparticipatie en maatschappelijk initiatief

Deze publicatie is een compilatie van de reeks Burgers en Landschap die is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Economische Zaken (destijds LNV), in de vorm van helpdeskvragen, kennisbasisonderzoek en beleidsondersteunend onderzoek.

De reeks Burgers en Landschap bevat studies en essays over de betekenis van burgerinitiatieven voor landschapsontwikkeling en landschapsbeleid.

De reeks bestaat uit:

- Voorbeelden van burgerparticipatie en maatschappelijk initiatief (Burgers en Landschap, Deel 1, 2008)
- Trends en theorieën over betrokkenheid van burgers (Burgers en Landschap, Deel 2, 2008)
- Strategieën van burgerinitiatieven (Burgers en Landschap, Deel 3, 2010)
- The importance of being NIMBY (Burgers en Landschap, Deel 4, 2010)
- Effecten van burgerinitiatieven en de rol van de rijksoverheid (Burgers en Landschap, Deel 5, 2011)

Naast de reeks Burgers en Landschap is gebruik gemaakt van teksten en cases uit de studie: Zelforganisatie in het landelijke gebied, van Liesje Floor en Irini Salverda (2006).

ISBN: 978-90-327-0404-9

© 2014 Alterra
postbus 47, 6700 AA Wageningen
info.alterra@wur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, scan, fotokopie of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Burgers en hun Landschap

Burgerparticipatie en maatschappelijk initiatief

Rosalie van Dam

Irini Salverda

Roel During

Martijn Duineveld

Inhoud

9 **Voorwoord**

11 **Inleiding**

1/ Trends en theorieën

17 **Inleiding**

19 **Maatschappelijke trends en burgerbetrokkenheid**

25 **Beleidendstrend burgerbetrokkenheid**

31 **Theorieën over burgerbetrokkenheid**

43 **Burgerparticipatie en maatschappelijk initiatief**

2/ Initiatieven: Een eerste verkenning

47 **Inleiding**

3/ Initiatieven: Strategieën

91 **Inleiding**

4/ Initiatieven: Effecten

139 **Inleiding**

5/ Burgerverzet en burgerinitiatieven

189 **Inleiding**

191 **The importance of being Nimby**

6/ Conclusies en aanbevelingen

209 **Vele wegen leiden naar Rome**

231 **Index burgerparticipatie**

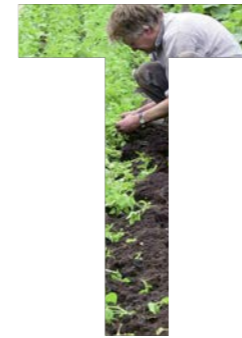
233 **Index burgerinitiatieven**

243 **Referenties**

Voorwoord

Terwijl de budgetten voor natuur en landschap krimpen, groeit tegelijkertijd het aantal actieve burgers dat zich organiseert om zelf verantwoordelijkheid te nemen voor hun omgeving. Eigen verantwoordelijkheid en actief burgerschap uiten zich bijvoorbeeld in inspirerende burgerinitiatieven waarbij mensen het beheer voeren over hun landschap, samen natuur ontwikkelen of de eigenheid van een plek willen versterken. Mensen zetten zich in voor natuur en landschap op een specifieke plek omdat ze het belangrijk vinden om deze plek te beschermen, mooier te maken of te ontwikkelen.

In dit meerjarig onderzoek werd Wageningen UR in de gelegenheid gesteld om kennis over het organiserend vermogen van burgers en de behaalde resultaten te onderzoeken op draagkracht en te bezien op wat voor manier de overheid dit potentieel kan faciliteren. Tegelijkertijd agendeert dit onderzoek een veranderende rol voor wetenschap en kennis. Meer en meer zal de wetenschap de functionele waarde van kennis moeten gaan bewijzen, niet alleen voor overheden, maar ook voor maatschappelijke initiatieven van burgers.

De rol, kracht en meerwaarde van burgerinitiatieven in de maatschappij zijn nog lang niet uitgekristalliseerd, evenmin als de beste wijze om daar als overheid en kennisinstelling mee om te gaan. De volle potentie van burgerinitiatieven kunnen we ons nog niet voorstellen. Wel is duidelijk dat de domeinen van burgers, overheden en kennisinstellingen in de samenleving aan fundamentele veranderingen onderhevig zijn en opnieuw gekeken zal moeten worden naar verantwoordelijkheden, organisatieprocessen en opdrachtgeverschap. Deze publicatie kan daarbij van dienst zijn.

Prof. dr. M.J. Kropff

Rector Magnificus/vice-voorzitter

Raad van Bestuur Wageningen University & Research centre

Inleiding

inder sturen, minder regels en meer initiatief laten aan de samenleving, zo luidt het credo van de overheid al enkele jaren. Binnen de huidige maatschappelijke en bestuurlijke context nemen eigen verantwoordelijkheid en

eigen initiatief een steeds belangrijkere rol in. Burgers wachten niet meer af of de overheid hen informeert of betreft bij het maken van plannen. Zij zetten zich uit zichzelf in voor dingen die zij belangrijk achten. Zij organiseren zich rondom een gedeeld probleem, belang of ideaal en werken samen om kansen optimaal te kunnen benutten en vormen daarmee een steeds belangrijkere actor in het maatschappelijke krachtenveld. Tegelijkertijd zien we dat het krachtenveld op het platteland ook sterk is toegenomen door globalisering, hervormingen in het Europese landbouwbeleid, verstedelijking en veranderende behoeften van consumenten.

Het gebruik van het landelijke gebied behoort al lang niet meer tot het unieke domein van de boer. Het platteland is intussen bedolven onder allerlei claims die met elkaar moeten worden verzoend. Er moet meer natuur komen, er moet recreatief van alles te beleven zijn, men wil meer en plezieriger wonen in het buitengebied, de bedrijfsterreinen

dijen uit, het karakteristieke landschap moet bewaard worden en agrariërs moeten er ook hun brood verdienen. Kortom, niet alleen bestuurlijke vernieuwingen, ook maatschappelijke ontwikkelingen nodigen burgers in het landelijke gebied uit om zich te organiseren.

Beleidsmatig is er de afgelopen jaren dan ook veel aandacht voor burgerinitiatieven, getuige de programma's die geïnitieerd zijn bij verschillende departementen en de aandacht voor burgerinitiatieven in verschillende nota's en coalitieakkoorden. Het ministerie van Economische Zaken¹ zet al vanaf het laatste kabinet Balkenende in op bewustwording van burgers van de waarde van natuur en landschap en het aanmoedigen van burgers om een actievere rol te spelen met betrekking tot natuur en landschap. Initiatieven van actieve burgers werden onder het motto 'het wordt mooier als u meedoet', geagendeerd als een positieve ontwikkeling die versterkt zou moeten worden. Daarnaast heeft het ministerie de ambitie geformuleerd dat in 2020 de helft van alle Nederlanders op enigerlei wijze betrokken is bij het vormgeven en onderhouden van het landschap.

Sinds de intrede van het kabinet Rutte-Verhagen is de politieke aandacht voor natuur en landschap verminderd, maar de aandacht voor actief burgerschap toegenomen. Daar valt landschap ook onder, aldus de opvattingen van de voormalige staatssecretaris Bleker van het ministerie van EL&I. Volgens hem is het landschap als geheel een belangrijk gegeven voor boer en burger, maar behoeft het geen

Meer natuur erbij! Feestelijke opening natuurgebied aan de Grasweg

Het natuurgebied aan de Grasweg is feestelijk geopend. Het Grasweggebied fungeert als een ecologische verbindingzone tussen het Graswegbos en het Kooisteebos en is voortgekomen uit een burgerinitiatief van de bewoners aan de Grasweg. Zij hebben samen de stichting **Natuurlijk Grasweggebied** opgericht en subsidies geregeld voor de aanleg en het beheer van het natuurgebied. Inmiddels zijn vijf partijen betrokken bij het realiseren van het natuurgebied. Waterschap Hollandse Delta heeft de aanleg van de waterberging geregeld en gefinancierd. De stichting Het Zuid-Hollands Landschap gaat samen met de stichting

Natuurlijk Grasweggebied het beheer van het gebied verzorgen. De provincie Zuid-Holland heeft het gebied opgenomen in de Ecologische Hoofdstructuur en heeft subsidies verstrekt voor de inrichting van het gebied. De gemeente is eigenaar van de grond en heeft deze kosteloos beschikbaar gesteld voor het project. **Natuurlijk Grasweggebied bracht partijen samen.**

(Hellevoetse Post, 29 september 2010)

plannen en beleid vanuit Den Haag. Wel moet het ministerie de voorwaarden scheppen. De staatssecretaris zag het liefst dat boeren en burgers in de regio gezamenlijk bepalen welke waarden het landschap moeten kenmerken en hoe die worden behaald en onderhouden. *'Dat vraagt veel samenwerking en daar ligt de uitdaging'*, aldus Bleker.² Met het aantreden van staatssecretaris Sharon Dijksma eind 2012 is dit beleid niet fundamenteel gewijzigd.

Het idee om de verantwoordelijkheid voor natuur en landschap terug te leggen in de samenleving en maatschappelijke en burgerinitiatieven te bevorderen, laat zich niet eenduidig vertalen in een nieuwe beleidsaanpak. Want wat zijn de ervaringen en de concrete instrumenten waarmee de overheid burgers en bedrijven zover krijgt dat de helft van alle Nederlanders taken en verantwoordelijkheden op zich gaat nemen die voorheen tot het overheidsdomein behoorden? Hoe kan er voor gezorgd worden dat stimulering niet leidt tot een nieuw soort afhankelijkheid van subsidies? Wat heeft de overheid op dit punt te bieden en te bewaken?

De uitdaging is om op een constructieve manier te balanceren tussen betrokkenheid en distantie. Enerzijds moeten initiatieven worden ondersteund, zeker wanneer zij tegemoetkomen aan kwesties van algemeen belang, zoals de zorg voor natuur en landschap of het leefbaar houden van kleine dorpskernen. Anderzijds moeten zij niet gehinderd worden door allerlei barrières in het proces van idee tot uitvoering. Te veel bemoeienis slaat initiatief en creativiteit lam, te weinig betrokkenheid kan er toe leiden dat mensen zich terugtrekken en daarmee niet alleen met de rug naar de overheid, maar ook met de rug naar de rest van de samenleving komen te staan.

Burgerinitiatieven blijken, aldus de beschreven voorbeelden in dit boek, in staat tot het mobiliseren van sociaal kapitaal, regionale en lokale kennis of als aanjager van bestaande plannen die te lang in de kast blijven liggen. Als voorbeeld van zo'n burgerinitiatief kunnen de activiteiten van de Stichting Natuurlijk Grasweggebied genoemd worden. Dit initiatief groeide uit tot de realisering van 7 hectare natuurgebied.

Dit voorbeeld van zelforganisatie in het landelijk gebied roept vragen op. Hoe groot is het aantal en aandeel van dergelijke initiatieven? Wie zijn de mensen die op deze manier hun stempel drukken op de toekomst van het landelijke gebied? Wat drijft hen hiertoe? Hoe gaan ze te werk? Waar lopen ze tegenaan? Passen de initiatieven in beleidskaders,

of hanteren mensen geheel eigen doelen en strategieën? Dagen deze initiatieven de overheid uit om daadwerkelijk haar verantwoordelijkheid te delen en ruimte te geven aan particulier initiatief? Slaan we een nieuwe weg in, waarbij burgers samenwerken en zelf beslissen hoe het er in hun gebied aan toegaat? Allemaal interessante vragen waar deze publicatie meer inzicht in geeft.

Dit boek beschrijft een zoektocht naar inzicht in de kracht en betekenis van burgerinitiatieven die meer verantwoordelijkheid nemen voor een groene leefomgeving. De basis van het onderzoek vormt een inventarisatie van een groot aantal praktijkvoorbeelden van zelforganiserende burgers. Deze voorbeelden van burgerinitiatieven en burgerparticipatie worden geclusterd en geanalyseerd op achterliggende drijfveren, motieven voor samenwerking, strategieën en effecten om een initiatief te laten slagen. We bezien de initiatieven in het licht van trends in de samenleving waarbij de burger zich meer en meer manifesteert en laten zien hoe de actieve burger in beleid wordt gevat. Deze ontwikkelingen worden theoretisch onderbouwd en aangevuld met een doorkijk op het ontstaan van sociale innovatie en veranderende verhoudingen tussen burger en overheid als gevolg van burgerinitiatieven. Het boek biedt inspiratie voor nieuwe initiatieven en bevat advies hoe de overheid de kracht en effectiviteit van burgerinitiatieven kan vergroten.

Noten

- 1) Voorheen het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, daarna ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie.
- 2) Stellingen van staatssecretaris Henk Bleker van het ministerie van EL&I tijdens het debat 'Boer en Land' dat de Leeuwarder Courant op 20 december 2010 organiseerde.

A photograph of three young women sitting on a grassy field. The woman on the left is looking down at something in her hands. The woman in the middle is smiling and looking towards the woman on the right. The woman on the right is holding a clear plastic jar filled with small, light-colored seeds or beads. The entire image is overlaid with a semi-transparent green filter.

1 / Trends en theorieën

Inleiding

H

et onderzoek voor deze publicatie richt zich in eerste instantie op het benoemen van de trends en een theoretische verklaring en legitimering van de betrokkenheid van burgers bij landschap en landschapsbeleid.

Burgerbetrokkenheid wordt vanuit drie verschillende invalshoeken bekeken: een maatschappelijke invalshoek (trends), een theoretische invalshoek (bestuurskundige en sociologische theorieën) en een meer beleidsmatige invalshoek (ontwikkelingen van burgerbetrokkenheid bij landschapsbeleid). Op die manier wordt een breed 'palet' aangeboden van de verschillende vormen van betrokkenheid van burgers.

Daarnaast komen de veranderende posities en rollen van overheden en burgers en de factoren die van invloed zijn op deze verandering aan de orde. Verder zijn de gevolgen voor de principes van de sturingsfilosofie van overheden, en meer specifiek het ministerie van Economische Zaken, in beeld gebracht en worden praktijk-georiënteerde suggesties voor het beleid gedaan.

In dit kader zijn de volgende vragen relevant:

- Wat is de maatschappelijke en bestuurlijke aanleiding van

betrokkenheid van burgers bij landschap en landschapsbeleid?

- Wat zijn relevante sociologische en bestuurskundige theorieën met betrekking tot burgerbetrokkenheid bij landschap en landschapsbeleid?

- Welke maatschappelijke en bestuurlijke factoren beïnvloeden het gedrag en de houding van burgers en overheden met betrekking tot elkaar en met betrekking tot landschap en landschapsbeleid?

- Welke gevolgen hebben veranderde rollen en posities van burgers en overheid voor de sturingsfilosofie 'centraal wat moet, decentraal wat kan' op het gebied van landschap en landschapsbeleid?

Maatschappelijke trends en burgerbetrokkenheid

‘Het Thorbecke-systeem begint te wringen en er wordt gezocht naar nieuwe manieren om de mondige samenleving te besturen’

Burgers hebben zich altijd al georganiseerd rondom een gedeeld belang of een bepaald thema, zonder dat dat onmiddellijk onderdeel uitmaakte van bestaande instituties. Met het opkomen van de verzorgingsstaat in de vorige eeuw zijn het initiatief en de

verantwoordelijkheid voor het inrichten van de samenleving echter grotendeels bij de overheid terechtgekomen. Nu de rijksoverheid zich op veel terreinen terugtrekt en zich beperkt tot het sturen op hoofdlijnen, ontstaat meer ruimte voor initiatieven door betrokkenen op lokaal niveau. Ook lijkt het erop dat door onvrede met het optreden van de overheid mensen zelf het heft in handen nemen. Gezien de grote veranderingen op het platteland zijn daar ook genoeg mogelijkheden en kansen voor.

In deze theoretische verkenning veronderstellen we dat we, met het oog op de huidige veranderingen in de bestuurlijke en maatschappelijke verhoudingen, de onvrede met de overheid en het transitieproces dat zich in het landelijke gebied voltrekt, meer burgerinitiatieven in het landelijke gebied kunnen verwachten.

Vooraf sinds het optreden van Pim Fortuyn – die onder meer de arrogantie en bureaucratie van de overheid aan de kaak stelde – zijn de verhoudingen tussen burgers en over-

heden sterk aan het veranderen. Het Thorbeckesysteem begint te wringen en er wordt gezocht naar nieuwe manieren om de mondige samenleving te besturen. Het credo van de rijksoverheid is: minder sturen, minder regels en meer overlaten aan de markt, lagere overheden en mensen zelf. In de Nota Ruimte van 2004 werd de nieuwe rol van de rijksoverheid al omschreven als ‘zorgen dat, in plaats van zorgen voor’. Ook provinciale en gemeentelijke overheden willen meer ruimte geven aan particulier initiatief.

Onvrede met de overheid en andere instituties

Veel mensen zien de overheid en andere grote instituties als te logge, uniforme en stroperige organisaties. Omdat mensen geen vertrouwen in deze instituties hebben, nemen zij het heft in eigen handen en organiseren ze zelf wat de instituties volgens hen laten liggen.

Dit is de reden voor het ontstaan van steeds meer initiatieven van kleine clubjes mensen die zelf op maat gesneden hulp gaan bieden omdat in hun ogen de grote, logge hulporganisaties niet voldoende inspelen op de lokale behoeften in een gebied (NRC Handelsblad, 5 november 2005). Hoewel de liberalisering van het overheidsbeleid burgerinitiatieven stimuleert, ervaren deze initiatieven belemmeringen als gevolg van overheidsbeleid, regelgeving, procedures van overheidsinstanties, andere subsidiegevers, etc.

Daardoor komt het werkelijk ruimte geven aan particulier initiatief in de praktijk nog moeizaam van de grond, wat veel frustratie oplevert. Zo signaleren Engbersen e.a. (2005): *‘(...) veel innovaties in de praktijk struikelen over complexiteit in regelgeving of over een gebrek aan bestuurlijke ruimte bij lokale overheden. Zo bestaat er een keur aan voorschriften die gemengd gebruik van voorzieningen in de weg staat, zijn functieveranderingen vaak in strijd met bestemmingsplannen, zijn nieuwe bestemmingen voor het buitengebied uiterst moeizaam planbaar en zijn er veel beperkende randvoorwaarden voor het stapelen van budgetten.’*

Een tijdelijk overleg van experts om praktische oplossingen te verzinnen tegen de stroperigheid en bureaucratie van de overheid – het zogenaamde Veereberaad – stelt in een open brief in NRC Handelsblad (7 oktober 2005) dat Nederland gebukt gaat onder de goedbedoelde bureaucratie. Daardoor worden economische kansen gemist en raken mensen gedemotiveerd. Volgens deze groep is de overheid een deel van het probleem en niet een deel van de oplossing. Het Veereberaad formuleert een aantal oorzaken voor de stagnerende werking van de overheid voor initiatieven van particulieren om economische en maatschappelijke kansen te benutten. Een van de redenen is het onvoldoende mee veranderen van de overheid met de bestuurlijke veranderingen en nieuwe tijdgeest. *‘Hoewel moderne ideeën over dienstverlening op veel plekken binnen de overheid best geland zijn, blijkt in de toepassing ervan het oude denken te domineren.’*

De overheid geeft niet gemakkelijk de teugels uit handen ten faveure van particulieren. Mogelijk omdat er onvoldoende vertrouwen en ervaring is met de intenties, daadkracht en het verantwoordelijkheidsgevoel van mensen. Daardoor ontstaat een beeld van een tweeslachtige overheid, die enerzijds meer ruimte wil geven, maar tegelijkertijd ook wil blijven controleren en sturen (zie ook Kersten, 2005).

Er worden drempels opgeworpen doordat de overheid niet helemaal mee verandert waar het beleid, attitude en organisatie betreft: het één willen en het ander doen. Dit kan leiden tot situaties waarin initiatieven van zelf-organisatie geconfronteerd worden met beperkingen door vigerend beleid (bestemmingsplan of streekplan) en regelgeving. Of dat burgerinitiatieven bij het zoeken naar financiering te maken krijgen met complexe en voorwaarden stellende subsidieregelingen die zeer tijdrovend zijn.

Individualisering, emancipatie en zoeken naar identiteit

In de huidige westerse samenleving vindt een proces van individualisering plaats (Beck, Giddens en Lash, 1994; Felling, Scheepers en Peters, 2000; Giddens, 1991). Individualisering staat voor het maatschappelijke proces van toenemende realisering van het individualistische ideaal. Naarmate mensen hun vermogen en vrijheid tot zelfbepaling meer kunnen aanwenden om hun wensen te realiseren, is een samenleving verder geïndividualiseerd.

Eigenlijk is individualisering als trend al eeuwen aan de gang. Het heeft echter de laatste jaren een vlucht genomen. Volgens de Duitse socioloog Ulrich Beck: *‘What is historically new, is that something that was earlier expected of a few – to lead a life of their own – is now being demanded of more and more people and, in the limiting case, of all.’* (Beck et al., 1994).

Die culturele ‘eis’ om het leven zelf vorm te geven is gevoed door de toegenomen mogelijkheden in de huidige maatschappij om dat te doen. Deels hangt die toename samen met de gestegen welvaart, waardoor er voor mensen meer ruimte is om eigen verlangens en idealen te realiseren. Maar ook toegenomen technologische en medische mogelijkheden dragen daaraan bij. Een heleboel beperkingen van vroeger zijn weggevallen. Het gaat er niet alleen om dat mensen het vermogen en de vrijheid hebben tot het maken van eigen keuzes, maar ook dat mensen dit willen doen.

Veel ontwikkelingen worden gekoppeld aan of geschaard onder de noemer individualisering. Volgens Felling et al. (2000: 44) bestaat individualisering uit een aantal onderling samenhangende longitudinale processen, te weten:

- **de-institutionalisering:** een leegloop van traditionele instituties (zoals kerken, vakbonden en politieke partijen);
- **culturele individualisering of de-traditionalisering:** een afname van de populariteit van traditionele opvattingen (zoals geloofsovertuigingen, waarden en politieke ideologische opvattingen);
- **privatisering:** een afname van de effecten van het toebehoren tot sociale collectiviteiten (zoals denominaties en klassen) en opvattingen (zoals geloofsovertuigingen, waarden en politieke opvattingen);
- **fragmentering:** een afname van de samenhang tussen opvattingen;
- **heterogenisering:** een toename van de verschillen in

opvattingen tussen individuen.

Uit de empirische studie die Felling et al. (2000) naar bovenstaande processen hebben gedaan, blijken in Nederland vooral ontwikkelingen op het gebied van de-institutionalisering en de-traditionalisering plaats te vinden. Genoemde longitudinale trends leiden tot een zekere emancipatie van de burger en een culturele autonomie. Zelf iets kunnen organiseren wordt een waarde op zich, waarbij het onderwerp van organisatie kan variëren.

Individualisering heeft daarnaast alles te maken met identiteitsvorming. De socioloog Manuel Castells bijvoorbeeld, ziet de vorming van identiteiten als een dynamische motor bij de totstandkoming van een maatschappij. Identiteit is: *‘Het proces van betekenisvorming op grond van een cultureel kenmerk, of een aantal samenhangende culturele kenmerken, dat dominant is ten opzichte van andere betekenisbronnen’* (Castells, 2004: 6). Maar ook andere invloedrijke sociologen zoals Ervin Goffman (1963; 1974), Richard Senneth (1971) en Norbert Elias (1965 [1994]) verklaren menselijk handelen vanuit de behoefte van mensen aan een gerespecteerde identiteit.

Individen ontlenen hun identiteit in het proces van individualisering minder sterk aan traditionele categorieën en opvattingen. Zij moeten zelf hun biografie schrijven en identiteit vormen. In plaats van een standaardbiografie op basis van sociaal-economische categorieën is er sprake van een gekozen biografie of een do-it-yourself biografie (Beck et al., 1994). Dit is geen permanente biografie: ze kan nooit als een vaststaand gegeven worden beschouwd, maar moet voortdurend worden herschreven. Frissen en De Mul stellen dat de persoonlijke identiteit niet langer wordt beschouwd als een gegeven, maar als een nooit eindigende opgave. De huidige samenleving *‘heeft veel weg van een supermarkt van life styles, waarin het individu geacht wordt zijn identiteit “bij elkaar te shoppen”’* (Frissen en De Mul, 2000). Bauman (2000) stelt dat mensen geen stabiele identiteiten meer hebben, maar voortdurend identiteiten vormen. Deze zijn meervoudig en partieel. Bauman spreekt over identiteiten die over elkaar heen geschilderd worden. De ene laag maakt plaats voor de andere laag in deze ‘palimpsest identity’. Hij stelt aan de orde dat velen in ‘ons type maatschappij’ leven met een permanent onopgelost identiteitsprobleem. Zij ervaren een chronische afwezigheid van bronnen op basis waarvan ze een werkelijk solide en permanente

identiteit kunnen bouwen.

Individualisering en de aanverwante emancipatie van burgers leiden er toe dat mensen nu voor zichzelf of in kleine verbanden hun belangen behartigen in plaats van dit af te laten hangen van oude gemeenschappen en instituties die grotendeels weggevallen zijn. Individualisering werkt in deze zin als stimulans voor particulier initiatief.

Globalisering, onzekerheid en ruimtelijke en sociale binding

Het begrip globalisering heeft vele betekenissen en definities. In algemene zin heeft globalisering betrekking op een proces van toenemende economische, culturele en politieke integratie op wereldniveau. Grenzen van tijd en ruimte vervagen. Wereldwijd zijn verschijnselen in toenemende mate onderling verbonden en waaieren netwerken van verbinding over de aardbol uit (Beck et al., 1994; Castells, 1996).

Globalisering wordt mogelijk gemaakt door ontwikkelingen op het gebied van vervoer en telecommunicatie. Mensen ontwikkelen een bepaald soort technologie, om reeds bestaande wensen te kunnen verwezenlijken. Maar als de technologie er eenmaal is, blijkt het weer door veel mensen op verschillende manieren te worden gebruikt. Technologie op zich is dus niet bepalend voor de sociale veranderingen in een samenleving, maar zij is de belichaming van het vermogen van een samenleving om zichzelf te transformeren. Door technologische ontwikkelingen in telecommunicatie zijn afstand en tijd relatief geworden. Normen en gewoonten zijn niet langer absoluut. Ontwikkelingen die elders zijn gestart, kunnen gemakkelijker ‘overwaaien’ naar andere delen van de wereld. Een beroemd voorbeeld is de zogenaamde McDonaldisering.

Naast processen van globalisering zijn processen van regionalisering en lokalisering gaande. Het tegelijkertijd voorkomen van processen van globalisering en lokalisering wordt ook wel ‘glocalisering’ genoemd. Zo blijkt dat regio’s een rol spelen bij collectieve identiteitsvorming. De regio kan bijdragen aan een collectieve identiteit, waarin een bepaalde mate van trots en identificatie met de eigen regio wordt uitgedrukt (Reverda, 2004: 6-7). De regio biedt de mogelijkheid vorm en inhoud te geven aan de burgermaatschappij en het daaraan inherente sociale kapitaal.

Globalisering heeft gevolgen voor de wijze waarop maat-

schappelijke verbindingen worden aangegaan. Ruimtelijke en temporele beperkingen worden minder relevant, waardoor mensen in toenemende mate deel uit kunnen maken van mondiale sociale verbanden, zoals wereldwijd verspreide gemeenschappen en netwerken. Deze herschikking van maatschappelijke verbindingen heeft onder andere tot gevolg dat traditionele verbanden ter discussie en onder druk komen te staan. Bestaande – geografisch en biografisch bepaalde – gemeenschappen en identiteiten kunnen fragmenteren en uiteenvallen. Processen van globalisering hebben tot gevolg dat mensen over steeds meer en steeds diversere informatie en kennis beschikken. Ook komen we gemakkelijker in contact met (onbekende) anderen. Vanzelfsprekendheden die kenmerkend waren voor de traditionele samenleving worden hierdoor in toenemende mate ter discussie gesteld.

Het uiteenvallen van een meer traditionele samenleving en de herschikking van maatschappelijke verbindingen brengen naast nieuwe mogelijkheden ook onzekerheden voor burgers met zich mee. De onzekerheid die fundamenteel is voor de laatmoderne tijd – Giddens noemt dit ‘manufactured uncertainty’ – dwingt mensen tot een voortdurende reflexiviteit, die zich in het dagelijkse leven uit in het telkens opnieuw maken van keuzes en stellen van prioriteiten en in een (her)bezinning op moraliteit. Dit kan worden aangeduid als sociale reflexiviteit (Frissen en De Mul, 2000). Ook in de opvatting van Zygmunt Bauman is de moderne maatschappij gegrondvest op het realiseren van meer zekerheid (Sicherheit) voor haar inwoners. Vandaag de dag ziet Bauman dat zekerheid meer en meer *‘geofferd wordt op het altaar van de immer expanderende individuele vrijheid’* (Bauman, 2000). Burgers zijn enerzijds zelf verantwoordelijk voor de teloorgang van de burgerlijke zekerheden.

Anderzijds is, mede onder invloed van de uitvergrotende werking van de media, sprake van ontwikkelingen waar mensen als individu nauwelijks invloed op uit kunnen oefenen, ontwikkelingen die hen als het ware overkomen.

Deze onzekerheden leiden veelal tot ‘belonging’, een gevoel ergens bij te willen horen. Het gevoel ergens bij te willen horen kan betrekking hebben op mensen (sociale binding) en op plekken (ruimtelijke binding). Volgens Delanty (2003) worden gemeenschappen geconstrueerd in een zoektocht van individuen naar ‘belonging’. Hij benadrukt dat een gemeenschap niet alleen moet worden beschouwd als een sociale groep en niet alleen

bestudeerd moet worden vanuit het idee van grenzen, maar eerst en vooral bestudeerd moet worden als een *‘open-ended system of communication about belonging... community is more about belonging than about boundaries’* (Delanty, 2003: 187-191).

Deze zienswijze is in onze analyses overgenomen door te veronderstellen dat organisatievormen een sterk fluïde karakter hebben. De relatie tussen mensen en plekken wordt geduid door concepten als ‘place attachment’, ‘place commitment’ of ‘sense of place’. Jan Kolen (2008) spreekt in dit verband over het lokale landschap als sociaal geheugen van de gemeenschap, dat kan worden aangeduid met het antropologische concept ‘Lieux de Memoires’. In algemene zin kan gezegd worden dat een plek niet alleen voorziet in de mogelijkheid om aan de behoeften, wensen en doelstellingen van mensen te voldoen, een plek kan ook gezien worden als een deel van iemands identiteit, waarbij sterke emotionele banden worden gecreëerd tussen een persoon en een plek (Williams, Patterson en Roggenbuck, 1992).

De vrees bestaat dat het unieke lokale landschap en lokale sociale samenhang (diversiteit) verloren zullen gaan als gevolg van het uniformiserende effect van globalisering. Ook over de onpersoonlijke processen die ingrijpen op de dagelijkse leefomgeving en waardoor mensen hun grip verliezen op hun eigen leven, maakt men zich zorgen. Dit zijn voor mensen aanleidingen om zich in te zetten voor het behoud van (lokale) landschappen waarmee zij zich verbonden voelen.

Ontkerkelijking

Er is sprake van een proces van verwereldlijking, waarin religie als levenshouding voor personen in een maatschappij aan belang verliest. Dit proces wordt ook wel secularisering genoemd. De ontkerkelijking gaat in op de reductie van religie in het private terrein en de afname van de maatschappelijke invloed van religie. Dat betekent echter niet dat mensen niet meer geloven. Volgens een onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (Becker, de Hart en Arnts, 2006) geloven bijna twee op de drie Nederlanders, alleen is dit buiten de kerk. Volgens de auteurs is er dus sprake van *‘meer geloof, minder kerk’*. Religie is geïndividualiseerd en gedemocratiseerd. Er is minder externe dwang en meer

spiritueel zoekgedrag gekomen, dat vaak uit zeer uiteenlopende bronnen put en zich moeilijk laat vangen in traditionele categorieën. Individuele geloofsbeleving is niet nieuw, het is echter wel nieuw dat Nederlanders zo massaal vanuit een levensbeschouwelijke patchworkidentiteit in het leven staan.

Een verklaring daarvoor wordt geboden in de ‘Erlebnis-gesellschaft’ (Schulze, 1992). Volgens Schulze heeft de ervaringsdimensie van religie aan belang gewonnen. De relativering van tradities en de individualisering gaan gepaard met een hang naar nieuwe vormen van saamhorigheid en een zoektocht naar nieuwe rituelen. Religie kan opwellen uit vele bronnen en kan bijeengezocht worden uit vele tradities. Het is in toenemende mate ook iets persoonlijk en hoeft niet per se een institutionele inbedding. Religie wordt in toenemende mate gekoppeld aan zingeving. Deze zingeving kan op verschillende manieren bij elkaar gesprokkeld worden. De behoefte aan zingeving blijft, zij het op een andere manier: individuen bepalen nu zelf wat ze belangrijk vinden en waar ze zich voor willen inzetten.

In hun behoefte aan zingeving, zetten mensen zich ook in voor hun leefomgeving. Landschap wordt door sommigen gezien als een ethisch doel dat gemakkelijk aan zingeving kan worden gekoppeld. Tevens relateren sommige mensen leefomgeving en natuur aan geloof en spiritualiteit.

Conclusies

In het kort is geschetst hoe de combinatie van individualisering, globalisering en ontkerkelijking heeft geleid tot een emancipatie van de burger, maar ook tot meer onzekerheden, een grotere behoefte aan identiteit en nieuwe vormen van gebondenheid met mensen en plekken.

Door het vermogen, de vrijheid en de wil om eigen keuzes te maken, bepalen mensen steeds meer hun eigen identiteit en daarmee ook hun leven. In het vormgeven van hun eigen leven streven mensen ook steeds duidelijker hun belangen na. Dit is een belangrijke factor in betrokkenheid van burgers bij landschap en landschapsbeleid. Landschap kan van belang zijn voor burgers om verschillende redenen. Deze redenen kunnen betrekking hebben op het nut van landschap (landschap als productieruimte), maar ook op zaken als tevredenheid, geborgenheid en geluk bij bewo-

ners en gebruikers van landschap (ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2007).

Het nastreven van belangen is een belangrijke factor in de verhoudingen tussen burgers en tussen burger en overheden en uit zich bijvoorbeeld in inzet van burgers voor hun nabije leefomgeving. Maar burgers worden niet uitsluitend gedreven door hun persoonlijke belangen. Vanwege het wegvallen van de vaste ankerpunten in de samenleving, zoals kerken en het institutionele maatschappelijk middenveld, en versterkt door de behoefte aan identiteit, wordt zingeving belangrijker. Dit komt tot uitdrukking in het nastreven van idealen waardoor niet enkel de persoonlijke situatie verbetert, maar ook een bijdrage wordt geleverd aan een duurzame maatschappij. En daarmee vertegenwoordigt de burger in de 21e eeuw een scheppende kracht voor nieuwe kwaliteiten en diversiteiten in het landschap.

Beleidsrend burgerbetrokkenheid

‘Het grootste gevaar voor democratie is niet onenigheid, maar verstikkende consensus’

Eén van de eerste bestuurders die geprobeerd heeft om de essentie van de maatschappelijke trends te doorgronden en te vertalen naar nieuwe opgaven voor de overheid, is Bram Peper geweest, met zijn essay ‘Op zoek naar samenhang en richting’ (1999).

In deze bijdrage aan het Catshuisberaad van Paars II wijst hij er als minister van Binnenlandse Zaken op dat trends zoals individualisering, culturele en sociale emancipatie van burgers, informatisering en Europeanisering de overheid onder druk zetten. Volgens Peper was er sprake van een overgangstijdperk waarin de houdbaarheid van het democratisch bestel op de proef zou worden gesteld. Hij pleit in zijn essay voor meer transparantie in de normen en waarden achter de politiek en een scherper onderscheid en scherpere keuzen in hetgeen wel en niet tot het publiek domein behoort, om onnodige juridisering te voorkomen. Aan zijn essay ligt, zoals hij schrijft, een vaag gevoel van onbehagen ten grondslag. Het kan worden gezien als de prelude van een periode van fundamentele discussies over burgerschap en beleidsvorming. In het verlengde van deze discussie wordt in 2001 bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties het expertisecentrum Xpin opgericht, dat zich tot en met 2005 richt op innovatieve beleidsvorming. De gedachte

erachter is dat er vernieuwingsimpulsen nodig zijn omdat overheden onderling slecht samenwerken waardoor beleid stagneert en er dientengevolge een beeld ontstaat van de overheid als veelkoppig monster.

De opkomst van Leefbaar Nederland in 2001/2002 markeert de onvrede van de burger in zijn rol als kiezer. Het dwingt de overheid tot het reflecteren op haar eigen rol. Dit vindt onder meer zijn beslag in een essay van Paul Schnabel ‘Bedreven en gedreven; een heroriëntatie op de rol van de rijksoverheid in de samenleving’ (2002). Schnabel komt in dit essay met het vier R-en model, waarin de overheid zou moeten opereren. Het gaat naar zijn mening om richting, ruimte, resultaat en rekenschap. In de kern van zijn betoog laat hij zien dat de overheid wel richting kan uitstippelen, maar het initiatief in de samenleving moet leggen. Hiermee neemt hij afstand van het idee van de maakbare samenleving. In zijn conclusie staat: *‘In de meeste gevallen zal de overheid niet meer zelf optreden als de uitvoerder van beleid, maar een grote mate van vrijheid laten aan de partijen in het veld, die zich actief richten op het waarnemen van de belangen van individuele burgers en de gemeenschap als geheel.’* Het is één van de vele essays en studies die verschijnen rondom deze thematiek (Peper, Schnabel, Tjeenk Willink en Tromp, 2002), geschreven vanuit universiteiten (VU, EUR) of raden (RMO, RMNO).

De betrokkenheid van burgers verloopt echter niet altijd soepel. Zo zijn er voorbeelden van overheden die door elkaar

en burgers worden beticht van regelneerij, uitmondend in discussies over regeldruk en de-regulering. Ook overheden zien de betrokkenheid van burgers soms als hindermacht, vandaar ook de slogan ‘Van hindermacht naar ontwikkelkracht’. Maar de beeldvorming bevat een dubbele wederzijdse ambiguïteit. Aan de ene kant is er het verwijt dat de overheid te ver doordringt in het private domein van de burger, maar als er concrete voorstellen worden gedaan voor het privatiseren van overheidstaken ontstaat verzet.

De overheid blijft immers verantwoordelijk als zaken in de samenleving mis gaan. Ook de overheid worstelt met het concept van burgerschap: mondige burgers zijn lastig en kunnen hindermacht uitoefenen, maar tegelijkertijd wordt burgerparticipatie gezien als een probate strategie om obstructie in latere fasen van de planvorming te voorkomen of tot betere plankwaliteit te komen. Deze notie is door de commissie Tops verder uitgewerkt in het adagium dat meer betrokkenheid aan de voorkant van een planproces goed samen kan gaan met het concentreren van diverse procedures in een finaal besluitvormingsmoment. Het feit dat burgers veel macht hebben in inspraakprocessen vormde de aanleiding voor een wetswijziging in het bestuursrecht waarmee het begrip belanghebbend werd gekoppeld aan het recht op inspraak. En daarmee verdween de Actio Popularis. De ambivalentie werd nog eens versterkt door het ‘burgerinitiatief’, waarmee burgers agendapunten mogen inbrengen in politieke gremia, mits voorzien van voldoende handtekeningen.

Door de ambivalente kwalificaties wordt duidelijk dat er behoefte is aan verbeteringen en innovaties. Voor een deel worden die gezocht in innovatieprogramma’s. Inspelend op het thema van overheid en burger start in december 2003 het programma ‘Andere Overheid’, met als uitgangspunt te werken aan een krachtige overheid, die de samenleving centraal stelt én slagvaardig is. Het programma is in 2007 gestopt waarna de thema’s ‘betere dienstverlening’ en ‘andere werkwijze’ zijn ondergebracht bij het Centrum voor Good Governance dat inmiddels ook beëindigd is.

Een belangrijke richting waarin al langer (bijvoorbeeld via het actieprogramma de Elektronische Overheid, 1998) gezocht wordt naar verbetering in de relatie overheid burger is het e-government. Er wordt naar gestreefd burgers de mogelijkheid te bieden om thuis, door middel van internet, dezelfde handelingen te verrichten als aan de balie van het gemeentehuis.

Rijkswaterstaat heeft met een groot aantal uitvoeringstaken veel te maken met burgers en burgerplatforms die zich verzetten tegen de aanleg van infrastructuur. Het is niet verwonderlijk dat men daar is begonnen met het experimenteren om burgers en niet-gouvernementele organisaties (ngo’s) vroegtijdig te betrekken in de planvorming. Men hanteert termen als interactieve planvorming en het INFRALAB als arena waarin naar vernieuwingen wordt gezocht. En zo worden er zelfs in het megaproject Tweede Maasvlakte burgers betrokken bij de planvorming.

Het veld van de ruimtelijke ordening is bij uitstek een terrein waarop burgers veel invloed kunnen uitoefenen op de planvorming, vanwege het complexe netwerk van wet- en regelgeving dat daarbij aan de orde is. De commissie Van Kemenade (1997) heeft ruimtelijke ordening genoemd als terrein waarop de juridisering hand over hand toeneemt. Deze commissie heeft de eerste aanzet gegeven tot de discussie over het vernieuwen van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. In de Kamerbehandeling van de wet is veel aandacht uitgegaan naar de rol en de positie van de burger in procedures. Senator Meindertsma heeft een tweetal moties ingediend om die positie te verhelderen, om te voorkomen dat burgers pas weet krijgen van projecten als alle publieke en private belangen zijn gestold in contracten. Dit discussiepunt raakt het punt van burgerparticipatie, en is nog steeds niet helemaal opgelost.

Bij het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM) werd in een vroeg stadium geëxperimenteerd met particulier opdrachtgeverschap in de huizenbouw om de diversiteit in het aanbod van woonmilieus te vergroten, of zo men wil om de monoculturen, die onder de marktwerking tot stand kwamen, te doorbreken. Een vroeg experiment in Almere (de prijsvraag ‘Ongewoon Wonen’ uit 1982, uitgeschreven door de stichting Fantasia in Almere), waarin burgers naar eigen ideeën hun huis konden (laten) ontwerpen, veroorzaakt veel discussie over de vraag of de variatie in woningaanbod nu wel of niet zou toenemen. Het leek alsof de fantasie van burgers veel kleiner was dan aanvankelijk verondersteld. In een nieuwe prijsvraag, met als titel ‘De Eenvoud’, is in 2006 aan burgers gevraagd om voor relatief weinig geld een vrijstaande, maar eenvoudige woning te ontwerpen, waarin hun eigen wensen en fantasieën doeltreffend tot uiting komen. Twaalf winnaars kregen de mogelijkheid om hun ontwerp te realiseren. In de ‘Woonverkenningen 2030’ (VROM, 1997) zijn de

dilemma’s tussen individuele preferenties en collectieve waarden verkend. Architect Carl Weeber schreef een zeer lezenswaardig pleidooi (1998) voor particulier opdrachtgeverschap onder de titel ‘Het Wilde Wonen’, waarin hij zich in felle bewoordingen afzet tegen de verregaande en bevoogdende invloeden van de overheid. Inmiddels is het particulier opdrachtgeverschap gemeengoed geworden. Hieraan liggen ook financiële motieven ten grondslag (Bouwpraktijk-innovatie, 2006). Diezelfde motieven spelen ook een rol bij het in privaat beheer geven van de openbare ruimte in nieuwbouwwijken en herstructureringsprojecten in de stad. Er zijn inmiddels vele voorbeelden van privaat beheerde woondomeinen. Burgers zijn geporteerd van meer zeggenschap over hun eigen wijk, projectontwikkelaars kunnen hiermee ook hun huizen aantrekkelijker maken en gemeenten besparen op de kosten van onderhoud van infrastructuur en groenbeheer (Lohof, 2005).

VROM heeft als departement van de stedelijke leefomgeving veel ervaringen opgedaan als het gaat om beleid met burgers. In de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening is gewerkt met het concept van de Dagelijkse Leefomgeving, waarin werd gesteld dat de overheid hier geen gedetailleerde invulling aan mocht geven. De vraagstukken over de kwaliteit van de dagelijkse leefomgeving vormden niettemin aanleiding tot een zeer succesvolle categorie van voorbeeldprojecten, die voor veel institutionele vernieuwingen en aanzetten voor ruimtelijke kwaliteit hebben gezorgd. Het Kennis-, Expertise- en Innovatiecentrum voor Stedelijke Vernieuwing (KEI) heeft een voortrekkersrol gespeeld in de interactieve en op burgers gerichte uitvoering van beleid inzake probleemwijken, terwijl een programma onder de titel ‘Beleid met Burgers’ er sinds 2002 binnen VROM zelf voor moest zorgen dat burgerparticipatie zo vroeg mogelijk in de beleidsformulering een plaats zou krijgen. VROM vindt het belangrijk aan te sluiten bij wat mensen beweegt. Het ministerie wil samen met burgers zijn agenda bepalen, beleidsvoorstellen maken, beleid uitvoeren en handhaven. VROM krijgt ook veel ideeën binnen van burgers en bedrijven. Gesteld wordt dat *‘beleid dat inhaakt op wat burgers beweegt, realistischer, efficiënter en dus effectiever is. Het houdt immers rekening met de opvattingen, wensen, verwachtingen, irritaties en klachten van burgers. Burgers zullen het beleid daardoor beter waarderen en de regels die eruit voortvloeien, eerder naleven.’*

Ontwikkeling van maatschappelijke initiatieven bij de rijksoverheid

In 2000 brachten de ministeries van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, Verkeer & Waterstaat, en Ontwikkelingssamenwerking de nota ‘Natuur voor mensen, mensen voor natuur’, uit. Sindsdien is de burger nadrukkelijker in de aandacht van deze ministeries komen te staan. Burgerparticipatie heeft bij het ministerie van LNV vooral in het teken gestaan van landschapsbeheer. Organisaties als Landschapsbeheer Nederland en Green Wish zijn door het ministerie vanuit overheidsmiddelen gesubsidieerd en deze organisaties voeren daarmee projecten uit gericht op onderhoud en herstel van landschapselementen.

De interactie met burgers vindt onder andere plaats op kasteel Groeneveld, waar de ambitie wordt nagestreefd om mensen zodanig te inspireren dat ze zich verantwoordelijk gaan voelen voor landschap en platteland. Sinds 1982 herbergt kasteel Groeneveld het Nationaal Centrum voor Bos, Natuur en Landschap. Vanaf 2007 is deze naam gewijzigd in ‘Buitenplaats tussen stad en land’. Een kritisch platform voor het platteland en landschap met drie taakvelden: publiek, beleid en onderwijs. Een inspirerende omgeving waar beleidsmakers, projectleiders en andere betrokkenen elkaar ontmoeten, ideeën genereren of werken aan concrete oplossingen voor actuele vraagstukken.

In 2005 is ook een plattelandsparlement ingesteld na een succesvolle lobby van het Netwerk Plattelandsontwikkeling, de Vereniging van Kleine Kernen en de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij. Het plattelandsparlement zet zich in voor de plattelandsbewoners. Hun belangen worden nogal eens overschaduwde door stedelijke ontwikkelingen, en missen vaak een goed onderbouwde inbreng om wat er in hun eigen leefomgeving gebeurt voor het voetlicht te brengen.

Gereedschap voor burgerbetrokkenheid

De praktijk laat zien dat er vele mogelijkheden zijn om burgerbetrokkenheid vorm te geven. Zonder aanspraak te maken op volledigheid, wordt een aantal voorbeelden van bovenstaande analyse van ervaringen in de beleidspraktijk beschreven. Er zijn onder andere ervaringen opgedaan in

het subsidiëren van intermediaire organisaties, het betrekken van burgers in de vertaling van politieke doelen naar concreet beleid, het uitschrijven van prijsvragen, het interactief ontwerpen en het interactief uitvoering geven aan beleid.

Met subsidiëring van intermediaire organisaties zoals Green Wish en Landschapsbeheer Nederland is de afgelopen jaren positieve ervaring opgedaan, in de zin dat deze in staat blijken om kleinschalige initiatieven en idealen samen met de initiatiefnemers tot wasdom te brengen.

Agendering met burgers heeft bij VROM plaatsgevonden. Dit gebeurde in de vorm van een burgerplatform en in directe gesprekken tussen burgers en de minister (bij VROM). Daarnaast zijn er veel voorbeelden van webgebaseerde discussies, zoals bij het terugdringen van overbodige regelgeving.

Veel ervaring is opgedaan met prijsvragen, alhoewel dit geen gemakkelijke categorie is. Zo ‘mislukte’ bij het ministerie van Economische Zaken een prijsvraag voor het ontwerpen van een bedrijfsterrein, die voortkwam uit het tiende Grand Project van de Architectuurnota. Sommige prijsvragen beogen meer creativiteit in de uitvoering uit te lokken en stellen een bijdrage in de uitvoering als prijs in het verschiet. Prijsvragen richten zich in andere gevallen op het professionaliseren van de planvorming, door de uitwerking van idee naar plan centraal te stellen en derhalve ook een bijdrage te leveren aan de plankosten. Hierbij kan gedacht worden aan de voorbeeldplannen voor de Dagelijkse Leefomgeving van de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening. Dit betrof substantiële subsidies van 50.000 euro, die werden toegekend aan goede ideeën die pasten binnen enkele vooraf gedefinieerde thema’s. Nog een andere categorie prijsvragen richtte zich op het jonge aanstormende talent, dat naam wil maken. De Eo Wijers prijsvraag is hier een goed voorbeeld van.

In Drenthe is uitgebreid ervaring opgedaan met ontwerpen in samenwerking met bewoners van de esdorpen (De Poel et al., 2001). Deze werkwijze is opgepakt en uitgebouwd in het project Dorp2000anno (Elerie, 1999) en momenteel in de beleidsuitwerkingen voor het Drentse Aa beekdallandschap. In dit gebied is met bewoners een kaart gemaakt van perceelsnamen, waardoor de kennis over het gebied en zijn landschapswaarden veel duidelijker en explicieter aan de orde zijn gekomen ter voorbereiding van verdere planvorming. Binnen het programma ‘Bodem-

kwaliteit in Behoud en Ontwikkeling’ (BBO) van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) heeft deze praktijk de status van ‘good practice’.

Met participatie in beleidsuitvoering door burgers is veel ervaring opgedaan, maar hierover is niet veel in de openbaarheid gekomen. Als voorbeeld kan gewezen worden op het uitnodigen van burgers in agenderende vergaderingen van het project Mainport Rotterdam, waarbij de achterliggende doelen bestonden uit het kweken van begrip en draagvlak voor het uitbreiden van de Rotterdamse haven.

‘Net als de overheid zelf maken ook burger-initiatieven gebruik van strategieën’

Theorieën over burgerbetrokkenheid

De Duitse socioloog Ulrich Beck spreekt in het kader van burgerinitiatieven over ‘subpolitics’ (Beck et al., 1994). Bij subpolitiek ligt de besluitvorming over maatschappelijke ontwikkelingen niet hoofdzakelijk meer in handen van het parlement, de regering en verzuilde belangengroepen, maar van bedrijven, wetenschappers, media, nieuwe sociale bewegingen en individuele burgers. Subpolitiek is de verzamelnaam voor die maatschappelijke acties die plaatsvinden buiten de representatieve instituties van het nationale politieke systeem en die door hun maatschappelijke invloed politiek van belang zijn. Waar sommigen spreken over een bedreiging van de democratie (Engelen en Sie Dhian Ho, 2004), ziet Beck in subpolitiek mogelijkheden voor directe politiek. Er ontstaat volgens hem bij vele burgers een subpolitiek bewustzijn, waardoor nieuwe nissen van identiteit en creativiteit zichtbaar worden, die ingezet kunnen worden als nieuwe vormen van openbaarheid. Er is bij burgers een behoefte aan inspraak ontstaan op tal van terreinen in de persoonlijke leefwereld. Voortbordurend op Beck, benadrukken Holzer and Sørensen (2003) de relevantie van bronnen die maatschappelijke initiatieven nemen en op deze wijze invloed uitoefenen op de maatschappij, terwijl zij gelijktijdig grotendeels onafhanke-

lijk en anders zijn dan het politieke systeem. Volgens hen is het juist het niet-politieke karakter dat het belang van subpolitieke activiteiten aangeeft. Er zijn verschillende soorten maatschappelijke initiatieven te onderscheiden. De maatschappelijke initiatieven kunnen volgens hen opzettelijk en actieve subpolitieke strategieën zijn, die bedoeld zijn om invloed uit te oefenen op formele politiek. Maar het kunnen ook activiteiten zijn die er niet op gericht zijn de formele politiek te beïnvloeden (passief), maar dat onbedoeld wel doen door de invloed die ze op de maatschappij en maatschappelijke verhoudingen hebben. Door deze maatschappelijke invloed ‘moet’ de politiek/overheid hier weer iets mee. Sommige auteurs geven in dit kader aan dat de overheid alleen nog maar reageert in plaats van initieert.

Als we het verschijnsel van subpolitiek relateren aan burgerbetrokkenheid bij het landschap, dan zie je dat burgers initiatieven nemen, ook (of misschien wel juist) op dat gebied. En politiek en overheid hebben de keuze met deze initiatieven iets te doen, onder andere omdat deze maatschappelijke initiatieven op zichzelf of als verschijnsel van maatschappelijk initiatief – bedoeld of onbedoeld – invloed hebben op het beleid aangaande het landschap.

Levenspolitiek

Net als Ulrich Beck signaleert ook Anthony Giddens (1991) bij burgers een afname van afhankelijkheid van overheden en een toenemende behoefte aan controle over het eigen leven en aan zelfverwerkelijking. Hij noemt het ‘life politics’, een koppeling van politieke en maatschappelijke doelen aan het ‘project van hun eigen leven’ en de daarbij behorende levensstijl. Persoonlijke keuzes zijn hier verweven met ethische doelen en wereldwijde thema’s. Politiek-maatschappelijke betrokkenheid krijgt niet enkel meer gestalte in het lidmaatschap van grote politieke emancipatiebewegingen, maar in betrokkenheid bij morele issues en sociale verbanden die sterk gericht zijn op zelfverwerkelijking en op de single issues die een grote relevantie hebben in het leven van alledag. Hierbij is niet meer zozeer het bevechten van gelijkheid tussen burgers de inzet, maar veel meer de wens om aan diversiteit en pluriformiteit uitdrukking te geven.

Levenspolitiek houdt verband met de toenemende mogelijkheden van burgers om doordachte keuzes te maken over hun leven en over langetermijngevolgen van handelingen. Levenspolitiek is geen substituut maar wel aanvullend bij de klassieke emancipatorische overheidspolitiek. Gaat deze laatste vooral uit van het verschaffen van universele (sociale) rechten en de realisatie van sociale gelijkheid, dan pleit levenspolitiek voor aandacht voor pluraliteit en het particuliere in het universele.

Als we het verschijnsel van ‘life politics’ in het kader van burgerbetrokkenheid bij landschap plaatsen, dan zie je dat mensen gerelateerd aan het idee van zelfactualisatie betrokken zijn bij ethische doelen en wereldwijde thema’s die betrekking hebben op het leven van alledag zoals leefomgeving en landschap. Landschap is dan een van de thema’s die zich hiervoor lenen.

Principes van zelforganisatie

De Nederlandse bestuurskundige Herman van Gunsteren laat in zijn boek ‘Vertrouwen in Democratie, over de principes van zelfsturing’ (2006) een visie over democratie en zelfsturing zien die diversiteit, confrontatie en indirecte sturing prevaleert boven oplossingen van bovenaf. Vanuit het idee dat een collectief van domme delen verstandige besluiten kan nemen, in het kort het principe van ‘de wijsheid van menigten’, verdedigt hij de democratie. De principes van zelforganisatie die Van Gunsteren (2006) noemt zijn diversiteit, multiple mapping, selectie, indirecte controle en onafhankelijkheid (niet isolatie). Dus naast het feit dat er diversiteit moet zijn, moeten de verschillende perspectieven en meningen bijeen worden gebracht en met elkaar geconfronteerd worden. Er moet op basis van waarden worden geselecteerd. Daarnaast moet sprake zijn van indirecte sturing en een substantiële mate van onafhankelijkheid. Dit lijken abstracte principes, maar ze leveren wel een radicaal andere benadering op van politiek. Het grootste gevaar voor een democratie is niet de onenigheid, maar verstikkende consensus. Het organiseren van tegenmachten voor elke macht is een manier om de diversiteit van visies te stimuleren.

Van Gunsteren geeft aan veel vertrouwen te hebben in zelforganisatie en maatschappelijke initiatieven. Hij waarschuwt voor ontwikkelingen die de voorwaarden voor een goede zelforganisatie ondergraven. Er is te weinig diversiteit, te weinig confrontatie, te weinig selectie en teveel directe sturing. Voor betrokkenheid van burgers bij landschap zou dus in toenemende mate gezorgd moeten worden dat aan deze principes recht wordt gedaan. Tegengeluiden zijn daarbij niet erg, maar juist noodzakelijk. Iedereen als gelijk behandelen en altijd in de richting van consensus redeneren, werkt verlamdend. In navolging van Van Gunsteren zou er dus meer vertrouwen kunnen worden gesteld in maatschappelijke initiatieven met betrekking tot landschap en zouden deze ook meer ruimte moeten krijgen.

Waarde van het verschil

In navolging van Van Gunsteren benadrukt ook Paul Frissen in zijn boek ‘De staat van verschil, een kritiek van de gelijkheid’ (2007) de waarde van het verschil. Hij schetst een wereld die onontkoombaar gekenmerkt wordt door verschillen en is er fervent voorstander van dat de overheid en politiek deze realiteit in acht gaan nemen. Het gelijkheidsdenken heeft een sterke rol gespeeld in de verzorgingsstaat, die zichzelf ten doel stelt de verschillen te beperken of te compenseren. Waar de publicatie ‘Verschil maken’ van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO, 2006) een situatie schetst waarin gelijkheid ons ver heeft gebracht maar dat het nu hoog tijd is voor een paradigmawisseling, gaat Frissen een stapje verder door te verkondigen dat het gelijkheidsdenken ons reeds lange tijd op een dwaalspoor heeft gebracht, leidend tot onhaalbare beleidsambities en een overdaad aan bureaucratie. De moraal van beide verhalen is echter dezelfde: eigen verantwoordelijkheid is belangrijker geworden en de overheid dient daartoe een andere attitude aan te nemen, één die waarde hecht aan het verschil.

Legt Van Gunsteren de nadruk op de principes van zelforganisatie om ook uit te komen bij diversiteit, Frissen legt nog sterker het accent op diversiteit. Mensen zijn verschillend en hebben verschillende wensen, ook met betrekking tot landschap. Het landschapsbeleid zou hier meer rekening mee kunnen houden. Het ruimte bieden aan burgerparticipatie en burgerinitiatief is een belangrijke stap in die richting.

Beleidsmotieven burgerparticipatie

In relatie tot het betrekken van burgers bij beleid kan een aantal globale doelstellingen worden geïdentificeerd (Bekkers en Depla, 1996; Koppenjan en Klijn, 2004). Deze motieven hebben verschillende kanten. Zij worden in eerste instantie positief geformuleerd, maar er wordt tevens ingegaan op de eventuele keerzijde van de doelstelling. Generiek gelden de volgende motieven:

Efficiëntieverbetering

Andere partijen worden bij de besluitvorming betrokken opdat zij afzien van hun blokkademacht in een later stadi-

um, waardoor het proces als geheel sneller zal verlopen en de (administratieve) kosten, die het gebruik van bezwaar- en beroepsprocedures met zich meebrengen, worden gereduceerd. In de praktijk kan dit zo uitpakken, het kan echter ook tot gevolg hebben dat het proces juist langer gaat duren als de hindermacht (langdurig) niet wordt geslecht.

Draagvlakvorming

Door het betrekken van actoren in een open en transparant besluitvormingsproces zal de kans op acceptatie van de uitkomst van het besluitvormingsproces toenemen. Het is echter ook mogelijk dat deze acceptatie en daarmee het draagvlak, er niet komt.

Kwaliteitsverbetering

Door het betrekken van andere partijen kan gebruik gemaakt worden van nieuwe en betere kennis van de lokale situatie, vaardigheden en ervaringen. Hiermee kunnen de probleemformulering, plannen of besluiten verbeterd worden. Het is echter ook denkbaar dat er water bij de wijn moet worden gedaan om alle mensen binnen te houden. Soms wordt een plan er beter van, maar soms ook niet.

Burgerbetrokkenheid als intrinsieke waarde

Overheidsbeleid zou op een zo democratisch mogelijke wijze tot stand moeten worden gebracht. De vraag hierbij is wanneer een besluit democratisch is. Het is immers onmogelijk om alle burgers te betrekken bij de besluitvorming.

Als de eerder geschetste theorie gerelateerd wordt aan de beleidsveronderstellingen die aan bovenstaande motieven ten grondslag liggen, dan is er een opvallend verschil in aandacht voor diversiteit en pluraliteit. Het lijkt er sterk op dat vanuit de overheid de redenen voor burgerbetrokkenheid vooral gevonden worden in het voorkomen van problemen in de uitvoering van beleid. De mogelijke autonome bijdrage aan kwaliteit via diversiteit en innovatie (bij Van Gunsteren is dit selectie uit diversiteit) is in theorie wel aan de orde, maar lijkt in de beleidspraktijk niet op voorhand onderkend.

Rollen en posities burgers en overheid

Er zijn verschillende indelingen met betrekking tot burgerbetrokkenheid mogelijk. Indelingen in initiatiefnemer, de soort activiteit, de soort bijdrage, de hoeveelheid aan bijdrage, de rol van burgers, etc. Zo hanteren Pröpper en Steenbeek (2005; 1999) een indeling die de rol van de participant als uitgangspunt neemt:

	<u>Rollen van burgers</u>
<u>Traptrede</u>	<p>6. Initiatiefnemer</p> <p>5. Samenwerkingspartner</p> <p>4. Medebeslisser</p> <p>3. Adviseur</p> <p>2. Consultor (geconsulteerde)</p> <p>1. Doelgroep van onderzoek of voorlichting</p> <p>0. Geen rol</p>

Hoe hoger op de ladder, des te groter de rol en de invloed van de burger op het beleids- of besluitvormingsproces. Andere indelingen betreffen de participatieladder van Edelenbos en Monnikhof (2001), eerste, tweede en derde generatie burgerparticipatie (InAxis, 2007) en ‘Beschermer, Consument en Kiezer’ van Overbeek e.a. (2008).

Verderop in dit boek worden verschillende soorten burgerparticipatie en maatschappelijk initiatief in beeld gebracht. Het onderscheid tussen burgerparticipatie en burgerinitiatief komt voort uit een verschil in initiatiefnemer, maar reflecteert daarmee ook een verschil tussen beleidsformulering en op zichzelf staande uitvoeringspraktijken. Eerder werd duidelijk dat de beleidsveronderstellingen over burgerbetrokkenheid erg gericht zijn op het voorkomen van problemen bij de uitvoering van beleid. Daarnaast leert de ervaring dat burgerinitiatieven in de praktijk soms wel gewaardeerd worden, maar vooral als ze uitvoering geven aan beleidsvoornemens.

Theorie van strategieën

Burgerinitiatieven zijn door hun grote verscheidenheid en fluïde verschijningsvormen lastig te begrijpen in hun relaties met overheden en civil society. Vanuit een perspectief van governance is het verschil tussen burgerinitiatief en burgerparticipatie eerder verklaard als meer autonomie en/of eigengereidheid van de eerste (Van Dam, During & Salverda, 2008; Salverda & Van Dam, 2008). Burgerinitiatieven drijven meer op zelforganisatie. Om de stuwende kracht van zelforganisatie te begrijpen, legden we eerder (pag. 31/32) verband met het concept ‘life politics’ van Anthony Giddens (1991) en met het concept van ‘sub-politics’ van Ulrich Beck (Beck et al., 1994). Samen vertegenwoordigen ze het streven naar en de mogelijkheid van zelfverwerkelijking.

Op wat voor manier gaan burgerinitiatieven te werk? Net als de overheid zelf maken ook burgerinitiatieven gebruik van strategieën. De term strategie veronderstelt iets programmatisch wat doelen en middelen op eenduidige wijze aan elkaar verbindt. Burgerinitiatieven zijn uit op het realiseren van iets, op het beïnvloeden van hun omgeving om hun plan werkelijk te maken. Ze gaan dus in interactie met hun omgeving, en stellen strategieën bij als er iets nieuws gebeurt. Omdat strategieën zich niet eenduidig laten begrijpen, zal er teruggegrepen worden op wetenschappelijke theorieën en concepten die het mogelijk maken om het fluïde karakter van de organisatievorm en het pragmatische karakter van de strategie-uitoefening te plaatsen in een governance context.

Systeemtheorie en burgerinitiatieven

Zonder diep in te gaan op systeemtheorie, worden hier enkele theoretische uitgangspunten overgenomen die een beter begrip van strategie ondersteunen. Ze zijn gebaseerd op de aanname dat idealen of strijd een aantal mensen bij elkaar kunnen brengen, die zich vervolgens op informele wijze gaan organiseren. In de loop van de tijd kan zo'n initiatief zich ontwikkelen tot een formele organisatievorm, zoals een stichting of een vereniging, of veranderen van thema of issue om een nieuwe uitdaging op te pakken. In de systeem-

theorie wordt er van uitgegaan dat er geen volledige openheid bestaat tussen een groep en zijn omgeving (Luhmann, 1995). Men veronderstelt dat geslotenheid een voorwaarde is om open te kunnen zijn. Geslotenheid houdt dan in dat de informatie die van buitenaf wordt binnengehaald, wordt geïnterpreteerd met behulp van begrippenkaders en concepten die men binnen de groep deelt en gebruikt in de dagelijkse communicatie.

Informatie wordt ‘geframed’, dat wil zeggen compatibel gemaakt met het a priori beeld van de buitenwereld. Het concept frame heeft te maken met het begrijpen, interpreteren en betekenis geven aan gebeurtenissen (Goffman, 1974; Entman 1993). Processen van framing zijn gerelateerd aan specifieke waarden, normen, doelstellingen, belangen en kennis op een zeker moment. Benadrukt dient te worden dat frames geconstrueerd worden in interactie, waarbij rekening wordt gehouden met mogelijke reacties van de omgeving. De constructie van frames integreert het verleden (ervaringen), de toekomst (verwachtingen, doelen) en het heden (directe context waarin interactie plaatsvindt) (Aarts & van Woerkum, 2006). Zo zullen bestuurders, als ze geconfronteerd worden met verzet, snel gaan denken in termen van openbare orde en politiek. Krakers zullen eerder geneigd zijn om situaties te typeren als volgend uit de macht van het kapitaal, en daarbij gebruik maken van taal die door anderen weer als opruiend zou kunnen worden gekwalificeerd. Informatie wordt gefilterd en opnieuw gelabeld om bruikbaar te kunnen zijn.

Deze voorstelling van zaken brengt met zich mee dat burgerinitiatieven niet onmiddellijk reageren op de informatie die vanuit de buitenwereld binnenkomt. Eerst construeert men met elkaar een beeld van die buitenwereld, op basis waarvan er tot acties of tot strategieën gekomen wordt. Andersom geldt dat natuurlijk net zo voor overheden, want ook in het overheidsapparaat worden beelden geconstrueerd van de buitenwereld aan de hand waarvan beslissingen worden genomen (Van Assche, 2006).

Deze situatie laat zich vertalen in het probleem dat een burgerinitiatief de woorden en het handelen van een overheid zal interpreteren en andersom, maar dat beide niet van elkaar weten hoe ze dit doen. Het is niet duidelijk hoe eventuele communicatie over en weer bedoeld is, geïnterpreteerd zal worden en tot welke acties het zal gaan leiden. Dit maakt het reageren op elkaar tot een lastig te besturen proces. In systeemtheorie spreekt men van contingentie of

zelfs van dubbele contingentie. Deze contingentie neemt toe als er wederzijds sprake is van ‘strategie’. Strategie is immers vaak een onuitgesproken koppeling tussen communicatie in het hier en nu en de acties en doelen op lange termijn. Strategie is een programma dat naar bevind van zaken bijgesteld kan worden ‘als de feiten anders komen te liggen’, zoals dat vaak wordt gezegd. De interactie van strategieën kan men zien als een onderdeel van planning. Als strategieën snel veranderen en acties onvoorspelbaar worden, dan spreekt men van pragmatische planning (Almendinger, 2002). In de pragmatische planningstheorie staat de praktijk centraal en veronderstelt men dat keuzes in strategie en handelen primair worden bepaald door ervaringen met en geloof in wat werkt.

Deze pragmatische planningstheorie verhoudt zich goed met het bovengenoemde gegeven dat strategieën van burgerinitiatieven snel kunnen veranderen. Om die veranderlijkheid goed te kunnen duiden, is het belangrijk om na te gaan wat er precies gebeurt in een burgerinitiatief en hoe een strategie tot stand komt. Gebeurt dit expliciet in de vorm van een plan de campagne, of gebeurt dit impliciet? Bij het vormen van een strategie komen verschillende ervaringen en verhaallijnen bij elkaar. Zoals boven aangestipt, zal men een beeld construeren van de overheid waartegen men vecht of waarmee men samenwerkt. Sommige personen uit een burgerinitiatief hebben eerdere ervaringen op grond waarvan men meent welke kant het op moet gaan met de strategie. Anderen hebben weer van verwante initiatieven vernomen wat goed werkte in hun situatie en pleiten voor het overnemen van die werkwijze. Dit ingewikkelde proces van deliberatie en onderhandeling, van intuïtie en rationaliteit – hetgeen uiteindelijk leidt tot strategievorming – kan theoretisch worden geduid met het concept ‘sociaal leren’ (Argyris & Schön, 1978; 1996). Het is daarbij van belang te onderkennen dat sociaal leren niet altijd leidt tot consensus over strategie. Soms kunnen mensen het doel in de groep zelf positioneren. Dat kan leiden tot een interne strategie die zich richt op onderlinge verhoudingen. Andere mensen gaan uit van realistische mogelijkheden en lopen aan tegen mensen die eigenlijk de wereld willen veranderen. Diversiteit van belangen en meningen is lang niet altijd te overbruggen in een situatie waarin snel gehandeld moet worden, en dus is consent veelal belangrijker dan consensus. De consequentie hiervan is buitengewoon belangrijk voor de interactie tussen burgerinitiatief en overheid,

want het kan pluralisme en inconsistentie in de strategie veroorzaken. Er kan een mix ontstaan van persoonlijke motieven en strategieën met die van de groep. Hoe informeler de organisatievorm, hoe meer ruimte er is voor pluralisme in strategie. Theoretisch gezien kan de organisatievorm aangepast worden aan de strategie en andersom: de uiterste consequentie van pragmatisme.

Deze voorstelling van zaken, die gebaseerd is op systeemtheorie, aangevuld met theorieën van framing en sociaal leren, vormt de basis voor een verdergaande korte theoretische reflectie op macht en vertrouwen. Beide kunnen het gevolg of doel zijn van een strategie.

Over vertrouwen, macht en strategie

Vertrouwen is een gevoelskwestie en is veelal gebaseerd op de inschatting dat iets zich ontwikkelt in iets positiefs. We vertrouwen mensen eerder als de ander op ons lijkt. Daarnaast is een gebrek aan vertrouwen te relateren aan eerdere (gepercipieerde) negatieve ervaringen. Vertrouwen kan opgebouwd worden door zich te openen, bijvoorbeeld door relevante en accurate informatie te verschaffen (Giddens, 1984; McAllister, 1985). Het meest gebezigde onderscheid in vertrouwensbegrippen in de sociaalwetenschappelijke literatuur is ‘sociaal vertrouwen’ en ‘institutioneel vertrouwen’. Sociaal vertrouwen duidt op vertrouwen tussen mensen, bij institutioneel vertrouwen gaat het om vertrouwen in de sociale, culturele, economische en politieke instituties van een maatschappij (Giddens, 1990; Granovetter, 1985; Luhmann, 1979). In de praktijk zijn beide vormen van vertrouwen aan elkaar gerelateerd en kunnen ze elkaar versterken. Mensen die elkaar vertrouwen, geven zichzelf gemakkelijker bloot, zijn ontvankelijker voor andermans ideeën, accepteren meer afhankelijkheid en voelen minder noodzaak anderen te beheersen. Vertrouwen in instituties is gerelateerd aan hun invloed op het gedrag van individuele actoren en de mate waarin deze actoren de prescriptieve elementen van instituties accepteren. Congruentie tussen de institutie en de lokale cultuur speelt hierin een belangrijke rol (Ostrom, 1990). Als een institutie niet past bij de lokale cultuur, dan ontwikkelen zich eerder gevoelens van onbegrip en ontwikkelt zich een vervreemding van de institutie.

Vertrouwen ontstaat en kan worden geschaad in de communicatie die wordt gestuurd door de hierboven genoemde dubbele contingentie: *‘de ander kan anders reageren dan ik verwacht, juist omdat hij weet wat ik verwacht’* (Luhmann, 1995: 128). Volgens Luhmann (1995) is er sprake van een immer aanwezige drempel van wantrouwen die aanleiding geeft tot zogenaamde ‘hoe dan ook’ strategieën. Deze strategieën kunnen zowel gemotiveerd worden vanuit een begin van vertrouwen als ook van wantrouwen. Initiatieven zullen streven naar een toename van vertrouwen, omdat op basis van vertrouwen een breder potentieel aan acties mogelijk is en omdat de interne samenhang van een groep erdoor stabiliseert. Volgens Luhmann kost het veel tijd om vertrouwen te winnen en gaat het verliezen van vertrouwen bijzonder snel. Strategieën die zijn gebaseerd op vertrouwen herbergen een zeker risico, namelijk dat het vertrouwen misbruikt wordt of misplaatst blijkt. Een groep zal proberen om die risico’s klein te houden, dus het vertrouwen in stapjes op te bouwen en vervolgens selectief waar te nemen of de ander op ‘verwachte’ wijze reageert. Loopt het anders, dan is het vertrouwen snel weg en komt men weer terecht in de ‘hoe dan ook’ strategieën of zelfs in een strategie gebaseerd op puur wantrouwen.

Op het punt van strategie en vertrouwen maakt het veel uit wat de doelen van een burgerinitiatief zijn. Als het gaat om het realiseren van idealen leidend tot een uitzonderingspositie of het claimen van een plekje voor activiteiten, dan is de strategie gericht op het verkrijgen van toestemming of een gedoogsituatie waar beperkt vertrouwen voor nodig is. De strategie zal dan voornamelijk gericht zijn op het verkrijgen van autonomie.

Als het initiatief er op gericht is om een private zaak tot een publieke te maken en daarvoor ook een beroep te doen op fondsen die beheerd worden door overheden, dan komt daar zeer veel vertrouwen bij kijken. Het vertrouwen vormt dan de basis voor een publiek-private samenwerking. De strategie zal dan voornamelijk gericht zijn op vaak en intensief overleg en het creëren van structuren die bijdragen aan vertrouwen. Deze kunnen informeel van karakter zijn en als zodanig gekwalificeerd worden als structuren van subpolitics.

Wederzijds vertrouwen is sterk gerelateerd aan een zekere wederzijds veronderstelde controle over de situatie. Die kan zelfs gebaseerd zijn op een soort balans in macht zoals die elkaar wordt toegedicht. De volgende machtsbronnen wor-

den veelvuldig genoemd in de literatuur (French & Raven, 1959; Morgan, 1986):

- **positionele macht**, waarbij een individu macht heeft vanwege zijn relatieve positie en taken binnen een organisatie of de maatschappij;
- **referentiemacht**, waarbij iemand wordt beïnvloed op basis van prestige of bewondering. Charisma en interpersoonlijke vaardigheden spelen hierbij een belangrijke rol;
- **beloningsmacht**, waarbij iemand wordt beïnvloed door middel van een beloning;
- **afgedwongen macht**, waarbij iemand beïnvloed wordt door te dreigen met straf;
- **expertisemacht**, waarbij iemand beïnvloed wordt door kennis/deskundigheid;
- **informatiemacht**, waarbij informatie verschaffen of juist achterhouden een belangrijke machtsbron is.

De bronnen van macht zijn echter sterk verschillend.

Misschien wel de voornaamste bron van macht van een burgerinitiatief is het gesproken woord in wisselwerking met de publieke opinie. Maar ook de inzet van tijd van vrijwilligers is een strategisch middel. Door deze inzet kan een burgerinitiatief veel kennis genereren die veel gewicht in de politieke of juridische schaal kan leggen. De voornaamste bron van macht van de overheid is de handhaving van de wet, door bijvoorbeeld regels te hanteren.

De theoretische uitwerking van strategie, vertrouwen en macht benadrukt nogmaals de invloed van verwachtingen en voorspelbaarheid in de relatie tussen overheden en burgerinitiatieven. Voor een overheid is het veelal niet mogelijk om in het burgerinitiatief te kijken naar de wijze waarop de strategie al of niet als bewuste keuze uitkristalliseert als onderhandelingsresultaat. Voor een burgerinitiatief is het niet mogelijk om kennis te nemen van alle politieke agenda’s en onderhandelingen aan overheidszijde, helemaal als daar ook ruimte zit tussen ambtenaar en politicus of als er geen consensus is tussen verschillende bestuurslagen. De beschouwing leent zich voor een eerste voorlopige driedeling in strategieën van burgerinitiatieven, die ruimte laat voor het essentiële proces van interactiviteit. De indeling kan als volgt omschreven worden:

- **princiële strategieën**, die de groep binden, die niet ter discussie staan en ook niet bijgesteld worden in reactie op de buitenwereld;
- **interactieve strategieën**, die gericht zijn op het verkrijgen

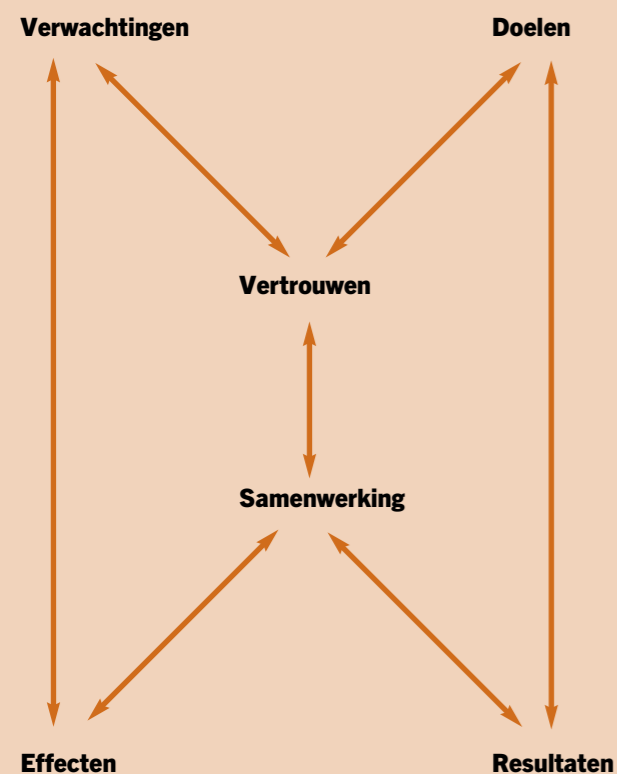
van macht en autonomie, of op het opbouwen van een vertrouwensrelatie, die veelvuldig bijgesteld worden onder invloed van actie en reactie;

- **operationele strategieën**, die als no-regret worden gekenmerkt en die kunnen bestaan uit een breed scala van activiteiten gericht op het bekend maken van het initiatief en het peilen van de beeldvorming als eerste stapjes richting algemeen vertrouwen. Ze vormen eigenlijk de sociale antenne van het initiatief.

Resultaten en effecten burgerinitiatieven

Om meer te zeggen over effecten en resultaten van burgerinitiatieven is het zinvol om te beseffen dat dergelijke resultaten afhankelijk zijn van het domein waaruit deze resultaten worden gedefinieerd. Het omgaan met burgerinitiatieven vanuit de rijksoverheid staat op gespannen voet met de traditionele vormen van beleidsuitvoering in de representatieve democratie. Het idee van de rijksoverheid die structuurvisies maakt die door provincies worden vertaald in streekplannen en die vervolgens een uitwerking in bestemmingsplannen krijgen door gemeenten, staat onder druk. Het mondig burgerinitiatief wordt in dit discours veelal weggezet als Nimby en hindermacht, veelal op onterechte gronden. In het nieuwe discours verschuift de nadruk van representatie, inspraak en de daaruit voortvloeiende borging van burgerrechten naar het ruimte bieden aan goede ideeën en initiatieven van burgers, ook wel te zien als participatieve democratie. Rijksbetrokkenheid op lokale schaal verschilt wezenlijk van het traditionele toetsen van planfiguren tussen bestuurslagen, omdat het hierbij niet primair gaat om de plannen van het rijk zelf, maar om een vorm van participatieve directe democratie die zijn uitwerking krijgt in een mogelijke steun van de minister voor een particulier lokaal initiatief. Dit is een ingrijpende verandering ten opzichte van het diep verankerde systeem van schakelen tussen overheidslagen.

Om meer zicht te krijgen op effecten van burgerinitiatieven en de rol van de rijksoverheid, werken we weer met de sociale systeemtheorie, die een focus legt op de communicatie tussen verschillende systemen, zoals bijvoorbeeld 'het systeem overheid' en 'het systeem burgerinitiatief'. Deze theorie veronderstelt dat de communicatie over en weer geen open proces is, maar dat definities en concepten in een systeem worden gebruikt om de informatie te duiden die van buiten het systeem komt. In elk systeem wordt dus een eigen taal gesproken en die is nodig om de buitenwereld te begrijpen. Het reduceren van onzekerheid wordt gezien als een belangrijke verklaringsgrond van interacties tussen mensen, omdat het streven gericht is op voorspelbaarheid en daarmee op het ontstaan van vertrouwen. Zonder diep in te gaan op de uitwerkingen van deze sociale systeemtheorie van Luhmann (1995) hebben we bovenstaande zienswijze

Dit schema geeft de stappen weer die een burgerinitiatief doormaakt, maar ook de stappen die het ministerie doormaakt in haar ondersteunende rol. Behalve het doorlopen van de hele cyclus, kunnen er ook tussentijdse terugkoppelingen plaatsvinden, bijvoorbeeld toename van onderling vertrouwen kan tussentijds de verwachtingen beïnvloeden.

toegepast door te veronderstellen dat burgers en de overheid in verschillende communicatiesystemen verkeren en dat er in de interactie tussen burgers en overheden in onderhavige initiatieven een nieuw systeem kan worden opgebouwd. Het proces waarlangs onzekerheden tussen betrokkenen van een burgerinitiatief en vertegenwoordigers van de overheid langzamerhand plaats maken voor vertrouwen, waarbij er steeds meer een gedeeld begrippenkader ontstaat waaraan gerefereerd wordt, komt hierdoor centraal te staan. Dit is geen lineair proces, onder andere omdat elk van de betrokken actoren in dit proces zich bewust moet zijn van zijn achterban. De communicatie die nodig is om elkaars vertrouwen te winnen is niet dezelfde informatie die nodig is om het vertrouwen van de beleidsverantwoordelijken of de andere betrokkenen te winnen. De actoren in dit onderzoek verkeren elk in een schakelpositie: hun eigen communicatiesysteem van het dagelijks werk of de dagelijkse omgang met medestanders en het onderling geproduceerde communicatiesysteem.

De focus van het onderzoek naar burgerinitiatieven is gericht op de resultaten en effecten van burgerinitiatieven en op de rol en bijdrage vanuit het ministerie. In het vervolg van dit hoofdstuk zullen de concepten van dit model verder worden toegelicht.

Samenwerking

Om initiatieven te realiseren wordt er actie ondernomen met betrekking tot het doel van het initiatief zelf, maar ook ten aanzien van andere partijen die al dan niet betrokken zijn. Het gaat dan bijvoorbeeld om het ontwikkelen van een alternatief plan, het mobiliseren van bewoners/vrijwilligers, het zoeken van medestand, het zoeken van financiering, lobbyen, het indienen van subsidieaanvragen, het maken van een website en het organiseren van activiteiten (zie ook Van Dam et al, 2010).

Hierbij wordt vaak samengewerkt met andere mensen en partijen, zoals de lokale bevolking, maatschappelijke organisaties en overheden. Als er meer partijen betrokken worden, nemen controlemogelijkheden af, niettemin kan de slagkracht toenemen. Het betrekken van meer partijen kan ondanks het creëren van onzekerheid het vertrouwen versterken, omdat het particulier belang minder ruimte zal krijgen ten opzichte van algemene doelstellingen waar geen

meningsverschillen over bestaan. Naarmate een samenwerking langer duurt en zich intensiever voltrekt zullen de partners in de samenwerking elkaar beter gaan verstaan. Definities, concepten en begrippen krijgen daardoor een meer gedeelde betekenis.

De verschillen tussen de werkwijze van het overheids-systeem en van burgerinitiatieven brengen onzekerheden met zich mee en maken dientengevolge samenwerken ingewikkeld. Of, de mate waarin en hoe er wordt samengewerkt tussen een burgerinitiatief en de rijksoverheid is mede afhankelijk van het onderlinge vertrouwen. Er zal meer samenwerking zijn als er meer onderling vertrouwen is. En er zal meer onderling vertrouwen zijn als er minder verschillen zijn of als de verschillende werelden kunnen worden overbrugd. Maar ook de wijze van samenwerken hangt af van het vertrouwen dat beide in elkaar hebben.

De kenmerken van vertrouwen zijn: voorspelbaarheid, afhankelijkheid en reciprociteit/wederkerigheid (Bachmann, 2001; Lewicki et al. 1998, Luhmann, 1979). Deze kenmerken dragen bij aan onderling vertrouwen. Als bijvoorbeeld het gedrag van een ander goed in te schatten is, zal er meer vertrouwen in die ander ontstaan. Als verschillende partijen weten dat ze elkaar nodig hebben om iets te bereiken, zullen ze elkaar eerder vertrouwen omdat handelingen over het algemeen in ieders belang zijn. Verder zal het bijdragen aan het onderling vertrouwen als betrokken partijen hun onzekerheden en kwetsbaarheden (durven) laten zien. Enerzijds is dit een blijk van vertrouwen in elkaar en anderzijds biedt het duidelijkheid over de mogelijkheden en beperkingen. En duidelijkheid leidt tot grip op of zekerheid over de situatie. Tenslotte draagt wederkerigheid bij aan vertrouwen. Als iemand merkt dat zijn/haar bijdrage wordt 'beloofd' met een bijdrage van de ander, zal er meer vertrouwen tussen hen ontstaan. En andersom draagt meer vertrouwen bij aan wederkerigheid. Dat wil zeggen dat het vertrouwen dat jouw bijdrage wordt beloofd met een bijdrage van de ander, stimuleert om ook daadwerkelijk bij te dragen. Volgens Putnam (1993) gaat het bij dit laatste met name om een specifieke vorm van wederkerigheid, namelijk 'diffuse reciprociteit'. Dit betekent dat mensen erop vertrouwen dat er wederkerigheid is en die niet van te voren willen regelen. Maar er is volgens Putnam nog een tweede vorm van reciprociteit, 'balanced reciprocity'. Deze vorm komt voor in een sfeer van gebrek aan vertrouwen. Mensen willen de wederkerigheid van te voren regelen en vastleg-

gen, hetgeen vervolgens voor hen wel weer meer vertrouwen in de samenwerking geeft.

Bij veel onderling vertrouwen zal er vooral met het coördinatie-mechanisme ‘Handshake’ worden samengewerkt (Douma en Schreuder, 2002). Bijvoorbeeld aan de hand van diffuse reciprociteit (Putnam, 1993), welke kan worden gezien als een informele samenwerking waarbij mensen er op vertrouwen dat er wederkerigheid is en deze niet van te voren willen regelen en vastleggen. Andere elementen in dit mechanisme zijn gedeelde normen en waarden en onderlinge aanpassing. Bij weinig onderling vertrouwen zal eerder worden samengewerkt aan de hand van het mechanisme ‘Handbook’. Dit is een formele vorm van samenwerking, waarbij het maken van afspraken op papier en formele regels belangrijk is en wordt gezien als een manier om het gebrek aan onderling vertrouwen op te krikken (Salverda et al, 2009).

In deze publicatie is er specifieke aandacht voor de rol vanuit de rijksoverheid, dat wil zeggen voor de mate waarin en wijze waarop een burgerinitiatief en het ministerie in de pilot met elkaar samenwerken.

Er zijn allerlei rollen die overheden bij samenwerking met burgerinitiatieven kunnen innemen, variërend van het serieus nemen en erkennen van burgerinitiatieven, het aangaan van een vertrouwensrelatie, meedenken, meefinancieren, ruchtbaarheid geven, beleidsmatig verankeren van een burgerinitiatief, tot het overnemen van een burgerinitiatief.

Verwachtingen

De verwachtingen van de initiatiefnemers en die van het ministerie over de te realiseren resultaten en effecten hoeven niet per se overeen te komen. De verwachtingen van initiatiefnemers zullen gekoppeld zijn aan hun idealen, dadendrang, eerdere ervaringen, etc. Verwachtingen van het ministerie zullen te maken hebben met de beleidscontext waarin zij opereren, waarin beleidsdoelen zijn geformuleerd en verantwoording moet worden afgelegd over welke activiteiten en doelen zij ondersteunen, op welke wijze dat gebeurt en wat dat gaat opleveren.

Daarnaast worden verwachtingen in belangrijke mate gevormd door het interpreteren van de doelen en intenties van anderen in het licht van de eigen doelstellingen. Als de verwachtingen positief zijn, dan houdt dat in dat men

elkaars doelen interpreteert als compatibel, dus in elkaars verlengde. Als de verwachtingen negatief zijn, dan kan dat veroorzaakt worden door een interpretatie waarin bijvoorbeeld de doelen van een burgerinitiatief worden gezien als particulier en slechts relevant voor een kleine groep. Of andersom, dat betrokkenen bij een burgerinitiatief het idee hebben dat vertegenwoordigers van een overheid een totaal ander doel nastreven dan zichzelf.

Uit eerdere analyses bleek dat rijksambtenaren soms het idee hebben dat burgers niet mee willen denken, dat zij met name aan hun eigen belang denken en daar niet boven uit kunnen stijgen (VROM, 2008). Omgekeerd hebben veel burgers een bepaald beeld van ‘Den Haag’ met bijbehorende verwachtingen, zoals dat ‘ze in Den Haag wel even denken te weten hoe het zit’. Deze verwachtingen over elkaar – of ze nu terecht zijn of niet – kleuren in grote mate de onderlinge vertrouwensrelaties tussen rijksambtenaren en burgers.

Doelen, resultaten en effecten

De doelen van de initiatiefnemers en die vanuit het ministerie zullen niet altijd overeenkomen. De doelen van de initiatiefnemers zijn wellicht meer lokaal van aard dan die van de rijksoverheid, die veelal maatschappijbrede doelen stelt. Bovendien denken initiatiefnemers vooral aan het (lokale) maatschappelijke doel zelf dat zij willen bereiken en niet of het past in het overheidsbeleid. Burgerinitiatieven dragen daarmee dus wel bij aan beleidsdoelstellingen, alleen past het vaak niet één op één in het beleid. Veel burgerinitiatieven kunnen daarnaast niet binnen één thema worden ingedeeld. Het verschil in abstractieniveau van de doelen en de integraliteit van burgerinitiatieven zijn voor ambtenaren en het systeem waarin zij opereren soms moeilijk te overbruggen (VROM, 2008).

Doelen zijn concreter dan idealen. Ze dienen om helder te maken welke resultaten men voor ogen ziet van een initiatief: een vast punt dat er voor zorgt dat de samenwerking niet alle kanten op zal schieten. Het formuleren van de doelen is belangrijk om de beleidscontext of de sociale gemeenschap te informeren over het initiatief. Het is dan ook niet eenvoudig om doelen zodanig te formuleren dat ze in één zin zowel de lokale gemeenschap als het beleidsstelsel tevreden stellen.

In de interactie tussen de burgerinitiatieven en een overheid zal er meer vertrouwen zijn en is de kans op een soepele samenwerking groter als ze vergelijkbare doelen hebben, of als het initiatief de doelen aanpast of zo formuleert dat ze gepast overkomen. Naarmate er meer gecommuniceerd wordt, ontstaan er veelal doelformuleringen waar alle partijen zich in kunnen vinden.

Resultaten ontstaan als gevolg van de acties en eventuele samenwerking van het initiatief. Resultaten zijn ‘reconstructies’ van het gebeurde in het licht van de doelstellingen van waaruit men is vertrokken. Burgerinitiatieven zijn naast fysieke doelen vaak bewust gericht op andere, sociale en/of culturele waarden. Daarbij kan gedacht worden aan sociale cohesie (sociale binding) en verbondenheid met de plek (ruimtelijke binding).

Resultaten zijn soms op korte termijn al zichtbaar, maar vaak is er vrij veel tijd nodig voor het uitkristalliseren van resultaten. Dit maakt het voor overheden soms lastig om in zee te gaan met burgerinitiatieven. Ook het feit dat er geen garantie is dat een burgerinitiatief een bepaald resultaat zal opleveren, maakt ondersteuning van burgerinitiatieven door overheden moeilijk (zie ook VROM, 2008). Of de investering van gemeenschapsgeld in het burgerinitiatief wel kan worden verantwoord, is een leidende vraag voor overheidsambtenaren. Eerdere studies (Van Assche et al.) laten zien dat er een sterke neiging is om succesverhalen te construeren na afloop van een project.

Waar resultaten gerelateerd zijn aan nagestreefde doelen, zijn effecten niet altijd bewust bedoeld. Sommige (of misschien wel vele) effecten zijn afhankelijk van hoe het traject is verlopen en zijn eigenlijk min of meer vanzelf ontstaan. Soms loopt het initiatief anders dan verwacht en leidt het tot onverwachte effecten. Ook kan een burgerinitiatief met name gericht zijn op fysieke resultaten maar kunnen er als vanzelf sociale effecten ontstaan. Te denken valt aan organisatorische en bestuurlijke ervaring, die elders of op andere momenten weer kan worden ingezet, weerbaarheid voor ontwikkelingen die op een groep mensen afkomen, nieuwe (zuster)initiatieven, inspiratiebron voor anderen om een initiatief op te starten, nieuw concept of gedachtegoed ten aanzien van de wijze waarop met landschap kan worden omgegaan, etc.

Burgerparticipatie en maatschappelijk initiatief

Centraal in de studies rondom burgerinitiatieven staat de praktijk van burgerparticipatie en burgerbetrokkenheid. Om een indruk te krijgen van wat die praktijk inhoudt, is eerst een verkenning uitgevoerd van particuliere initiatieven. Voor zover we weten, is onze verkenning in 2005 een van de eerste pogingen om initiatieven van zelforganisatie uitvoerig onder de loep te nemen.

De focus in de eerste verkenning ligt op kleinschalige initiatieven, waarbij particulieren zich organiseren rondom een gedeeld probleem, belang of ideaal. Deze initiatieven opereren in meer of mindere mate los van bestaande instituten en geven inzicht in de motieven en drijfveren van burgers om zich actiever op te stellen ten opzichte van natuur en landschap. Na de eerste verkenning werd de variëteit aan initiatieven in beeld gebracht en een clustering aangebracht.

Om meer greep te krijgen op de wijze waarop initiatieven zich positioneren ten opzichte van met name de overheid en andere instituties, is in een aantal gevallen meer onderzoek gedaan naar de strategie en effecten van burgerinitiatieven.

In de verkenning zochten we naar burgerinitiatieven met een zelforganiserend vermogen, die zich bewust of onbewust zo min mogelijk langs institutionele wegen organise-

ren. Het zoeken naar deze initiatieven vond plaats door middel van een quickscan op internet en gesprekken met sleutelfiguren, die in hun werk met lokale initiatieven te maken hebben. Van de twintig zodoende gevonden initiatieven konden in de beschikbare tijd tien verder worden uitgewerkt; deze tien werden geselecteerd op basis van de wens om een breed palet van zelforganisatie te tonen.

Het vinden van initiatieven die zo veel mogelijk los staan van institutionele kaders bleek moeilijk, omdat sleutelfiguren vaak zelf onderdeel bleken uit te maken van institutionele kaders. Om de verborgen krachten te vinden achter het institutionele gordijn, hadden misschien andere methoden gebruikt moeten worden, maar wellicht is het een illusie dat initiatieven van zelforganisatie los staan van de institutionele kaders.

2 /

Initiatieven: Een eerste verkenning

Inleiding

De eerste verkenning richt zich op acht van de geselecteerde initiatieven: Boeren volgens de Pergola-methode, Koolitie, Plaatselijk Belang Broekland, Stichting Boeren met Uitzicht, Blaaswind BV, Stichting Brokkenbroek, Coöperatie Carnola en

Stichting Naobers van Zudert.

Voor het uitwerken van de initiatieven zijn op locatie initiatiefnemers geïnterviewd en websites van de initiatieven geraadpleegd. Door onder meer in te gaan op de ontstaanswijze, drijfveren, knelpunten, de positionering ten opzichte van instituties, en hun strategie om het initiatief te laten slagen, is getracht processen, mechanismen, dilemma's en behoeften van initiatieven van zelforganisatie in beeld te brengen.

Zonder volledig te kunnen zijn, geeft deze eerste verkenning een goede indruk van wat er speelt bij zelforganisatie van burgers in het landelijke gebied. Er wordt inzicht gegeven in de problemen die kunnen ontstaan op het gebied van communicatie (Boeren volgens de Pergola-methode), gebrek aan kennis en kunde (Boeren met Uitzicht) en het ontbreken van ervaring als er subsidieaanvragen moeten worden ingediend.

Alle initiatieven maken gebruik van subsidiëring. Hetzij voor het inhuren van deskundige hulp, hetzij voor de uitvoering van projecten. In alle gevallen is de inzet van vrijwilligers onmisbaar of dat nu in tijd of fysieke kracht bij de uitvoering van de soms omvangrijke projecten is. Het enthousiasme en de inzet van de vrijwilligers worden zonder uitzondering als de succesfactoren genoemd. Soms is de eigengereidheid en de volhardendheid van de initiatiefnemers een doorn in het oog van de ambtenaren, waar tegenover staat dat het langzaam draaien van de ambtelijke molens de initiatiefnemers ook wel eens kan frustreren (Plaatselijk Belang Broekland). Op een enkele uitzondering na (Stichting Brokkenbroek) hadden alle initiatiefnemers op het moment dat ze geïnterviewd werden een positief toekomstperspectief.

Boeren volgens de Pergola-methode

Consumenten en boer delen samen het risico

Op het biologisch-dynamische bedrijf De Oosterwaarde dichtbij Deventer, wordt sinds 1996 geboerd volgens de Pergola-methode. Dit is een samenwerkingsverband tussen een boer en consumenten,

waarbij de boer zorgt voor het land en de productie, en de consumenten de wekelijkse oogst delen, ongeacht of die nu groot of klein uitvalt. Zo delen zij het risico. Meer dan tweehonderd deelnemers hadden zich verbonden aan de Oosterwaarde. Zij vormden samen met boerin Tineke Bakker de Pergola-Associatie. De klanten nemen elk jaar voor een vaststaand bedrag een vast percentage van de oogst af, zodat de inkomsten van de boerin worden gegarandeerd en niet afhankelijk zijn van prijsfluctuaties. Door de economische binding ontstaat er ook een sociale binding. De stedeling komt in aanraking met het productieproces en is loyaal naar de producent. Een deel van de klanten is ook daadwerkelijk actief op de boerderij als vrijwilliger. Er zijn meer van zulke initiatieven in Nederland, die onafhankelijk van elkaar zijn opgestart. Tineke Bakker vindt de Pergola-methode een succes. Ze doet onderzoek naar de oorzaken van het kleine aantal bedrijven dat boert volgens de Pergola-methode en naar de mogelijkheden om het makkelijker te

maken voor bedrijven om over de stappen naar deze methode. Zij streeft naar twintig initiatieven die een soort kennisnetwerk vormen en waarbij zij een begeleidende rol heeft.

Aanleiding en drijfveren

Tineke Bakker zag dat schaalvergroting ook in de biologische landbouw op den duur niet te vermijden is om te overleven. Zij en haar voormalige partner wilden graag een divers bedrijf met allerlei soorten producten en activiteiten en schaalvergroting paste daar niet bij. Ze zochten naar een manier om hun ideaal te bereiken en via een Amerikaanse consulent kwamen ze in aanraking met de Pergola-methode. In de Verenigde Staten is de methode al verder ontwikkeld en wijder verspreid. In Nederland was de Oosterwaarde het eerste bedrijf dat deze methode gebruikte.

Organisatie- en samenwerkingsvorm

De initiatiefnemers Tineke Bakker en haar toenmalige partner hadden geen geld en eigen vermogen om een bedrijf op te starten en hebben toen een stichting opgericht met behulp van vrienden en kennissen.

De stichting beheert het geld dat gestort is door familie en kennissen voor de opstartfase. Deze stichting staat los van de samenwerking met de deelnemers. De samenwerkingsvorm tussen de boerin en de deelnemers lijkt sterk op een vereniging maar is niet als zodanig geregistreerd. Er is bewust voor een informele vorm gekozen. Bakker vond het prettig dat ze nog kan blijven zoeken naar de beste vorm en gemakkelijk dingen kan veranderen zonder dat allerlei statuten moeten worden veranderd. De klanten hebben zeggenschap in de vorm van een kerngroep van zes personen met wie de boerin overlegt. Ze denken mee en mogen tot op zekere hoogte meebeslissen. Uiteindelijk heeft de boerin het laatste woord, omdat ze het grootste risico draagt en de meeste boerenkennis heeft. Alle leden hebben een individueel contract met de boerin.

Dit kan veranderen als dat nodig is voor het oprichten van een belangenvereniging of als het technisch-financieel gezien beter zou zijn. Eén keer per jaar wordt een vergadering met alle deelnemers belegd, waarbij de begroting en een jaarplan bekend worden gemaakt. Verder is er een maandelijkse nieuwsbrief waarin het wel en wee van het bedrijf en de activiteiten en nieuwtjes bekend worden gemaakt. Hiermee is een open organisatie gecreëerd waarbij de klanten veel inzicht hebben in de bedrijfsvoering.

Relaties met overheden en andere instituties

Subsidies van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit voor het opstarten van een bedrijf in de biologisch-dynamische landbouw zijn benut. Los van deze opstartsubsidies streven ze naar de grootst mogelijke autonomie en zo min mogelijk bemoeienis van de overheid en andere instituties. Dit om zo veel mogelijk hun eigen gang te gaan en zo min mogelijk te worden belemmerd door regels. Een project om de Pergola-methode verder te verspreiden, werd gefinancierd door onder andere de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij (die ook zorgde voor inhoudelijke ondersteuning), het VSB-fonds en een paar andere kleine fondsen.

Knelpunten

Het communicatieve gedeelte van Bakkers werkzaamheden nam veel tijd in beslag. En met het aansturen van de vrijwilligers was ze veel meer tijd kwijt dan ze had gedacht. Daardoor gaf het haar aanvankelijk vaak weinig bevrediging. *'Je hebt het gevoel dat je niet echt werkt. Zodra je je dat realiseert, ga je er wel rekening mee houden, maar dat is dus iets dat ik heb moeten leren uit ervaring.'*

Volgens Tineke Bakker zijn roddel en jaloezie de vijand van dit systeem. *'Het systeem is een netwerk van mensen. Wanneer deze niet tevreden zijn over het functioneren van de boer, kan het als een kaartenhuis in elkaar storten. De grootste valkuil is de sociale kant en dus niet de technische kant wat je misschien eerder zou verwachten, omdat de prijzen kunnen instorten of de productiekosten kunnen stijgen.'*

Het lijkt nog vrij lastig om de methode te laten doorgroeien naar andere bedrijven. De initiatiefneemster denkt dat boeren opzien tegen de communicatieve kant die bij de methode hoort. Het is een grote stap voor boeren om veel te moeten vergaderen en organisatorische werkzaamheden te moeten verrichten. Het aansturen van vrijwilligers vraagt tijd en aandacht en leidt ertoe dat je minder tijd op het land door kan brengen als boer. Ook het openbaar maken van de begroting aan de leden is voor veel boeren moeilijk, omdat er vaak nog een taboe op ligt.

Succesfactoren

Het succes van dit systeem is de grote betrokkenheid van de deelnemers bij het bedrijf. Er ontstaat een hecht team van mensen, een vriendenclub. Het bedrijf wordt een deel van de samenleving. De betrokkenheid zorgt bijvoorbeeld voor meer begrip voor de landbouw en de landbouwprocessen. De deelnemers zijn bereid om te eten wat het seizoen biedt, zijn bereid genoeg te nemen met uiterlijk niet perfecte groenten (bijvoorbeeld dunne prei, twee kleine kropjes andijvie in plaats van een grote, een kromme wortel, gewassen met een beetje hagelschade etc.). Daardoor is er geen overschot. De consument eet wat

van het land komt op dat moment. Ook maakt de samenkomst van veel verschillende mensen en contacten van alles mogelijk. Er zijn bijvoorbeeld mensen die geld schenken of een investering financieren. Of ze helpen met juridisch advies, bouwtechnisch advies etc. Ook hebben mensen geholpen met het bouwen van een schuur, een afdak, een kantine en een kantoor. Hierdoor voelt Tineke Bakker waardering voor haar werk.

Wensen ten aanzien van ondersteuning en het beleid

Tineke Bakker zou willen dat er meer aparte regelgeving voor biologische landbouw komt die beter aansluit bij deze manier van boeren. Ze ervaart de visie van de overheid op de landbouw en de visie van de

Pergola-methode als twee aparte werelden. De overheid ziet nog steeds toekomst in de gangbare landbouw en is om die reden daar vooral op gericht. Zo wilde ze graag het bedrijf uitbreiden met melk- en vleesvee. Daarvoor moesten gebouwen op het bedrijf worden omgebouwd en moest er een extra boer op het bedrijf komen om de taken te verdelen. Ook de klantenkring uitbreiden is een van haar doelstellingen. De leden zelf hebben ook veel toekomstideeën, zoals het geven van kookles of het beginnen van een theetuin.

Inmiddels heeft Tineke Bakker na achttien jaar het stokje overgegeven aan de boeren. Sinds 2011 worden er naast groenten ook bloemen geteeld en verkocht op de Oosterwaarde, en zijn er meer dan tweehonderd deelnemers.

Ko-alitie

‘Melkveebedrijven werken samen zodat allen kunnen blijven bestaan’

In Zuidwest-Friesland zijn negen melkveebedrijven in april 2005 een verkenning gestart naar de mogelijkheden voor een grootschalig melkveebedrijf dat internationaal concurrerend kan zijn. Het motto van het idee formuleren de initiatiefnemers als volgt: ‘Van solisme naar een strategische alliantie in de melkveehouderij’. Gedacht wordt aan een vergaande samenwerking, waarbij de individuele bedrijven worden omgevormd tot één bedrijf. Duidelijk is dat de eeuwenoude coöperatie niet voldoet omdat deze de kosten van de individuele bedrijven niet voldoende zal kunnen verlagen. Het initiatief bevond zich toen in de ideefase. Hoe het gezamenlijke melkveebedrijf er uit moest komen te zien, was nog onduidelijk. De boeren belegden bijeenkomsten en nodigden gastsprekers uit om hun kennis te vergroten en ideeën op te doen. Het werd als belangrijk ervaren dat alle mogelijkheden openlagen en dat iedereen vrij was om zijn inbreng te geven. De initiatiefnemers hebben gekozen voor de naam Ko-alitie, omdat Ko in het Fries koe betekent.

Aanleiding en drijfveren

Wiebe Nauta is de eerste initiatiefnemer. Hij was naast zijn agrarische bedrijf vier dagen werkzaam als agrarisch bedrijfsadviseur. Alle betrokken initiatiefnemers waren klanten van hem; aan hen legde hij zijn idee voor samenwerking voor. Hij vond acht andere bedrijven bereid om over het idee na te denken en organiseerde een eerste bijeenkomst.

De aanleiding voor het initiatief was dat de boeren zich zorgen maakten of ze over tien jaar nog individueel konden bestaan gezien de dalende melkprijzen en de stijgende vaste kosten. Ze voelden een noodzaak om iets te veranderen en wilden het patroon doorbreken van de ‘wijker’ en de ‘blijver’, waarin de blijvers de bedrijven van de wijkers overnemen en zo tot schaalvergroting komen. De initiatiefnemers willen allemaal ‘blijvers’ zijn, maar zaten aan hun ‘tax’ wat de grootte van hun bedrijf betreft. Door samen te werken wilden ze op een nieuwe manier schaalvergroting toepassen om kosten te drukken en betere kansen voor de toekomst te bewerkstelligen.

Een bijkomend voordeel van de samenwerking was dat de individuele deelnemers meer vrije tijd kregen. Door specialisatie van de bedrijven, bijvoorbeeld door gebruik van maar één melkkoeienstal in plaats van negen, zijn er minder mensen nodig en is het mogelijk

om af en toe een ochtend vrij te nemen. Ook het feit dat de verantwoordelijkheid samen wordt gedragen, werd als een voordeel van samenwerking ervaren.

'Het is wel eens lekker dat de druk er af is.'

Ze gaven verder aan dat het geruststellend was om te horen dat de anderen met dezelfde zorgen en problemen bezig waren als zij zelf. Zo konden ze overleggen over bepaalde situaties.

Organisatie- en samenwerkingsvorm

Alle betrokken initiatiefnemers waren nergens toe verplicht en vrij om op elk gewenst moment uit de samenwerking te stappen. Pas op het moment dat het definitieve plan bekend was, zouden ze de beslissing nemen om mee te doen of niet. Worden de tien bedrijven samengevoegd tot één bedrijf of blijft iedereen (gedeeltelijk) zelfstandig? Er werden verschillende organisatievormen overwogen. De uiteindelijke keuze van de organisatievorm was afhankelijk van het uiteindelijke plan.

Relaties met overheden en andere instituties

De boeren hebben onderzoekers van Wageningen Universiteit en Researchcentrum benaderd en gast-sprekers uitgenodigd, zoals Bart Ieterma (over de 'koeienflat') en Anton de Boer Balkenende van de Breemangroep. Ze legden contacten met instanties of bedrijven voor het verkrijgen van kennis over mogelijke organisatievormen en voor financiële en juridische kwesties, opdat ze een gedegen besluit zouden kunnen nemen.

Voor de bekostiging van de kennisuitwisselingavonden vroegen zij subsidie aan. Het AOC (Agrarisch Opleidingscentrum) in Friesland heeft een subsidie verstrekt om een verkenning te kunnen bekostigen.

Knelpunten

De onzekerheid van wat er uiteindelijk met de geïnvesteerde tijd en het geld gebeurt en het opgeven van het eigen bedrijf, werden door de boeren als de grootste knelpunten ervaren. Je 'hele hebben en houden' in de waagschaal leggen was voor de initiatiefnemers de grootste stap die ze moesten zetten. De controle uit handen geven is iets wat ze niet gewend zijn. Eén van de boeren verwoordde het zo: *'Breng je het in eigendom over of zeg je, ik breng gebruik ervan over. Ik denk dat als het alleen om gebruik gaat, de stap om mee te doen kleiner is dan wanneer je daadwerkelijk naar de notaris gaat om het eigendom te wijzigen. Dat is wel even een schok hoor. Ik denk dat er dan wel een heel stel afhaakt.'*

De reactie van omstanders varieerde van verschrikkelijk nieuwsgierig tot zeer afwijzend. Het zit in de cultuur om 'de kat uit de boom te kijken'. Het is de traditie dat het bedrijf van vader op zoon wordt doorgegeven. Dit initiatief gaat dwars tegen deze traditie in. Als je als boer tot samenwerking overgaat, ben je volgens velen eigenlijk mislukt. Maar de initiatiefnemers verwachtten dat als het plan uiteindelijk zou lukken, tegenstanders graag hadden willen meedoen.

Succesfactoren

Toen Wiebe Nauta aan mensen zijn idee vertelde, maakte hij eerst de fout om met een concreet plan te komen. Mensen haakten daardoor af. Hij veranderde zijn aanpak, door het als niet meer dan een idee te presenteren, kreeg hij wel mensen mee. De mensen waren nog steeds sceptisch, maar de nieuwsgierigheid won en men was bereid om naar een bijeenkomst te komen. Hij concludeerde hieruit dat het heel belangrijk is om een open structuur te hebben, waarbij nog niks vast ligt, zodat mensen gezamenlijk een plan kunnen bedenken.

'De ideeën moeten door de groep gedragen worden, ze moeten uit de groep komen. Dan kan ik elke keer wel ideeën gaan spuien en sturen naar een ideaalbeeld van mij, maar dan heb je de groep nog niet mee. En stel je voor dat het mis gaat, dan is het jouw schuld en

dat wil ik niet. Dan trek ik liever de kar en maken we er een gezamenlijk idee van. Dan maar wat langzamer.'

De initiatiefnemers zagen het gemeentelijke beleid niet als een onoverkomelijk probleem. Zij verwachtten dat de gemeente overstag zou gaan als ze met een goed plan met toekomstperspectief zouden komen. Ze zagen dat het beleid aan het veranderen was, in vrijkomende boerderijen mochten steeds vaker woningen worden gerealiseerd.

De verwachting was dat de gemeente zou reageren op de tendens dat het platteland verandert. Er kwamen steeds meer mensen uit 'Holland' in de dorpen wonen en die veranderen de cultuur op het platteland.

Wensen ten aanzien van ondersteuning en het beleid

De boeren dachten dat een onafhankelijke voorzitter in conflictsituaties wenselijk zou zijn voor een snellere procesafwikkeling. *'Uiteindelijk kom je altijd in een*

situatie waarin twee partijen tegenover elkaar komen te staan. En als er iemand van buitenaf boven staat, kan je in twee avonden meer bereiken dan wanneer je vier maanden met elkaar om de tafel zit.'

Verder wilden de betrokkenen graag in contact komen met vergelijkbare initiatieven, om ideeën met elkaar te delen en om niet alles zelf te hoeven uitvinden. *'Je kunt niet eindeloos zelf door blijven gaan, dan valt het enthousiasme weg.'* Ze wilden dan ook een constructie maken, waardoor ook jonge mensen konden instappen. *'Dat je echt naar de toekomst kijkt en niet alleen puur naar je eigen werkzame jaren. Het moet zo zijn dat er een trein rijdt waar mensen in kunnen stappen. Niet alleen aan het begin en het eind, maar ook halverwege.'*

In 2008 zijn drie van de vijf bedrijven uit Ko-alitie gestapt. De overgebleven twee bedrijven, waaronder dat van Wiebe Nauta, zijn daarna samen verder gegaan.

Plaatselijk Belang Broekland

Bewoners zetten zich in voor de publieke ruimte in hun dorp

Bewoners van het dorp Broekland in Overijssel organiseren allerlei activiteiten ten behoeve van de leefbaarheid van hun dorp. Er worden elk jaar twee kermissen georganiseerd die duizenden euro's opleveren. Dit geld wordt gebruikt voor verenigingen en voor het bouwen van een sportcomplex. Er zijn verschillende werkgroepen actief.

Een werkgroep hield zich bezig met de groenvoorzieningen in en rond het dorp, zoals hagen en bomen om het dorp te verfraaien. Een andere met het uitzetten van wandelroutes rondom het dorp met een wandelgids erbij waarin de cultuurhistorie van de omgeving wordt verteld. Ze wilden bijvoorbeeld kenmerkende stukjes van Broekland onder de aandacht brengen en landbouwpaden en oude streekverhalen weer tot leven brengen.

Aanleiding en drijfveren

Al eerder was er een initiatief gestart in het dorp, waarbij een rapport met de titel 'Kern met kwaliteiten' was opgesteld door een groep mensen uit Broekland. Hierin werden mooie plekken in Broekland beschre-

ven en voorstellen gedaan voor het groen en het vrachtwagenverkeer. Het rapport is toen echter in een la terecht gekomen om er vervolgens niets mee te doen. Later echter zijn Erna Post en Miranda Rossum, beiden lid van de dorpsbelangenvereniging, samen met Mireille Korterik om de tafel gaan zitten. Het doel was vooral om uitvoer te geven aan het rapport, maar ook om het opnieuw te bezien. *'We wilden niet letterlijk het rapport overnemen, maar juist aanpassen aan deze tijd.'*

De persoonlijke aanleiding om het op te pakken was dat ze vonden dat de omgeving beter en mooier kon. Ze vonden Broekland maar een kaal dorpje. Bovendien was het samen dingen organiseren en de gezelligheid voor hen een belangrijke drijfveer om ermee verder te gaan. Erna Post: *'Dingen met elkaar doen is leuk en typisch voor het platteland. Als je eenmaal A zegt, moet je ook B zeggen en ervoor gaan.'* En Mireille Korterik: *'Het is een heel actief dorp, daar ben je mee opgegroeid. Als er niks gebeurt, moet je het zelf doen, zo is het ook wel.'* Miranda Rossum wilde destijds als nieuweling betrokken raken en iets doen om bij het dorp te horen. Zij zegt: *'Er zijn hier heel veel vrijwilligers bezig om het dorp leefbaar en gezellig te houden en daar profiteer ik ook van. Dan moet je ook een beetje geven. En je leert mensen kennen.'*

Organisatie- en samenwerkingsvorm

Het initiatief viel als werkgroep onder de stichting Plaatselijke Belangen Broekland. De drie dames wilden de groep uitbreiden om meer kennis en draagvlak te vergaren. Via een oproep in het plaatselijke krantje van Broekland hebben andere mensen zich gemeld. De groep vergaderde geregeld bij een van de initiatiefnemers thuis of in het plaatselijke Kulturhus.

Relaties met overheden en andere instituties

Het initiatief zocht financiële steun en kennis bij instanties. Zo wilden ze bij de plaatselijke Rabobank een projectvoorstel indienen. Deze heeft een klein potje voor initiatieven in het dorp Broekland gereserveerd. Ook heeft het initiatief contact gezocht met het OVKK (Overijsselse Vereniging voor Kleine Kernen) en Spil. Spil is een provinciale organisatie met een steunfunctie voor welzijnsprojecten. Een medewerker van Spil was af en toe bij de vergaderingen aanwezig. Hij dacht in totaal vijftig uur met hen mee en dat kostte niks. Hij hielp onder meer bij het schrijven van projectvoorstellen. Ook hadden ze een gesprek met Marjan Volkers van het Aanjaagteam van de provincie Overijssel.

Ze zochten contact met de provincie Overijssel en Landschap Overijssel die het initiatief indertijd hebben ondersteund. Ze informeerden naar een mogelijk vervolg van het project 'Kern met kwaliteiten'. Op dat moment kon Broekland niet aanhaken bij lopende projecten. Provincie Overijssel gaf aan dat zij had geleerd uit het verleden en dat alleen dorpsprojecten gestart worden als de gemeente geld heeft gereserveerd voor de uitvoering van de plannen.

Verder benaderden de initiatiefnemers Het Oversticht, een provinciale organisatie voor architectuur en welstand, voor advies en ondersteuning op het gebied van cultuurhistorie. Het initiatief wilde graag samenwerken met andere organisaties, maar zag daar alleen mogelijkheden voor als dat gratis is. Erna Post: *'Als je moet betalen om mee te doen, dan houdt het al snel op.'*

Het initiatief heeft vanaf de start contact gezocht met de gemeente, maar die was zeer afhoudend. De gemeente gaf aan dat er geen geld was voor onderhoud van groen. Nieuwe bomen en hagen betekenen meer onderhoudskosten. De initiatiefnemers voelden zich niet gesteund door de gemeente.

Knelpunten

De drie initiatiefneemsters merken op dat vergaderingen geregeld uitmondten in een 'kippenhok'. Een leidinggevende persoon zouden ze een aanwinst vinden. Een sterke trekker, die structuur aanbrengt en duidelijke en heldere doelen stelt, en vooral ook veel tijd beschikbaar heeft, zou het proces versnellen. Het initiatief had te maken met een conservatieve cultuur van de betrokken gemeente. Mireille Korterik: *'Het is altijd gegaan zoals het is gegaan en zo zal het over tien jaar ook nog gaan. Het is niet alleen de cultuur bij de gemeente, maar ook bij mensen in de omgeving. Als je iets nieuws gaat doen, ziet men altijd beren op de weg. Het is niet alleen het ontbreken van geld, maar vooral een houding. Geld komt er wel als ze het belangrijk genoeg vinden.'*

Hoe krijg je het zover dat het uiteindelijk uitgevoerd wordt? Met deze vraag worstelde het initiatief. Mireille Korterik gaf aan: *'We waren nog niet zo ver dat we een subsidie aanvraag wilden doen, omdat we nog niet precies wisten wat we wilden doen. We moesten eerst een plan maken en dan subsidie aanvragen. Als in de voorbereidingstijd ondersteuning nodig is, moet je daar zelf voor betalen. Daarna ga je de aanvraag indienen, dan kan je misschien de voorbereidingskosten meenemen in de begroting. Maar als de aanvraag niet wordt goedgekeurd, moet je de voorbereidingskosten dus zelf betalen. Er was geld genoeg, zoals in Europese programma's en het Reconstructieprogramma. In die programma's stond ook geld gereserveerd voor initiatieven van onderaf, vanuit dorpen. Vanuit de provincie wisten ze niet goed hoe ze ermee moesten omgaan. En de gemeente zei, ho stop.'* De initiatiefnemers menen dat ze tegenstrijdige signalen kregen van verschillende overheden en dat vinden ze verwarrend.

Succesfactoren

Door meerdere malen de gemeente te benaderen en andere instanties wilden de initiatiefnemers laten zien dat ze een lange adem hebben en zo de instanties overtuigen. Erna Post verwoordt het als volgt: *'Nog een keer er naar toe, dan kan je overtuigen bij de gemeente en wordt je serieus genomen.'*

Wensen ten aanzien van ondersteuning en het beleid

De initiatiefnemers wilden graag ondersteuning om hun ideeën op weg te helpen. Erna Post schetst het probleem: *'Met één afspraak kom je er niet. Je moet eerst de plannen concreet maken. Pas als je het concreet hebt, kan je het indienen en geld krijgen. Dat kost dan zoveel tijd, dat je wilt weten of er überhaupt geld is voor je plannen. Een paar jaar ergens tijd in*

steken en dan het deksel op de neus krijgen, dat is niet wat je wil.'

De onzekerheid over het verkrijgen van subsidie bleek een belemmering voor de voortgang. De initiatiefnemers zouden dus ook willen dat het traject van subsidie aanvragen sneller en duidelijker wordt.

Stichting Boeren met Uitzicht

Drentse boeren leggen samen natuur en wandelpaden aan

In het Drentse open veenlandschap gingen vijf agrariërs uit het dorp Eerste Exloërmond in de zomer van 2003 op zoek naar een aanvullende bron van inkomsten. De voorwaarde was dat deze zoektocht hun huidige bedrijfsvoering niet zou beïnvloeden. De agrariërs, voornamelijk aardappeltelers, zagen de prijs van hun pootgoed dalen en dachten dat het telen van aardappelen geen betrouwbare bron van inkomsten zou zijn voor de toekomst. Hun plan was om gezamenlijk een groenstrook langs de sloten door het lintdorp aan te leggen en wandelpaden door hun akkers uit te zetten. Zodoende zouden ze via de compensatie inkomstenderving agrarisch natuurbeheer aanvullende inkomsten verwerven. Ze zijn trots op het landschap waarin ze wonen en wilden dat laten zien. Het project viel in de prijzen bij de provinciale landbouwprijsvraag 'Beter Boeren in Drenthe' in 2005. Ze wilden samenwerken met andere partners in het gebied om een natuurnetwerk te creëren. Dirk Jan Beuling, één van de initiatiefnemers: *'We hadden aardig op papier hoe de wandelroute moest lopen. Dat ging in verdere uitvoering met SBNL, een organisatie voor particulier en agrarisch natuurbeheer. Het Lofar, stichting Drents Landschap, Avebe en nog een particuliere organisatie waren hierbij betrokken.'*

Aanleiding en drijfveren

De boeren waren benaderd door Wijnand Saathof van het HBL, een kennisinstituut op het gebied van onderzoek en advisering in de agrarische sector, om te brainstormen over onder andere plattelandsontwikkeling en natuurontwikkeling op de boerderij. De motivatie van de boeren om met hem in zee te gaan, was dat de wereld verandert, evenals de subsidiestromen voor de primaire productie vanuit Brussel en Den Haag. Daar kun je je van afkeren, maar je kunt er ook in meegaan en zo toch het 'boerengeld' binnenhalen. Door zelf deelgenoot te worden van de veranderingen willen ze er op een zo prettig mogelijke wijze invulling aan geven waarbij ze zelf kunnen sturen.

Organisatie- en samenwerkingsvorm

Er is een rechtsgeldige organisatievorm opgericht, stichting Boeren met Uitzicht. Het initiatief wilde dit zo snel mogelijk doen in verband met het aanvragen van subsidies. De beslissing voor een stichting werd genomen in overleg met hun adviseur Wijnand Saathof. Ook voor vele andere organisatorische en financiële kwesties laten de boeren zich door hem adviseren.

Relaties met overheden en andere instituties

De boeren kregen een financiële bijdrage van de provincie omdat ze de prijs 'Beter Boeren in Drenthe' hadden gewonnen. Ook kregen ze subsidie van Leader+ en KNHM. Alles bij elkaar ongeveer 245.000 euro. Naast een financiële bijdrage begeleidde de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij (KNHM) het initiatief op het organisatorische vlak. Ze kozen er bewust voor om samen te werken met partijen die niet gelieerd zijn aan de landbouw, zoals Vogelbescherming en wildbeheereenheden om zo een breder draagvlak voor hun idee te creëren.

Knelpunten

Het grootste knelpunt dat de boeren ervoeren was het gebrek aan kennis en kunde om het initiatief op te starten. Volgens Dirk Jan Beuling heeft iedereen het druk op zijn eigen bedrijf en ontbreekt het vaak aan tijd om aan het gezamenlijke plan te werken: *'Als je met elkaar zit te vergaderen, dan zijn er wel mooie voorstellen of plannen. Dan is de volgende stap om concrete afspraken te maken. Dat kwam toen niet helemaal van de grond.'* Als ze moeten kiezen tussen het initiatief en hun eigen bedrijf, kiezen ze voor hun bedrijf. *'Ik zeg wel eens populair, het ontbreekt ons aan tijd voor research. En daar loopt het nou vaak spaak. Er is heel veel creativiteit als je mensen bij elkaar zet, maar dan heb je eigenlijk iemand nodig die dat op gang brengt en begeleidt.'*

Succesfactoren

De initiatiefnemers ondervonden geen directe belemmeringen door het beleid van de overheid. Dirk Jan Beuling ziet de omgang met de overheid eerder als een soort spel: *'Mensen die geld verstrekken, die hebben ook bepaalde ideeën en die willen ze dan ook weer terug zien in het project. Zolang je in hun straatje meeloopt, kan je er je voordeel mee doen.'*

De boeren waren zich ervan bewust dat de manier

waarop zo'n plan wordt gepresenteerd, belangrijk is voor het slagen van het project. *'Als je het met trots en overtuiging brengt, van "ik ben trots op dit gebied en ik hou van dit gebied", dan komt dat heel anders over dan wanneer je begint over het kale en vlakke gebied. Tijdens het bezoek van de jury voor de prijsvraag van de provincie legden ze daar de nadruk op. Ook bij de keuze voor de naam van het initiatief hebben ze daar op gelet. Je bent nu in het kale eentonige veenkoloniale landschap met aardappels en granen. Maar je bent ook in het rustige, weidse veenkoloniale landschap waar je de wind nog kunt horen en waar je nog ver kunt kijken zonder dat je belemmerd wordt door auto's. Vandaar dus ook "Boeren met Uitzicht", die ruimte is hier nog.'*

De prijsvraag heeft hen op de kaart gezet en dat hebben ze als zeer positief ervaren bij het contact met instanties. Dirk Jan Beuling vertelt: *'Ik vond het onvoorstelbaar dat als je op de kaart staat en een mooi verhaal hebt – of je nou naar de Heidemij gaat of naar de Rabobank – hoe gemakkelijk het geld loskomt. Daar heb ik me echt over verbaasd.'* De boeren zijn samen de mogelijkheden van een wandelroute gaan bekijken op een zonnige dag in juni. Ze deden alle machines uit en zijn twee à drie uur gaan lopen. Dat hebben ze als uniek ervaren: *'Het werk laten liggen en dan met pioniers aan de slag gaan.'* Iedereen die meedoet, vindt het leuk en wil er ook tijd en energie in steken. Dat het niet meteen wat oplevert vinden ze niet erg, maar het moet uiteindelijk een bijdrage gaan leveren aan het draaien van het bedrijf. Ze zullen trots zijn als ze kunnen aantonen dat het initiatief significant heeft bijgedragen aan hun bedrijf.

Wensen ten aanzien van ondersteuning en het beleid

De boeren hadden erg veel behoefte aan een externe figuur die het project een stap verder zou helpen. Een soort coach, die de boel op de rails zet en een trekkersrol vervult. Voor henzelf zien ze die rol niet weggelegd. Derk Jan Beuling: *'Ik denk dat je het inpasbaar moet maken in het budget. Het is alleen*

jammer dat het ten koste gaat van gelden die voor boeren bestemd zouden moeten blijven. Maar ik heb liever dat er iets van de grond komt en dat ik er iets aan over houd, dan dat je heel lang ergens op gefantaseerd hebt met elkaar en dat het dan net niet lukt.'

Blaaswind BV

21 Groningse boeren zien hun toekomst in windenergie

In Blaaswind BV zijn 21 Groningse landbouwers georganiseerd, die op hun eigen grond, ter grootte van 245 hectare, windenergie wilden ontwikkelen en een windmolenpark realiseren. De boeren maakten gebruik van De Raadgever Intradiensten die een plan maakte om de boeren aan het project te binden. De gekozen samenwerkingsvorm en het voorop zetten van het gezamenlijk belang waren belangrijke factoren toen de provinciale en gemeentelijke politiek getrotseerd moest worden om het beoogde doel te bereiken.

Aanleiding en drijfveren

In 2001 benaderde Rimmelt Panman, werkzaam bij Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO) Vastgoed, boeren met het idee om langs de N33 iets te doen met duurzame energie. Zijn persoonlijke betrokkenheid kwam voort uit het feit dat zijn broer daar een boerderij had liggen. Het project kwam niet van de grond omdat LTO Vastgoed het niet wilde ondersteunen. Volgens Panman lag de prioriteit van LTO in die tijd bij commercialisering en niet bij innovatie. Hij voelde zich in de steek gelaten en wist niet hoe hij verder moest. Begin 2002 richtte hij zich tot De Raadgever

Intradiensten, een adviesorganisatie van senioren en (pre)vutters. Dit zijn mensen die eerder in hoge functies werkzaam waren, bijvoorbeeld in het notariaat en de chemie, en die nu hun kwaliteiten inzetten in een netwerk-BV van verenigde zelfstandigen. Op deze manier raakte ook Henk Bodewitz betrokken, als directeur van de project-BV.

De Raadgever Intradiensten maakte een plan met het doel om alle boeren te binden aan het project. Daartoe werd de stichting Windenergiepark De Groene Blaasbalg opgericht en werd een haalbaarheidsstudie uitgevoerd waar de boeren op konden reageren. In hetzelfde gebied was ook Topwind BV actief met windenergie. Dit was een initiatief van een Nederlandse boer en twee Duitse boeren, die al windparken hadden in Noord-Duitsland. De twee initiatieven zijn gaan samenwerken om grond en expertise samen te voegen. Hieruit is Blaaswind BV ontstaan. De drijfveer van de boeren om mee te doen met het initiatief was van economische aard. Volgens Henk Bodewitz zijn in de akkerbouw de gezinsinkomens structureel laag en kunnen deze door participatie aan het project mogelijk met 30 tot 40.000 euro bruto toenemen. Een heel interessante neveninkomst dus, met de kanttekening dat nog ongewis is of het realiseerbaar is. In het beginstadium stond voor de boeren vast dat het politieke steekspel rond duurzame windenergie zeer

complex zou zijn en zagen ze steeds meer het belang van samenwerken om hun doel te bereiken. Zo besliste de provincie Groningen in 2000 dat individuele boeren geen windmolens mogen plaatsen en dat windmolens alleen in een collectief verband op industrieterreinen en langs infrastructuur mogen worden gerealiseerd. De provincie wees daartoe het gebied langs de N33 ter hoogte van Veendam en Menterwolde aan. De gemeenten waren hier echter vierkant tegen. De politieke haalbaarheid heeft een belangrijke rol gespeeld bij de individuele beslissingen om door te gaan of te stoppen.

Bodewitz: *'Er ontstond een discussie of het wel haalbaar was. Uiteindelijk zeiden 16 van de 25 boeren dat ze wilden doorgaan. Bij de afhakers zaten mensen die hierover twijfels hadden, of melkveehouders die niet wisten wat het effect op de koeien in de wei zou zijn. Of ze waren tegen coöperaties in BV-vorm. Ze geloofden niet dat ze het zelf konden en hebben uiteindelijk gekozen voor het sluiten van optiecontracten met een grote onderneming op dit gebied, Koop Duurzaam.'*

Organisatie- en samenwerkingsvorm

Het initiatief is gestart als stichting Windenergiepark De Groene Blaasbalg. Na de haalbaarheidsstudie zijn ze overgestapt van een stichting naar een BV.

Bodewitz legt uit waarom: *'Het levert in het beginstadium en in de investeringsfase fiscaal voordeel op en het is de meest eenduidige vorm waarmee je deelname definieert. Hectare is aandeel, is belang, is deelname. Een coöperatie is niet zozeer een rechtsvorm, maar een gedachte en die kan je veel beter in een heldere rechtsvorm gieten zodat de zeggenschapsverhouding duidelijk is.'* Blaaswind BV, ontstaan uit de fusie met Topwind BV, is een participatie-BV, waarbij het aandeel in de winst is afgeleid van de inbreng aan grond.

Relaties met overheden en andere instituties

Er is alleen privaatgeld en geen publiek geld gebruikt om het initiatief op te starten. De betrokken agrariërs hebben ieder 1.000 euro op tafel gelegd, zodat er een potje van 25.000 euro was om met het vooronderzoek een start te maken. Er zijn adviesbureaus ingeschakeld voor advies over technische en juridische zaken. Het initiatief heeft veel gesprekken met de provincie en de gemeenten gevoerd omdat toestemming moest worden verkregen voor het ontwikkelen van windenergie. De provincie stemde in met het initiatief, de gemeenten niet.

Knelpunten

De politiek was de belangrijkste belemmering voor de voortgang van het initiatief. Volgens Bodewitz heeft de invoering van het dualisme in Nederland grote invloed. Gemeenteraden trekken zich betrekkelijk weinig meer aan van de bestuurlijke verantwoordelijkheden die op het lokale niveau worden neergelegd vanuit regionaal of landelijk niveau. Er wordt in de raden heel erg vanuit het lokale eigenbelang geredeneerd. Dat leidt ook tot bestuurlijke spanningen tussen gemeenten en provincie, waar de provincie veelal tot taak heeft overstijgende taken en belangen goed te behartigen: *'De provincie was voor en de gemeenten pertinent tegen. De gemeenten vonden dat er een beslissing was genomen buiten hen om.'*

Henk Bodewitz vindt dat de gemeenten op politiek niveau vaak te typeren zijn als conservatief, behoudend en met weinig verbeelding. Er is weinig ruimte om buiten de beleidskaders te treden. *'Het initiatief past niet in het patroon van ontwikkelingen hoe men dat ziet bij de gemeente.'*

Met argumenten wilde het initiatief de gemeenten overtuigen van de meerwaarde voor de regio, bijvoorbeeld dat het initiatief de positie van de landbouw in de regio kan versterken. Gekozen is voor de inzet van een Milieu Effect Rapportage (MER), uitgevoerd door Grontmij, die de effecten van een windmolenpark op de omgeving in beeld bracht. Blaaswind hoopte met

de MER een breekijzer in handen te hebben en de gemeenten Menterwolde en Veendam te kunnen overtuigen.

Succesfactoren

Raadgever Intradiensten beoogde met het oprichten van een BV als samenwerkingsvorm het gezamenlijke belang voorop te stellen. Men merkte dat het onzekerheden wegnam. In een BV zijn de aandeelhouders de baas, de boeren in dit geval. Bodewitz formuleerde het zo: *'Als je niet datgene wat men wil, bundelt in een vorm waarbij eenheid van denken ontstaat, dan komt er niks van terecht. Dat is de cruciale factor, dat een vorm wordt gekozen waarbij het niet makkelijk is om er uit te stappen en dat men toch het idee heeft dat het hun eigen zaak is.'*

Verder heeft het initiatief als een van de eersten gebruik gemaakt van de nieuwe mogelijkheden in de kadasterwet, waarbij juridisch kan worden vastgelegd dat gronden niet kunnen worden onttrokken aan het project. Raadgever Intradiensten heeft er voor gekozen om eerst juridische gebondenheid te bereiken bij de boeren om daarmee een hechte club te laten ontstaan. En dat is ook gelukt.

Een andere succesfactor vindt hij dat iedereen de garantie heeft dat men deelt in de baten. Driekwart van de baten gaat naar het collectief en een kwart gaat naar de boer waar de windmolen staat. *'We hebben een structuur gemaakt waarin de opbrengst van de locaties waarop de windmolens staan aan het project toevalt, ongeacht de eigenaar van de grond en ongeacht of de grond verkocht wordt.'*

De ondersteuning vanuit Raadgever Intradiensten is cruciaal geweest voor het verloop van het initiatief. Bodewitz: *'Als er geen intermediair is die je door het proces loodst, dan is het met de ingewikkelde wet- en regelgeving in Nederland eigenlijk ondenkbaar, dat dit soort initiatieven überhaupt ontstaan.'*

Wensen ten aanzien van ondersteuning en het beleid

Henk Bodewitz denkt dat er veel meer mogelijkheden voor plaatselijke initiatieven zouden zijn als de houding van lagere overheden zou veranderen. Hij zegt: *'Lokale overheden zouden een bonus moeten zetten op lokale initiatieven. Ik merk toch dat op dat punt cultuur belangrijk is. Er zijn zoveel meer mogelijkheden als mensen vanuit een ander perspectief zouden opereren.'*

Stichting Brokkenbroek

Brabantse boeren richten zelf het landschap in

In het gebied het Brokkenbroek, gelegen vlakbij de Loonse en Drunense duinen in Brabant, hebben vijf boeren het plan opgevat om een natuurgebied te creëren op en rond hun boerenland. De grond van de boeren ligt in de geplande Ecologische Hoofdstructuur en zal vóór 2018 een

functieverandering moeten ondergaan van landbouwgrond naar natuur. De boeren willen door middel van ruilverkaveling gronden bij elkaar brengen om zo een aangesloten stuk natuur te kunnen ontwikkelen en beheren. Ze praatten met instanties en organiseerden bijeenkomsten. Ze hebben ook diverse subsidies ontvangen.

Aanleiding en drijfveren

Het is allemaal begonnen toen twee studenten van Larenstein zich tijdens een stage bedachten dat het Brokkenbroek een mooi natuurgebied kon zijn. Ze hebben dit voorgesteld aan de vijf boeren die grond hebben in het gebied en deze werden enthousiast. De studenten hebben een boekje gemaakt waardoor het idee concreet werd. De boeren zijn in gesprek gegaan met het Brabants Landschap, Natuurmonumenten en de provincie, waarna het initiatief is doodgebloed. 'De

instanties wilden iets anders dan de boeren. Maar een van de belangrijkste voorwaarden voor het slagen van een initiatief is dat de boeren zelf een stem in het kapittel hebben', zegt Bas Vermolen, die het initiatief weer nieuw leven heeft ingeblazen. Hij is geen boer, maar wel woonachtig in het gebied en zeer betrokken. Samen met een andere initiatiefnemer, Jo van Balkom, heeft hij de boeren opnieuw bijeen geroepen en gemotiveerd. De boeren wilden graag een eigen invulling geven aan de veranderingen op hun landbouwgrond om zeggenschap en betrokkenheid te behouden en om te voorkomen dat ze moeten vertrekken uit het gebied. Bovendien willen ze bijdragen aan het behoud van het agrarische cultuurlandschap. Met dit initiatief zochten ze een manier om op eigen wijze om te gaan met opgelegde veranderingen.

Organisatie- en samenwerkingsvorm

Bas Vermolen was projectcoördinator van het initiatief en hij werkte een dag per week aan de voortgang. Hij heeft samen met de vijf boeren een nieuw plan geschreven. Daarbij heeft hij hulp gekregen van Stichting Duinboeren, die het klappen van de zweep al kende. Ook heeft hij een schetsplan van het initiatief gemaakt waarmee langs de instanties is gegaan.

Die bleken bereid om opnieuw in gesprek te gaan. Voor een dergelijk project is een professionele aanpak nodig, vindt Bas Vermolen, die in het dagelijkse leven organisatieadviseur is. Verder geeft hij aan dat hij, vanwege zijn vak, meer gewend is aan abstract denken dan de boeren. Er is voor gekozen om een stichting op te richten, de Stichting Brokkenbroek. Elke maand was er overleg waardoor een echt vriendenclubje is ontstaan. Dat is nodig in een dergelijk traject. *'In de maandelijks sessies hielden we elkaar op de hoogte en bij de les, en de gezelligheid droeg daar veel aan bij.'*

Relaties met overheden en andere instituties

De initiatiefnemers hebben overlegd met de provincie, de gemeente, het waterschap, het Brabants Landschap en Natuurmonumenten. Financiering kregen ze van bijna al deze instanties en daarnaast van organisaties als KNHM (Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij), Alcoa, Arcadis, Rabobank en het VSB-fonds. De subsidies via de regeling Agrarisch Natuurbeheer van het toenmalige ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) speelden een hoofdrol in de inrichtings- en uitvoeringsfase. De Stichting Brokkenbroek heeft dus veel relaties met instituties. Ze werkten samen met deze instanties omdat ze zelf niet de financiële middelen hebben. Bovendien hadden ze planologische toestemming van de overheid nodig.

Knelpunten

De Brokkenbroek-boeren gingen er vanuit dat, toen ze met enthousiaste ambtenaren hadden gesproken, de instanties die zij vertegenwoordigden hun ideeën ook zouden ondersteunen. Dat bleek echter een verkeerde veronderstelling.

Bas Vermolen: *'Want toen de boeren concreet werden en tot handelen wilden overgaan, gaven de meeste instanties aan dat er nog heel wat water naar de zee moest voor zij echt akkoord konden gaan: het werd*

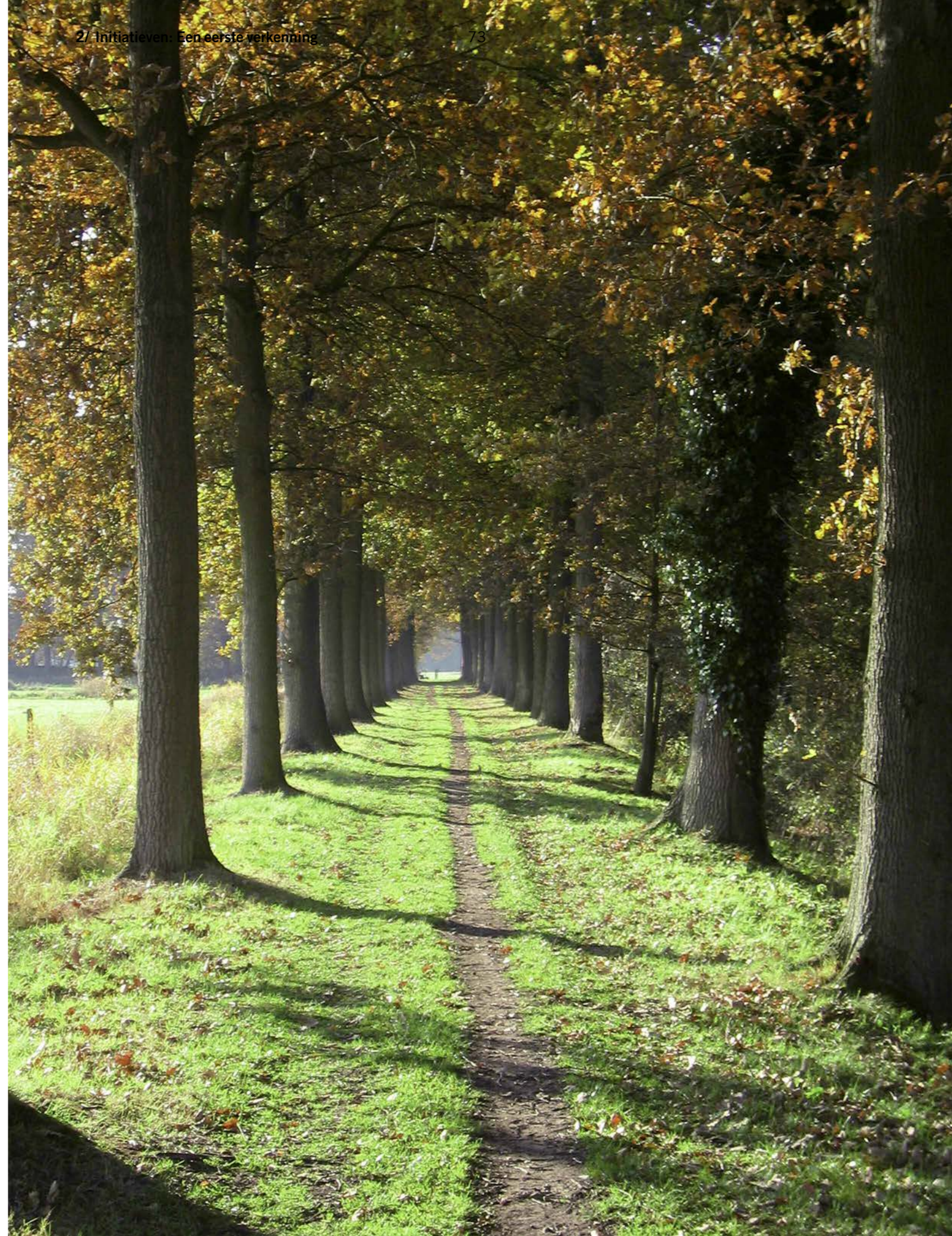
een langdurig onderhandelingsproces.'

Een ander verschil in denken en interpreteren was dat boeren heel concreet en resultaatgericht waren, terwijl de betrokken ambtenaren op een abstracte manier over het idee nadachten. Het Brabants Landschap bleek erg te moeten wennen aan het idee dat boeren zelf het landschap wilden gaan inrichten. De initiatiefnemers vonden dat het niet altijd leek doorgedrongen bij lagere en semi-overheden dat het rijksbeleid particulier landschapsbeheer juist stimuleert. Minister Veerman is persoonlijk op bezoek gekomen in Brokkenbroek in het kader van 'Nederland is mooi', maar de andere overheden, gemeenten en dergelijke, waren niet erg enthousiast. Dat bracht de boeren tot de uitspraak: *'Vanuit het ministerie is er waardering voor het initiatief, maar daaronder hebben ze niks meer in de gaten. Het ministerie heeft geen grip op het waterschap en de gemeenten. Die draaien gewoon door op hun eigen toer. Ze hebben er wel van gehoord en worden nu met het beleid geconfronteerd.'*

De boeren gaven aan dat zij de indruk hadden dat de instanties niet direct met hen wilden samenwerken. Het leek er volgens hen sterk op dat waterschappen, gemeenten, Natuurmonumenten en Brabants Landschap het liever zelf wilden doen en het niet aan particulieren overlaten. Of misschien wilden ze wel, maar dan onder hun eigen voorwaarden. Dat komt volgens hen mede doordat de rijksoverheid het beleid formuleert en dat lagere overheden dan worden verondersteld dat uit te voeren. *'In de planfase is het allemaal prima, maar als het concreet wordt dan heeft de overheid koudwatervrees. Toen wij voorstelden om het zelf uit te voeren, vonden ze dat erg vreemd.'*

Succesfactoren

Een factor die positief aan het verloop van het initiatief heeft bijgedragen, is dat het initiatief een trekker had die een dag in de week aan het initiatief besteedde. Met zijn professionele houding en zijn manier van presenteren, heeft Bas Vermolen de instanties kunnen overhalen om weer in gesprek te gaan met de initiatiefnemers. En ook doordat de provincie haar verantwoordelijkheid nam en als regisseur optrad, zijn

de partijen nader tot elkaar gekomen.

Mede door het ontstaan van een hecht vriendenclubje bleven de boeren erg enthousiast en gemotiveerd voor hun initiatief.

Wensen ten aanzien van ondersteuning en het beleid

De initiatiefnemers zouden graag zien dat het rijksbeleid voor particulier natuurbeheer ook door lagere overheden wordt uitgedragen. Ze zagen het zo: *'De rijksoverheid maakt het beleid, gemeenten geven niet thuis.'* Ook merkten ze dat ambtenaren niet gewend zijn dat boeren zelf iets willen doen.

Deze houding zouden ze graag veranderd willen zien in een meer open houding waardoor samenwerking wordt vergemakkelijkt. Bij de ambtenaren zou ook meer vertrouwen moeten zijn in de intentie en daadkracht van initiatiefnemers. Daarnaast zagen de boeren de regelingen en subsidies, die door de overheid worden aangeboden, als een dikke brei waar niet doorheen te komen viel. Ze zouden graag een script, een klein handboek, opstellen dat particuliere initiatieven ondersteunt. Ze hebben dit voorstel in een brief naar het ministerie gestuurd. Met dit handboek zou het voor particulieren gemakkelijker worden om met weinig middelen een complex idee tot uitvoering te brengen. Sneller, concreter en beter zijn hierbij de toverwoorden.

Coöperatie Carnola

Limburgse boeren zien biobrandstof als toekomstmuziek

Ongeveer dertig agrariërs in Noord-Limburg wilden koolzaadolie produceren, voor biobrandstof. Hiertoe richtten zij de coöperatie Carnola op. De agrariërs wilden individueel koolzaad verbouwen en gezamenlijk de koolzaadolie afzetten. Het koolzaad zou worden uitgerperst op een loonwerkersbedrijf dat eigenaar is van een oliemolen. De koolzaadolie zou worden afgezet bij bedrijven en overheidsinstellingen en niet bij particulieren. Dit mocht na lang onderhandelen met het ministerie van Financiën, gedurende een periode van zes jaar accijnsvrij. Ze zijn begonnen met een test met een koolzaadoliefabriek in Duitsland, waar de koolzaadteelt al veel verder ontwikkeld is dan in Nederland.

De naam Carnola komt van het Amerikaanse Canola, waar ze de letter 'r' aan hebben toegevoegd. Het eerste gedeelte is dan 'car', wat staat voor mobiliteit. De tweede reden voor de naam is dat het ook mooi klinkt in de spijswereld. Carnola past in het rijtje van Bertolli enz. Want de olie kan niet alleen als biobrandstof dienen, maar is ook de gezondste spijsolie volgens de initiatiefnemers.

Aanleiding en drijfveren

Joep Hermans is de oprichter van het initiatief en is tevens voorzitter van de Vereniging Innovatief Platteland Venray (VIP). De visie van deze vereniging is dat *'als het met de economie van het platteland goed zit, het ook goed komt met de ecologie en de leefbaarheid op het platteland.'*

Eén van de doelen van VIP is de biodiversiteit te verbeteren in het gebied. Om dat te bereiken zullen boeren gewassen moeten telen die dat bevorderen, zoals koolzaad. Koolzaad is bij een bepaalde verhouding in het teeltplan goed voor de biodiversiteit. Persoonlijk heeft Hermans al lange tijd interesse voor het produceren van biobrandstof door agrariërs, omdat het zaken combineert. Het is zowel een impuls voor de biodiversiteit als voor de agrarische sector. De ontwikkelingen in de landbouw waren voor Joep Hermans de aanleiding om een nieuwe bron van inkomsten op te zetten. Met zijn idee heeft hij ook ingespeeld op het beleid van de provincie die het aandeel duurzame energie wilde verhogen. Bovendien zocht hij naar een nieuwe activiteit waarbij geen subsidies nodig zijn, omdat *'deze niet consistent zijn en op een gegeven moment ophouden.'*

Organisatie- en samenwerkingsvorm

Vanuit VIP is een werkgroep opgericht, waarvan Joep Hermans voorzitter was, om de mogelijkheden voor het vermarkten van koolzaadolie te bekijken. De werkgroep heeft kennis opgedaan over de teelttechniek van koolzaad. Het initiatief vond medestand voor hun ideeën bij de gemeente Venlo. Ze werkten toe naar een businessplan waarbij het adviesbureau AREA veel heeft geholpen. Ook haalden ze kennis binnen via Cultus advies, over teeltsystemen. De veevoerfabriek SAWECO bood de vergaderfaciliteiten. VIP was verantwoordelijk voor de voortgangsbewaking en de rapportage.

In oktober 2004 is de coöperatie opgericht en geregistreerd bij de Kamer van Koophandel. De initiatiefnemers hebben gekozen voor een coöperatie en niet een

stichting omdat ze een winsttoogmerk hebben. Een coöperatie is volgens Joep Hermans een logische manier om de krachten te bundelen van kleine ondernemers, die een doel nastreven dat ze alleen niet kunnen bereiken. Hij denkt dat de coöperatie als samenwerkingsvorm zijn revival zal krijgen als tegenkracht tegen de globalisering.

Relaties met overheden en andere instituties

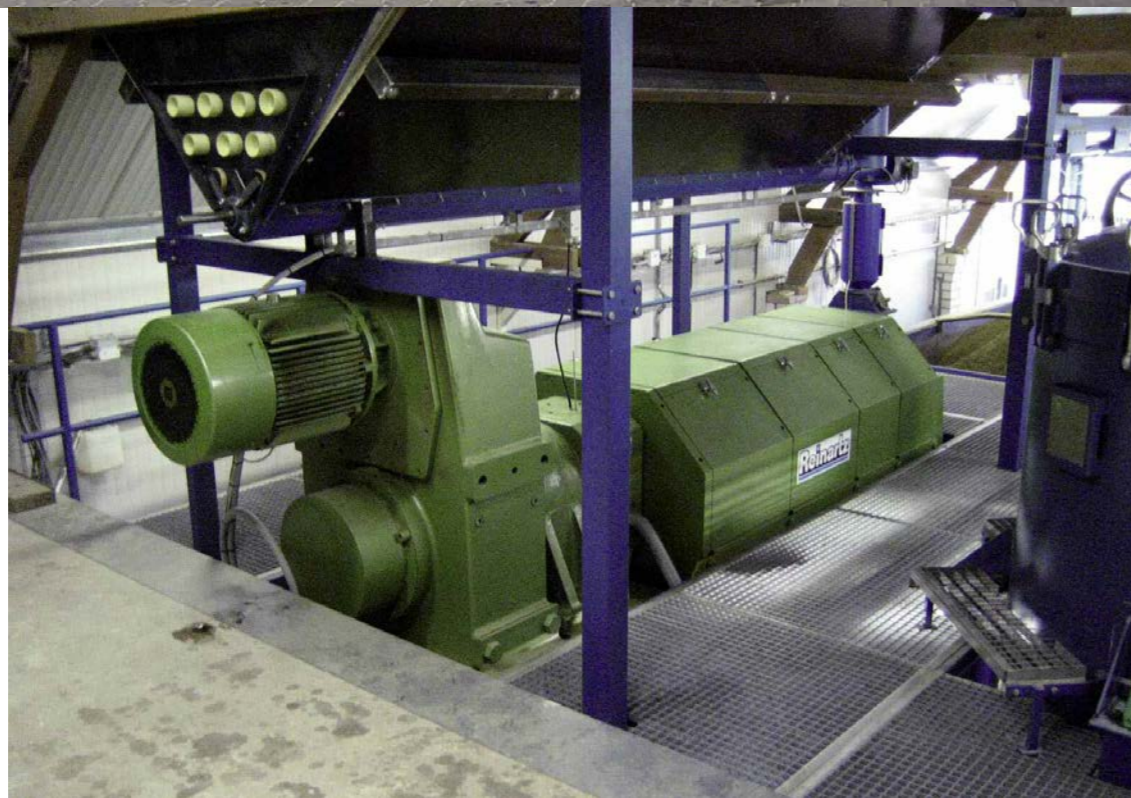
De gemeente Venlo is een belangrijke partij waarmee de coöperatie samenwerkte en beoogd eerste afnemer van de koolzaadolie. Ook steunde de provinciale LLTB (Limburgse Land- en Tuinbouw Bond) de ideeën van de coöperatie. Zoals eerder genoemd, is de coöperatie

voortgekomen uit een werkgroep van VIP en hebben ze in de opstartfase kennis en deskundigheid ingehuurd via de bureaus AREA en Cultus advies (dat onderdeel is van SAWECO, de mengvoederfabriek waarin het initiatief is gevestigd). Ook heeft de coöperatie uitvoerig contact gehad met de provincie, Kamers van Koophandel en de rijksoverheid om te bewerkstelligen dat de koolzaadolie accijnsvrij mag worden geproduceerd en verhandeld. Zonder netwerk binnen de institutionele wereld zou dat nooit zijn gelukt, denkt Joep Hermans.

Knelpunten

Het belangrijkste knelpunt was de verplichte accijns op de koolzaadolie waardoor het niet rendabel zou zijn

voor de boeren om dit als brandstof af te zetten. Voor het accijnsvrij kunnen verkopen van koolzaadolie is een onderhandelingsproces van anderhalf jaar nodig geweest met het ministerie van Financiën. Dat heeft dus veel tijd en energie gekost.

Succesfactoren

De veranderende tijdgeest is zeer belangrijk geweest voor het initiatief. De Europese overheid streefde er naar dat twee procent van de energiemarkt uit duurzame bio-energie bestaat. Door in te spelen op de veranderende tijdgeest en door gebruik te maken van het uitgebreide netwerk waarover Joep Hermans beschikt, heeft het initiatief een accijnsvrijstelling bewerkstelligd. Het lobbyen begon tijdens een symposium in 2004 waarbij de initiatiefnemers lijntjes hebben uitgegoid bij politici van de provincie Limburg. Ook stuurde het initiatief brieven naar toenmalig staatssecretaris Wijn van Financiën en de provincie om druk uit te oefenen.

Coöperatie Carnola is een samenwerking aangegaan met een loonwerkersbedrijf voor het vermalen van het koolzaad. Volgens Joep Hermans is het erg belangrijk dat de belangen van de betrokken partijen parallel lopen. Daarom is met het loonwerkersbedrijf een contract afgesloten waarmee is vastgelegd dat de agrariërs vijf jaar lang bij dit bedrijf hun koolzaad laten persen.

Wensen ten aanzien van ondersteuning en het beleid

Joep Hermans wil graag dat de overheid de zaken meer pragmatisch dan ideologisch beoordeelt. Hij zegt: *'Ambtenaren zijn ideologisch gekleurd en als je die ideologie wilt doorbreken dan heb je het moeilijk.'* Ook vindt hij dat ambtenaren minder conservatief zouden moeten zijn en meer gedurfde beslissingen zouden moeten nemen. *'Een ambtenaar voelt zich niet gedekt als het niet in de structuur of zijn ideologie past. En waarom zou je je baan op het spel zetten door rare dingen te doen? Ook al vind je dat het heel*

zinnig zou zijn. Dat is iets van alle tijden.'

Hij snapt wel dat er bepaalde voorwaarden moeten worden gesteld aan nieuwe initiatieven, maar die zouden minimaal moeten zijn. *'De ideeën moeten economisch verantwoord zijn en niet milieuvriendelijk. Dat zijn de kaders, maar geef daarbinnen de ruimte. Als mensen kunnen experimenteren en niet in een vroeg stadium geremd worden in hun enthousiasme, dan komen er echt leuke dingen van de grond.'*

Het initiatief had niet de ambitie om zelf groter te worden. Joep Hermans: *'Wat wij wel ambiëerden was dat ons project navolging zou krijgen. Dat er meer van dergelijke initiatieven zouden komen en niet alleen in Nederland. Misschien juist niet in Nederland, maar in Zuid-Frankrijk of de Sahel-landen of Brazilië. Als je decentralisatie krijgt van energieproductie, dan krijg je ook decentralisatie van kapitaalstromen en ook decentralisatie van macht. Dat heeft allemaal met elkaar te maken. Dat is een van de manieren waardoor de mensen op het platteland kunnen blijven. Het geld blijft in de regio.'*

Stichting Naobers van Zudert

Bewoners beheren het turfgraverslandschap

Bewoners van dertien huizen in het plaatsje Dwarsgracht in Overijssel beheren het karakteristieke dorpslandschap. Het waterstreek-dorp, dat te midden van het natuurreservaat De Wieden is gelegen,

verandert in een boslandschap als gevolg van het verdwijnen van de agrarische activiteiten. De bewoners, waaronder twee riettelers, wonen in het zuidelijke deel van het dorp aan de dorpsgracht. Haaks op deze gracht liggen langgerekte hooi- en rietlanden, die ontstaan zijn door verlanding van petgaten.

In de zomer van 2005 hebben de bewoners herstellwerkzaamheden verricht door middel van maaien, hooien en het kappen van bomen. Ook hebben ze een 'hooifeest' en excursies georganiseerd. Daarna wilden ze het achterstallig onderhoud van het landschap wegwerken en een fonds oprichten waarmee ze de continuïteit voor het beheer en financiële onafhankelijkheid zouden kunnen bewerkstelligen.

Aanleiding en drijfveren

Harm Piek is ecooloog bij Natuurmonumenten en iinitiatiefnemer van het eerste uur. Hij was al een paar

jaar bezorgd over de veranderingen in het dorp. Als gevolg van het verdwijnen van de agrarische activiteiten die het eeuwenoude landschap open hielden, veruigen de bloemrijke hooilanden en ontstaat er bos. Naast de vermindering van de ecologische diversiteit van het landschap heeft dit negatieve consequenties voor de landschapsbeleving van de bewoners. Evenals voor de economische waarde van de huizen.

'Mensen hebben veel geld betaald voor hun huis vanwege het mooie uitzicht en mooie ligging. Als dat een boslandschap wordt, nou daar heb je er meer van in Nederland.'

Ook de recreatieve belevingswaarde van het dorp verminderde. *'Dwarsgracht is een dorp waar heel veel bezoekers per boot doorheen komen. Mensen die naar De Wieden komen, maken geen onderscheid tussen het natuurgebied pur sang en het dorp dat daar ligt. Zij zien ook gebeuren dat het landschap van het dorp aan het veranderen is.'*

Naast het tegengaan van deze waarde- en kwaliteitsvermindering, wilden de initiatiefnemers ook de sociale cohesie tussen bewoners van buiten de streek en de oorspronkelijke bewoners verbeteren. *'Door gezamenlijk de handen uit de mouwen te steken, kan er weer meer een gemeenschapsgevoel ontstaan.'*

Organisatie- en samenwerkingsvorm

Toen Harm Piek zijn zorgen kenbaar maakte aan medebewoners, was hun eerste reactie dat de gemeente of Natuurmonumenten er iets aan moesten doen. Toen hij aangaf dat het voornamelijk 'eigen land' is en dus hun eigen verantwoordelijkheid, en toen hij voorstelde om samen iets te doen, werden mensen enthousiast en vroegen ze hem alles op papier te zetten. Hij organiseerde een bijeenkomst en tot zijn verbazing kwam iedereen. De grote vraag was hoe pak je zoiets aan? Ze konden zelf vrijwillig werk doen, maar ze konden ook de riettelers inschakelen. En die kosten geld, dus was er subsidie nodig. Harm Piek nam het voortouw en organiseerde een

excursie, waarbij hij vertelde over de geschiedenis en betekenis van het landschap, wat de andere initiatiefnemers zeer motiveerde. Dit was ook het startpunt om een werkgroep en bestuur te formeren en om een rechtspersoon op te richten, wat nodig is om voor subsidies in aanmerking te komen. Ze hebben voor een stichting gekozen, hoewel ze ook een vereniging in overweging hebben genomen. Maar ze kwamen tot de conclusie dat een stichting slagvaardiger is. Harm Piek is niet één van de vijf bestuursleden, maar officieel adviseur van de stichting. Hoewel hij relatief het meeste weet van natuur en landschapsbeheer, heeft hij hiervoor gekozen omdat hij bij Natuurmonumenten werkt en dit strikt gescheiden wil houden. De initiatiefnemers wordt gevraagd jaarlijks een vaste

financiële bijdrage te geven. Daarnaast betalen ze voor het onderhoud een bepaald bedrag, afhankelijk van hun financiële situatie en de hoeveelheid grond die ze inbrengen. Ook vroegen ze subsidie voor agrarisch natuurbeheer aan het ministerie, individueel (maar wel via de stichting), omdat zij de enige gerechtigde zijn als eigenaar van de grond.

Relaties met overheden en andere instituties

De stichting heeft contacten met Natuurmonumenten die ook enkele stukjes grond in het dorp heeft. Natuurmonumenten heeft de stichting gevraagd deze

gronden in te nemen, met ook opties voor andere gronden. Ook hebben ze met het bezoekerscentrum afgesproken dat er tijdens excursies verteld wordt over het project.

'We hebben voorgesteld om langs de vaart uit te stappen om een wandelingetje te maken en dat wij dan een inleiding houden van twintig, dertig minuten. Natuurmonumenten betaalt dan daarvoor.'

De Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij (KNHM) gaf subsidie en ondersteunde het initiatief op organisatorisch gebied. Er is ook een aanvraag voor financiële ondersteuning gedaan bij het VSB-fonds. Verder was er overleg met het ministerie (LNV) en voor subsidies via Programmabeheer. Bij de provincie Overijssel was subsidie aangevraagd uit het Leader+ programma. De gemeente is ook benaderd voor financiële hulp, maar deze had indertijd een afwachtende houding en vond dat het beheer van gronden door de eigenaren, de bewoners dus, zelfstandig moest worden uitgevoerd.

Knelpunten

De voorwaarden die worden gesteld door de subsidie-regelingen, zijn niet altijd toepasbaar op de specifieke situatie. Bovendien zijn de subsidies vaak eenmalige investeringen voor het wegwerken van achterstallig onderhoud en dragen ze niet bij aan continuïteit in het daarna volgende reguliere beheer. De overheid vindt (vond) particulier landschapsbeheer nog vooral een taak van agrariërs en dat maakt het moeilijk voor niet-agrariërs om aanspraak te maken op subsidies. Ook stuit men op een houding van de overheid die hier nog niet op ingespeeld is. Verder is het aanvragen van subsidies heel ingewikkeld en kost het erg veel tijd. *'Het bleek dat er maar weinig mensen waren die daar een beetje verstand van hadden. De subsidiewereld is ook razend moeilijk. Toen hebben we gezegd dat we daar maar hulp bij moeten halen.'*

Succesfactoren

Om draagvlak voor hun idee te krijgen, hebben ze excursies voor bewoners, de provincie en belangstellenden georganiseerd in het gebied. Communicatie en presentatie zijn erg belangrijk geweest voor het slagen van het initiatief. Een andere succesfactor was een enthousiaste trekker, die veel inhoudelijke kennis, een visie en een netwerk heeft. En die de wegen kent naar hulp bij subsidieaanvragen.

Verder is continuïteit in het enthousiasme van de initiatiefnemers en in de financiering erg belangrijk. *'We willen eigenlijk zo onafhankelijk mogelijk van de overheid functioneren. We streven ernaar om een stichting te zijn die zoveel geld in kas heeft dat als er een of twee mensen wegvallen, we dat kunnen opvangen via uitbesteding. Het budget zal moeten bestaan uit privaat geld, giften van bewoners en eenmalige subsidies.'*

Wensen ten aanzien van ondersteuning en het beleid

De grootste wens is een bredere en meer integrale insteek bij subsidie voor particulier landschapsbeheer. *'Ik zou graag zien dat de overheid dit soort initiatieven ziet als een vorm van landschapsbeheer en dat ze het idee loslaat dat de subsidie alleen bedoeld is als een inkomensondersteuning voor landbouwers die inkomsten derven. En dat burgers dus ook financiële ondersteuning kunnen krijgen van de overheid. Verder zou ik willen dat men het ook meer integraal bekijkt. Dat het niet alleen maar gaat om het maaien van grasland, maar dat het ook gaat om de leefbaarheid van het dorp, de sociale cohesie binnen zo'n dorpsgemeenschap en om recreatieve en historische waarden.'* De toekomst zien ze positief in. *'Het enige wat een bedreiging is, is dat men massaal verhuist of stokoud wordt en niet meer de handen uit de mouwen kan steken.'*

3 /

Initiatieven: Strategieën

Inleiding

Burgerinitiatieven gebruiken – al dan niet bewust – bepaalde strategieën om hun doel te realiseren. Door middel van een aantal praktijkvoorbeelden beogen we zicht te krijgen op de wijze waarop burgerinitiatieven gerealiseerd worden, wat daarbij belangrijke mechanismen zijn en hoe de strategieën door betrokkenen worden ontvangen en ervaren. Als het verband tussen verschillende strategieën duidelijker wordt en als inzichtelijker wordt waar ze toe dienen, dan lijken acties wellicht minder ad hoc, wordt de relatie tussen burgerinitiatief en omgeving transparanter en kan misschien gemakkelijker toegewerkt worden naar wederzijds vertrouwen.

Voor deze empirische verdieping zijn vier praktijkgevallen geselecteerd, te weten Stichting IJsselhoeven, Stichting Lingewaard Natuurlijk, Stichting Boermarke Essen en Aa's en Stichting Natuurlijk Grasweggebied. Dit zijn burgerinitiatieven die betrekking hebben op leefomgeving en landschap. De initiatieven zijn niet heel pril: er zijn al wat strategieën uitgetoetst en er is al sprake van enige mate van ontwikkeling van het initiatief, om het mogelijk te maken uitspraken te doen over de ontwikkeling van een initiatief en de gehanteerde strategieën. Omdat het gaat om strategieën van burgerinitiatieven, ligt het zwaartepunt op het perspec-

tief en de handelwijze van de initiatiefnemers in de tijd dat ze er mee begonnen. Toch zijn ook de perspectieven en acties van omringende actoren meegenomen in de analyse, omdat deze relevant zijn voor de handelwijze van de initiatiefnemers en de mate waarin de strategieën succesvol zijn.

Stichting IJsselhoeven

Eigenaren van historische boerderijen werken samen

In 2003 hebben acht boerderij-eigenaren uit de IJsselvallei zich georganiseerd in de Stichting IJsselhoeven. De algehele verpaupering van de herenboerderijen in de streek ging hen aan het hart en zij voelden zich geroepen om het tij te keren.

Zij hebben daarom een kennis- en ondersteuningsnetwerk voor boerderij-eigenaren opgericht om de historische boerderijen en erven in de IJsselvallei te behouden, beheren en benutten. Twee grote meerjarige projecten hebben de bewoners de afgelopen zeven jaar uitgevoerd. Het eerste project – ‘IJsselhoeven, schakelen en verbinden’ – was gericht op het verzamelen van informatie over de boerderijen en hun plek in de IJsselvallei. Ook het vergroten van de betrokkenheid van bewoners en overheid was een belangrijk doel.

Het tweede project – ‘Werken aan IJsselhoeven’ – was meer op de uitvoering van concrete activiteiten gericht. Daarna is gewerkt aan een derde project – ‘Genieten van IJsselhoeven’. Het werkgebied ligt in een groot deel van de gemeenten Voorst, Epe, Heerde, Olst-Wijhe en Deventer. Voor de uitvoering van hun vele activiteiten werken de bewoners samen met vele professionele maatschappelijke organisaties en ontvangen zij subsidie van overheden en fondsen.

Ontstaan en ontwikkeling initiatief

De Stichting IJsselhoeven heeft verschillende soorten relaties met actoren uit de omgeving. Soms worden organisaties gevraagd voor financiële ondersteuning (subsidiefondsen en overheden). Sommige organisaties worden gevraagd voor ondersteuning vanwege hun deskundigheid en ervaring, en bij sommige activiteiten wordt intensief samengewerkt met andere organisaties, zoals met Het Oversticht. Het gaat met name om organisaties op het gebied van landschap, monumentenzorg en kunst en cultuur. De stichting heeft geprobeerd om steeds vergelijkbare organisaties in Gelderland en in Overijssel te betrekken, zoals de Monumentenwacht Gelderland en de Monumentenwacht Overijssel, de Stichtingen Kunst en Cultuur van Overijssel en van Gelderland, Het Oversticht en het Gelders Genootschap.

De stichting laat zich voor de grote lijnen adviseren door een klankbordgroep, die een keer per half jaar bijeenkomt. In deze klankbordgroep zitten deskundigen, zoals de hoogleraar Agrarische geschiedenis van Wageningen Universiteit, en vertegenwoordigers van een aantal overheden en maatschappelijke organisaties uit het gebied, bij voorbeeld een beleidsmedewerker van de provincie Overijssel, of de wethouder Ruimtelijke Ordening van Olst-Wijhe als voorzitter.

Oud-commissaris van de koningin van Gelderland, Jan Terlouw, was in het begin voorzitter van de klankbordgroep en fungeerde als boegbeeld van het bewonersinitiatief.

Voor de uitvoering van de vele activiteiten tijdens de twee grote projecten heeft de stichting veel subsidie ontvangen, ruim 1 miljoen euro. Bij voorbeeld van de provincies Gelderland en Overijssel, Belvedere, het VSB-fonds en van een deel van de gemeenten.

Belvedere hield in eerste instantie de subsidieaanvraag aan. Het voorstel zou teveel over boerderij en erf gaan en te weinig over gebiedsontwikkeling en ruimtelijke kwaliteit. De stichting heeft toen het initiële projectplan – ‘IJsselhoeve-estafette’ – aangepast en veranderd in ‘IJsselhoeven, schakelen en verbinden’ om subsidie te kunnen krijgen, maar ook omdat de bewoners overtuigd waren dat het een verbetering was ten opzichte van hun eerste plan. De stichting was dan ook heel blij met het kritisch meedenken van – in dit geval – Belvedere. De provincie Overijssel heeft door kritisch mee te denken ook de plannen van de stichting verbeterd.

Naast subsidiëring is de stichting een forse lening bij de bank aangegaan. Het gaat om twintig procent van de toegekende subsidies, omdat dat geld pas na de verantwoording van de projecten beschikbaar kwam. Ook is een lening van een aantal bewoners ontvangen voor het aankopen van een boerderij om die zelf aan te passen aan een nieuwe functie. Deze lening is overigens verstrekt zonder onderpand.

Het contact met de overheden is wisselend. Met sommige gemeenten is er een goede relatie, met andere gemeenten minder goed. Met een paar gemeenten heeft de stichting geruime tijd onderhandeld over een financiële bijdrage.

Olst-Wijhe heeft wel subsidie aan het initiatief verstrekt en staat in zekere mate ook open voor de ook door hun waargenomen trend dat burgers steeds meer participeren in het beleid of zelf initiatieven nemen. Toch is er binnen de gemeentelijke organisatie ook onbegrip en wrijving en soms zelfs wantrouwen. Het initiatief verloopt volgens de gemeente bijvoorbeeld niet synchroon met het gemeentelijke monumentenbeleid. De algemene gedachte is: ‘Wij maken toch het beleid?’ Het geld waarmee activiteiten van de

bewonersgroep worden gesubsidieerd, zou ook door de overheid besteed kunnen worden. Hoewel ze voordelen zien (zoals meer efficiency en extra tijd en energie), zien ze toch ook negatieve aspecten. Volgens hen zit het initiatief op de stoel van de politiek en onttrekt het zich aan de democratische controle. Het is voor de ambtenaren onduidelijk waar het subsidiegeld precies naar toe gaat; er is te weinig zicht op wat de stichting doet en waarom. Bovendien is de stichting volgens de gemeentelijke respondent niet consequent. De stichting zou zich alleen op de grote boerderijen richten en verder hebben de bewoners zelf de term IJsselhoeven geïntroduceerd. Op zich is de gemeente wel geïnteresseerd in samenwerking met burgerinitiatieven, maar dan moet er wel een volmondig bestuurlijk ‘ja’ worden uitgesproken en moet heel duidelijk zijn dat het geld goed besteed wordt.

De relatie met de twee provincies is ook verschillend. Met de provincie Overijssel is er een betere en meer constructieve relatie en er is ook meer waardering en ondersteuning vanuit deze provincie dan van de provincie Gelderland.

‘Wij vinden het belangrijk om inhoudelijk mee te denken, dingen aan te reiken, maar ook om het werkbaar te maken. Omdat het een integraal project is, zijn er in principe vier of vijf subsidiepotjes beschikbaar. Maar om het werkbaar te houden, maken we er één subsidietoelage van met één output-verplichting. Er is bij ons één persoon als aanspreekpunt, die onderhandelt met andere collega’s. We regelen intern hoe de subsidie wordt verdeeld over de verschillende beleidsthema’s.’ Respondent provincie Overijssel

Volgens de provincie is het initiatief succesvol omdat het een bevolgen groep mensen is, er veel draagvlak is bij andere bewoners, ze een professionele aanpak hebben, mooie producten en activiteiten maken en organiseren en er veel aandacht is voor communicatie en PR. Tegelijkertijd noemt de provincie als valkuil dat het initiatief te fors inzet op gebiedsontwikkeling, waardoor de concrete uitvoeringsactiviteiten, die juist veel draagvlak hebben, in het gedrang kunnen komen. Het is voor de provincie prettig samenwerken met de stichting. De bewoners werken enerzijds planmatig (met een projectplan), anderzijds is er een zwaan-

kleef-aan strategie. Ze spelen in op nieuwe mogelijkheden, breiden hun plannen uit en versnellen of vertragen die als dat zo beter uitkomt. Soms wordt het hierdoor lastig het totaal te blijven overzien. Door de grote betrokkenheid en ambitie wil de stichting alle kansen benutten, waardoor het project volgens de provincie soms minder goed beheersbaar wordt. De projectleider van de stichting heeft de meeste contacten met overheden, fondsen, maatschappelijke organisaties en media. Maar ook de bewoners uit de werkgroep en de betaalde projectleiders die hen ondersteunen bij de deelactiviteiten hebben hun persoonlijke contacten met gemeenteambtenaren en media. Ze proberen zo veel mogelijk vaste ambtenaren als contactpersoon te hebben. De werkgroep heeft ook afgesproken dat er voor iedere gemeente in ieder geval één bestuurslid is dat de relatie in de gaten houdt.

Activiteiten

Het project ‘Schakelen en verbinden’

Een belangrijk onderdeel bij het mobiliseren van kennis en bewoners waren de zogenaamde hoevegesprekken. Deze gesprekken werden gevoerd met bewoners die zich aanmeldden voor mogelijke ondersteuning vanuit de stichting. De IJsselhoeven waren maar matig gedocumenteerd en de hoevegesprekken leverden informatie op over de hoeven, de erven en de omgeving; wat er is gebeurd, wie er woonden, etc. Maar het ging ook over de huidige situatie, de stand van zaken van de gebouwen en de erven en de bijzondere kenmerken van de hoeve en de omgeving. Uit de gesprekken bleek ook in hoeverre er een noodzaak of wens was voor het behoud of onderhoud van de hoeve. De gesprekken werden gevoerd door vrijwilligers. De interviewers kregen vooraf een instructie voor het

houden van de gesprekken. Verder hadden ze interviewformulieren en kaarten van de boerderij, van heden en verleden. Het was niet de bedoeling een 'wetenschappelijk' verantwoorde opname te maken. Het ging er bij de hoevesprekken om wat er bekend was bij de mensen zelf, de verhalen, de wensen en wat in de toekomst mogelijk zou zijn. De gesprekken leidden er vaak toe dat de bewoners betrokken werden bij de activiteiten van de stichting. Naast de hoevesprekken werden in dit project vele bijeenkomsten voor alle geïnteresseerde bewoners georganiseerd.

Het project 'Werken aan IJsselhoeven'

In het project 'Werken aan IJsselhoeven' richtte de stichting zich vooral op de uitvoering van activiteiten. Verder is het werkgebied uitgebreid naar de oostelijke

oever van de IJssel, naar de gemeente Deventer. Het project bestond uit vier verschillende onderdelen. Het rode project ging over het behoud en onderhoud van boerderijen, het groene project over het ontwerpen en aanleggen van erfbeplanting en tuinen, het cultuurproject wilde met kunst en cultuur aandacht geven aan het levende monument en het NV project werft fondsen om boerderijen te kopen, te restaureren en te (laten) exploiteren. Zo is boerderij De Middenhof gekocht om deze geschikt te maken voor een nieuwe invulling.

Het KIJK-project

Het KIJK-project – een nieuw project dat tijdens Werken aan IJsselhoeven is ontstaan – staat voor 'Kultuur en cultuurhistorie in de IJsselvallei als inspi-

ratie voor de ruimtelijke Kwaliteit'. Vanaf 2008 is echt van start gegaan met de uitvoering van dit project en eind 2009 is het afgerond. Hiermee wilde de stichting cultuur en cultuurhistorie een grotere rol laten spelen bij de ruimtelijke plannen die in het gebied gemaakt worden. Daarom zijn vele bijeenkomsten, tentoonstellingen en kunstmanifestaties georganiseerd en is in verschillende ruimtelijke-orderingsprocessen in het gebied geparticipeerd om cultuur en cultuurhistorie een rol te geven (zie Hendrix en Tjabringa, 2010).

Strategieën

Al vrij vlug hebben de bewoners een formele stichting opgericht. Hoofdreden hiervoor was om in aanmerking te kunnen komen voor subsidies.

'De stichting is niet meer dan een administratief iets, we hebben nooit veel werk gemaakt van de stichting of dat nou representatief was of niet, dat waren gewoon drie mensen, zelfs de functies die erbij staan hebben we later weer anders ingevuld.'

Respondent Stichting IJsselhoeven

Voor hun activiteiten is veel subsidie bij overheden en fondsen aangevraagd. Het gaat om grote bedragen. Er is tot 2010 ruim een miljoen euro subsidie ontvangen, die vooral is besteed aan financiële ondersteuning van boerderij-eigenaren bij het onderhoud van gebouwen en de inrichting van erf en tuin, aan culturele activiteiten zoals theater, verhalen en lesbrieven en aan activiteiten (zoals studies) ten behoeve van gebiedsontwikkeling. Subsidies zijn verstrekt door de provincies Gelderland en Overijssel, Belvedere, het VSB-fonds en een deel van de gemeenten.

De onderlinge samenwerking tussen de bewoners wordt in de praktijk voornamelijk op informele wijze georganiseerd, in de vorm van een werkgroep. Er wordt niet gestemd bij de 'besluitvorming'. Tijdens een overleg, terwijl meningen en ideeën worden uitgewisseld, rolt er uiteindelijk iets uit wat ze gaan doen. *'Het is toch een sociaal spel, denk ik. Als je het zou vast gaan pinnen op hoe je dat doet, dan denk ik dat het misgaat. Wij hebben ook nooit ruzie. Dingen wor-*

den niet vastgepind, dan gaat het mis. Dan moet alles worden gewogen. Dan wordt hiërarchie expliciet gemaakt en gaan mensen misschien op hun strepen staan.' Respondent Stichting IJsselhoeven

Soms zijn wel meer formele afspraken gemaakt, zoals bijvoorbeeld bij de honorering van de vrijwilligers. Dat willen ze uiteraard netjes afhandelen, maar toch ook niet te gedetailleerd vastleggen want dan krijg je weer problemen als te veel bureaucratie en papier- en cijferwerk. Daarom is afgesproken om elke soort vrijwilliger anders te honoreren. Daarvoor worden er verschillende globale categorieën bepaald en die moeten worden geaccepteerd.

'Mensen moeten niet aankomen met precieze berekeningen van gemaakte kosten, inclusief alle bonnetjes.' Respondent Stichting IJsselhoeven

Ze willen niet dat formele regels en afspraken een blok aan hun been worden, dat ze gedwongen worden om dingen te doen die niet passen. Ze willen uit zichzelf de dingen goed afhandelen; zoals dat in een bepaald geval het beste wordt geacht. Daar wordt op vertrouwd. Dit hebben ze van het begin af aan zo aangepakt en verder opgebouwd.

De bewoners in de werkgroep zorgen voor de verbinding met de wensen en behoeften van de bewoners in het gebied. Hun rol is vooral het bij elkaar brengen, enthousiasmeren en activeren van bewoners. Daarom is veel aandacht besteed aan een evenwichtige samenstelling van de werkgroep: spreiding over het gebied, zowel mannen als vrouwen, boeren en niet-boeren, autochtone bevolking en mensen die oorspronkelijk niet uit het gebied komen. Op deze manier kan beter aansluiting met het gebied worden gemaakt. Daarvoor maken ze vooral intensief gebruik van hun persoonlijke netwerken.

Er is gekozen voor een professionele projectleider. Gerard Hendrix van bureau HX en woonachtig in de IJsselvallei ondersteunt de stichting (lees: de werkgroep) als betaalde projectleider. Zijn rol is het uitzetten van de grote lijnen, waarbij hij vertaalt en uitvoert wat de werkgroep wil.

'Als we Gerard niet hadden gehad, waren we nooit ver gekomen. Hij heeft projectvoorstellen geschreven, hij

heeft netwerken en hij zorgt dat de dingen op de plek komen waar ze horen. Hij was er vanaf het begin bij, waardoor de vaart erin bleef.'

Respondent Stichting IJsselhoeven

Ook de vijf deelprojecten binnen 'Werken aan IJsselhoeven' hebben professionele projectleiders, die de betreffende projectgroepen van bewoners ondersteunen bij hun werkzaamheden. Er zijn veel bijeenkomsten en workshops voor bewoners georganiseerd in sociale (gezellige) settings, bij voorbeeld in een dorps huis of een restaurant, verspreid over het hele gebied.

'Overal verschijnen. Daar waar we te weinig zijn verschenen is het animo bij de bewoners ook veel lager, zoals ten zuiden van Twello. We hebben ook steeds geprobeerd om andere doelgroepen aan te spreken. Eerst kwamen alleen de oudere bewoners, later hebben we ook steeds meer jongere bewoners bereikt.'

Respondent Stichting IJsselhoeven

De vele activiteiten, bijeenkomsten en werkzaamheden zijn voornamelijk uitgevoerd door vrijwilligers (bewoners), die in de tweede projectfase zijn ondersteund door een aantal betaalde projectleiders. Een autonome maar realistische opstelling ten opzichte van omgevingsactoren is kenmerkend voor het initiatief. De stichting zet haar eigen koers uit, bedenkt zelf welke dingen ze belangrijk vindt om te doen. Maar tegelijkertijd is de stichting ook flexibel genoeg om zich aan te passen aan de omstandigheden. Het oorspronkelijke projectplan is bijvoorbeeld aangepast aan de eisen van één van de subsidieverstrekkers door het plan te verbreden van 'Boerderij en erf' naar 'Gebiedsontwikkeling en ruimtelijke kwaliteit'. Deze houding blijkt ook uit drie motto's van de stichting: *Zorg dat je het zelf in de hand hebt en blijft houden; zorg dat je weet wie je bent en waar je beperkingen liggen – haal er indien nodig kennis, kunde en ervaring van anderen bij; doe de dingen goed – lever kwaliteit: zoals goede organisatie van bijeenkomsten, mooie en interessante publicaties, etc.* Dat levert goodwill en ondersteuning van de omgeving op. Bij de uitvoering van de projecten heeft de werkgroep dus gekozen voor samenwerking met andere – profes-

sionele – organisaties, om kennis, kunde en ervaring 'in huis te halen', maar ook vanwege verankering van het initiatief in het gebied. Er is intensief samengewerkt met deskundigen – bijvoorbeeld door het oprichten van de klankbordgroep met een aantal klinkende namen – met culturele instellingen in het gebied en met kennisinstellingen, door middel van studentenopdrachten.

Het initiatief heeft veel contacten met overheden, enerzijds vanwege financiering en anderzijds vanwege ondersteuning, erkenning en waardering van hun activiteiten.

Zowel bestuurders als ambtenaren worden regelmatig uitgenodigd voor de vele bijeenkomsten en activiteiten die de stichting organiseert. Veelal onderhouden de projectleiders voor hun eigen activiteiten de contacten met overheden. Maar ook de bewoners van de werkgroep hebben zo hun eigen contacten met ambtenaren van zowel ruimtelijke ordening, landelijk gebied als cultuurhistorie in de gemeente waar ze wonen. Er zijn dus wel wat vaste aanspreekpunten ontstaan, maar er is geen vaste lijn. Het gaat zoals het loopt, zoals het het beste uitkomt.

De bewoners hebben ervaren dat bepaalde dingen niet werken, zoals zeuren bij overheden, constant aan de bel trekken en hun verantwoordelijkheid voor het publieke belang inwrijven. Daarentegen heeft een actieve en constructieve houding wel geholpen, dat wil zeggen goede voorbeelden laten zien en zelf kwaliteit leveren. Wat dit laatste betreft hebben de vele mooi vormgegeven publicaties een grote rol gespeeld, evenals de vele onderhoudende en goed georganiseerde bewonersbijeenkomsten, excursies, tentoonstellingen, verhalenwedstrijden, etc. Ze zijn dan ook bewust geen actiegroep. Ze willen juist verleiden. Door het verspreiden van kennis en het creëren van betrokkenheid – 'betrokken deskundigheid' – willen ze gezamenlijk iets opbouwen. De stichting gaat bij voorbeeld bij een ongewenste ontwikkeling in het gebied er niet vóór liggen. Maar ze willen wel deelnemen aan het proces en de betekenis van de cultuurhistorie voor bewoners laten meewegen.

Ze zetten bewust breed in op gebiedsontwikkeling, in plaats van smal op monumenten. Er is dan gemakkelijker toegang tot verschillende bronnen en net-

werken. Ze presenteren zich ook als een integraal initiatief, omdat de werkelijkheid nu eenmaal integraal is. Het gaat immers naast monumentenzorg ook om ruimtelijke ordening, landschap, landbouw en leefbaarheid.

'Dit maakt het soms wel lastiger om overheden mee te krijgen, want die denken toch vaak vanuit hun eigen sectorale werkelijkheid en in termen van beheersbaarheid.' Respondent Stichting IJsselhoeven

Het initiatief heeft veel contact met media opgezocht vanwege PR, erkenning en waardering. Ze hebben vooral de lokale pers kunnen bereiken, onder andere door regelmatig persberichten te versturen. De regionale pers is vooral strategisch benaderd; alleen bij de echt speciale activiteiten en momenten. Ze hebben goed gescoord bij RTV Oost, Omroep Gelderland, De Stentor, etc. Op landelijk niveau is het nog niet gelukt om publiciteit te krijgen.

Conclusies

Ondanks de rechtspersoon bestaat de stichting IJsselhoeven in de praktijk uit een informele werkgroep van acht boerderij-eigenaren, die een kennis- en ondersteuningsnetwerk heeft opgericht ten behoeve van het behoud van historische IJsselhoeven. Het initiatief heeft een groot werkgebied, voert vele verschillende activiteiten uit en werkt samen met veel maatschappelijke organisaties op allerlei terreinen. Er gaat veel geld om in het initiatief, voornamelijk subsidiegeld. Vandaar dat is gekozen voor professionalisering in de vorm van een betaalde projectleider en om die reden is er steeds meer sprake van institutionalisering, zoals (het nadenken over) een vaste kantoorlocatie en het aanstellen van een directeur. Toch blijft de enthousiaste en bevlogen bewonersgroep, bij wie de IJsselhoeven aan het hart gaan, de kern van het initiatief.

Er is veel vertrouwen en draagvlak bij andere bewoners gewonnen door een intensief mobilisatietraject, waarbij bewoners zijn geënthousiasmeerd en kennis is verzameld door vele workshops en andere activiteiten in het gebied. De werkgroep heeft veel aandacht voor

wat er speelt in het gebied en probeert zo veel mogelijk vanuit persoonlijke netwerken mensen te betrekken. Verankering in het gebied is verder verkregen door veel en goede samenwerking met andere maatschappelijke organisaties en door een klankbordgroep met experts en vertegenwoordigers van overheden op te richten, met klinkende namen van mensen als Jan Terlouw, die als boegbeeld fungeren.

De relaties van het initiatief met de verschillende overheden zijn wisselend. Met één provincie is er een goede verstandhouding en samenwerking, met de andere provincie gaat het juist moeizaam. Dat ligt vooral aan de verschillende mate waarin men zich openstelt voor burgerinitiatief. Er zijn ook wisselende verhoudingen met de gemeenten. Soms is de relatie met ambtenaren niet echt goed, zelfs wanneer de wethouder zich heeft verbonden aan het initiatief. Voor sommige gemeenten is het initiatief een concurrerend en ongreepbaar iets.

Het initiatief is tot slot te karakteriseren als vasthoudend en eigenwijs maar ook als flexibel, want goed in staat om zich aan te passen aan nieuwe omstandigheden en in te spelen op nieuwe kansen.

Stichting Lingewaard Natuurlijk

Lingewaarders ontwikkelen en versterken het landschap

De Stichting Lingewaard Natuurlijk – voorheen Stichting Bemmel Natuurlijk – bestaat al vanaf april 1994. Zij is voortgekomen uit het werk van de Natuur- en Vogelwerkgroep Bemmel, die nu ook nog steeds bestaat onder de naam Natuur- en Vogelwerk Lingewaard. Naar eigen zeggen willen de bewoners van de gemeente Lingewaard ‘een mooi en divers landschap, waarin het goed toeven is voor mens en dier’ en staan ze ‘voor beheer en herstel van het natuurlijk schoon, het verzorgen van nieuwe aanplant en verder alles wat rechtstreeks of zijdelings daarmee in verband staat.’

De stichting is smal begonnen, met een focus op vogels en heeft zich steeds meer uitgebreid. Vandaag de dag zet de Stichting Lingewaard Natuurlijk zich in voor educatie, landschapsbeheer en natuurbescherming en voert op die drie vlakken allerlei activiteiten uit. Bijvoorbeeld voor het beheer van natuurpark DoornikdePas. Het initiatief speelt zich af in het ‘bestuurlijk geweld’ dat plaatsvindt rondom het realiseren van het park Lingezegen als onderdeel van het Knooppunt Arnhem-Nijmegen (KAN-gebied). De vele ontwikkelingen in het gebied maken het proces complex en stroperig, maar dit biedt ook kansen.

Ontstaan en ontwikkeling initiatief

De voorzitter van de Stichting Lingewaard Natuurlijk, Louis Dolmans, is tevens de initiatiefnemer. Toen hij in 1989 in Bemmel kwam wonen, heeft hij een advertentie gezet in het huis-aan-huis blad met als doel samen iets op het vlak van vogels en natuur te gaan doen.

‘Toen kwam ik hierheen, ik keek om me heen, en hier is niks op het gebied van vogels en natuur, dus heb ik de Natuur- en Vogelwerkgroep Bemmel opgericht, op dezelfde manier (in Zoetermeer is Dolmans op dezelfde wijze een vogelgroep begonnen), met een advertentie in het huis-aan-huis blad en er zaten in een keer twaalf tot vijftien mensen aan tafel. Dat groepje is er nog steeds en daar is van alles omheen gekomen.’ Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

De doelen die de stichting nastreeft liggen dicht bij zijn persoonlijke doelen en het initiatief streeft als zodanig ook een bepaald soort landschap na, namelijk het landschap van zijn jeugd. De initiatiefnemer is te midden van het heggelandschap opgegroeid, langs de Maas bij Maastricht.

‘Ik ben al vanaf mijn eerste bewustzijn behept met natuurbescherming, en speciaal vogeltjes, daar heb ik een zwak voor, dat heeft mijn opa me aangeleerd.’

Ik ben vanaf mijn zevende lid van de Vogelbescherming, en heb ik altijd dingen gedaan, dat je je omgeving ziet afbrokkelen, mooi landschap, ik ben in 1950 geboren, dus ik heb het allemaal meegemaakt dat het heel mooi was en dat het achteruit begon te gaan. En er zit iets in mijn hoofd dat dat wil tegengaan. Dat is eigenlijk kort wat mij bezielt, vanuit die drive heb ik altijd dingen gedaan en ik heb me altijd geroepen gevoeld om in bestuurtes te gaan zitten en mee te roepen en dingen te schrijven en op barricades te staan. Dat doe ik tot ik erbij neerval eigenlijk zo.'

Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

Naast de focus op vogels en natuur is vanaf 2000 ook educatie een belangrijke doelstelling geworden. In dat jaar droeg de gemeente het Dijkmagazijn over aan de Natuur- en Vogelwerkgroep Bommel en de Stichting Bommel Natuurlijk. Het Dijkmagazijn is ingericht als een natuureducatie- en bezoekerscentrum. Naast educatie is ook het uitdragen van het belang van natuurbescherming een belangrijk doel geworden. Een recent plan is de realisatie van agrarische natuur:

'Ons streven is om zowel de aanleg als het beheer daarvan in handen van omwonende particulieren te leggen, waarbij onze stichting de rol speelt van ontwikkelaar, coördinator en ondersteuner.'

Stichting Lingewaard Natuurlijk

Het plan wordt ondersteund door verschillende partijen, zoals de gemeente Lingewaard, Staatsbosbeheer, de Dienst Landelijk Gebied en de Parkorganisatie Lingezen. Het bestuur van de Parkorganisatie Lingezen, waarbinnen het plangebied ligt, heeft Staatsbosbeheer gevraagd om het natuurbeheer van een aantal van de gronden in de Woerd (Bommel) die bij park Lingezen horen langjarig te laten uitvoeren door de Stichting Lingewaard Natuurlijk. Deze heeft hiermee ingestemd, maar wil vooral optreden als bemiddelende partij en gaf de voorkeur aan de oprichting van een aparte stichting, de Stichting Doornik Natuurkokers. Deze stichting gaat het beheer voeren over agrarisch natuurpark DoornikdePas, 15 hectare aan akkers, met als doel de bescherming en het herstel van akkervogels.

Qua organisatie zijn de taken bij de Stichting Lingewaard Natuurlijk verdeeld. De voorzitter doet de PR en contracten. Dan is er nog iemand die de excursies en alles daaromheen regelt en iemand voor educatie. Ook houdt hij zich bezig met het bekijken van plannen en het regelen van inspraken. Daarnaast is er iemand actief die voor de provincie Gelderland werkt en uit eigen ervaring weet hoe het bij de provincie reilt en zeilt. Ten slotte is er een harde kern die veel werk verzet en is er een brede schil van mensen die incidenteel actief zijn.

'Wat je merkt is dat als je gaat kijken naar percentages, er heel veel mensen zijn die vinden het wel een beetje leuk, er zijn minder mensen die er structureel wat tijd in stoppen, en je hebt er maar weinig die het helemaal uit hart en ziel doen. Je kunt zeggen, als je kijkt in percentages van mensen hoeveel mensen zijn erbij aangesloten, tussen de 125 en de 150, mensen die regelmatig dingen met ons doen, maar het groepje dat het echt in hart en ziel doet is misschien 20 tot 25 mensen. En dat is overal zo. En daar moet je het van hebben, en dan is het ook nog eens zo dat je ook voortdurend bezig moet zijn met kennis verzamelen bijvoorbeeld. En dan wordt het groepje nog kleiner. Uiteindelijk is het een heel klein groepje dat van zo veel markten thuis is dat ze zich ook in die wereld kunnen bewegen.'

Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

De Stichting Lingewaard Natuurlijk heeft zich sterk ontwikkeld en je kunt je afvragen in hoeverre er nog sprake is van een vrijwilligersorganisatie. Toch willen zij graag een vrijwilligersorganisatie blijven en geen uitvoeringsorganisatie van de gemeente.

'De gemeente heeft er ook al over gesproken om een aantal van hun gebieden door ons te laten beheren. Dan moeten we wel eens om de tafel gaan zitten want hoe gaan we dat doen. Je bent er ook een beetje huiverig voor, want je wil eigenlijk niet een uitvoeringsorganisatie worden, je bent veel meer een initiatiefnemer en iemand die bewegingen brengt, maar het moet wel gebeuren, en sommige dingen moet je wel telkens doen. Daar weet ik ook nog niet het midden, we hebben er ook vaak discussies over.'

Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

Relaties met omgevingsactoren

De Stichting Lingewaard Natuurlijk heeft contact en werkt samen met meerdere partijen. Zo werken ze bijvoorbeeld samen met Stichting Landschapsbeheer Gelderland, het waterschap Rivierenland, Park Lingezege, de Dienst Landelijk Gebied (DLG), Staatsbosbeheer en de gemeente Lingewaard. Het contact met de verschillende organisaties loopt over het algemeen goed.

'De relatie met de gemeente Lingewaard gaat lang terug. De stichting is al regelmatig gesprekspartner geweest bij de gemeente. In eerste instantie over het landschapsbeleidsplan, waar ze betrokken waren bij de totstandkoming en meedachten over de uitvoering, maar later ook bij het Groenstructuurplan en bij een project rondom de A15, waar zij deelnemen aan een klankbordgroep.'

Stichting Lingewaard Natuurlijk, visiedocument 2009

Het perspectief van de gemeente is anders dan dat van de Stichting Lingewaard Natuurlijk. De gemeente hecht met name aan toerisme en de stichting focust op behoud en ontwikkeling van natuur en bewustwording bij mensen. Deze perspectieven verschillen en wringen soms, maar vallen ook regelmatig samen. De gemeente is van mening dat de Stichting Lingewaard Natuurlijk professioneel is en goed werk doet.

'Wij hebben een instantie die voor ons prachtig een rol kan vervullen om onze eigen doelstelling te realiseren.' Respondent gemeente Lingewaard

De gemeente is van mening dat ze met name iets aan elkaar hebben op het moment dat er sprake is van een gezamenlijk belang, dus als de Stichting Lingewaard Natuurlijk rechtstreeks bijdraagt aan de beleidsdoelen van de gemeente. Alleen dan kan de gemeente de stichting faciliteren en ondersteunen.

Wederzijds ervaren ze een andere dynamiek, zo vindt de Stichting Lingewaard Natuurlijk dat het bij de gemeente niet zo snel gaat als zij zouden willen, en ervaart de gemeente dat de stichting te veel haast heeft, en sneller wil dan kan:

'Nee, we hebben bij de gemeente een geweldig goede ingang, maar het feit dat je een goede ingang hebt wil niet zeggen dat het ook heel snel gaat. Maar als je het op lange termijn bekijkt, dan hebben we bij de gemeente Lingewaard best veel voor elkaar gekregen en ze nemen ons hartstikke serieus, we worden overal voor uitgenodigd, en stapje voor stapje gaat het vooruit. Maar je moet daar een hele lange adem bij hebben. Ik ben over de opstelling van de gemeente Lingewaard hartstikke tevreden.'

Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

Staatsbosbeheer had onder andere met de Stichting Lingewaard Natuurlijk te maken naar aanleiding van een prijsvraag. In het kader van het project SAUL ('Sustainable and Accessible Urban Landscapes') had Staatsbosbeheer een prijsvraag uitgeschreven en de stichting had zich daarvoor gemeld met een ommetje, hetgeen ze naar grote tevredenheid van Staatsbosbeheer hebben ingevuld:

'Wat ze goed hebben gedaan is dat zij gewoon binnen de termijn het geld op een goede manier hadden weggezet, dat zij in hun omgeving waar dat ommetje lande ook gewoon allerlei andere organisaties hebben betrokken, het was ook niet gericht op hun alleen, ze hebben de gemeente erbij gehaald, ze hebben de publiciteit geregeld, ze hebben de boomfeestdag ernaartoe weten te halen, ze hebben het breder gemaakt dan alleen het eigen dingetje, zowel in educatief als voorlichtingskundig opzicht dat hebben ze goed gedaan en ze zijn hun afspraken nagekomen, het klopte gewoon, de rekeningen waren op tijd.'

Respondent Staatsbosbeheer

Het contact en de samenwerking zijn zeer constructief. Staatsbosbeheer is blij met het initiatief omdat *'zij meer op hun hals halen dan Staatsbosbeheer zou doen'* en *'zij als enorme pre hebben dat zij ingebed zijn in de omgeving'*. Maar net als de gemeente heeft Staatsbosbeheer de ervaring dat de stichting Lingewaard dingen sneller wilde dan volgens hen mogelijk was, hetgeen ook wel eens tot frustraties leidde.

'Heel vasthoudend en hij speelde het ook op scherp, terwijl wij er op een gegeven moment achter kwamen

het kan niet op de manier zoals zij het voorstellen. Dan kan je wel willen, maar als het niet past om allerlei redenen. (...) Er was een contactpersoon aangewezen bij DLG en als het dan zo lang duurt gaat hij allerlei andere wegen bewandelen en dat werd niet altijd als positief ervaren. Ik kan me voorstellen dat hij dat heeft gedaan, ik zou ook kregelig worden als het zo lang duurt, het is gewoon vervelend, als burger moet je in de ambtenarenmolens en die malen langzaam. Aan de andere kant, er was altijd vanaf het begin zowel bij DLG als bij ons de intentie om te zorgen dat het goed kwam en dat is ook altijd uitgestraald: maak je niet druk, het komt goed. Dat vertrouwen was er soms niet.' Respondent Staatsbosbeheer

Activiteiten

Educatie, landschapsbeheer en natuurbescherming zijn de drie aandachtsgebieden van de Stichting Lingewaard Natuurlijk. Op het gebied van landschap houdt de stichting zich bezig met het planten en knotten van wilgen en het planten en onderhouden van hagen en struweel.

'Wij zetten ons in voor alle kleine landschapselementen, waarbij heggen een bijzondere plek innemen. Wij vinden dat Lingewaard minder 'kaal' moet worden en willen daarom elk jaar minimaal één kilometer lintvormige beplanting in het landschap terug brengen. Dit als compensatie voor de talloze kilometers die de afgelopen decennia verloren zijn gegaan.'

Stichting Lingewaard Natuurlijk, visiedocument 2009

Ook doet de stichting mee aan het steunpunt hoogstamfruit van Landschapsbeheer Gelderland en heeft de stichting een ommetje gerealiseerd.

Op het gebied van educatie verzorgt de stichting – met financiële steun van onder andere de gemeente Lingewaard – natuurlessen aan kinderen van de Lingewaardse basisscholen. Voor deze veldlessen worden gidsen getraind, zodat zij goed voorbereid zijn, om op enthousiaste en verantwoorde wijze de veldlestraditie voort te zetten. Daarnaast is er nog het natuurmuseum en ontmoetingscentrum het Dijk-

magazijn, dat in 2001 is geopend en inmiddels meer dan 50.000 bezoekers heeft gehad. Ook worden er excursies gegeven voor volwassenen (o.a. bedrijven en overheden) en worden er af en toe kinderfeestjes verzorgd.

Daarnaast houdt de stichting zich bezig met natuurbescherming. Zij tellen vogels, hangen nestkasten voor steenuilen op en doen mee aan een beschermingsprogramma voor kerkuilen. Bovendien zetten ze zich in voor het behoud van het kleinschalig halfopen landschap, waardoor de biotoop van verschillende vogels in stand wordt gehouden.

'Ook ontplooiën de initiatiefnemers activiteiten die gericht zijn op ontwikkelingen in de omgeving. Zo volgen ze de ontwikkelingen van Park Over Betuwe en hebben ze contact met de verschillende actoren die in het Parkgebied actief zijn, hebben ze bezwaar gemaakt tegen een biogasinstallatie, en volgen ze ontwikkelingen in de Bemmelse Waard en Roswaard.'

Stichting Lingewaard Natuurlijk, visiedocument 2009

Strategieën

De initiatiefnemer heeft ervoor gekozen mensen bij het initiatief te betrekken op basis van wat hen bezielt en bezighoudt:

'Dan schrijf je een verhaaltje wat je bezielt en wat je leuk vindt en dan komen daar mensen op af.'

Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

Ze kiezen daarnaast voor relaties en samenwerking met verschillende partijen, zoals de gemeente Lingewaard, Staatsbosbeheer etc., die elk voor een aspect van, of voorwaarde voor de realisatie van hun ideeën kunnen zorgen. In de beginfase van de stichting was die samenwerking er via het Dijkmagazijn en op het vlak van educatie, maar met name bij de realisatie van de recente plannen voor het natuurpark Doornik is de stichting afhankelijk van medewerking van Staatsbosbeheer, gemeente Lingewaard, Bureau Beheer Landbouwgronden en Dienst Landelijk Gebied. In eerste instantie om de grond in eigen handen te krijgen, maar in het uiteindelijke plan om het

twee jaar te beheren en in de toekomst via een erfpachtconstructie te kunnen pachten.

De Stichting Lingewaard Natuurlijk lobbyt en netwerkt om haar doelstellingen gerealiseerd te krijgen. Een voorbeeld daarvan is dat ze in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen de gemeenteraad en het college opriep om natuur veel meer op de politieke agenda te zetten. Daarnaast wonen ze vele bijeenkomsten bij en gaan ze in contact met iedereen. De voorzitter zit in veel besturen van organisaties met soortgelijke activiteiten. In het realiseren van de doelstellingen kiezen ze ervoor om druk te zetten en vasthoudend te zijn.

'Ik denk letterlijk in termen van, ik zit hier achter mijn bureau en die heeft wel of niet iets te vertellen, hoe krijg ik hem nu zover dat hij dat doet? Dan bel ik en mail ik en schrijf ik. En dan maak ik een afspraak. Je moet voorkomen dat je als manipulatief te boek gaat staan maar als je niet drukt en je niet in je netwerken verdiept dan ben je naïef, want dan blijft het gewoon liggen, en daar tussenin moet je de grenzen opzoeken. Dat is mijn strategie dus, probeer te weten hoe de hazen lopen in de bureaucratie en bij al die ingewikkelde organisaties. En als je dat snapt dan weet je ook waar je druk moet zetten, elke keer een stapje. Ik zie het zo, mijn voorstel is een dubbeltje op zijn kant, en dat valt heel vaak, en dat moet net de goede kant zijn. En als het heel vaak aan de goede kant is omgevallen, dan komt het een keer tot uitvoering en dat wordt steeds concreter.'

Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

De stichting is er ook voortijdig toe overgegaan om wat heggen te planten, via de zogenaamde insluip- of salamitactiek:

'We hebben er eerst met de kinderen al wat heggeltjes in gepland, dat heb je kunnen zien, we hadden het idee van salamitactiek, we sluipen dat gebied in en ze krijgen me daar nooit meer uit. En ik heb me ook voorgenomen om me vooral niet op te winden als het dan niet werkt, want je kunt wel zeggen ik heb gelijk, maar als je geen gelijk krijgt dan krijg je het niet.'

Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

De stichting communiceert op verschillende wijzen met mensen uit haar omgeving en daarbuiten. Enerzijds vindt communicatie plaats via de website, via huis-aan-huis bladen en op informatie-avonden in het Dijkmagazijn. Ze zijn ook te zien op lokale tv, lokale radio of in regionale kranten. Maar ook worden er presentaties gegeven aan andere fora, zoals bijvoorbeeld een debatdag 'Maak ons landschap' georganiseerd door het ministerie in samenwerking met het NAI. De stichting volgt ook aandachtig hoe iets aanslaat, voor de beeldvorming. De voorzitter wil natuur laten beleven, via beelden en in het echt. Er wordt dan ook gebruik gemaakt van aansprekende foto's, bij presentaties, maar ook in documenten die anderen moeten overtuigen.

'Wat ik heb gemerkt, een beeld zegt meer dan duizend woorden. Als ik mensen een verhaal wil gaan vertellen over de steenuil kan ik beginnen over de biologie van de steenuil, maar als ik ze deze foto laat zien, met die uiltjes, ... Je moet vooral mensen laten voelen en beleven, wat natuur en omgeving en landschap is. En van daaruit ga je vertellen en waarom ben je er nou mee bezig.'

Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

De Stichting Lingewaard Natuurlijk werkt op een professionele manier. Zo moeten ze bijvoorbeeld allemaal een IVN-cursus gevolgd hebben en zich blijven ontwikkelen, o.a. door trainingen. De betrokkenen worden als bekwame mensen ervaren:

'En met dat plan zijn ze ook echt de boer opgegaan, en hebben ook in die zin veel goodwill bij bestuurders gekweekt, wij hebben een hartstikke goed doorwrocht idee, het is niet zomaar iets, er zitten berekeningen aan vast, er zit een visie aan vast.'

Respondent Staatsbosbeheer

De Stichting Lingewaard Natuurlijk is zich terdege bewust van de institutionele wereld om zich heen en is goed in staat om de brug naar de institutionele omgeving te maken, door bijvoorbeeld plannen te maken en te verwoorden in projectplannen en visiedocumenten en door te institutionaliseren en een stichting op te richten. De stichting kan haar weg vinden 'in het bestuurlijke' en kan de brug slaan naar de

institutionele omgeving waarin de stichting opereert en van alles gedaan wil krijgen. Toch proberen ze de organisatie en aansturing van de stichting en het vrijwilligerswerk juist informeel te houden:

'Ik vind informele organisaties heel erg belangrijk. Enorm belangrijk (...). En het is een kunst op zich om dan als organisatie op de een of andere manier daar een positieve sfeer in te houden en ik heb de neiging dat te formaliseren, dat heb je nodig zo nu en dan, maar het gevaar is gigantisch groot dat daar ook negatieve energie uitkomt. Dan gaan mensen weer allemaal discussiëren over wat er geformaliseerd moet worden en voordat je het weet heb je het alleen maar over de abstractie en niet over dat je met kinderen omgaat of dat je iets wilt planten of zo en ik probeer altijd goed na te denken en veel met elkaar te praten en elkaar in de ogen te kijken en zo weinig mogelijk op te schrijven en te vergaderen en notulen te maken.'

Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

De Stichting Lingewaard Natuurlijk wil met name als actief en constructief te boek staan en zich niet manifesteren als actiegroep.

'Als het moet maken we bezwaar. Dat deden we bijvoorbeeld bij het plan om in de Gendtse polder een helihaven te vestigen en bij plannen tot grootschalige maïsteelt in de kommen (...). Maar wij willen geen actiegroep zijn, wij zoeken bij voorkeur de lijn van samenwerking en dat werkt in onze ogen goed, al vinden wij het tempo bij natuurontwikkeling vaak aan de lage kant.'

Stichting Lingewaard Natuurlijk, visiedocument 2009

Ze schreeuwen negatieve zaken dan ook niet van de daken en proberen energie te halen uit de positieve dingen. Daarnaast speelt het uithoudingsvermogen en de vasthoudendheid van de stichting een belangrijke rol. Als de stichting niet initieert en vasthoudt, dan zouden al deze activiteiten niet hebben plaatsgevonden. De stichting is de drijvende kracht.

'En eigenlijk zeg je, als je ziet hoeveel tijd en energie je in de jaren erin stopt, dan moet je wel een enorme olifantenhuid hebben om dat vol te houden, maar ja, ik zei het al, zo nu en dan wind ik me erover op, en dan

onmiddellijk denk ik na, als je je opwindt is niet effectief, dat moet je wel doen, om je gedachten aan te scherpen en vervolgens voor jezelf opschrijven, en reflecteren anders gaat het tegen je werken, en ik heb nog steeds de overtuiging dat het doorgaat en het gaat ook lukken.'

Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

Ze doen af en toe mee aan prijsvragen en vragen subsidies aan. De subsidies zijn vooral voor educatie en voor het Dijkmagazijn, overige middelen zijn incidentele subsidies en sponsorbijdragen.

De stichting maakt veel verbindingen, met mensen, met verschillende besturen en andere stichtingen, maar ook met professionele werkzaamheden. In het geval van de voorzitter lijken zijn eigen werk als zelfstandige en het werk als vrijwilliger nauw verweven. De aanpak van de stichting is af en toe planmatig, ze gaan met een goed plan de boer op, maar aan de activiteiten van de stichting ligt geen masterplan ten grondslag. Ze pakken veeleer allerlei activiteiten aan die passen in hun doelstelling. Zo zijn de activiteiten op het gebied van educatie erbij gekomen toen er plannen bestonden vanuit het waterschap om het Dijkmagazijn af te breken. Aangezien de gemeente kampte met een probleem dat de natuureducatie niet van de grond kwam, heeft de stichting het Dijkmagazijn ingericht als basis voor educatie en als museum.

'En mijn stijl is een beetje, om eerst te kijken zie je dat voor je dat je dat voor elkaar krijgt? En dan ga je zeggen hoe je het gaat doen en daarna ga je kijken hoe je het gaat invullen. Niet omgekeerd, want dan gaat het toch niet lukken.'

Respondent Stichting Lingewaard Natuurlijk

Conclusies

De Stichting Lingewaard Natuurlijk is smal begonnen, met een focus op vogels en heeft zich daarna verbreed. De initiatiefnemers streven een ideaal na, er wordt ook gerefereerd aan bezieling, herinneringen aan jeugd, etc. en dat lijkt zich te vertalen in de energie die men erin stopt. Men houdt vast aan het

positieve, wat ook maakt dat ze soms als erg vasthoudend en 'doordrammerig' worden ervaren.

Tegelijkertijd wordt door alle partijen erkend dat als dit niet zo zou zijn, het initiatief ook niet verder zou komen. Het lijkt een soort noodzakelijke voorwaarde. Het feit dat de doelen en de activiteiten van de stichting goed in het beleid van de gemeente Lingewaard passen is een belangrijke succesfactor.

De stichting is actief en pakt het ook professioneel aan. De mensen die actief zijn, zijn erg bekwam, zowel bestuurlijk als op het gebied van natuur en educatie. Hun professionele werk valt vaak gedeeltelijk samen met het werk dat ze voor de stichting doen. De stichting heeft inmiddels in enige mate haar strepen verdiend en het contact en samenwerking tussen de stichting en andere organisaties is dan ook goed. Er is veel wederzijds vertrouwen. Het tijdspad verschilt ech-

ter en de stichting wordt dan ook wel als ongeduldig gezien, terwijl vanuit de stichting wordt gerefereerd aan ambtelijke molens die men wel snapt, maar blijft bestrijden.

Er zijn inmiddels meerdere stichtingen, die allemaal in bepaalde mate in verband met elkaar staan. Dit blijkt bij voorbeeld uit het feit dat alle stichtingen (Stichting Heg en Landschap, Stichting Lingewaard Natuurlijk, Stichting Doornik Natuurkokers) dezelfde voorzitter hebben. Bij de Stichting Lingewaard Natuurlijk zet men in op vrijwilligers en steekt zelf de handen uit de mouwen.

Stichting Boermarke Essen en Aa's

Burgers herstellen cultuurhistorische waarden in het landschap

Bewoners van de buurtschappen Wessinghuizen, Höfte en Veele (Oost-Groningen) hebben in 2006 de Stichting Boermarke Essen en Aa's opgericht. Ze wilden meer invloed op de inrichting en het

beheer van het landschap in hun 'achtertuin'. Het was hun wens dat hun ideeën over het landschap meegenomen zouden worden in de planvorming van bijvoorbeeld de Dienst Landelijk Gebied (DLG), die in het gebied bezig is met de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Al in 2005 hebben de bewoners een Markeplan opgesteld met daarin hun ideeën over het herstel en beheer van cultuurhistorische waarden in het landschap. Staatsbosbeheer zag veel potentie in het Markeplan en heeft zich achter het plan geschaard. Ook DLG reageerde positief. Het Markeplan is inmiddels door de bewoners uitgevoerd. Oude lanen zijn hersteld, er is een hooibrug gebouwd, een kunstwerk annex ontmoetingsplaats is gerealiseerd en historische elementen en nieuwe wandelpaden zijn vrijgemaakt. Daarna zijn nieuwe ideeën bedacht en opgepakt, zoals een gezamenlijke duurzame energievoorziening. Een belangrijk aspect van het initiatief is dat de bewoners zo veel mogelijk zelf en gezamenlijk de activitei-

ten en werkzaamheden willen uitvoeren. Vrijwilligheid, eigen verantwoordelijkheid en gezelligheid staan daarbij voorop. Veel activiteiten worden aangegrepen om een feestelijke bijeenkomst te organiseren. Vrijwel alle bewoners in de drie buurtschappen doen op de een of andere manier mee met de gezamenlijke activiteiten. Daardoor is een actieve en levendige gemeenschap ontstaan, wat naast het verbeteren van de leefomgeving ook een belangrijk doel van de stichting is.

Ontstaan en ontwikkeling initiatief

In 2003 zijn twee bewoners begonnen met keukentafelgesprekken om wensen van bewoners te verzamelen over het landschap in de directe leefomgeving. Dit heeft in de zomer van 2005 geleid tot de presentatie van het Markeplan ('Rondom de drie AAA's. Beleving en wensen van de bewoners van het landschap in en om Wessinghuizen') aan alle geïnteresseerde bewoners. Het werd bedacht tijdens de keukentafelgesprekken door de bewoners van Wessinghuizen en omstreken, en opgeschreven door één van de trekkers, die later secretaris van de stichting is geworden. In het Markeplan worden inzichten en wensen ontvouwd over de inrichting en het beheer van het landschap in

het noorden van Westerwolde, dat volgens de bewoners weer zo veel mogelijk in ere hersteld moet worden. Bovendien worden activiteiten voorgesteld om dit doel te bereiken. Het oprichten van een stichting is een van de vele genoemde acties.

In het Markeplan wordt de aanleiding voor het initiatief als volgt beschreven: *'Al enige jaren zijn de overheden in Westerwolde actief om het oude landschap rond de beken (deels) in oude ere te herstellen. Dit gebeurt onder de noemer 'Aanleg Ecologische Hoofdstructuur'. Ook in Wessinghuizen merken we daar zo heel af en toe wat van, zoals de landmeters in het veld en de aankopers van het Bureau Beheer Landbouwgronden, die de grondeigenaren benaderen in verband met de mogelijke grondaankoop. De inrichting van de EHS lijkt vooral een zaak te zijn van specialisten, technici, van ontwerpen achter een bureau op een wit vel papier. De bewoners van het landschap, vaak geboren en getogen in Wessinghuizen, staan aan de kantlijn en hebben afgelopen voorjaar slechts kennis kunnen nemen van een grootschalig plan dat op detailniveau nog in wording is. Wij, de bewoners van Wessinghuizen en omstreken, zijn van mening, dat bij de nieuwe inrichting van het landschap door de overheden ook onze uitleg van de buitenruimte betrokken dient te worden. Wij hebben niet willen wachten op de uitgewerkte plannen van de overheden. Nee, voorafgaand aan die plannen hebben we zelf de hoofden bij elkaar gestoken. De uitleg van de bewoners van Wessinghuizen heeft geleid tot voorstellen die deels gestoeld zijn op de historie, op wat we 'mooi en belangrijk' vinden, op vragen van bezoekers, recreanten en toeristen en op wandelwensen van onszelf en recreanten.'* Markeplan, pagina 5

Toen het Markeplan aan de bewoners werd gepresenteerd, hebben de trekkers van het initiatief ook het districtshoofd van Staatsbosbeheer uitgenodigd. Hij heeft met eigen ogen het enthousiasme en de actieve en constructieve houding van de bewoners gezien. En hij heeft zich achter het Markeplan geschaard en waar nodig de bewoners ondersteund.

In juli 2005 is het Markeplan aangeboden aan de burgemeesters van de gemeenten Bellingwedde, Stadskanaal en Vlagtwedde en aan een gedeputeerde

van de provincie Groningen. Zij reageerden zeer enthousiast, zo ook de pers. Ondersteund door de overheden (via het Leader+ programma), Landschapsbeheer Groningen en organisaties als de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij (KNHM) en de Rabobank hebben de bewoners hun ambities en ideeën verder uitgebouwd. Bovendien groeide door de gezamenlijke acties en de bereikte resultaten het enthousiasme en de saamhorigheid van de bewoners. Dit heeft geleid tot het oprichten van de stichting in 2006 en heeft hen aangezet tot het maken van nieuwe plannen, waaronder het Ommetjesplan.

In april 2006 hebben zeven bewoners uit de buurtschappen Wessinghuizen, Hötfe en Veele de Stichting Boermarke Essen en Aa's op te richten. Volgens de statuten heeft de stichting ten doel: *'Om met respect voor de natuur, het landschap, het milieu en het historisch-cultureel erfgoed, de leefomgeving en het gemeenschapsgevoel van de bewoners in het gebied waar de Mussel Aa en de Ruiten Aa samenkomen en overgaan in de Westerwoldse Aa, te bevorderen, waarbij tevens herstel van het oude cultuurlandschap wordt nagestreefd.'*

Statuten stichting

Het initiatief is inmiddels uitgegroeid tot een groep van dertig actieve gezinnen in de drie buurtschappen. Volgens de trekkers van het initiatief is de grens momenteel bereikt, zowel wat het aantal bewoners betreft als wat de omvang van het gebied betreft. Anders valt de veilige en vertrouwde omgeving weg. De groep moet niet te groot zijn, *'anders durven mensen niet vrijuit te spreken en heb je steeds dezelfde die het woord voeren.'*

Respondent Stichting Boermarke Essen en Aa's

Relaties met omgevingsactoren

De Stichting Boermarke Essen en Aa's werkt in meer of mindere mate samen met organisaties als Staatsbosbeheer, Landschapsbeheer Groningen, het waterschap Hunze en Aa's, de gemeenten en DLG. De stichting vraagt voor haar activiteiten subsidie aan.

Er is subsidie ontvangen van onder andere Leader+, KNHM, de gemeenten, Landschapsbeheer Groningen en de Rabobank.

Staatsbosbeheer

Al in een vroeg stadium hebben de twee trekkers het districtshoofd van Staatsbosbeheer informeel benaderd om het Markeplan te bespreken.

Staatsbosbeheer is voor het grootste deel eigenaar van de grond, maar had nog geen concrete plannen voor het gebied, hoewel er een EHS gepland is.

Staatsbosbeheer was wel geïnteresseerd in de vele ideeën van de bewoners en heeft zich dan ook achter het Markeplan van de bewoners geschaard.

Onderdeel van het Markeplan was om de Geselberg weer zichtbaar te maken in het landschap. De bewoners zijn na overleg met Staatsbosbeheer zelf aan de slag gegaan met het snoeien. Sommige bewoners waren erg enthousiast en hebben de eiken langs de stam omhoog gesnoeid alsof het 'parkbomen' zijn.

Het snoeien gebeurde echter niet geheel naar wens van de toenmalige beheerder van het gebied. Verder heeft Staatsbosbeheer de bewoners toestemming gegeven om vier ommetjes gedeeltelijk over hun grond te laten lopen. De bewoners doen zelf het onderhoud en verzorgen de bewegwijzering en informatievoorziening. Daarbij krijgen ze steun van Landschapsbeheer Groningen. Ook is gewerkt aan het plaatsen van meerdere ooievaarsnesten. Maar dan wel echte 'Westerwoldse' ooievaarsnesten, vormgegeven als herkenbaar en uniek Westerwolds landschapsmeubilair.

De bewoners willen met Staatsbosbeheer onderzoeken of het mogelijk is om samen te werken voor het produceren van duurzame energie uit biomassa en voor een duurzame oplossing voor het onderhoud van de ommetjes (en de andere landschapselementen, zoals het Jodenlaantje). Ze denken hierbij bijvoorbeeld aan een gezamenlijke 'pot' zodat het onderhoud kan worden uitbesteed aan een lokale boer of ondernemer.

De trekkers van het initiatief hebben vooral informeel contact met het districtshoofd en de beheerder en met beiden klikt het goed. Met name het districtshoofd is voorstander van meer samenwerking met burgers.

'Ik pleit voor minder uniform en meer mens bij mijn medewerkers. We zouden minder 'tuinkabouters' moeten zijn en meer met de rug naar het bos en met het gezicht naar de samenleving moeten staan.'

Respondent Staatsbosbeheer

Met de vorige beheerder hadden ze minder goed contact, omdat deze zich vrij formeel opstelde en toch vooral Staatsbosbeheer zag als de deskundige beheerder. Hij reageerde meer vanuit de 'oude Staatsbosbeheercultuur': controle houden, niet makkelijk zaken overlaten aan burgers of met hen samenwerken. De bewoners vonden bijvoorbeeld dat hij vrij krampachtig reageerde op het feit dat de eiken op de Geselberg anders gesnoeid werden dan dat Staatsbosbeheer dat normaliter zou doen.

Dienst Landelijk Gebied

Bewoners hebben in maart 2008 deelgenomen aan de schetsschuit (een ontwerpessie met alle betrokken partijen) die DLG heeft georganiseerd in het kader van de aanleg van de EHS langs de beekdalen van de Westerwoldse Aa, Ruiten Aa en Mussel Aa. De stichting is hiervoor uitgenodigd, aangezien er al eerdere goede (informele) contacten waren rondom het Markeplan. DLG werkte met blanco kaarten, wilde bij nul beginnen en had naast partijen uit het gebied ook ontwerpers uitgenodigd. De bewoners konden met hun Markeplan en de historische kaarten als onderlegger voor hun gevoel veel bijdragen aan de discussie en deze goed in de door hun gewenste richting sturen. *'Dat ging net op het nippertje goed, kan ik je vertellen. Want we hadden dus al een plan dat helemaal bottom-up was gemaakt, Staatsbosbeheer stond erachter, tot in de hoge lagen van Staatsbosbeheer was het bekend. Maar voor de ecologen van het gebied was het volgens mij nog niet helemaal duidelijk, want het ging op het nippertje na goed. Er kwam namelijk eerst een blanco kaart op tafel. Tijdens de schetsschuit! De bedoeling was om het weer helemaal open te gooien omdat er een paar externen bij zaten. Nou daar waren wij het natuurlijk niet mee eens.'*

Respondent Stichting Boermarken Essen en Aa's

Op hoofdlijnen hebben de bewoners het gevoel dat ze vrij veel hebben kunnen bijdragen aan de planvorming. Ook bij de uitwerking van de plannen op detailniveau zijn de wensen van de bewoners gerespecteerd. Er was overleg over de steilranden en kanosteigers. Ze hebben een goed alternatief aangedragen voor de houten kanosteigers, namelijk strandjes. Die waren er vroeger ook op sommige plekken. Dat geeft een natuurlijker aanblik en geeft de Ruiten Aa meer ruimte bij hoge waterstanden.

Gemeenten Stads kanaal en Vlagtwedde

De bewoners hebben in eerste instantie contact gezocht met deze gemeenten door het Markeplan aan te bieden aan de burgemeesters. Die reageerden enthousiast op het plan.

Voor het realiseren van het Marketeken hebben ze toestemming (een ontheffing), een financiële bijdrage en medewerking per brief aan de gemeente Stads kanaal gevraagd en gekregen. Het ging het om het verplaatsen van een rioleringshuisje, het snoeien en maaien van de begroeiing en het plaatsen van het kunstwerk op gemeentelijke grond. Voor het realiseren van de Heubrugge over de Mussel Aa hadden ze wel een vergunning aan het waterschap gevraagd, maar waren ze vergeten om hetzelfde te doen bij de gemeenten Stads kanaal en Vlagtwedde. Ze hebben wel informeel overleg gehad met deze twee gemeenten en toen bleek dat zij welwillend tegenover het plan stonden, zijn de bewoners aan de slag gegaan. Bij de opening van de brug waren onder andere een burgemeester en een wethouder van de gemeenten aanwezig. Een van hen vroeg toen of ze wel een vergunning hadden aangevraagd. Nee, dat hadden ze niet. In de gemeente Vlagtwedde hebben ze vooral goed en informeel contact met de ambtenaar die cultuur in zijn portefeuille heeft. Hij werkte ook mee aan het historische onderzoek naar de Geselberg, aangezien hij historicus is. Hij staat in principe welwillend ten opzichte van het burgerinitiatief.

'Goede voorstellen, goed onderbouwd, goed dekkingsverhaal, die goed inpasbaar zijn in het gemeentelijke beleid en in de structuren die er liggen, die kunnen vaak op goodwill rekenen.'

Respondent gemeente Vlagtwedde

Bij de gemeente Vlagtwedde functioneert de stichting als een doorgeefluik voor klachten onder de bewoners, zoals bijvoorbeeld over een verwaarloosde en ingestorte boerderij, die voor vele bewoners een doorn in het oog is. Hierover heeft de stichting een formele brief aan de gemeente geschreven, waarin er bij de gemeente op wordt aangedrongen om op te treden.

Activiteiten

Zo goed als alle activiteiten die in het Markeplan worden voorgesteld, zijn door de bewoners van de buurtschappen Wessinghuizen, Höfte en Veele gerealiseerd. Hieronder wordt een aantal activiteiten beschreven die de stichting samen met de andere bewoners heeft gerealiseerd in de periode 2005-2009.

De Heubrugge

De bewoners hebben rond de jaarwisseling 2006-2007 zelf een nieuwe voetgangersbrug over de Mussel Aa gebouwd. Op deze manier is het landschap veel toegankelijker voor wandelaars. De brug maakt namelijk een ommetje mogelijk van Wessinghuizen langs het oude pad over de esgronden naar Wedde, de Mussel Aa over en langs de Geselberg weer terug naar Wessinghuizen. De bewoners hebben daarvoor vooraf uitvoerig onderzoek gedaan naar bruggetjes die vroeger in de omgeving stonden en naar een enkel historisch bruggetje dat nu nog bestaat.

In overleg met het waterschap, Staatsbosbeheer en de Dienst Landelijk Gebied is de locatie van de nieuwe brug gekozen. Uiteindelijk is gekozen voor een plekkekele tientallen meters verwijderd van de historische Hooibrug.

De bewoners hebben zelf het ontwerp voor de brug gemaakt, geïnspireerd op het Hilligebrugje in Onstwedde. De fundering is geplaatst door een aannemer, de eikenhouten brug zelf is door buurtbewoners met veel enthousiasme in twee weken tijd gebouwd. Tijdens een bijeenkomst met bewoners is door stemming bepaald dat de brug Heubrugge zou gaan heten. Minder stemmen kregen de namen Wessingbuibrugge en Neie Vonder. De burgemeester van

Vlagtwedde en de wethouder Ruimtelijke Ordening van Stadskanaal hebben het naambordje feestelijk onthuld, samen met de twee jongste inwoners van de buurtschappen.

De Geselberg

In 2008 hebben de bewoners bomen en struiken verwijderd, zodat de Geselberg weer zichtbaar werd en de vorm kreeg zoals die terug te vinden is op oude kaarten. Een kleine twintig oude eiken zijn overeind gebleven. Het verhaal van de Geselberg is bijzonder: ontstaan in de IJstijd, schuilplaats voor rendierjagers 10.000 jaar voor Christus, begraafplaats in de vroege Middeleeuwen en plek waar in de 16e eeuw door de drost van Wedde werd rechtgesproken en vele heksen werden terechtgesteld. De Geselberg is door de provincie aangewezen als beschermd landschapselement. Maar daar is het bij gebleven. De provinciale archeoloog Henk Groenendijk en het Libau hebben de bewoners ondersteund en begeleid bij de planvorming en uitvoering. Ook de gemeente Vlagtwedde en DLG ondersteunden het historische onderzoek.

Grondeigenaar Staatsbosbeheer stemde van harte in met de activiteiten.

Met grote steun van dhr. Wegman (historicus en auteur van de reeks over de Westerwoldse historie) is een monument bij de Geselberg geplaatst ter nagedachtenis van de laatste 'heksen' die hier om het leven zijn gebracht. Verder heeft de stichting in de zomer van 2009 het boek 'In de Schaduw van de Geselberg' uitgebracht. Hierin staan veertien verhalen over de avonturen, tragiek, liefde en dood van bewoners rond de Geselberg. Verhalen over mensen uit alle tijdperken, aangevuld met historische achtergronden, illustraties en foto's en een viertal wandelingen in de omgeving. De bewoners hebben hiervoor samengewerkt met onder meer twee schrijvers en een grafisch vormgever. Meerdere bewoners hebben zelf ook verhalen geschreven, historisch onderzoek gedaan of andere bijdragen aan het boek geleverd.

De feestelijke boekpresentatie was op de Geselberg met een toepasselijk middeleeuws schouwspel opgevoerd door De Westerwolders: de drost uit Wedde, die vele vrouwen voor hekserij heeft terechtgesteld, werd met terugwerkende kracht voor de gek gehouden door

één van deze vrouwen en door een aantal andere middeleeuwers.

Het Marketeken

Op een driesprong in Wessinghuizen hebben bewoners in 2009 het Marketeken gerealiseerd. Het kunstwerk stelt de 'skyline' van Wessinghuizen en omstreken voor. Drie vormen verwijzen naar een houtwal, een heuvel en een boerderij. Het kunstwerk is tegelijkertijd een ontmoetingsplek aangezien het bestaat uit banken waarop bewoners en bezoekers van Wessinghuizen en Hötfe kunnen zitten. Het kunstwerk staat op een stuk gemeentelijke grond, dat voorheen braak lag.

Het Centrum voor Beeldende Kunst is gevraagd om te helpen bij het proces. Samen met het CBK hebben de bewoners een opdrachtbeschrijving gemaakt, waarop vijf kunstenaars hebben gereageerd. Drie van hen hebben een schetsopdracht gekregen. Door middel van een stemming onder alle bewoners is een keuze uit de drie schetsen gemaakt. Een aantal bewoners heeft gezamenlijk de staal- en houtconstructie van dit ontwerp gemaakt. Door de inspraak en gezamenlijke inspanning is de saamhorigheid onder de bewoners gegroeid en is het kunstwerk 'van de bewoners' geworden.

Het Ommetjesplan

De toegankelijkheid van het mooie landschap was slecht; daarom hebben de bewoners een viertal ommetjes gerealiseerd, dat wil zeggen routes om binnen een uur een rondwandeling te kunnen maken. Drie wandelroutes liggen rondom de drie buurtschappen en een vierde gaat richting Wedde. De routes worden voor een deel gevormd door bestaande zandlanen en maaipaden. Voor een ander deel bestaan ze uit oude lanen die in eigendom van Staatsbosbeheer zijn en die door de bewoners en met steun van Landschapsbeheer Groningen door veel snoeiwerk weer toegankelijk zijn gemaakt. De bouw van een nieuwe voetgangersbrug (de Heubrugge) heeft de toegankelijkheid nog eens bevorderd. De routes zijn van eenvoudige bewegwijzering voorzien en er zijn ook hier en daar extra bankjes geplaatst.

Strategieën

De bewoners hebben een stichting opgericht om subsidies voor hun activiteiten te kunnen aanvragen en om serieus genomen te worden door overheden en andere bewoners.

De trekkers van het initiatief hebben veel draagvlak en gezamenlijkheid gecreëerd bij de andere bewoners door veel en op informele wijze te communiceren met de bewoners en door te vragen naar wensen en ideeën van bewoners zelf. Een voorbeeld zijn de keukentafelgesprekken voorafgaand aan het Markeplan, waarbij met oude en huidige kaarten van het gebied ideeën en wensen van bewoners werden verzameld (zonder de ideeën van de initiatiefnemers voorop te stellen).

De trekkers zorgden voor een goede vertegenwoordiging van alle groepen bewoners in het bestuur van de stichting; er is bewust gezocht naar bestuursleden die de autochtone bewoners en boeren vertegenwoordigen. Verder is de gezamenlijkheid bevorderd doordat alleen die activiteiten worden opgepakt waarvoor veel

draagvlak bij de bewoners is. Bewoners kunnen soms meebeslissen bij belangrijke of emotioneel geladen onderwerpen. Dan wordt een bindende stemming onder de bewoners gehouden.

Bewoners worden ook medeverantwoordelijk gemaakt voor het uitvoeren van bepaalde activiteiten door die aan groepjes bewoners te delegeren; er wordt om specifieke en concrete bijdragen gevraagd, die aansluiten bij hun kwaliteiten en affiniteit. Maar er is vooral veel vrijwillige inzet omdat de trekkers zelf veel inzet en bevoegdheid laten zien. Hierdoor worden anderen gemotiveerd om zelf ook bij te dragen. Goed voorbeeld doet volgen.

Successen worden uitgebreid samen gevierd met feestelijke bijeenkomsten voor alle bewoners en er worden veel sociale activiteiten georganiseerd (ontmoetingsgelegenheden).

De trekkers hebben veel vertrouwen bij bewoners gegenereerd door de ideeën en activiteiten goed doordacht en samenhangend te formuleren en op een professionele wijze te presenteren in het Markeplan.

Door een stichting op te richten en door medewerking en financiering te regelen bij overheden en landschapsorganisaties, hebben bewoners gezien dat het initiatief op professionele wijze wordt aangepakt. Het oprichten van een stichting laat commitment zien en geeft duidelijkheid over de status van het initiatief aan de bewoners. De stichting neemt bewust een constructieve houding aan; ze willen niet aanvullend en verwijtend maar aanvullend naar overheden zijn. Een aantal bestuursleden van de stichting heeft goed informeel contact en overleg met een aantal mensen op strategische posities bij lokale en regionale overheden en landschapsorganisaties. Ze weten goed de formele wegen te bewandelen en zijn op de hoogte van de verschillende subsidiepotjes en de bijbehorende criteria. De trekkers weten vanuit hun professie (en hun arbeidsverleden) heel goed hoe overheden (zowel formeel als informeel) functioneren en kennen veel goede ingangen bij deze overheden. Ze hebben bovendien aanzien bij deze overheden vanwege hun inhoudelijke kennis, technische kunde (o.a. het maken van kaarten), bestuurlijke ervaring, netwerk, etc. Wat vooral vertrouwen bij overheden heeft opgeleverd is dat de stichting veel draagvlak heeft weten te creëren onder de bewoners van de buurtschappen. De inzet van de vele vrijwilligers (de zelfwerkzaamheid van de bewoners) wordt eveneens duidelijk benadrukt. Het initiatief werkt veel samen met onafhankelijke experts op het gebied van de historie van het landschap en de streek. Deze samenwerking wordt duidelijk gecommuniceerd naar overheden en subsidiefondsen.

Er wordt veel aandacht gegeven aan de communicatie en presentatie van ideeën, activiteiten en resultaten naar overheden en andere organisaties. De bewoners hebben bijvoorbeeld het Markeplan op een feestelijke wijze aangeboden aan de burgemeesters van Bellingwedde, Vlagtwedde en Stadskanaal en aan een gedeputeerde van de provincie Groningen. Verder zijn er resultaten gecommuniceerd in de vorm van mooie publicaties en aan de hand van goed georganiseerde en ludieke bijeenkomsten, zoals de opening van de Heubrugge en de boekpresentatie op de Geselberg. Men probeert veel aandacht van lokale en regionale media te krijgen. Voor de boekpresentatie van 'In de

schaduw van de Geselberg' was er bijvoorbeeld een radio-optreden, een aankondiging in de regionale krant en een voorpublicatie van drie verhalen uit het boek in het tijdschrift Noorderland.

Conclusies

De Stichting Boermarke Essen en Aa's is begonnen als een kleinschalig burenitiatief, gericht op het terugbrengen van cultuurhistorische elementen in het landschap in de directe leefomgeving. Ondertussen is het merendeel van de bewoners van de drie buurtschappen actief betrokken bij het initiatief.

De trekkers van het initiatief hebben van het begin af aan ingezet op het verkrijgen van vertrouwen en draagvlak bij medebewoners. Dit is onder andere gedaan door open keukentafelgesprekken, een goed doordacht Markeplan met de wensen en ideeën van de bewoners en door veel gezamenlijke onderhoudsactiviteiten in het landschap, die bijna altijd gecombineerd worden met gezellige sociale bijeenkomsten. Het is gelukt om veel gezamenlijke inzet (vrijwilligerswerk) en eigen verantwoordelijkheid bij het merendeel van de bewoners te bewerkstelligen. Voornamelijk door de enthousiaste en professionele aanpak van de trekkers, maar ook omdat zij het aandurven om deelactiviteiten te delegeren aan (groepjes) bewoners. Vertrouwen bij overheden is onder meer gewonnen omdat het een breed gedragen initiatief is en door de enthousiaste en professionele aanpak en de samenwerking met deskundigen. De trekkers kennen de formele wegen bij overheden en fondsen goed, en zijn ook goed in staat om informele contacten met strategische personen aan te gaan en te onderhouden. Plannen en activiteiten worden expliciet gecommuniceerd naar overheden en resultaten worden feestelijk gevierd, waarbij ambtenaren en bestuurders altijd worden uitgenodigd. Het initiatief is daarom een goed voorbeeld van een brug slaan tussen de formele systeemwereld en de informele leefwereld. Op deze manier is er bijvoorbeeld een goede samenwerking ontstaan met Staatsbosbeheer, de eigenaar van de meeste gronden.

Stichting Natuurlijk Grasweggebied

Graswegbewoners ontwikkelen nieuwe natuur

In Hellevoetsluis heeft een aantal bewoners van de Grasweg het initiatief genomen om de ecologische verbindingzone tussen het Graswegbos, het Kooisteebos en de Wetering te ontwikkelen en te beheeren. De Graswegbewoners kozen ervoor het gebied maximaal te vernatten om een grote ecologische waarde te behalen. Daarnaast zal het gebied als waterberging gaan dienen. Het gebied ligt aan de oostelijke rand van Hellevoetsluis en is 7 tot 8 hectare groot. Voor de Graswegbewoners is dit gebied bijna letterlijk hun achtertuin. De bewoners, die in maart 2007 de Stichting Natuurlijk Grasweggebied (SNG) hebben opgericht, hebben de inrichting en beplanting van het gebied voor hun rekening genomen en een groot deel van het toekomstige onderhoud. De grond is ter beschikking gesteld door de gemeente Hellevoetsluis, die eigenaar blijft. De aanleg van het natuur- en waterbergingsgebied heeft het waterschap Hollandse Delta op zich genomen. Het waterschap heeft daarvoor eind 2009 circa 70.000 kuub afgegraven voor de waterberging. Daarnaast onderhoudt het waterschap het water. De Stichting Het Zuid-Hollands Landschap garandeert de continuïteit. Het Zuid-Hollands Landschap heeft hiervoor een langdurig erfpachtcontract afgesloten met de gemeente Hellevoetsluis.

Ontstaan en ontwikkeling initiatief

In het structuurplan van de gemeente Hellevoetsluis is vastgelegd dat er een ecologische verbinding gerealiseerd moet worden tussen het Graswegbos en het Kooisteebos. In juni 2005 is door de gemeente besloten om de kosten van zo'n ecologische verbinding in beeld te brengen. Landschapsbeheer Zuid-Holland heeft hiervoor een verkenning gemaakt waarin drie varianten worden geschetst van inrichting met bijbehorende aanpak voor financiering: een minimumvariant, een maximumvariant en een tussenvariant. Landschapsbeheer Zuid-Holland, 15/12.2005

In een gemeentelijk advies over de ecologische zone Grasweggebied (gemeente Hellevoetsluis, nr. 20060631; 08/24/2006) wordt vervolgens een nieuwe variant genoemd die afgeleid kan worden uit de drie in het rapport genoemde varianten. In het gemeentelijke advies wordt de nieuwe variant aangeraaden, waarbij woningbouw de aanleg van de ecologische verbindingzone gedeeltelijk financiert. Daarnaast is geadviseerd om onderzoek te laten doen naar de financiële haalbaarheid van en subsidiemogelijkheden om de rest van de aanleg van de ecologische verbinding te financieren. Gemeente Hellevoetsluis, 24/08/2006

In september 2006 ontvangen de Graswegbewoners een brief van de gemeente Hellevoetsluis, waarin zij worden geïnformeerd over het advies voor een vierde variant en het onderzoek naar de financiële haalbaarheid. De bewoners hebben overleg met elkaar en komen vervolgens in november met een conceptplan voor een vijfde variant, waarin ze met een alternatief voor de natuurontwikkeling komen. Met deze variant komt de woningbouw te vervallen en wordt ingezet op maximale vernatting.

'Maar feit is dat de gemeente graag een ecologische verbinding wilde realiseren, tussen twee bosjes in het gebied. Dat is vastgelegd in een structuurplan en vervolgens is er gekeken naar hoe we dat kunnen financieren. Eén van de dingen die aan de orde kwam was om dat te financieren met een deeltje woningbouw. Dat heeft de bewoners wakker geschud. Groen ja, maar we gaan niet financieren uit woningbouw, het moet op een andere manier kunnen (...). De stichting heeft gezegd, wij kunnen dat regelen zonder woningbouw.'

Respondent gemeente Hellevoetsluis

Een combinatie van redenen heeft tot dit alternatieve plan geleid. Enerzijds eigenbelang (geen woningbouw), maar anderzijds interesse in ecologie en de waarde die men aan flora en fauna hecht. In dit alternatief wordt gekozen voor maximale vernatting om 'zo hoog mogelijke natuurwaarden' te halen. De keuze voor maximale vernatting is opvallend, omdat dit voor veel burgers geen voor de hand liggende keuze is.

De Graswegbewoners voeren vervolgens gesprekken met het waterschap en met wethouder Joosten. De wethouder is wel enthousiast over hun plan, maar vindt dat het nog verdere uitwerking behoeft.

Ze krijgen daarom financiële ondersteuning vanuit de gemeente om met behulp van Landschapsbeheer Zuid-Holland hun variant te professionaliseren. In de tussentijd (eind 2006 - begin 2007) besluiten de bewoners een website te maken, zich in te schrijven bij de Kamer van Koophandel en een stichting op te richten: Stichting Natuurlijk Grasweggebied.

In april 2007 overhandigen de Graswegbewoners het rapport over hun met behulp van Landschapsbeheer Zuid-Holland geprofessionaliseerde variant

aan wethouder Joosten. Hij gaat akkoord met deze vijfde variant, mits er aan drie voorwaarden wordt voldaan: de grond blijft van de gemeente; het gebied moet meerwaarde bieden voor heel Hellevoetsluis en moet dus openbaar en toegankelijk zijn; de continuïteit moet gewaarborgd worden. Op het moment dat de stichting niet meer bestaat moet iemand anders het beheer overnemen.

Vervolgens vragen de Graswegbewoners in 2008 steun en medewerking aan Staatsbosbeheer. Deze samenwerking komt echter niet tot stand omdat zij het gebied dan in eigendom zou moeten hebben en niet uit de voeten kan met de erfpachtconstructie. Daarna benaderen zij het Zuid-Hollands Landschap met dezelfde vraag. Deze samenwerking komt wel tot stand, zo ook de samenwerking met het waterschap Hollandse Delta, waarmee samenwerking gewenst is in verband met de grove inrichting van het gebied en de waterberging.

In januari 2009 volgt een officiële brief van het waterschap Hollandse Delta met de bevestiging van de gemaakte afspraken over de inrichting van het Grasweggebied. Eind 2009 ondertekenen de vier partijen (gemeente Hellevoetsluis, waterschap Hollandse Delta, Zuid-Hollands Landschap en Stichting Natuurlijk Grasweggebied) een samenwerkingsovereenkomst en oktober 2009 beginnen de graafwerkzaamheden. In het voorjaar van 2010 gaat de Stichting Natuurlijk Grasweggebied het gebied verder inrichten en beplanten en in september 2010 wordt het openingsfeest gehouden.

Relaties met omgevingsactoren

De Graswegbewoners zijn – om gebruik te kunnen maken van de grond en de waterberging en continuïteit te regelen – allianties en samenwerkingen aangegaan met verschillende partijen. Daarvoor hebben ze te maken met de gemeente Hellevoetsluis, het waterschap Hollandse Delta en het Zuid-Hollands Landschap.

De gemeente Hellevoetsluis vormt een cruciale actor in het proces, want zonder gebruikmaking van de grond van de gemeente kan het initiatief niets begin-

nen. De gemeente staat positief tegenover het initiatief, wat blijkt uit de financiën die zij de initiatiefnemers hebben aangeboden om hun variant verder te ontwikkelen en de grond die zij ter beschikking stelde. De gemeente toonde zich ontvankelijk voor het initiatief omwille van het draagvlak bij burgers en omdat zij het idee had dat het burgerinitiatief meer, c.q. andere mogelijkheden had dan de gemeente: *'Het (burgerinitiatief) komt uit de maatschappij zelf, daarom heeft het draagvlak. Het leeft bij hen in de omgeving. Als gemeente zoek je altijd naar manieren om dichtbij de burgers te opereren.'*

Respondent gemeente Hellevoetsluis

Na aanvankelijk enthousiasme verliep de afstemming tussen de gemeente en de initiatiefnemers moeizaam. Een van de redenen was dat de gemeente behoefte had aan meer duidelijkheid over de plannen en de voortgang daarvan dan dat de stichting kon of wilde geven:

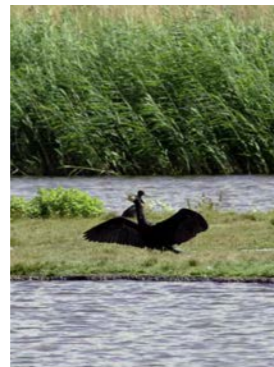
'Wij hebben te maken met een overheid die heel erg in de transparantie en rechtmatigheid zit, daarop wordt afgerekend, en een stichting die zegt, dat komt nog wel. Dat zoeken we nog wel uit, geloof ons nou, dat gaan we regelen. Wij willen daar een afspraak over maken, hoe zit dat dan? En wanneer gaan we dan, hoe zit het dan als? De stichting zegt dan, niet zulke vervelende vragen stellen, geloof ons nou, dat komt wel goed. Al dat soort dingen was lastig. Het leuke zit erin, dat het mensen zijn wiens achtertuin het is die betrokken zijn, die ideeën hebben, die allemaal enthousiast zijn, op een manier die wij niet kunnen.'

Respondent gemeente Hellevoetsluis

Volgens de initiatiefnemers werd de door hen geboden informatie door de ambtenaren niet naar de wethouder gecommuniceerd, wat voor hen dan ook een reden was om in een later stadium ambtenaren te passeren en rechtstreeks met de wethouder en andere bestuurders te communiceren.

'Als je dat niet door hebt als stichting wacht je maar af, wij hebben het goed door gehad, maar anders gebeurt er dus echt niks. Je moet het zelf doen.'

Respondent Stichting Natuurlijk Grasweggebied

Er ontstond hierdoor licht tussen bestuur en ambtelijk apparaat; vanuit het perspectief van de ambtenaren is dit als vervelend ervaren, zij hebben daardoor naar eigen zeggen 'aan enthousiasme ingeleverd'. Ook factoren die langer terug in de tijd gaan, spelen een rol in het wederzijds vertrouwen. Zo zijn de initiatiefnemers van mening dat er in de jaren '90 van de vorige eeuw toezeggingen zijn gedaan door de gemeente Hellevoetsluis in de persoon van wethouder Joosten (die toentertijd ambtenaar was) om het Graswegbos door middel van moeraszones te verbinden met de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur. De Graswegbewoners werden dan ook onaangenaam verrast door de aankondiging van de vierde variant, die onder andere woningbouw in het gebied zou inhouden. Dit gevoel heeft op de achtergrond een rol gespeeld in de vertrouwens- en samenwerkingsrelatie tussen de gemeente en de initiatiefnemers.

Hoewel de afstemming in een eerdere fase soms moeizaam verliep, is de gemeente van mening dat de initiatiefnemers enorm veel gedaan en bereikt hebben. En is er ook vanuit de gemeente van tijd tot tijd hard aan getrokken om het proces vlot te laten verlopen. Voorbeelden daarvan zijn de snelle vergunningverlening voor het later ontstane idee om een vleurmuizenverblijf te maken en het voorstel van een medewerker van de gemeente, toen het ondertekenen van de samenwerkingsovereenkomst minder soepel liep en er al een persmoment gepland was: *'En toen uiteindelijk heeft iemand bij de gemeente het lumineuze idee gehad om ze niet een overeenkomst te laten ondertekenen, maar handtekeningen te laten zetten onder een tekening.'*

Respondent waterschap Hollandse Delta

Omdat de ideeën van de initiatiefnemers naar maximale vernatting en waterbergingen neigden, was ook de samenwerking met het waterschap van vitaal belang in het realisatieproces. Gelukkig voor de initiatiefnemers vielen hier wat puzzelstukjes op hun plaats en pasten hun plannen voor de plek erg goed in het beleid van het waterschap, waardoor zij alle medewerking ontvingen:

'Dat is in dit geval het geluk van de stichting geweest, dat ze precies op de goede plek zitten voor ons. (...) In

termen van je watersysteem is dit een gunstige plek om iets te doen.'

Respondent waterschap Hollandse Delta

Na een kleine valse start – naar de mening van het waterschap hadden de stichting en Landschapsbeheer Zuid-Holland al een plan gemaakt waarin gerekend werd op het waterschap zonder deze te consulteren waardoor er een onhandig bericht over hun bijdrage in de krant was verschenen zonder dat er iets was toegezegd – heeft het initiatief een vlucht genomen. De samenwerking met het waterschap verliep heel soepel. Doordat het plan heel goed in het beleid paste en het waterschap het gebied min of meer in haar schoot geworpen kreeg. Er hoefden minder kosten gemaakt te worden dan normaliter, hetgeen leidde tot een zeer constructieve houding bij de inrichting van het gebied. Daarnaast had de betrokkene vanuit het waterschap persoonlijk affiniteit met het gebied; de initiatiefnemers hadden zijn sympathie en hij onderkende de waarde die de initiatiefnemers voor de inrichting en beheer van het gebied konden hebben. Dit resulteerde erin dat hij zich hard maakte voor de ontwikkeling van het gebied binnen, en zelfs ook buiten zijn organisatie, en probeerde alles zo goed en zo snel mogelijk te laten verlopen.

'Als het waterschap het in zijn eentje moet doen, dan wordt het meer rechttoe, rechtaan, en dan moet er gemakkelijk met de grote machine doorheen te crossen zijn. Dus ecologisch kan dit heel interessant worden.'

Respondent waterschap Hollandse Delta

De initiatiefnemers hebben Het Zuid-Hollands Landschap, dat ze zagen als een robuuste partij op het gebied van natuurbeheer, en waar door vrijwilligerswerk ook al relaties mee waren, benaderd in verband met het garanderen van de continuïteit. Het Zuid-Hollands Landschap reageerde enthousiast, maar wilde wel zeker weten dat Staatsbosbeheer het in orde vond dat zij het gingen doen. De initiatiefnemers hebben een actievere rol gespeeld bij Het Zuid-Hollands Landschap dan ze aanvankelijk voor ogen hadden. Zo moesten de initiatiefnemers tot hun eigen verbazing als intermediair fungeren tussen Staatsbosbeheer en

Het Zuid-Hollands Landschap voor een duidelijk akkoord van Staatsbosbeheer met Het Zuid-Hollands Landschap en hebben zij ook een subsidie-aanvraag geregeld:

'Wij hebben een subsidieaanvraag voor Het Zuid-Hollands Landschap geregeld. Wij! Wij hebben er helemaal geen verstand van, en wij bellen en kijken in boeken, dan moet je dat, zus en zo invullen. Wij hadden gehoopt en gedacht dat zij dat zouden doen.'

Respondent Stichting Natuurlijk Grasweggebied

Toch zijn de initiatiefnemers wel heel blij met de betrokkenheid van Het Zuid-Hollands Landschap, aangezien de vrijwilligers die bij hen aangesloten zijn 'met hele leuke dingen bezig zijn' in het Graswegbos, zoals muizenonderzoek, vlinderonderzoek, en ze ook een educatieve kant hebben, die overeenkomt met wat de Stichting Natuurlijk Grasweggebied ook zelf voor ogen heeft.

Alhoewel de samenwerking uiteindelijk is beklonken in een samenwerkingsovereenkomst, kan gezegd worden dat de samenwerking tussen de vier partijen niet heel intensief was. De verschillende partijen werkten met name samen met de initiatiefnemers, zij fungeerden als spil. Duidelijk is dat de initiatiefnemers zeer actief zijn geweest in het benaderen en ook activeren van verschillende partijen, wiens steun en medewerking noodzakelijk waren voor het slagen van het initiatief. Dat bij iedereen de wil aanwezig was om het initiatief te doen slagen, stond als een paal boven water: *'Je ziet inderdaad bij alle betrokkenen, echt van het meest inhoudelijk tot het meest procedureel, een wil om toch door te gaan en ervoor te zorgen dat we dit gewoon doen. Dat is wel heel grappig om te zien.'*

Respondent waterschap Hollandse Delta

Activiteiten

Veel van de activiteiten van de initiatiefnemers zijn erop gericht geweest mensen en organisaties bij het gebied te betrekken, zoals hierboven beschreven. Daarnaast zijn ook verschillende onderzoeken gedaan. Er is onderzoek gedaan naar de financiële mogelijkheden van de verbindingzone (Oranjewoud,

2007). De ecologische invulling van het beheer is onderzocht (Landschapsbeheer Zuid-Holland 2007) en er is gekeken naar de archeologie van het gebied door middel van grondboringen (BOOR, 2008).

Daarnaast zijn er verschillende inventarisaties gedaan van broedvogels (Sovon, 2008), muizen (Alewijn, 2007) en nachtvlinders (Rooij, 2007).

De initiatiefnemers hebben ook meegedaan aan de Paul Fentener van Vlissingen AD Natuurprijs, waarvoor ze zijn genomineerd en ze hebben in andere gremia presentaties gehouden over hun initiatief, zoals bijvoorbeeld op de Klimaatmarkt Hellevoetsluis en op een symposium van Landschapsbeheer Nederland. SNG heeft ook aan de Landelijke Opschoondag haar steentje bijgedragen door het gebied op te schonen met door de gemeente verstrekte grijpstokken.

Tot slot zijn er enkele excursies georganiseerd. In de toekomst zullen er verschillende activiteiten gericht zijn op de inrichting van het gebied.

Strategieën

De trekkers van het initiatief hebben geprobeerd de buurtbewoners erbij te betrekken. Dat blijkt uit de organisatie van verschillende informatie- en overlegavonden met buurtbewoners, maar ook uit de nieuwsbrieven die ze versturen. Vrijwel alle buurtbewoners zijn enthousiast en zijn 'groen gezind', wat goed past bij de toekomstige invulling van het gebied.

Toch steekt de energie die anderen erin steken en de feedback die ze geven schril af bij de energie die de

vier trekkers erin stoppen. Ze kiezen voor relaties en samenwerking met verschillende partijen, die elk voor een aspect van hun plan of voorwaarde voor de realisatie ervan hebben gezorgd. Zonder medewerking van deze partijen, was het voor het initiatief heel moeilijk geworden. De medewerking van de gemeente was het meest cruciaal, aangezien toestemming voor het gebruik van het gebied absolute voorwaarde was voor het uitvoeren van de ideeën. De medewerking van het waterschap Hollandse Delta was vooral van belang vanwege de voor de initiatiefnemers meest ideale inrichting (lees: maximale vernatting en waterberging) van het gebied. De benadering van het Zuid-Hollands Landschap is gerelateerd aan de voorwaarde van de gemeente om continuïteit te waarborgen. Het idee van het benaderen van specifiek deze organisa-

ties had te maken met het beeld van de initiatiefnemers dat dit 'grote robuuste partijen' zijn.

In de beginfase van het initiatief, waarin het er vooral om ging de gemeente te overtuigen van de geschiktheid van de vijfde variant, hebben ze sterk gelobbyd. Ze hebben daarbij diverse keren contact gezocht met politieke partijen, raadsleden, etc. Ze hebben inspraakmomenten bijgewoond, hebben bij alle partijen presentaties gegeven, etc. In relatie tot de verschillende betrokkenen van de gemeente, zijn de initiatiefnemers heel vasthoudend geweest. En dat betekende ook dat ze rechtstreeks naar de wethouder gingen op het moment dat ze het gevoel hadden dat de ambtenaren een remmende factor waren.

De Stichting Natuurlijk Grasweggebied is zich zeer bewust van de waarde van een goede PR. Naar eigen

zeggen hebben ze de media 'heel actief geselecteerd': *'Ik heb ze (radioprogramma Vroege Vogels) gebeld en ik werd toen teruggebeld. Alle lokale en regionale blaadjes hebben we benaderd.'*

Respondent Stichting Natuurlijk Grasweggebied

Het bij elkaar halen van grote namen' speelde een grote rol in de PR:

'Als je sponsoring hebt van de lokale timmerman is het hartstikke leuk, maar als je het waterschap of het Zuid-Hollands landschap of de Fentener van Vlissingen kunt noemen, dan moet het wel goed zijn. En als je het radioprogramma Vroege Vogels geïnteresseerd krijgt voor je initiatief, dan blijkt het gemakkelijk om de wethouder daar voor te porren.'

Respondent Stichting Natuurlijk Grasweggebied

Het versturen van nieuwsbrieven, het maken en onderhouden van een vrij uitgebreide website en het houden van presentaties maken allemaal deel uit van hun PR. Ook over andere vormen van PR is nagedacht:

zo hebben ze het reclame- en informatiebord dat ze hadden gemaakt voor de presentatie aan de raadscommissie achtergelaten en dit staat nu nog steeds bij de ingang van het gemeentehuis. En ze hebben een eigen logo en een heuse mascotte, Nora van de Noort genaamd.

Het organiseren van een openingsbijeenkomst wordt ook als onderdeel van de PR beschouwd. Voor de invulling van het dagprogramma wordt 'groot' gedacht. Idealiter wordt het een compleet programma met gasten die de opening verrichten, mensen die een presentatie komen houden en de aanwezigheid van vertegenwoordigers van verschillende organisaties. Het formaliseren en professionaliseren van het initiatief is een bewuste strategie. Het oprichten van een stichting wordt als belangrijk signaal naar de buitenwereld beschouwd en gezien als een professionaliseringsslag. Een andere professionaliseringsactie is bijvoorbeeld het inhuren van een accountant.

Alhoewel ze formeel een stichting zijn en zichzelf ook als zodanig presenteren, is de samenwerking binnen het initiatief informeel. De samenwerking tussen de vier trekkers is in belangrijke mate gestoeld op de capaciteiten en kennis waarover eenieder beschikt.

De omringende partijen merken op dat iedereen zijn eigen takenpakket heeft op basis van waar ze goed in zijn:

'D. (voorzitter Stichting Natuurlijk Grasweggebied) heeft bestuurlijke kwaliteiten. Die bewerkt de wethouder en die staat voor de hele gemeenteraad een presentatie te houden over wat ze willen en die is meer van het lobbywerk en het bij elkaar krijgen van het geld en zorgen dat dingen goed op papier staan en S. (secretaris Stichting Natuurlijk Grasweggebied) is meer van de mensen bij elkaar houden en zorgen dat er wat gebeurt en het aanjagen.'

Respondent waterschap Hollandse Delta

De initiatiefnemers wisselden de strategieën af en wisten daarbij goed gebruik te maken van de verschillende gezichten die ze hebben, hetgeen voor de omliggende partijen soms moeilijk in te schatten was: *'De stichting is wel een beetje een veelkoppig iets. Je hebt S., de algemene duizendpoot die alles regelt en doet en draagvlak creëert en D. op de momenten dat het ertoe doet, dan komt hij als een duveltje uit een doosje (...) Dat was elke keer weer een verrassing, welke van de twee het nu weer werd.'*

Respondent gemeente Hellevoetsluis

Een ander belangrijk aspect is het verzamelen van geld om de inrichting te realiseren. Subsidies spelen daar een belangrijke rol in. Ze hebben verschillende subsidies aangevraagd voor zichzelf en de andere betrokken partijen en ook verschillende gehonoreerd gekregen. Zo hebben ze 145.000 euro aan provinciale subsidies ontvangen en 10.000 euro voor natuur en erfgoed van de ANWB. Daarnaast hebben ze meegedaan aan verschillende prijsvragen en maken ze gebruik van sponsoring:

'En dat is ook iets om meer naar te kijken. De overzwaluw zelf bijvoorbeeld te laten sponsoren door een bedrijf, waarmee een bedrijf zijn naam eraan kan verbinden. En hetzelfde geldt voor het verkopen van beeldbepalende bomen aan een bedrijf. Hetzelfde met de vogeluitkijplaats, daar zou je ook nog van kunnen zeggen, dat wordt lastiger, maar bepaalde elementen, bankjes kun je verkopen en daar kun je marge tussen zetten om in onze beheerpot te stoppen

om te zorgen dat we zo meteen alles goed kunnen beheren. En zo moeten we ook gereedschap gaan kopen. Dat zijn ook dingen waar we een stuk sponsoring voor kunnen regelen.'

Respondent Stichting Natuurlijk Grasweggebied

De initiatiefnemers wisten ook handig in te spelen op toevallige gebeurtenissen. Zo bleek het raadslid dat toevalligerwijs een lift van de initiatiefnemers had gekregen, opeens het voortouw te nemen nadat hij bij de initiatiefnemers in de auto had gezeten en hun verhaal had aangehoord:

'Het was heel grappig, ik ging jou (andere initiatiefnemer) ophalen, bij je moeder, en in dezelfde wijk woont Hofman van de VVD, wij zien hem staan en zullen we hem voor de grap vragen of hij een lift wil? Wij riepen uit dat raam, we zagen hem instappen in een auto, meneer Hofman, wilt u misschien een lift van ons? Nou, dat komt eigenlijk heel goed uit, want zijn vrouw moest eigenlijk ergens anders heen. Dat was heel grappig. En vervolgens tijdens de vergadering nam hij het voortouw, dit moeten we eigenlijk wel doen, want dat is hartstikke leuk.'

Respondent Stichting Natuurlijk Grasweggebied

Niet alle strategieën zijn doelbewust. De strategieën komen ook tot stand gedurende het proces en in interactie met anderen, zoals blijkt uit het volgende citaat: *'Net zoals de vleermuisbunker, is door J. (betrokkene vanuit waterschap Hollandse Delta) geboren, (...) die is daar gewoon zo ingeschoven, ja, maar daarmee heb je weer een hele nieuwe doelgroep van mensen die je erbij krijgt en zo haakt alles elke keer aan.'*

Interviewer: *'Dus het is geen master-plan?'*

'Nee niet echt, het is meer synergie. Het voor elkaar krijgen is wel een plan, maar nu de verdere invulling, is hoe het loopt.'

Respondent Stichting Natuurlijk Grasweggebied

Conclusies

De initiatiefnemers hebben voor het realiseren van hun initiatief allianties gemaakt met andere partijen,

waarbij zij een voorkeur hadden voor 'robuuste, grote partijen'. De samenwerking met de vier partijen was daarbij essentieel voor het slagen van het initiatief. Naast het ter beschikking stellen van de grond door de gemeente, is de passendheid van het initiatief in het beleid van het waterschap een belangrijke succesfactor in de uitvoering van de plannen. Als dit niet het geval was geweest, dan was het een geheel andere situatie geworden:

'Als dit idee had gelegen in een peilgebied waar we waterberging genoeg hadden, dan was het verhaal heel anders geweest. Dan hadden we misschien een stimuleringssubsidie van een paar duizend euro kunnen geven, maar dan was het afgelopen.'

Respondent waterschap Hollandse Delta

Daarnaast hebben de initiatiefnemers het getroffen met degene met wie ze bij het waterschap te maken hadden. Gedurende het proces nam hij de leiding in het ontwerp, zonder dat dat zo gevoeld werd. Hij is uiteindelijk heel sturend geweest, juist door allerlei toevoegingen en zaken te opperen waar de initiatiefnemers nog niet aan gedacht hadden. Zijn bemoeienis werd door de initiatiefnemers als zeer constructief ervaren. Zijn achtergrond als bioloog en zijn persoonlijke interesse in ecologie, maakten dat hij er veel meer van maakte en ook op eigen initiatief een vleermuisbunker heeft geregeld.

Andere kenmerkende en belangrijke elementen van de aanpak van de initiatiefnemers is hun volharding en uithoudingsvermogen. Als zij er niet heel veel tijd en energie in hadden gestopt en constant bij mensen aan de bel hadden getrokken, zou dit initiatief nooit zo ver gekomen zijn.

De samenwerking van de initiatiefnemers met de andere partijen is niet altijd gemakkelijk maar wel succesvol. Daarbij valt op dat de samenwerkingen die soepeler gingen ook informeler van aard waren. Bij de gemeente was de afstemming moeizamer, en ging het er formeler aan toe; de initiatiefnemers gingen naar de gemeente. De betrokkene vanuit het waterschap had een informelere houding en ging naar de initiatiefnemers thuis toe en besprak stapje voor stapje met de initiatiefnemers de plannen.

4 /

Initiatieven: Effecten

Inleiding

Binnen het programma 'Burgerbetrokkenheid en Landschap' uit de agenda 'Landschap' werd een pilot gestart die de ondersteuning op maat door het ministerie betrof van een vijftal burgerinitiatieven in de periode 2009-2010. De doelen van de pilot zijn in de ambtelijke projectbeschrijving als volgt

beschreven:

- Achterhalen wat de faal- en succesfactoren zijn bij het ondersteunen van burgerinitiatieven vanuit het rijk en in het bijzonder het ministerie van EL&I;
- Leren welke faciliterende rol het rijk en in het bijzonder EL&I kan spelen in het ondersteunen van maatschappelijke initiatieven en participatieve processen;
- Leren welke problemen burgers, maatschappelijke organisaties en overheden tegenkomen bij het uitvoeren van maatschappelijke initiatieven en participatieve processen;
- Benutten van de resultaten van de drie bovenstaande doelen voor het doen van aanbevelingen ter verbetering van het landschapsbeleid.

In de overwegingen van deze pilot speelde mee, dat het ministerie op zoek is naar de rol die het kan spelen bij het faciliteren van maatschappelijke initiatieven en participatieve processen die van betekenis zijn voor land-

schappelijke kwaliteit.

Het ministerie van EL&I heeft Landschapsbeheer Nederland gevraagd om een inventarisatie van 25 burgerinitiatieven en daaruit vijf te selecteren. Deze initiatieven zijn gezocht in de provinciale organisaties van Landschapsbeheer. Bij de selectie van de vijf initiatieven is gebruik gemaakt van een aantal criteria. Zo moest het initiatief bijdragen aan duurzame landschapskwaliteit, gelokaliseerd zijn in het landelijk gebied, moesten burgers zelf actief zijn in het meedenken en het meedoen en moest het initiatief niet alleen uit eigenbelang voortkomen, maar een breder maatschappelijk belang vertegenwoordigen. Het ministerie beoogde de initiatieven te ondersteunen met kennis, expertise, inzet van netwerk, inzet van individuele ambtenaar, ruchtbaarheid geven aan het initiatief en indien nodig met procesgeld.

In het kader van de onderzoekslijn van Burgers en Landschap, waarin verschillende aspecten van burgerinitiatieven met betrekking tot natuur en landschap aan de orde komen, heeft het ministerie aan Alterra gevraagd om de vijf initiatieven die zij hebben begeleid nader te analyseren. Deze analyse gaat specifiek in op de effecten van deze pilotprojecten, de lessen die er uit te leren zijn voor het verbeteren van de burgerbetrokkenheid en het reflecteren op de rol van de rijksoverheid, meer specifiek het ministerie van EL&I (thans EZ).

De Heimanshof

Inwoners van Hoofddorp ontwikkelen en beheren een ecologische tuin

De Heimanshof is een heemtuin van 1,7 hectare in Hoofddorp, die 35 jaar bestond in 2010. De tuin bestaat uit 150 landschapjes met planten en bijbehorende fauna uit heel Nederland. In deze natuur-

instructietuin krijgen per jaar 5.000 tot 8.000 basisschoolleerlingen natuuronderwijs. Daarnaast bezoeken jaarlijks 3.000 tot 8.000 volwassenen de tuin. De tuin wordt sinds 1985 door een vrijwilligersorganisatie – de Vereniging Vriendenkring De Heimanshof – ingericht en beheerd, onder leiding van een parttime beheerder. Deze vrijwilligersorganisatie heeft op het moment 900 leden waarvan 50 tot 80 in de tuin of de organisatie actief zijn.

Naast de inrichting en het beheer van de tuin, wil de vereniging het belang van ecologie en natuur in bredere zin onder de aandacht brengen. Dat gebeurt van oudsher in de vorm van cursussen en lezingen. Vanaf 2004 zijn deze activiteiten, op initiatief en onder leiding van de nieuwe beheerder, uitgebreid tot een ambitieus programma in de gehele gemeente Haarlemmermeer, dus ook buiten de heemtuin. Het initiatief 'Natuurontwikkeling in de Haarlemmermeer' wordt ondernomen vanuit de heemtuin De Heimanshof in Hoofddorp en wordt getrokken door de

parttime beheerder, Franke van der Laan. Het hoofddoel van dit burgerinitiatief is een meer duurzame samenleving. Hieraan wil de initiatiefnemer bijdragen door gedragsverandering bij mensen te bewerkstelligen. Om de motivatie op te brengen om duurzaam gedrag te vertonen, is volgens hem meer kennis over en betrokkenheid bij de natuur in de directe leefomgeving nodig. Daarom organiseert hij activiteiten ten behoeve van bewustwording en actieve betrokkenheid van mensen. Dit zijn activiteiten waarbij zo veel mogelijk verschillende groepen mensen actief meewerken aan natuurontwikkeling en natuurbeheer in de Haarlemmermeer. Jaarlijks wil hij een structurele inzet van circa 10.000 vrijwilligersmandagen realiseren.

Activiteiten en ontwikkeling

De activiteiten van het initiatief vanuit De Heimanshof zijn vooral gericht op het actief betrekken van mensen bij de natuur in de Haarlemmermeer.

De activiteiten zijn in te delen in vijf groepen:

1. Met de heemtuin wordt een voorbeeld gegeven van hoe mooi en gevarieerd openbaar groen in de Haarlemmermeer ingericht kan worden. De tuin is een toegankelijke kennismaking met natuur. Er zijn

rondleidingen en lezingen en er worden bijna dagelijks natuurlessen en schooltuinprogramma's gegeven door het Natuur- en Milieucentrum Haarlemmermeer aan de 75 basisscholen in de gemeente.

2. Om de bekendheid met en waardering voor de natuur in de Haarlemmermeer te bevorderen, schrijft de beheerder sinds 2004 een wekelijkse column in de lokale krant over bijzondere flora en fauna in de Haarlemmermeer. Het doel is om meer bekendheid, inzicht, waardering en betrokkenheid te genereren voor de lokale natuur en voor (de doelen van) de heemtuin. Verder is het de bedoeling om lezers te prikkelen om zelf natuurwaarnemingen te doen en door te geven, en om ecologische 'goodwill' te genereren om andere initiatieven uit te bouwen.

3. Door het aanleggen van educatieve wandelpaden in het Haarlemmermeerse Bos – zoals het Insectenpad, het Bomenpad, het Natuurpad, de Orchideeroute en het Laarzenpad – probeert het burgerinitiatief interessante ecologische en cultuurhistorische thema's en locaties toegankelijker te maken. Het doel is om op den duur twintig tot veertig routes uit te zetten.

4. Om kinderen en jongeren actief bij natuur te betrekken heeft het initiatief de Jeugd natuurclub opgericht met een wekelijks groentetuinproject en een maandelijks activiteitenprogramma. Daarnaast zijn er ook schooltuinactiviteiten en worden er voor jongeren activiteiten, zoals maatschappelijke stages georganiseerd. Verder is in samenwerking met andere partijen het natuurspeelbos 'Robin Hood' aangelegd.

5. Mensen worden gestimuleerd om actief mee te doen in natuurontwikkeling en -beheer. Deze activiteit van het initiatief is gegroeid uit de landelijke Natuurwerkdagen. In projecten worden individuen, groepen, bedrijven, maatschappelijke organisaties, etc. actief betrokken bij het inrichten en beheren van natuur in de Haarlemmermeer. Er zijn diverse groepen vrijwilligers, die actief meewerken aan natuurontwikkeling en natuurbeheer zijn, zoals:

- Deelnemers van Jobhouse of het Haarlemmermeers Leerwerkbedrijf;
- Groepen via de Geestelijke Gezondheidszorg, zoals de Acute Dag Opvang van de GGZ inGeest;
- Mensen via de verslavingszorg;

- Individuele re-integratietrajecten van de reclassering;
- Medewerkers van bedrijven (zoals RWE, RICOH, OMRON en Intel) met een programma voor maatschappelijke verantwoord ondernemen, of vanwege teambuilding;
- Leden van Rotaries en Lion's clubs;
- Vrijwilligers tijdens de Nationale Natuurwerkdag die in samenwerking met Landschap Noord-Holland wordt georganiseerd.

De Vereniging Vriendenkring De Heimanshof wil met de heemtuin het belang van ecologie en natuur in bredere zin onder de aandacht brengen. Dat gebeurt van oudsher in de vorm van cursussen en lezingen in de tuin. Toen de initiatiefnemer in 2004 beheerder werd, is de aanpak drastisch veranderd. De activiteiten werden veel ambitieuzer en werden uitgebreid tot een programma in de gehele gemeente Haarlemmermeer.

De ideeën en aanpak van de initiatiefnemer vinden hun oorsprong in zijn ervaringen met door hem getrokken milieuacties in Ouderkerk a/d Amstel begin jaren '70. In de Haarlemmermeer bouwde hij voort op zijn aanpak van toen. Deze aanpak is volgens hem gebaseerd op een 'groeimodel', het aanbieden van 'handelingsperspectieven' en intensieve communicatie (zie ook Salverda en Van Dam, 2010). Tijdens zijn activiteiten met vrijwilligers in de Haarlemmermeer is bij voorbeeld gaandeweg het ambitieuze plan gegroeid om alle gebieden die zijn ontwikkeld met elkaar te verbinden tot een Gemeentelijke Ecologische Hoofdstructuur. En jaarlijks wil hij het aantal vrijwilligers en hectares verdubbelen. Om dit te bereiken gaat de initiatiefnemer samenwerkingsverbanden aan met overheden, maatschappelijke organisaties, zoals scholen en de GGZ, en grote bedrijven zoals Intel.

Door de grote groei van het aantal projecten en vrijwilligers vanaf 2009 voelde het vrijwilligersbestuur van de heemtuin De Heimanshof zich in februari 2011 niet meer in staat om de verantwoordelijkheid op zich te nemen. Daarom is de Stichting M.E.E.R. Groen opgericht voor de professionaliseringsslag die nodig is voor de verdere uitbouw van het aantal projecten en vrijwilligers. Deze stichting wordt gedragen door men-

sen uit het bedrijfsleven en politieke en maatschappelijke instellingen, die ervaring hebben met maatschappelijke participatie en het runnen van een professionele organisatie. In 2011-2012 zijn de bestaande projecten van de initiatiefnemer geleidelijk overgedragen naar deze stichting. M.E.E.R. Groen staat niet alleen voor Meer (kwalitatief hoogwaardig) Groen. Met deze naam wordt tevens een link gelegd met de oorsprong van het initiatief in de Haarlemmermeer en vooral met de vier doelen die worden nagestreefd, namelijk het bereiken van Maatschappelijke, Ecologische, Economische en Recreatieve meerwaarden. Daarnaast is de initiatiefnemer bezig met het professionaliseren van de activiteiten door een aantal ZZP-ers in te zetten.

Samenwerking

Het initiatief gaat vele samenwerkingsvormen aan met maatschappelijke organisaties, vrijwilligersorganisaties en bedrijven om het bereik en de omvang in aantallen mensen, thema's en hectares van de vrijwilligersprojecten elk jaar weer te kunnen vergroten. Een voorbeeld hiervan is de intensieve samenwerking met GGZ inGeest om groepen van de Acute Dag Opvang wekelijks te begeleiden. Andere voorbeelden zijn de samenwerkingen met alle middelbare scholen in de gemeente om maatschappelijke stages te verzorgen, met een basisschool om het natuurspeelbos 'Robin Hood' aan te leggen en met internationale bedrijven zoals Intel die maatschappelijk verantwoord willen ondernemen. Daarnaast werkt het initiatief intensief samen met overheden, waarop hierna kort wordt ingegaan per overheid.

Gemeente Haarlemmermeer

Het initiatief probeert de activiteiten af te stemmen op wat de gemeente voor ogen heeft. Aan de andere kant probeert de gemeente ruimte te bieden voor dergelijke initiatieven in de openbare ruimte. Er is daarom veel overleg en samenwerking met de 'polder-ecoloog' van de gemeente, die zich sinds 2007 beleidsmatig bezighoudt met natuur en het betrekken van burgers daarbij. Deze overleggen worden ad hoc

gevoerd, naar aanleiding van concrete projecten van het initiatief, bijvoorbeeld over het inzaaien van bloemrijke akkerranden, het planten van bloembollen, het aanleggen van amfibieënpoolen, orchideeënwedges en educatieve wandelpaden en het plaatsen van insectenhôtels. Het initiatief wil ook natuureilanden met elkaar verbinden door natuurstroken, om uiteindelijk een Gemeentelijke Ecologische Hoofdstructuur te creëren. Ook hierover zal uitvoerig met de gemeente overlegd worden.

De relatie en samenwerking met de gemeente is op zich positief, maar soms ook lastig. Het wordt bemoeilijkt doordat het vigerende natuurbeleid uit 1996 stamt en vrij globaal is, waardoor de positie van de gemeente met betrekking tot natuur niet altijd duidelijk is voor de initiatiefnemer. Naast onduidelijkheid schept dit echter ook ruimte om nieuwe initiatieven te kunnen ontplooien, buiten het gangbare groenbeleid. De samenwerking tussen de polderecoloog en de initiatiefnemer verloopt niet altijd soepel. Hoewel de doelstellingen van een grotere rol van ecologie en burgerbetrokkenheid in het openbaar groen grotendeels parallel lopen, kan de initiatiefnemer vanuit zijn positie zich grotere vrijheden permitteren dan de formele rol van de polderecoloog toestaat. Toch is door hun samenwerking veel gerealiseerd op het gebied van de kwaliteit en diversiteit van het openbaar groen en de betrokkenheid van burgers daarbij.

Voor de financiering van de projecten werkt het initiatief veel samen met het gebiedsmanagement van de gemeente Haarlemmermeer. De samenwerking met gebiedsmanagers verloopt goed. Het gaat om ad hoc projecten, die in deelgebieden gezamenlijk worden gerealiseerd (zoals het natuurspeelbos 'Robin Hood') en die worden gefinancierd vanuit wijkbudgetten, het fonds Wijken en Kernen, het Rayonbeheer en het WMO Innovatiefonds. De gemeente heeft bijvoorbeeld 40.000 euro bijgedragen aan projecten in 2009-2010 en hetzelfde bedrag in het seizoen 2010-2011. De initiatiefnemer is op zoek naar structurele financiële ondersteuning door de gemeente, en naar een structurele positie c.q. adviesfunctie ten opzichte van het gemeentelijke natuurbeleid. Dit laatste bijvoorbeeld door een Groengroep op te richten (waarin De Heimanshof een van de leden is), die een formele

adviesfunctie heeft bij inrichting en beheer van het openbaar groen en recreatiegebieden. Ook streeft de initiatiefnemer naar structurele afspraken met de gemeente over het vervolgbeheer van de terreinen die met de vrijwilligers zijn aangepakt. De gemeente werkt aan een notitie over bewonersparticipatie, waarin de wederzijdse rollen en verantwoordelijkheden worden vastgelegd, en ook de randvoorwaarden waarbinnen bewonersparticipatie mogelijk is. Daarbij wordt dan ook de financiële inbreng van de gemeente op een vaste basis geregeld. Dit is dan ook van toepassing op de initiatieven vanuit De Heimanshof. Volgens de gemeente is het belangrijk om op deze manier een goede set afspraken te maken om het wederzijds vertrouwen te bevorderen.

Recreatieschap Spaarnwoude

Het initiatief heeft een goede samenwerkingsrelatie met het Recreatieschap Spaarnwoude. Ze werken vooral samen op het gebied van de planning, de voorbereidende grondwerkzaamheden en de afstemming van het vervolgbeheer in projecten. Met het Recreatieschap is nu 23 hectare in ontwikkeling gebracht. Het Recreatieschap Spaarnwoude heeft ook financiële bijdragen (5.000 euro in 2009-2010 en 14.000 euro in 2010-2011) aan projecten geleverd.

Samenwerkingsproject onder leiding van de provincie Noord-Holland

Onder leiding van de provincie Noord-Holland is – op initiatief van de beheerder – samen met het ministerie van EL&I, het Recreatieschap Spaarnwoude en de gemeente een driejarig project opgestart (van 2010 tot 2013) om de meerwaarde van het initiatief op ecologisch, recreatief en participatief gebied te achterhalen. Het ministerie van co-financierde het eerste jaar, de provincie het tweede en derde jaar.

Ministerie van EL&I

Naast ambtelijke inzet ondersteunt het ministerie het initiatief financieel om tot de uitvoering van de plannen te komen. Het gaat om een bedrag van 50.000 euro. De ambtelijke inzet bestaat vooral uit steun – in de vorm van advies en begeleiding – ten behoeve van de inbedding van het initiatief in het lokale en regio-

nale beleid. In dat kader ondersteunde het ministerie bijvoorbeeld het realiseren van het hierboven genoemde samenwerkingsproject met de provincie, gemeente en het recreatieschap.

Resultaten en effecten

Inmiddels meet het ingerichte areaal buiten de heemtuin 35 hectare. Het is indertijd gelukt om jaarlijks het aantal deelnemers en de aan te pakken oppervlakte te verdubbelen. In 2008 werd er bij voorbeeld met 380 vrijwilligers (mandagen) aan 2,5 hectare gewerkt. Voor de inrichting van de projecten van 2009 en 2010 zijn 1.500 mandagen geïnvesteerd in 13,5 hectare en in de periode 2010-2011 is daar 17 hectare aan toegevoegd. Het lukte tot dan om jaarrond het beheer van alle gerealiseerde gebieden bij te houden.

Het uiteindelijke doel van het initiatief is gedragsverandering bij mensen met het doel een meer duurzame samenleving te creëren. Dit wil de initiatiefnemer realiseren door meer bewustwording van en actieve betrokkenheid bij de natuur en het landschap in de Haarlemmermeer. Een resultaat van het initiatief is dan ook de educatie en bewustwording van kinderen, jongeren en volwassen deelnemers aan de natuurontwikkelings- en natuurbeheeractiviteiten.

Deze activiteiten brengen tevens allerlei positieve effecten met zich mee, zoals de gunstige invloed op de fysieke, cognitieve, sociaal-emotionele en maatschappelijke ontwikkeling en gesteldheid van de deelnemers. Voorbeelden van dergelijke effecten zijn de bijdrage aan re-integratie trajecten van de verslavingszorg en de Reclasseur en de bijdrage aan de Acute Dagopvang van cliënten van de GGZ. Met alle mentale en fysieke gezondheidseffecten van dien en met allerlei sociaal-maatschappelijke effecten als meer sociale contacten en betere aansluiting met het maatschappelijke leven.

Tot slot werd het initiatief benaderd door het televisieprogramma 'Aanpakkers' en werd in deze serie in januari 2011 een aflevering over het initiatief uitgezonden.

Facilitering door het ministerie

Financiële bijdrage

Het ministerie heeft het initiatief financieel ondersteund met 50.000 euro. Een klein deel daarvan is gebruikt voor administratieve overhead. Een deel is aangewend voor twee projecten met het Recreatieschap Spaarnwoude ('Gekantelde percelen' en 'De Groene Weelde'). Deze projecten hebben veel potentie voor de inzet van vrijwilligers en ook om de ecologische en recreatieve waarde van de gebieden te verhogen. De bijna verdubbeling van de inleg van het Recreatieschap met dit geld is volgens de initiatiefnemer daarom een goede investering. Een vergelijkbaar geldbedrag is bedoeld voor het beheer van de 35 hectare gebieden die de initiatiefnemer vanaf 2004 tot heden samen met vrijwilligers heeft aangepakt. Omdat er nog geen regeling met de gemeente was voor de meeste van deze gebieden, is dit geld ingezet als een overgangsopties naar een structurele regeling met de gemeente. Verder is een substantieel bedrag bedoeld voor het bouwen, begeleiden en voor materiaalkosten voor insectenhôtels. Het grootste deel van het geld wordt besteed aan het 'Kai Munk' project, waarbij deze middelbare school in het kader van de biologielessen en maatschappelijke stages meewerkt aan het ecologisch herinrichten van de Geniedijk.

Ambtelijke ondersteuning

De ambtenaar van EL&I heeft veel – ongeveer tien keer – overleg met de initiatiefnemer gehad, regelmatig met andere partijen zoals de gemeente of de provincie erbij. Verder is er frequent mailcontact geweest en hebben de EL&I-ambtenaar en de initiatiefnemer afgestemd via de telefoon.

'Ik ben vooral nagegaan waar enerzijds de behoeften van Franke (de beheerder) aan ondersteuning lagen, wel die waren onuitputtelijk, en anderzijds vond ik het interessant om te verkennen waar je vanuit het rijk kan faciliteren en interveniëren en beïnvloeden met name bij andere overheden met respect voor de rol en verantwoordelijkheid van iedere overheid.'

Respondent ministerie

De hoofddoelen van de ondersteuning waren om het initiatief een meer duurzame positie te verschaffen bij de andere partijen, vooral overheden, en om met de initiatiefnemer te verkennen hoe zijn aanpak breder uitgerold kan worden, hoe het meer bekendheid kan krijgen. De ondersteuning verliep goed, maar met horten en stoten, omdat de behoefte aan geld schoorvoetend door EL&I werd ingevuld. Het geld was een motor om andere overheden ook te laten deelnemen en om het initiatief een duurzame positie te verschaffen. Doordat het geld op zich liet wachten, haperde op een bepaald moment de facilitatie en ook de bereidheid bij anderen om de initiatiefnemer in een duurzamer positie te brengen.

Het contact tussen de EL&I-ambtenaar en het initiatief verliep over het algemeen goed. De initiatiefnemer is een zeer gedreven en ondernemende persoon. Hij krijgt veel voor elkaar, doordat hij erg inspirerend en charismatisch is, mensen en activiteiten goed aan elkaar kan verbinden en kansen grijpt waar mogelijk. Maar hij kan ook overvragen en te veel, te vlug willen van overheden. Bovendien werkt hij niet altijd via de formele kanalen, hetgeen onduidelijkheid kan veroorzaken bij overheden en andere organisaties.

Kennis

Naast het geld en het overleggen en afstemmen met het ministerie, was het uitzetten van een helpdeskvraag een waardevolle mogelijkheid voor het initiatief. Deze vraag heeft geresulteerd in een publicatie over de aanpak van het burgerinitiatief (zie Salverda en Van Dam, 2010). De verspreiding van deze publicatie heeft als doel om de aanpak van het initiatief een bredere bekendheid en tevens navolging te geven.

Bijdrage van de facilitatie aan het initiatief

De ondersteuning van EL&I is een grote impuls voor het initiatief geweest. Vooral voor de relatie en samenwerking van het initiatief met de gemeente, provincie en andere (semi)overheden. De relatie met de gemeente was in een impasse terecht gekomen, waarvoor het hoofd Gebiedsmanagement van de gemeente was gaan bemiddelen. De aandacht, waardering en steun vanuit EL&I voor het initiatief leidde tot extra inzet om de relatie te verbeteren. En doordat de EL&I-

ambtenaar in gesprekken tussen de gemeente en de initiatiefnemer ondersteuning bood, is een aantal dingen vlot getrokken.

De facilitering van EL&I heeft verder doorslaggevende invloed gehad op het resultaat van de gesprekken die de initiatiefnemer reeds met het recreatieschap en de provincie voerde over een samenwerkingsproject.

'Ik heb toen in een vergadering aangegeven (met EL&I, de provincie, het Recreatieschap, Mainport en Groen en Landschap Noord-Holland) dat ik sterke behoefte had aan meer dan ad hoc steun, om aspecten van mijn aanpak te bewijzen, namelijk de ecologische, recreatieve en maatschappelijke voordelen tegen gelijke of lagere inrichtings- en beheerkosten. Ik heb toen drie jaar financiering gevraagd om dit te bewijzen. EL&I heeft toen zeer snel voor het eerste jaar co-financiering toegezegd, en de provincie vervolgens hetzelfde bedrag, verdeeld over het tweede en derde jaar.' Initiatiefnemer

De betrokken EL&I-ambtenaar zag het dus als zijn taak om de initiatiefnemer een meer duurzame positie te verschaffen ten opzichte van de (semi)overheden in de lokale en regionale beleidssetting. Daarin is hij naar eigen zeggen maar deels geslaagd, omdat er wel meer erkenning kwam voor het initiatief, door bijvoorbeeld de gemeente en de provincie, maar een duurzame verbetering van de positie van de beheerder van De Heimanshof tegenover het gemeentelijke beleid en beheer moeizaam verliep.

Conclusies

In deze casus doet zich het klassieke dilemma voor van een initiatiefnemer die met groot enthousiasme vele projecten begint, en die te maken krijgt met een gemeente die verplicht is tot zorgvuldigheid en het afleggen van verantwoording. Ondanks de verschillende organisatie-logica's en verantwoordelijkheden en de fricties die daar soms uit voortkomen, hebben de initiatiefnemer en de gemeente – samen met vrijwilligers en andere partijen – vele activiteiten gerealiseerd die de kwaliteit en diversiteit van de groene openbare ruimte verbeteren. De aandacht en facilitatie vanuit

EL&I heeft onder meer bijgedragen aan de verbetering van de relatie tussen het initiatief en de gemeente, die op een bepaald moment door de verschillende werkwijzen in een impasse terecht was gekomen.

Naast de ambtelijke ondersteuning waren de inbreng van kennis en geld belangrijke elementen. Het is opmerkelijk dat de provincie een principetoezegging heeft gedaan in dezelfde orde van grootte als EL&I. Het maakt duidelijk dat hier sprake is van 'driebanden', het verkrijgen van erkenning via de band van de rijks- en provinciale overheid. Uiteraard was dit proces al gaande in de samenwerking met Recreatieschap Spaarnwoude en Landschap Noord-Holland, maar de inzet vanuit EL&I heeft het verkrijgen van erkenning in een stroomversnelling gebracht. Het geld heeft twee bestemmingen. Ten eerste wordt het benut voor de verdere ontwikkeling van het initiatief, en ten tweede heeft het symbolische betekenis in het duidelijk maken van het commitment met het initiatief. Die laatste kan wel eens belangrijker zijn dan de eerste. Het regelen van het geld bij EL&I zorgde intern wel voor de nodige problemen, die naar zeggen van EL&I maar moeilijk uit te leggen waren aan de initiatiefnemer. Desondanks is de ambtenaar er in geslaagd om het proces in goede banen te leiden en om de financiële ondersteuning ten goede te laten komen van het initiatief.

Levend Landschap Emst

Inwoners van Emst versterken het landschap

Het initiatief 'Levend Landschap Emst', dat getrokken wordt door de vereniging Emster Belang, heeft als doel om de ruimtelijke kwaliteit en de beleefbaarheid van het buitengebied van Emst te versterken.

Daarom wil dit initiatief van betrokken Emstenaren drie hoofdactiviteiten realiseren, namelijk: een project over streekeigen erfbeplanting, een Klompenpad en het beheer van het buitengebied. Deze activiteiten komen voort uit het Dorpsplan en het Uitwerkplan dat dorpingen zelf in 2008 en 2009 hebben opgesteld. Veel thema's uit het Dorpsplan zijn gericht op de dorpskern – zoals betaalbare woningen en de herinrichting van de Hoofdweg en het dorps huis – maar de dorpingen vonden het ook heel belangrijk om het buitengebied van Emst expliciet erbij te betrekken. Emst is van origine een agrarische gemeenschap, die uit een aantal kleine buurtschappen bestond. Pas rond het begin van de 20e eeuw is langs de dorpenweg (de oude doorgaande weg van Apeldoorn naar Zwolle) de huidige dorpskern van Emst ontstaan, en pas de afgelopen decennia is deze uitgegroeid tot de huidige omvang. Nog steeds is de helft van de Emstenaren woonachtig in het buitengebied, waarmee ze zeer begaan zijn. Dit

biedt een gevarieerd landschap dat zich als een lange, smalle strook oost-west uitstrekt van het Veluwe Massief tot diep in de IJsselvallei. De laatste decennia vinden grote veranderingen plaats in het buitengebied. Veel kleine agrariërs hebben hun bedrijf beëindigd en de voormalige boerderij verkocht ten behoeve van een woonbestemming. Nieuwe eigenaren zijn veelal van buiten het gebied afkomstig, plaatsen hekken en richten de boerderijtuinen parkachtig en op een weinig streekeigen wijze in.

Veel voormalige agrarische percelen zijn opgekocht door Bureau Beheer Landbouwgronden en doorgeleverd aan Het Geldersch Landschap ten behoeve van natuurontwikkeling. De feitelijke herinrichting daarvan laat volgens de bewoners echter op zich wachten en het ontbrak naar hun idee veelal aan een adequaat overgangsbeheer, waardoor het landschap 'verpitrust' en verwaarloosd oogt. Steeds minder koeien in de wei en steeds meer paarden, soms achter dominant aanwezig hekwerk. Een doorn in het oog van de Emster gemeenschap.

Zeven vrijwilligers uit alle geledingen van de bevolking vormen het bestuur van de Vereniging Emster Belang. Ongeveer de helft van de Emster huishoudens (ruim vijfhonderd) is lid van het Emster Belang. Het bestuur wil dit aandeel graag vergroten opdat het Emster Belang het 'geluid' vanuit de gehele gemeen-

schap kan vertegenwoordigen en als een volwaardig gesprekspartner van de gemeente en andere partijen wordt gezien.

Activiteiten en ontwikkeling

De Vereniging Emster Belang bestaat sinds 1947 en streeft ernaar om de leefbaarheid, in de brede zin van het woord, in Emst te behouden en waar nodig te versterken. De laatste jaren stelt de vereniging zich proactiever op dan vroeger, toen het nog vooral reageerde op ongewenste ontwikkelingen. Daarom ondersteunt en onderneemt het Emster Belang tegenwoordig zelf initiatieven en anticipeert hierop door bij voorbeeld het (mede)voeren van discussies.

De bestuursleden van het Emster Belang hebben vaak in duo's een eigen aandachtsgebied. Daarnaast maakt het Emster Belang veelvuldig gebruik van werkgroepen, die zich onder haar eindverantwoordelijkheid met thema's of projecten bezighouden, zo ook de werkgroep Buitengebied.

'De hoge mate van betrokkenheid van Emstenaren en de bijna vanzelfsprekende inzet als vrijwilliger is een belangrijk goed in de Emster gemeenschap. Mede hierdoor slaagt het Emster Belang er in om werkgroepen met een gemêleerde samenstelling te formeren, bij voorbeeld materie- én procesdeskundigen, lokale netwerkers én uitvoerders.'

Voorzitter Emster Belang

Het Emster Belang was in 2006 initiatiefnemer van de ontwikkeling van het Dorpsplan. Bij het opstellen daarvan werd zij ondersteund door de Vereniging Kleine Kernen Gelderland. Het Emster Belang stelde een dorpswerkgroep samen, die een afspiegeling was van de inwoners van het dorp en het omliggende buitengebied. Naast de dorpswerkgroep hebben ook de andere inwoners van Emst tijdens dorpsbijeenkomsten input en reflectie geleverd op de dorpsvisie. Nadat het Dorpsplan (of liever gezegd, de dorpsvisie) in 2008 was voltooid en aangeboden aan het College van B&W van de gemeente Epe, heeft het Emster Belang voor de vier meest prioritaire thema's uitwerk-

groepen in het leven geroepen, namelijk de Uitwerkgroepen Wonen, Verkeer, Voorzieningen en Buitengebied. Deze uitwerkgroepen bestaan uit bewoners, ondernemers, verenigingen en instellingen, die in groepjes zelfstandig aan de slag zijn gegaan en een keer per maand terugkoppelden naar de andere uitwerkgroepen en het Emster Belang. De Uitwerkgroep Buitengebied heeft de volgende speerpunten uit het Dorpsplan uitgewerkt tot concrete plannen van aanpak: Ommetjes Emst, Streekeigen erf- en landschapelijke beplanting en Beheer buitengebied. In oktober 2009 zijn de uitwerkplannen op een goed bezochte bewonersavond gepresenteerd en bediscussieerd. De uitwerkgroepen hebben de reacties van de andere dorpsbewoners zo goed als mogelijk verwerkt in het Uitwerkplan Emst dat begin 2010 is uitgebracht.

In de huidige uitvoeringsfase is veel aandacht voor actieve inzet en betrokkenheid van Emstenaren. Vanuit de Uitwerkgroep Buitengebied zijn drie werkgroepen voortgekomen voor de uitvoering van de drie deelprojecten. De werkgroep die de ommetjes realiseert, heeft de routes verkend en contacten met grondeigenaren gelegd. De werkgroep voor het streekeigen ervenproject organiseert een scholenproject en een streekmarkt over het landschap en heeft eind 2010 de eerste tranche erfbeplanting bij een tiental grondeigenaren gerealiseerd. In het najaar van 2011 volgde een tweede tranche erfinrichtingen. De derde werkgroep voerde een dialoog over 'natuurlijk boeren' en meer koeien in de wei, met de bedoeling om meer invloed te krijgen op de (her)inrichting van terreinen van grote organisaties als Het Geldersch Landschap, zodat boeren mee kunnen werken aan het beheer van deze terreinen.

Samenwerking

Levend Landschap Veluwe

In 2009 heeft het Emster Belang de ideeën van de Uitwerkgroep Buitengebied ingestuurd voor de prijsvraag 'Levend Landschap Veluwe' van Landschapsbeheer Gelderland. Deze prijsvraag was een oproep aan alle bewoners van het Nationaal Landschap

Veluwe om wensen voor hun omgeving kenbaar te maken. Het motto was 'Bepaal nu eens zelf wat er met het landschap moet gebeuren'. Op 12 oktober 2009 werd door gedeputeerde Co Verdaas bekend gemaakt dat het idee van het Emster Belang als een van de zes voorbeeldprojecten was gekozen en daarmee 33.333 euro won voor het uitvoeren ervan.

Deelname aan het project 'Levend Landschap Veluwe' is een belangrijke impuls geweest voor het daadwerkelijk realiseren van de uitwerkplannen voor het buitengebied van Emst. Dat kwam vooral door het geldbedrag (een subsidie van de provincie Gelderland en de gemeente Epe) en ook door de bekendheid, erkenning en status die het initiatief door deelname aan het project verwierf.

'Tijdens de prijsuitreiking in Garderen werd ons door Co Verdaas al aangegeven dat we met het prijzengeld van 'Levend Landschap Veluwe' één, maar zeker niet alle drie onze ambities zouden kunnen realiseren. Als werkgroep hebben we toen elkaar aangekeken en gezegd: We gaan voor het geheel.'

Voorzitter Emster Belang

Dit is altijd het uitgangspunt gebleven van het Emster Belang. Het inhoudelijk en procesmatig meedenken van Landschapsbeheer Gelderland en de nieuwe mogelijkheden voor co-financiering, die mede daardoor zijn ontstaan, zijn zeer behulpzaam geweest voor het realiseren van het gehele initiatief.

'Het feit dat een initiatief financiële ondersteuning krijgt vanuit een overheid, is vaak niet alleen cruciaal voor de realisatie, maar is ook een belangrijke motor, een blijk van betrokkenheid en erkenning, voor de initiatiefnemers en hun achterban.'

Voorzitter Emster Belang

Kanttekening is dat het prijzengeld van 'Levend Landschap Veluwe' slechts voor een deel besteed kon worden aan fysieke investeringen, in eerste instantie circa 10.000 euro. De overige 23.000 euro waren bestemd voor inhoudelijk advies en procesbegeleiding door Landschapsbeheer Gelderland. Het initiatief had dus niet zelf het beheer en de zeggenschap over de subsidie, dat lag in handen van Landschapsbeheer Gelderland, omdat zij de officiële subsidieont-

vanger was. Omdat dit voor het initiatief een enorme teleurstelling was, en het zelfs als zeer demotiverend werd ervaren dat slechts 10.000 euro aan de uitvoering kon worden besteed – binnen de werkgroep gingen zelfs geluiden op van ‘Landschapsbeheer Gelderland is de enige echte prijswinnaar’ – heeft Landschapsbeheer Gelderland haar best gedaan om dit bedrag op te hogen naar 20.000 euro. Dit is gelukt door het aandeel voor procesbegeleiding terug te brengen, aangezien het Emster Belang zelf al veel zaken had voorbereid en op de rit had gezet. Om een extra impuls te geven, het ontstane wantrouwen weg te nemen en gezamenlijk de blik weer vooruit te richten, heeft Landschapsbeheer Gelderland uit haar eigen middelen, afkomstig van de Postcode Loterij 5.000 euro extra toegezegd voor de uitvoering. Met Landschapsbeheer Gelderland is volgens het initiatief verder zeer constructief en plezierig samengewerkt, met grote betrokkenheid van diens projectleider.

Een verplicht element van het project ‘Levend Landschap Veluwe’ was het opstellen van een landschapsversterkingsplan voor het buitengebied van Emst. De werkgroep heeft hiervoor de basisinformatie aangeleverd. Landschapsbeheer Gelderland heeft het tot een samenhangend geheel herschreven. De ervaring en deskundigheid van Landschapsbeheer Gelderland waren bij het opstellen van de activiteitenplannen en begrotingen van grote waarde voor het initiatief. Het heeft volgens het initiatief ook geleid tot kwaliteitsverbetering van de deelprojecten.

‘Er lagen wel projectomschrijvingen en ook de beoogde resultaten waren helder omschreven, maar gedetailleerde projectplannen ontbraken nog (zoals een stappenplan, rolverdeling, planning en begroting). Die vertaalslag heeft het Emster Belang in samenwerking met Landschapsbeheer Gelderland opgepakt waarbij wij (technische) kennis hebben ingebracht om de plannen robuuster en duurzamer te maken.’

Projectleider Landschapsbeheer Gelderland

Inhoudelijk advies van Landschapsbeheer Gelderland was bijvoorbeeld om de ommetjes om te vormen tot Klompenpaden. De voor- en nadelen zijn door het initiatief besproken en uiteindelijk is besloten om voor de wat duurdere Klompenpaden te kiezen, tenminste

als de financiën dit zouden toelaten.

‘Landschapsbeheer Gelderland heeft geadviseerd, maar de uiteindelijke afweging ten aanzien van keuzes die gemaakt moesten worden (bij voorbeeld Ommetjes of Klompenpaden) ligt volledig bij het Emster Belang.’

Projectleider Landschapsbeheer Gelderland

Verder is het ervenproject op advies van Landschapsbeheer Gelderland verrijkt met een streekmarkt, een scholenproject en cursussen Natuur en Landschap en Onderhoud van Landschapselementen. Veel zaken over de werkverdeling tussen Landschapsbeheer Gelderland en het Emster Belang waren bespreekbaar. Maar wat het opstellen van de individuele adviesplannen voor streekeigen erven betreft was Landschapsbeheer volgens het initiatief heel stellig dat dit het beste door hun eigen adviseur zou kunnen worden gedaan, mede omdat die ook voor de verdere subsidieafwikkeling zorg moest dragen. Dit heeft het initiatief wat verbaasd, omdat er ook een afgestudeerd landschaps- en tuinadviseur met kennis van zaken in de werkgroep zat, die ook een bijdrage had willen leveren. Afgesproken is dat deze in een aantal ontwerpen zou meedraaien. Op verzoek van het Emster Belang heeft een strategieoverleg met Landschapsbeheer Gelderland plaatsgevonden over de te volgen aanpak om met de terreinbeherende organisaties in gesprek te komen over de inrichting en het beheer van het buitengebied. De rol van Landschapsbeheer Gelderland is dus wisselend en afhankelijk geweest van de activiteit; soms initiërend en trekkend, dan weer adviserend en faciliterend.

Financiële ondersteuning gemeente en provincie

De gemeente Epe en de provincie Gelderland ondersteunen het initiatief dus financieel via het project ‘Levend Landschap Veluwe’. Beide overheden ondersteunen het initiatief ook nog op andere manieren. De provincie via de Subsidieregeling Natuur en Landschapselementen en het Provinciale Meerjarenprogramma. De gemeente via de stimuleringssubsidie Recreatie en Toerisme en later nog met een extra bijdrage vanuit het budget Landschap als co-financiering voor de realisatie van een tweede Klompenpad.

Ministerie van EL&I

Landschapsbeheer Gelderland heeft het initiatief van het Emster Belang onder de aandacht van het ministerie gebracht door het initiatief op te laten nemen in de inventarisatie van burgerinitiatieven ten behoeve van de selectie van initiatieven. De keuze voor het Emster Belang viel min of meer samen met de nominatie voor en het winnen van de prijsvraag ‘Levend Landschap Veluwe’ door het initiatief. Het ministerie en Landschapsbeheer Gelderland hebben hierover van te voren met elkaar overleg gehad. Afgesproken is dat de ondersteuning via Landschapsbeheer Gelderland leidend is en dat het ministerie daarbij zou aansluiten.

Het ministerie ondersteunt het initiatief ‘Levend Landschap Emst’ van het Emster Belang vooral financieel om tot uitvoering van de plannen te komen. Het gaat om een bedrag van 45.346 euro. Er zijn vooraf met afspraken gemaakt waar het geld aan wordt besteed.

‘Ons was door de contactambtenaar van het ministerie aangegeven, dat we van hun kant met name op procesondersteuning zouden kunnen rekenen.’

Voorzitter Emster Belang

Resultaten en effecten

De ondersteuning van het ministerie werd pas in september 2010 officieel goedgekeurd, waardoor het initiatief pas vanaf toen echt kon worden opgepakt en de co-financiering kon worden benut. Op de gewenste en verwachte resultaten kan wel al worden ingegaan. Deze zijn gerelateerd aan de drie hoofdactiviteiten, de ommetjes, het ervenproject en het beheer van het buitengebied.

Ten eerste worden twee wandelroutes (ommetjes of beter gezegd Klompenpaden) voor bewoners en recreanten gerealiseerd, die deels over historische paden gaan. Zo worden de landschappelijke en natuurlijke omgeving en de cultuurhistorische waarden in het buitengebied van Emst ontsloten, zoals bij voorbeeld de Celtic Fields, grafheuvels, oude veedrinkplaatsen en visvijvers, kikkerpoelen, beken, etc. Deze bezienswaardigheden worden zichtbaar en beleefbaar

gemaakt. Op informatieborden, een digitale informatiezuil bij de Spar en een routefolder die beschikbaar is bij de VVV en middenstand, zal worden aangegeven wat op de verschillende plekken zo bijzonder is.

De routes beginnen en eindigen bij lokale (horeca/recreatie) ondernemers. Tevens zal in de routebeschrijving waar mogelijk worden verwezen naar theeschenkerijen, verkooppunten van streekproducten en andere recreatieve mogelijkheden (dierentuin, forelenskwekerij, ezelrijden, mentochten, museumboerderij, kamperen bij de boer, etc.). Op die manier profiteert de lokale economie er ook van.

In 2010 heeft de werkgroep een begin gemaakt met voorbereiding van de ommetjes, zoals het voeren van gesprekken met de eigenaren van de grond waarover de routes lopen en het zoeken van informatie en verhalen over de cultuurhistorie in de omgeving. Op advies van Landschapsbeheer Gelderland zijn de ommetjes Klompenpaden geworden, dat wil zeggen dat met de ommetjes wordt aangesloten bij het Klompenpaden-netwerk dat wordt gefaciliteerd door Landschapsbeheer Gelderland. Via dit netwerk wordt de informatie op de folders, borden en website up to date gehouden. Juist dit actualiseren van informatie is volgens Landschapsbeheer Gelderland een lastig aspect en dus goed om over te laten aan het Klompenpaden-netwerk.

Als tweede resultaat wordt de omgeving van Emst aantrekkelijker gemaakt door het ervenproject waarbij grondeigenaren worden begeleid bij het herstel, onderhoud en soms herinrichting van streekeigen erven. Het ervenproject start met een laagdrempelige streekmarkt met informatie over de cultuurhistorie en landschapsontwikkeling van Emst. Via een speciaal programma voor de twee basisscholen wordt het draagvlak voor het cultuurhistorische landschap van Emst vergroot.

Geïnteresseerde bewoners van het buitengebied kunnen zich vervolgens aanmelden voor een vrijblijvend erfadvies door een deskundige van Landschapsbeheer Gelderland. Als de erfbeplantingsplannen zijn uitgewerkt wordt er subsidie aangevraagd en wordt een gezamenlijke plantdag georganiseerd.

Aansluitend is er een cursus Natuur en Landschap waarin op basis van theorie en praktijk het ontstaan,

de betekenis en het onderhoud van erven en landschap aan de orde komen, waarmee tevens een koppeling van het ervenproject met de toekomst wordt gemaakt.

Voor 2010 is gemikt op het laaghangende fruit met de eerste tranche erfbeplanting bij een tiental grondeigenaren. Begin 2011 was de informatiemarkt en de start van het educatieprogramma op de twee basisscholen. In 2011 zijn 25 andere grondeigenaren begeleid en financieel ondersteund bij het realiseren van streekeigen erfbeplanting. Naast fysiek resultaat zal er door de verschillende activiteiten ook meer bewustwording over het landschap in het algemeen ontstaan en over streekeigen erf- en landschapsbeplanting in het bijzonder.

Als resultaat worden burgers, boeren en andere grondeigenaren meer betrokken bij het beheer van het buitengebied. Bewoners van Emst vinden dat terreinen van natuur- en landschapsorganisaties er te lang onbeheerd en verwilderd bij liggen. Voor de organisaties is dit slechts een tijdelijke fase in de natuurontwikkeling op de lange termijn. Voor bewoners is de verwildering echter een doorn in het oog. Dit geldt onder andere voor de terreinen van Het Gelders Landschap, waarmee inmiddels overleg is over de inrichting en om te bezien in hoeverre lokale agrariërs betrokken kunnen worden bij aanleg, beheer en onderhoud van die terreinen. Dit wordt ook wel 'natuurlijk boeren' genoemd. De verwachting voor is dat de dialoog met zo veel mogelijk grote terreinbeheerders (zoals het waterschap en Het Gelders Landschap) open en constructief is en dat het Emster Belang regelmatig wordt uitgenodigd om de mening van de dorpsbewoners te geven.

Naast fysieke resultaten die door het initiatief worden nagestreefd, zijn er dus ook immateriële resultaten en effecten van het initiatief. De rol en betekenis van de vereniging Emster Belang en haar activiteiten zijn namelijk groot voor de dorpsgemeenschap. Met name het traject om gezamenlijk het Dorpsplan en het Uitwerkplan op te stellen heeft veel impact gehad voor de dorpsgemeenschap. Er is bijvoorbeeld veel informatie-uitwisseling geweest door bewoners tijdens de dorpsavonden aan de 'praottafels' en tussen de praottafels door.

Veel Emstenaren zetten zich vrijwillig in voor het dorp en zijn omgeving. 'Daar drijft de gemeenschap op', aldus de voorzitter van het Emster Belang. Zo draait de dagopvang voor ouderen geheel op vrijwilligers en is de Emster gemeenschap eigenaar van het Ebbenhuis, zodat het voor zorgaanbieders (vanwege de lage huurkosten) aantrekkelijk blijft om zorg in Emst te blijven aanbieden.

De Emster gemeenschap draagt het eigen verenigingsleven. De fanfare heeft bij voorbeeld een 'Vrienden van'-groep die door allerlei activiteiten te organiseren, ervoor zorgt dat er regelmatig nieuwe instrumenten kunnen worden gekocht en recent nog nieuwe uniformen konden worden aangeschaft. En het dorps huis De Hezebrink is grotendeels met Emster geld gebouwd en ontvangt voor de exploitatie maar een minimale bijdrage vanuit de gemeente. Tevens draagt het Emster Belang onbewust bij aan het slechten van de historische kloof tussen de kerkelijke gemeenschap met haar eigen verenigingen en de niet-kerkelijken. Emster Belang heeft historisch gezien veel niet-kerkelijke leden, hoewel dat ook steeds meer verandert. Maar met Kerstmis is door de kerk en het Emster Belang een openbare buitenzangdienst op het dorpsplein georganiseerd. Er was een schriftelezing van een bijbelverhaal, en de muziekvereniging heeft een bijdrage aan de samenkomst geleverd. Verder waren er vuurkorven en drankjes. Deze mix van groepen en soorten activiteiten werd door de Emstenaren als erg leuk ervaren en voor herhaling vatbaar bevonden.

Facilitering door het ministerie

Financiële ondersteuning

In de aanvangsfase is het voor het initiatief lange tijd onduidelijk geweest hoe het ministerie invulling zou (willen) geven aan de toegezegde ondersteuning. Na de toekenning door toenmalig minister Verburg werd in eerste instantie door de contactambtenaar aangegeven dat het initiatief kon rekenen op procesondersteuning vanuit het ministerie zelf of door externen. Over de grootte van deze bijdrage was geen duidelijkheid. De behoefte van het Emster Belang lag echter

heel concreet op het financiële vlak. Immers procesondersteuning werd al in ruime mate vanuit het project 'Levend Landschap Veluwe' geboden door Landschapsbeheer Gelderland. Het initiatief heeft de contactambtenaar in de beginfase meerdere malen gevraagd hoe de bijdrage van het ministerie concreet kon worden gemaakt, zonder dat hierover duidelijkheid kwam. Het Emster Belang heeft tenslotte in april 2010 een projectvoorstel opgesteld, waarin de kosten voor het totale project en de reeds toegezegde financieringen waren opgenomen, met het verzoek aan het ministerie om het begrotingsgat (dertig procent van de totale projectkosten) te willen financieren. Dit is in eerste instantie als concept meegegeven aan de contactambtenaar voor interne voor-beoordeling, waarna het in juni 2010 door het Emster Belang – op aangeven van de contactambtenaar – is omgezet in een formeel ondersteuningsverzoek. De bijdrage van het ministerie was cruciaal voor de uitvoering van het gehele project; de uiteindelijke goedkeuring werd dan ook met gejuich ontvangen.

De totale kosten van de drie activiteiten van het initiatief zijn begroot op 151.596 euro. Het ministerie draagt hieraan bij met 45.346 euro. Omdat het ministerie de voorkeur had om bij te dragen aan 'proceskosten', is dit bedrag vooral besteed aan educatie, communicatie, procesbegeleiding en -ondersteuning. Verder waren er geen voorwaarden voor de besteding van het geld, behalve een inhoudelijke en financiële rapportage. Het grootste deel van het geld wordt besteed aan het 'Aantrekkelijke Erven' project. Dat wil zeggen, voor de streekmarkt, het scholenproject, de coördinatie van het Beplantingsproject, voor twintig kleine objecten in het Beplantingsproject en voor de cursus Natuur en Landschap. De rest van het geld wordt besteed aan de ontwikkeling van de Klompenpaden.

Ambtelijke ondersteuning

Volgens het initiatief is er een prima verstandhouding met de contactambtenaar vanuit het ministerie. Deze neemt deel aan de overleggen van de kerngroep, maar heeft daar vooral de rol van observator. 'Hij zorgt ook dat de communicatie met 'Den Haag' nu voor ons heel

soepel verloopt, bijvoorbeeld door te zorgen voor snelle bevoorschotting', aldus de voorzitter van het Emster Belang.

De rol van het ministerie is beperkt geweest wat inhoudelijk advies, procesbegeleiding, ondersteuning bij lobbyen, etc. betreft. Dat heeft een aantal redenen. Ten eerste was afgesproken dat de ondersteuning via Landschapsbeheer leidend zou zijn en dat het ministerie daarbij zou aansluiten. En Landschapsbeheer speelde ook een vrij leidende rol in de begeleiding van het initiatief. Maar de belangrijkste reden is dat het initiatief er niet zoveel behoefte aan had. Het Emsterbelang had al jarenlang een interactief proces met de bewoners van Emst doorlopen. Er lagen al concrete plannen, die veel draagvlak hadden bij de Emster bevolking. Ze stonden op het punt van daadwerkelijke uitvoering van die plannen en hadden naar hun idee dus niet meer zo veel aan samen praten, overleggen, uitwerken, etc. Het was tijd voor handelen, voor fysieke ingrepen in het landschap en daar was vooral geld voor nodig. En het ministerie had vertrouwen in het initiatief en in de organisatie en professionaliteit ervan.

'Het Emster Belang bestaat al geruime tijd en is goed georganiseerd. De werkgroep voor het buitengebied kent een brede samenstelling en redelijk wat professionele leden. Dat maakt de samenwerking eenvoudig. Men gaat z'n eigen weg maar stelt het contact en de adviezen – en het budget! – van het ministerie zeer op prijs.' Respondent ministerie

Bijdrage van de facilitering aan het initiatief

De bijdrage van het ministerie aan het initiatief is vooral financieel geweest. Inhoudelijk heeft het ministerie het initiatief minimaal aangestuurd, aangezien daar geen behoefte (meer) aan was. Ook was het niet nodig om het initiatief te professionaliseren of procesbegeleiding te bieden.

'Het initiatief was al op de goede weg en men zou zeker wel resultaten hebben bereikt maar waarschijnlijk niet in de omvang, en zeker niet in het tempo, zoals nu het geval is. Men had langer en nog creatiever moeten zoeken naar middelen voor de uitvoering van de maatregelen.' Respondent ministerie

Het initiatief is erg blij met de financiële ondersteuning door het ministerie. 'Het project was trots op de belangstelling van en was nieuwsgierig naar de ondersteuningsmogelijkheden', aldus de ambtenaar. Wat betreft deze mogelijkheden zegt de ambtenaar dat *'er sprake was van een ontwikkeling van eerst geen financiële ondersteuning naar later wel geld. We zijn gestart met de inzet op ondersteuning met kennis, onderzoek, enzovoort. Gaandeweg hebben we ontdekt dat er vaak ook financiële steun nodig is om ontwikkelingen echt een impuls te geven. Dat heeft even geduurd. (...) Het was dus deels voortschrijdend inzicht.'*

Voor het initiatief *'leidde deze situatie echter tot volstrekte onduidelijkheid of de toegezegde steun ook zou worden afgestemd op onze feitelijke behoefte'*, aldus de voorzitter van het Emster Belang. *'Ook duurde het even voor we daadwerkelijk de toezeggingen de deur uit hadden'*, aldus de ambtenaar van het ministerie. Door deze beide oorzaken kon het initiatief pas laat (september 2010) echt van start gaan. Dit is door het initiatief als problematisch ervaren. Het was niet fijn dat er zo lang geen zicht was op wat de (financiële) ondersteuning van het ministerie daadwerkelijk inhield. Desondanks heeft de financiële bijdrage – samen met de steun van Landschapsbeheer Gelderland, de provincie en de gemeente – het initiatief in een stroomversnelling gebracht.

Conclusies

De inhoudelijke ondersteuning van met name Landschapsbeheer Gelderland en de financiële bijdragen van het ministerie, de provincie en gemeente, heeft volgens het initiatief kwalitatieve meerwaarde aan hun plannen gegeven. Verder heeft het initiatief kunnen bouwen aan duurzame relaties met wederzijds vertrouwen van deze partijen. Dat is voor het initiatief erg belangrijk, mede ook met het oog op mogelijke nieuwe initiatieven in de toekomst. Volgens het initiatief kan een duurzame samenwerking alleen ontstaan als die voor iedereen toegevoegde waarde heeft.

De Vereniging Emster Belang streeft naar vergroting van haar representativiteit en betekenis voor de Emster gemeenschap. In dit teken staat ook het initiatief waarmee ze de provinciale prijsvraag hebben gewonnen en tot één van de vijf geselecteerde voorbeeldprojecten behoorden. Hier is duidelijk dat investeren in het initiatief ook van betekenis is voor de meerderheid van Emst en dat geeft vertrouwen. Het Emster Belang en de werkgroep voor de activiteiten in het buitengebied zijn bovendien goed georganiseerd en werken professioneel. Deze observaties zijn van belang voor het evalueren van de rol van de ambtenaar van het ministerie, omdat er voor hem wellicht niet zoveel te doen was. Er was geen dilemma van een paar burgers die misschien wel stiekem hun eigen belang aan het promoten waren met algemene bewoordingen. Bovendien waren de organisatie en professionele werkwijze van het initiatief herkenbaar voor het ministerie, hetgeen vertrouwen wekte. Op een andere wijze geformuleerd, kan gezegd worden dat als een burgerinitiatief de organisatieprincipes van de overheid implementeert, dit ze tot een heel betrouwbare en goede partner maakt. De vertegenwoordiger van het ministerie koos er dan ook voor om de lijn van professionalisering, die door Landschapsbeheer Gelderland (gesubsidieerd door de provincie) was ingezet, niet te doorkruisen. De rol van Landschapsbeheer Gelderland is erg belangrijk in dit initiatief. Het ommetje werd Klompenpad, de streekeigen erven werden 'onderwezen' door hun adviseur en de nieuw verworven status van het initiatief kon worden verzilverd door het aan tafel schuiven bij grote spelers rondom natuurbeheer en -ontwikkeling. Het gevaar van vergaande professionalisering door inzet van een externe organisatie is dat het project minder van de burgers zelf zou kunnen worden. Dit is echter niet zo door het Emster Belang en de Emsternaren ervaren.

Grensbeleving

Een route langs het Commiezenpad en grensstenen

Het initiatief 'Grensbeleving' wordt ondernomen door een aantal leden van de Loakstenen en begraafplaatsencommissie van de Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker

(SHSEL). Sinds 2001 zijn zij actief met het fotograferen en beschrijven van de rijksgrensstenen rondom Enschede. Tijdens deze inventarisatie kwamen ze door mooie stukjes natuurgebied en merkten ze dat er nog maar een klein stukje Commiezenpad in tact was. Commiezenpaden zijn oude paden die van grenspaal tot grenspaal liepen, waarover vroeger de grenspatrouille liep. De leden van de commissie, Harry van der Sleen en Hyls Heeringa, vonden het zonde dat niet meer mensen daar weet van hadden en vroegen zich af wat ze konden doen.

Toen ontstond bij hen het idee om er een wandelroute van te maken: het pad kon dan weer hersteld worden en doorgetrokken naar waar het al helemaal verdwenen was, zodat een wandeling van paal tot paal zou ontstaan. Mensen konden dan kennismaken met het Commiezenpad en de grensstenen en bovendien zou het ook hun eigen werk vergemakkelijken.

Hun plan bleek gemakkelijker gezegd dan gedaan en onder invloed van een aantal ontwikkelingen, zoals

bepaalde medewerking van grondeigenaren en voorwaarden van verschillende partijen die betrokken raakten, ontstond er een alternatief: een grensbelevingsroute in de vorm een thematisch fietspad, dat door het grensgebied slingert, waarbij informatie en speurodrachten via sms en audio verkregen kunnen worden. Later raakte het toenmalige ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I) betrokken, waardoor opnieuw mogelijkheden ontstonden voor het originele plan om een deel van het oude Commiezenpad te herstellen en als wandelpad te laten fungeren.

Activiteiten en ontwikkeling

Nadat het idee was ontstaan bij de leden van de Loakstenencommissie om het oude Commiezenpad te herstellen en te gebruiken als wandelpad, hebben ze contact gezocht met gemeente Enschede. Na een eerste contact met een bekende van een van de initiatiefnemers die bij de gemeente werkte, zijn ze terechtgekomen bij afdeling Milieueducatie. Ook werd er een medewerker van Leader+ betrokken om de mogelijkheden van financiering te verkennen. Vanuit Leader+ waren er enkele voorwaarden: het moest om particuliere initiatieven gaan en het project

moest een grensoverschrijdend karakter hebben. De initiatiefnemers zagen geen probleem om aan die eisen te voldoen. Het betrof namelijk een grenspad en ze hadden contacten met de Heimatverein Alstätte, waar ze ook al eerder een project mee hadden gedaan. Ze kregen ook nog eens de indruk dat ze precies op het goede moment kwamen; vanuit Leader+ leken ze te wachten op dit soort initiatieven.

In diezelfde periode las één van de initiatiefnemers in de krant dat in het gebied een ruilverkaveling gaande was. Hij zocht vervolgens contact met de desbetreffende organisaties, de Dienst Landelijk Gebied en Stawel, en is daar op bezoek geweest met iemand van Leader+ om te kijken of ze soms een strookje konden krijgen waarover ze het pad konden aanleggen. Toen bleek dat ze te laat waren, de ruilverkaveling was net helemaal rond.

De volgende stap was het bekijken van de route en het peilen van de bereidheid van de afzonderlijke grondeigenaren. Eén van de initiatiefnemers:

'Ik had in eerste instantie het naïeve idee dat er wel een strook 'niemandsland' was van 1 meter of zo, maar dat bleek dus helemaal niet zo te zijn. Precies tot aan de grenspaal is het land verkocht dat particulier verhandeld kan worden. In het noordelijke stuk van het traject is de huizenbouw tot aan de grenssteen. Als je de grenssteen wilt bekijken, moet je tussen de afrikaantjes door lopen en toestemming vragen van de mensen. Dan moeten we dus in gesprek gaan met de eigenaren.'

Respondent Loakstenencommissie

Er is toen contact gezocht met een aantal eigenaren, waaronder het Overijssels Landschap en een Duits zoutwinbedrijf. De bereidheid bij de één was groter dan bij de ander. Uit de korte verkenning bleek dat ze niet van grenspaal tot grenspaal konden gaan.

De oplossing was om alleen die palen op te nemen die via de openbare weg bereikbaar waren. Van de 85 grensstenen, zouden er dan nog 15 overblijven die bezocht konden worden.

In de tussentijd was er een aantal partijen aangeschoven, waaronder de Duitse steden Ahaus en Gronau. Deze partijen brachten voorwaarden met zich mee, onder andere een voorkeur voor het betrekken van de

Drielandensteen bij Gronau en Losser. Daarnaast had de gemeente Losser in een eerdere fase – toen het alleen nog maar om het Commiezenpad bij Enschede ging – al eens contact opgenomen en aangegeven dat ze veel werk hadden verricht in het uitzoeken van informatie rondom de Drielandensteen. Onder invloed van de beperkte bereidheid van de eigenaren en de betrokkenheid van andere partijen en hun voorkeuren is besloten de wandelroute over het Commiezenpad los te laten en een iets langere fietsroute te ontwikkelen waarbij die vijftien grensstenen bezocht kunnen worden en de route werd doorgetrokken tot de Drielandensteen bij Gronau en Losser. Hierdoor werd tevens het aantal bereikbare grensstenen uitgebreid. De route over het grensgebied Enschede, Ahaus, Gronau bestaat uit vier zones met elk een eigen belevingswaarde. Van zuid naar noord zijn dat: (1) een agrarisch deel; (2) bos en landweer; (3) veengebied en (4) een stedelijke omgeving waarin ook tuinen tegen de grens liggen.

Een activiteit die de initiatiefnemers in een vroeg stadium ook hebben ondernomen, is het informeren naar en bezoeken van andere wandelpaden. Eén daarvan was in Tweekelo, een gebied tussen Enschede en Hengelo, waar een netwerk van smalle paadjes is gecreëerd door de weilanden. Deze Stiefelpaden waren een goed voorbeeld van wat de initiatiefnemers wilden. Ze hebben vervolgens een afspraak gemaakt met voorzitter en secretaris van de buurtkring in het plangebied, de Broekheurne. Naast enthousiasme over het pad en mogelijkheden voor de aanwonenden in de vorm van het inrichten van verkooppunten van agrarische producten en het rondleiden van geïnteresseerden over hun bedrijf of door de omgeving is ook gesproken over bezwaren als zwerfvuil en loslopende honden. Verder is aan de orde geweest dat dit gebied in de toekomst, niet alleen onder recreatieve druk, maar waarschijnlijk ook onder stedenbouwkundige en industriële druk komt te staan. Het idee werd geoperd om het gebied interessant te maken voor een grotere groep mensen dan alleen het handjevol huidige bewoners. Een wandelroute met natuurlijke, cultuurhistorische en educatieve elementen zou een rol kunnen spelen in het afwenden van de stedenbouwkundige en industriële bedreigingen, omdat wellicht meer

mensen en instanties dan voor het gebied in de bres zouden willen springen.

Een ander voorbeeld dat ze hebben bekeken was een Commiezenpad in de buurt van Winterswijk. De initiatiefnemers waren hierover erg enthousiast. Bij dit Commiezenpad was gebruik gemaakt van wat er al lag en waren vier 'lussen' gemaakt, die bewandeld konden worden. Deze route gaat niet altijd over de grens, maar wel zoveel mogelijk.

Het ministerie is betrokken geraakt bij het initiatief na de wijziging van wandelpad over het oude Commiezenpad in de langere fietsgrensbelevingsroute, het vaststellen van de taakverdeling en het organiseren van de financiën. Het ministerie heeft contact opgenomen met een van de initiatiefnemers en is toen uitgenodigd voor de eerstvolgende vergadering. Tijdens deze vergadering werd duidelijk dat de plannen en de organisatie al in een vergevorderd stadium waren en het de vraag was wat het ministerie kon bijdragen. Dat heeft een beetje gesudderd, en vervolgens kwam toch weer de initiële wens van de initiatiefnemers voor die wandelroute over het oude Commiezenpad boven. Dit alles heeft geresulteerd in een projectplan in twee onderdelen.

Fase 1 betreft het realiseren van een grensbelevingsroute, een fietspad tussen Enschede, Ahaus en Gronau, waarbij gebruik wordt gemaakt van sms en/of audioberichten met achtergrondinformatie en speuro opdrachten. Voor het realiseren van de fietsbelevingsroute werd een aantal activiteiten afgesproken. In de eerste plaats vond er een inventarisatie van historische gegevens en verhalen over de grens en de grensstenen (inclusief de drielandengrenssteen) plaats en werd de bereikbaarheid van de grensstenen beoordeeld. Vervolgens moest er een aantrekkelijke verhaallijn gemaakt worden en moesten de technische aspecten rondom sms- en audioberichten worden geregeld. Er waren ontwerpen voor een folder en een informatiepaneel nodig en er werd een lesbrieft ontwikkeld in samenwerking met een Duitse en Nederlandse school. De opening van de fietsspeurtocht moest worden opgeluisterd met een promotie-event en er moesten scholenevenementen georganiseerd worden. Tenslotte werd een jaarlijkse controle/

schouw, uit te voeren door de vrijwilligersorganisaties, vastgelegd.

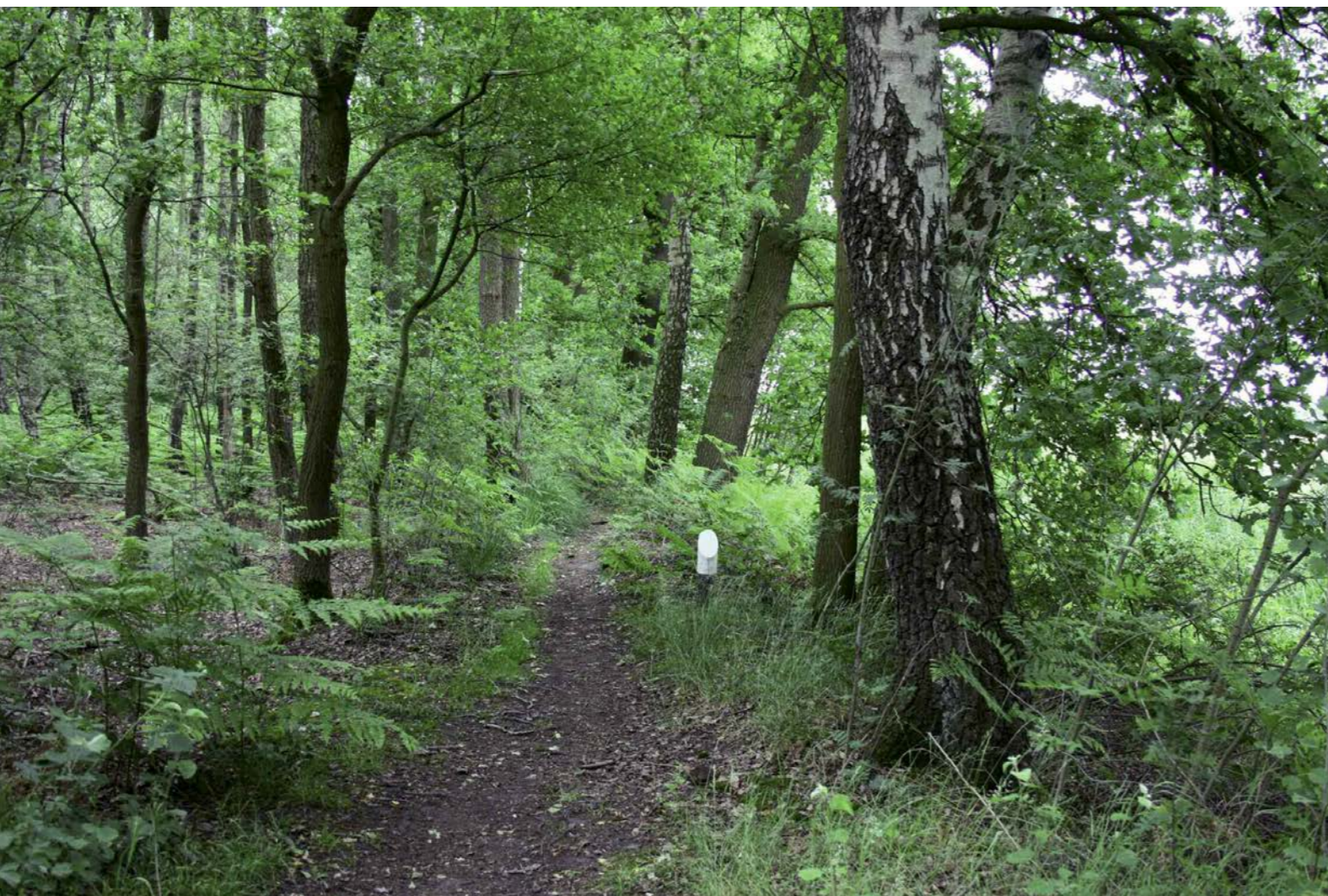
Fase 2 betreft het herstel van een deel van het Commiezenpad over de grens, aangevuld met een lus zodat er een rondwandeling ontstaat. Bij fase 2 is er een moment ingevoegd waarop definitief wordt beslist of de uitvoering doorgaat of niet. Voor fase 2 werd ook een aantal activiteiten vastgelegd. Allereerst was een inventarisatie nodig van de juridische aspecten die mogelijk van invloed zijn op herstellen en gebruiken van het Commiezenpad als wandelroute, zoals bijvoorbeeld natuurbeschermingsregels. De Stichting Duurzame Plattelands Ontwikkeling (Stawel) voert een inventarisatie uit van de eigendomssituatie die moet leiden tot een overzicht van bereidheid en voorwaarden. Naar aanleiding van deze inventarisatie wordt bepaald of de route realiseerbaar is. Er moeten voldoende eigenaren bereid zijn tot medewerking of er kan gekozen worden voor kleine omleidingen. Als er teveel eigenaren niet bereid zijn, dan wordt de verdere uitvoering van fase 2 gestaakt.

Als voor realisatie wordt gekozen, wordt samen met SHSEL en de Heimatverein Alstätte een definitief ontwerp van de route gemaakt. Nadat de overeenkomsten tussen gemeente en grondeigenaar zijn ondertekend, kan de route in samenwerking met SHSEL en de Heimatverein Alstätte gerealiseerd worden. De vrijwilligersorganisaties voeren een jaarlijkse schouw van de route uit. Het fysiek en technisch beheer is in handen van de drie betrokken gemeenten.

Samenwerking

Loakstenen- en begraafplaatsencommissie van de Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker (SHSEL)

Leden van de grensstenencommissie hebben reeds eerder grensstenen in en om Enschede voor de gemeente in kaart gebracht. Het ging daarbij om zogenaamde Markestenen. De Loakstenencommissie beoogt de grensstenen terug te brengen op of in de buurt van de oorspronkelijke plek om zo de grens levend te houden. Ze betrekken ook hun connecties

met anderen bij het realiseren van hun doelen:

‘Je moet proberen op allerlei punten, op allerlei momenten in te steken en dan kijken waar je terecht komt.’

Ze hebben contact gezocht met de Heimatverein Alstätte en het initiatief heeft zich zo ontwikkeld dat er ook medewerking en inzet van de steden Enschede, Ahaus en Gronau is gekomen. Later is het ministerie betrokken geraakt.

Volgens eigen zeggen hebben de initiatiefnemers wel moeilijke momenten gekend en hadden ze vooraf een meer roze voorstelling. Het eerste idee was zo'n drie jaar geleden geboren, en al hoewel ze achteraf bezien zeer tevreden zijn over de voortgang, vergt het een lange adem en gaat het hen nooit snel genoeg.

Heimatverein Alstätte

In Duitsland is de Heimatverein Alstätte actief bezig met de grens. De Heimatverein heeft een breder perspectief dan het voornamelijk historisch georiënteerde SHSEL. De Heimatverein ziet zichzelf als drager van cultuur, waarbij ook aandacht is voor zaken als regionale cultuur, taal (dialect) en dorpsidentiteit. De Heimatverein is geïnteresseerd in de door mobiele telefoon ondersteunde grensstenen, in de samenwerking met de historici aan Nederlandse zijde en in de samenwerking tussen scholen. Zij vinden het belangrijk dat kinderen de grenzen weer ervaren.

Enschede

De gemeente Enschede is nauw betrokken bij het project. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat een gemeentemedewerker het project officieel leidt. Zij vindt het een heel erg leuk project, dat wel tijdrovend is. De gemeente vindt het belangrijk om burgerinitiatieven te ondersteunen als ze passen in het beleid en ze zijn met name geïnteresseerd vanwege de grensoverschrijdende samenwerking. Zo wil bijvoorbeeld de stadsmarketing met het Muziekwartier ook de Duitse markt veroveren. De financiering van de activiteiten vanuit de gemeente komt niet vanuit de reguliere middelen, maar vanuit Leader+. Over het algemeen hebben ze meer met initiatieven te maken op stedelijk niveau, er zijn er minder in het buitengebied.

De initiatiefnemers ervaren de betrokkenheid van de

gemeente positief. Ze zien het als een voordeel dat iemand van de gemeente ‘als het ware het project trekt’, dat de ambtenaren gebruik maken van hun netwerk en relaties en dat ze ervaring hebben met wandelroutes aanleggen.

Gronau

Alhoewel er vanuit Gronau al contact was met Enschede op cultureel vlak, waren zij ook zeker geïnteresseerd in een uitbreiding van de grensoverschrijdende samenwerking. Voor Gronau was het daarnaast belangrijk dat Losser er bij werd betrokken of in ieder geval dat het pad zou doorlopen tot de Drielandensteen. Ze hadden daar eerder al een project willen doen rond het Drielandenpunt. Omdat Losser toentertijd het project niet gefinancierd kreeg, ging het niet door.

Ahaus

Tussen Ahaus en Enschede was er voorheen bijna geen contact. Beide gemeenten zagen het initiatief als een goede kans om de contacten aan te halen. Vanuit Ahaus werd eraan gehecht om het onderwijs erbij te betrekken. Dat was in het geheel geen probleem, omdat ze al voornemens waren een lesbrieftje te maken en een speulelement voor kinderen te integreren in de fietsroute.

Het ministerie

Met de betrokkenheid vanuit het ministerie kwam het oude Commiezenpad weer op tafel:

‘Het idee was om het heel erg bij het initiatief te houden en toch die oude route te gaan proberen.’

Respondent ministerie

Algemene samenwerking

De taakverdeling is grofweg dat SHSEL en Heimatverein Alstätte voor de vrijwilligers zorgen en dat het fysiek en technisch beheer in handen is van de drie betrokken gemeenten, waarbij Enschede een groot deel van de coördinatie op zich neemt.

De financiering voor fase 1 (75.000 euro) komt deels uit Leader+ en deels uit de gemeenten. Voor fase 2 (25.000 euro) komt het geld van het ministerie. In algemene zin hadden de Duitse partners iets meer

moeite met het financieren van het project dan de Nederlandse partners, omdat dit initiatief niet in alle gevallen binnen een programma paste. Gronau en Ahaus waren bijvoorbeeld geen lid van Leader+ waar veel aandacht is voor particuliere initiatieven.

In Alstätte was er wel een Orfsentwicklungsprogramm, waar aanspraak op kon worden gemaakt. Daarnaast werden financiële toezeggingen bemoeilijkt door de gemeenteraadsverkiezingen in Duitsland. Er worden regelmatig projectbijeenkomsten georganiseerd in Alstätte, waarbij mensen aanwezig zijn vanuit de Loakstenencommissie, vanuit de Heimatverein, en de projectleider. Daarnaast zijn, afhankelijk van de inhoud van de bespreking, mensen aanwezig geweest van Leader+, van een school, van het Duitse kadaster, iemand vanuit Ahaus, vanuit Landschap Overijssel, etc. De kern is steeds hetzelfde, de schil van mensen wisselt, maar iedereen wordt per mail op de hoogte gehouden.

De verschillende talen leveren geen problemen op in de communicatie: *‘Zij spreken Duits, wij spreken Nederlands, een enkele keer Grensplat, maar vergaderen gaat makkelijk zo. En ja, er zijn enige cultuurverschillen, maar ze worden door de betrokkenen niet als obstakels ervaren. Het gaat dan om zaken als een iets formelere manier van opstellen bij de Duitse partners dan bij de Nederlandse partners hetgeen zich manifesteert in brieven met (officiële) stempels in plaats van email en minder snel geneigd zijn om te tutoyeren. De Duitse partners bleken meer aandacht voor PR te hebben en waren dan ook groot voorstander van een officieel startmoment, waarbij de pers werd uitgenodigd om er ruchtbaarheid aan te geven.’*

Respondent Loakstenencommissie

De initiatiefnemers zelf zeggen over de samenwerking met alle partners:

‘We hebben wel het gevoel dat we wat uit handen geven, maar het blijft nog wel ons kindje. De samenwerkende partners doen niets buiten ons om, dat gaat goed.’

Resultaten en effecten

Allereerst is het realiseren van een grensbelevensroute voor gezinnen per fiets in Enschede-Ahaus-Gronau aan de orde. Op deze fietsspeurtocht kunnen mensen bij 25 tot 30 geselecteerde grenspalen sms- en audioberichten ontvangen. Daarnaast komt de mogelijke realisatie van een hersteld Commiezenpad over de grens, dat tezamen met een lus een rondwandeling vormt van 5 tot 7 km. De route zal voorzien worden van een folder met historische informatie, toelichting op de route en een kaart, een informatiepaneel met kaart en route en markering langs de route.

De fiets- en wandelroutes over de grens houden de grens levend. Vooral de historische betekenis kan bijdragen aan het geschiedkundig besef bij kinderen en volwassenen aan beide zijden van de grens. Er is ook een lesbrieftje ontwikkeld om het onderwijs bij de grensbelevensroute te betrekken. De routes maken de grensoverschrijdende samenwerking structureel en tastbaar. Voor de gemeenten zijn de uitwisseling tussen de Duitse en Nederlandse gemeenten een belangrijk resultaat. Zowel in Duitsland als in Nederland zijn ze geïnteresseerd in de bewoners aan de overzijde van de grens als bezoekers aan hun stad.

Er is media-aandacht ontstaan. In Duitsland is relatief veel aandacht geweest voor het officiële startmoment. Later is ook in de Nederlandse media aandacht gekomen voor het initiatief. In januari was het initiatief te zien op de Nederlandse televisie in de documentairereeks ‘Aanpakkers’.

Facilitering door het ministerie

Interessant om te zien dat door het meedoen van het ministerie het oorspronkelijke plan van een wandelroute over het Commiezenpad weer op tafel kwam. De initiatiefnemers hadden de verwachting dat het ministerie een grotere vuist kon maken dan zij. Wellicht konden zij via DLG alsnog iets betekenen in het ruilverkavelingsproject of konden zij in financiële zin iets doen. Uiteindelijk is er een gebiedsmakelaar ingehuurd door SHSEL en Heimatverein Alstätte en gefinancierd door het ministerie de eigenaren van de

landerijen langs de grens afgegaan met de vraag of en onder welke condities er toegang geregeld kon worden tot grensstenen op hun terrein.

Aanvankelijk was er onduidelijkheid over wat de steun vanuit het ministerie zou inhouden. Eerder werd gesproken over expertise en onderzoek en later werd duidelijk dat er ook wat 'procesgeld' vrijkwam.

De initiatiefnemers wilden graag financiële steun hebben *'voor alles wat nodig zou zijn, om misschien iets van recht van overpad te regelen of misschien zelfs stukjes grond aan te kopen, alles wat maar nodig was.'*

De vertegenwoordiger van het ministerie zag, gezien de sterke betrokkenheid van de gemeenten, een beperkte rol voor zichzelf weggelegd. Terugkijkend op het geheel ziet hij de waarde van interventie van het ministerie vooral in het uit de ijskast halen van het Commiezenpad met behulp van een financiële injectie. Daarnaast wordt regelmatig genoemd dat het één van de vijf initiatieven is die door het ministerie ondersteund worden, hetgeen voor de Duitse partners een extra stimulans vormde om aan te haken.

Concluderende opmerkingen

Het idee om grensstenen te verbinden met een wandelpad en historische informatie spreekt tot de verbeelding. Door de grens op deze wijze te musealiseren zal deze tot de geschiedenis gaan behoren en zullen de gebieden ter weerszijden verbonden worden in plaats van gescheiden. De eenvoud van het idee staat in groot contrast met de complexiteit van de uitwerking. Het burgerinitiatief zag zich genoodzaakt om alle organisaties die beschikken over formele bevoegdheden of mogelijke middelen voor aanleg te betrekken bij hun initiatief. Dit heeft geleid tot een constellatie van betrokken partijen aan weerszijden van de grens, elk met hun eigen voorwaarden, maar niettemin wel positief. Zeer belangrijk was het verkrijgen van de Leader+ subsidie voor het uitvoeren van de fietsroute met speurodrachten.

De Scouting Natuurwerkdag

Scouts knappen het Limburgs landschap op

De Stichting Scouting Limburg heeft samen met Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg (IKL) het plan opgevat om ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de

scouting de grootste Jongeren Natuurwerkdag in Limburg ooit te organiseren. Bij het initiatief 'Landschapsbeheer door 1.500 jongeren' werd als stip op de horizon gemikt op 1.500 scouts, in de praktijk zijn op 19 september 2010 meer dan 650 scouts aan het werk geweest in de Limburgse natuur. Met deze actie wilden ze in samenwerking met andere organisaties en lokale natuurliefhebbers laten zien dat *'er een wereld te winnen is door met jongeren de natuur in te gaan en de zorg voor die natuur uit te voeren'*. Scouting Limburg vindt dat de stafleden relatief onbekend zijn met natuurbeheer en het organiseren van buitenactiviteiten, en wilde daarom de staf en kaderleden opleiden in het begeleiden van groepen bij natuurbeheer. Bij het natuurbeheer zouden de verschillende scoutingafdelingen in de toekomst meer structureel samenwerking kunnen opzoeken met IKL. In het weekend van de Natuurwerkdag bivakkeerden de scouts in Valkenburg-Vilt, waar de regio's Maastricht & Mergelland, Parkstad en Carboonland

de ScoutiFestatie 2010 vierden. De zondag van de ScoutiFestatie kreeg vorm door werken in de natuur. Aangezien hieraan minder scouts dan aanvankelijk verwacht meededen, had dit ook gevolgen voor het aantal deelnemers aan de Scouting Natuurwerkdag.

Activiteiten en ontwikkeling

Circa anderhalf jaar voor de daadwerkelijke Natuurwerkdag zijn de eerste ideeën ontstaan om de zondag van de ScoutiFestatie in te vullen door een Natuurwerkdag. Aanvankelijk was het de bedoeling om een gedeelte van de scouts, zo'n 250, actief te laten zijn in de natuur, maar dat aantal werd onder invloed van enthousiasme van de betrokkenen steeds groter. De provincie was bij voorbeeld bezig met een transformatieplan om het gebied van de ENCI als recreatiegebied te gaan invullen en zij wilde op de Sint Pietersberg een vijfpuntige ster creëren om het uitzicht mogelijk te maken. Hierdoor ontstond een werkplek waar veel scouts aan de slag konden.

'Door de betrokkenheid van het ministerie hebben we misschien wat sneller 1.500 geroepen, werd het doel wat scherper gezet'. Respondent IKL

IKL, in de persoon van Jan Kluskens, en Scouting Limburg, in de persoon van Jan Abbink, hebben de coördinatie en organisatie voorafgaand aan de Natuurwerkdag en op de dag zelf op zich genomen. Het zwaartepunt van de organisatie lag bij IKL. In de aanloop naar de Natuurwerkdag moesten allerlei zaken geregeld en gecoördineerd worden, zoals het benaderen van de verschillende verenigingen van de scouting in Limburg. Daarbij werd aanvankelijk ook ingezet op het geven van instructies aan de staf van de scouting. Zo zou er in juni 2009 een groep stafleden een instructie krijgen over de mogelijkheden voor groepen in natuurbeheer, maar door agenda-omstandigheden is dit kamp niet doorgegaan. In 2010 is door IKL een training georganiseerd voor stafleden en jeugdleden van de scouting om kennis te maken met Landschapsbeheer en de werkdagen. Kaderleden kwamen niet in de groten getale opdagen – waar wel op was gehoopt – maar uiteindelijk hebben zo'n dertig staf- en jeugdleden de cursus gevolgd. Voorafgaand aan de Natuurwerkdag moesten locaties worden uitgezocht en voorbereid. Ook het gereedschap moest worden geregeld: Als er zoveel scouts actief met natuur bezig gaan, dan moeten er ook grote hoeveelheden gereedschap (handzagen, schoppen, lieren, takkenscharen) en bescherming (handschoenen in kindermaten, veiligheidsbrillen, etc.) georganiseerd worden. Het benodigde gereedschap kon niet gevonden worden in Limburg alleen, maar kwam ook gedeeltelijk bij de andere provinciale stichtingen van Landschapsbeheer vandaan. Andere praktische zaken die georganiseerd moesten worden waren lunchpakketten en vervoer. Het initiatief moest ook in financieel opzicht mogelijk worden gemaakt. Daarvoor werd samenwerking gezocht met andere organisaties en werd om financiële ondersteuning gevraagd. Op de werkdag zelf is ervoor gekozen om de grote groep scouts op te delen in kleinere groepen, die een omvang hadden van groepen waarmee al eens gewerkt is. Daardoor kon op de kennis en ervaring worden gesteund die de stichting al had bij het organiseren van andere werkdagen. Doordat in grote eenheden gewerkt werd, konden begeleiders van andere organisaties gemakkelijk meewerken in de begeleiding. De IKL-beroepskracht was verantwoordelijk en daarmee

was de drempel voor andere begeleiders lager om mee te helpen. Medewerkers van andere provinciale organisaties van Landschapsbeheer, vrijwilligers van IVN, Limburgs Landschap, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer en lokale vrijwilligers zorgden voor de ondersteuning. In werkgroepen van circa vijftig scouts zijn de jongeren met bussen verspreid over Zuid-Limburg. In de aanloop van het project waren er tien locaties voorbereid, maar gezien het uiteindelijke aantal deelnemende scouts, is uiteindelijk op vijf locaties in de natuur gewerkt:

Maastrichtse ster op de Sint Pietersberg
Driehonderd scouts hebben bovenop de Sint Pietersberg een grote vijfpuntige ster van ca. 100 meter uitgehakt in het bos. Deze ster – tevens het wapen van Maastricht – werd gemaakt op D'n Observant, een kunstmatige heuvel die tientallen jaren geleden door cementfabriek ENCI is aangelegd met grond die vrijkwam bij de mergelwinning. De scouts hebben de ster gemaakt door bomen om te kappen en struiken weg te zagen. Hierdoor zijn uitzichten op Maastricht, Margraten, de Maas en Luik ontstaan. Ook hebben ze een struinpad aangelegd en is er snoeihout verwerkt tot natuurlijke rillen.

Miljoenenlijntje
Het toeristische Miljoenenlijntje wordt geëxploiteerd door de Zuid-Limburgse Stoomtrein Maatschappij (ZLSM). Met gebruikmaking van een diesellocomotief hebben vijftig scouts met de groengroep die verbonden is aan het Miljoenenlijntje over het traject tussen Schin op Geul en Kerkrade bomen gesnoeid en geroid, maaisel verzameld en andere natuurklussen uitgevoerd.

Mergelgroeve Curfs
Het beheerwerk in de Curfsgroeve in Valkenburg was gericht op het openhouden van grote delen van de groeve die uiteindelijk dicht zullen groeien als er geen beheer zou plaatsvinden. Stichting Het Limburgs Landschap nam als partner de begeleiding op zich van deze werkplek. Er werd acaciastruweel weggehaald. Vanwege de doornen van de acacia moesten er extra veiligheidsbrillen voor de honderd scouts in de groeve komen. Door het openhouden van delen van de groeve

wordt de biotoop van zeldzame soorten als de vroe-meesterpad en de geelbuikvuurpad versterkt.

Kasteel Haeren

Ook bij kasteel Haeren in Voerendaal is onderhoud gepleegd aan de natuur. Het zwaartepunt lag daar op het knotten van een groot aantal bomen. De honderd scouts die hier werkten kregen het werk niet af. De aanname dat twee scouts een knotboom afkrijgen op een ochtend bleek te optimistisch.

Kalkoven Biebosch

Tot slot zijn er vijftig scouts ook rond de Kalkoven Biebosch in Valkenburg samen met Staatsbosbeheer actief geweest in het onderhoud aan het groen.

Samenwerking

Om de grootste Jongeren Natuurwerkdag in Limburg ooit te organiseren, deden IKL en Scouting Limburg beroep op andere organisaties. Ze probeerden vele organisaties aan de Natuurwerkdag te binden en met elkaar te verknopen. Het ging daarbij om financiële bijdragen, bijdragen in menskracht en het ter beschikking stellen van terreinen en materiaal. In de afspraken met verschillende partijen en mensen werd ook meteen geprobeerd of er iemand van de buitendienst aanwezig kon zijn, als een soort estafette. Het initiatief is financieel mogelijk geworden door bijdragen van de provincie Limburg, het ministerie van EL&I, de ENCI, de Zuid-Limburgse Stoom Maatschappij, de Scouting en IKL zelf. Het was nog niet eenvoudig om het benodigde bedrag van zo'n 85.000 euro bij elkaar te krijgen. Zo bleek dat de ENCI moeite had met de beraamde kosten voor de activiteiten op hun terrein omdat het volgens hen door een hoveniersbedrijf goedkoper kon. En ook bij de provincie is er wel wat lobbywerk aan vooraf gegaan voordat ze een subsidieaanvraag konden indienen. Uiteindelijk maakte de activiteit op het ENCI terrein onderdeel uit van de omvorming van de ENCI groeve tot recreatiegebied. D'n Observant is één van de ENCI-gebieden die in oktober 2010 – via de provincie – is overgedragen aan Natuurmonumenten. Waar eerder werd gedacht dat

gemeenten ook wel een bijdrage zouden willen leveren aan de natuurwerkzaamheden in hun gemeenten, bleek dit uiteindelijk niet het geval. Voor de kosten waarvoor ondersteuning werd gezocht bij het ministerie is het criterium gehanteerd dat: *'die kosten die te wijten zijn aan het 'grootse' van de dag, het maken van het punt dat we nu eens eindelijk op grote schaal met jongeren naar buiten moeten.'* Respondent Scouting Limburg

De terreinbeheerders Stichting Limburgs Landschap, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten leverden werkprojecten aan. Staatsbosbeheer heeft de groep zelf begeleid, Stichting Limburgs Landschap heeft met een aantal medewerkers actief meegewerkt en Natuurmonumenten is aanwezig geweest op de dag zelf. Daarnaast hebben verschillende medewerkers van de andere provinciale afdelingen van Landschapsbeheer een begeleidende rol op zich genomen tijdens de Natuurwerkdag.

Resultaten en effecten

De Natuurwerkdag voor de scouts heeft verschillende resultaten en effecten teweeg gebracht. Het ging in dit initiatief om het ervaren van natuur door scouts. Daarnaast werd ingezet op het opleiden van staf om in de toekomst beter in staat te zijn aan natuurbeheer te doen met de scoutinggroepen. Tijdens de Natuurwerkdag hebben circa 650 scouts spelenderwijs ervaren dat ze zelf kunnen bijdragen aan natuur en landschap. Ze hebben vaardigheden geleerd als het vellen van een boom, met elkaar samenwerken, maar ook dat het niet eng is om een poel uit te baggeren. *'Als ik een persoonlijke inschatting zou moeten maken dan heeft het impact gehad op zo'n vijftien tot twintig procent van de scoutingjeugd in Zuid-Limburg.'* Respondent Scouting Limburg

De stafleden van de scouting hebben ervaring opgedaan met het begeleiden van buitenactiviteiten. Hoewel de animo bij de stafleden voor het volgen van instructies en trainingen niet enorm was, is er toch de hoop dat zij in de toekomst meer naar buiten gaan met

hun scouts. Er hebben zich in ieder geval al vijf scoutinggroepen aangemeld bij IKL.

Naast leerervaringen en bewustzijn bij scouts en begeleiding, is er op vijf plekken veel onderhoud gepleegd, namelijk op D'n Observant, langs het Miljoenenlijntje, in de mergelgroeve Curfs, bij kasteel Haeren en rond de Kalkoven Biebosch, en is de kwaliteit van de leefomgeving daar verhoogd. De Scouting Natuurwerkdag was voor IKL een experiment om op grote schaal te durven denken, in lijn met de ambitie dat in 2020 de helft van de Nederlanders zorg draagt voor hun omgeving, zoals die geformuleerd staat in de Agenda Landschap. Het aantal van 1.500 scouts gaf daarbij de richting aan.

'Het was ook een leerproces om te zien wie er allemaal betrokken konden worden, wat kunnen collega's, boswachters en vrijwilligers.' Respondent IKL

Bij het experimenteren op schaal is volgens eigen zeggen het randje opgezocht van wat wel en niet kon. Het was een extra moeilijkheidsfactor om activiteiten te bedenken – zoals het knotten van bomen – waar specialisten voor nodig zijn en geschikte mensen op de juiste plekken te krijgen. Eerdere ervaring heeft uitgezonden dat de effectiviteit van jongeren wisselend kan zijn; er was een aantal werkplekken opgenomen waar de activiteiten in elk geval af moesten. Volgens de betrokkenen is de logistiek wat ingewikkelder en moet je veel mensen om je heen verzamelen, maar is in ieder geval aangetoond dat het mogelijk is om op zo'n grote schaal te werken.

Door de insteek te kiezen van een evenement en te streven naar de grootste Jongeren Natuurwerkdag in Nederland ooit, is er ook aandacht verworven, wat goed past bij de doelstelling van bewustwording. Er is behoorlijk wat media aandacht van radio, tv en krant geweest, met name vanwege de activiteiten op de Sint Pieter. De Scouting Natuurwerkdag wordt als een estafettestokje overgedragen aan andere provincies. Tot slot heeft het initiatief de aanmoedigingsprijs van de Nationaal Groenfonds Natuurprijs 2010 gewonnen.

Facilitering door EL&I

Verwijzend naar de Agenda Landschap (in 2020 vijftig procent van de burgers betrokken bij onderhoud landschap) en de persoonlijke voorliefde van de toenmalige minister om de jeugd te adresseren, is de keuze op de Jongeren Natuurwerkdag gevallen als één van de vijf te ondersteunen initiatieven. Andere redenen voor het ministerie waren de potentie om dit initiatief landelijk op te schalen en de positieve uitstraling vanwege het eeuwfeest van de scouting.

Het ministerie heeft volgens eigen zeggen het initiatief willen versterken door het op te schalen en door het stimuleren van een planmatiger aanpak. Door de financiële ondersteuning van het ministerie van circa 25.000 euro kon het initiatief opgeschaald worden en kreeg het ook een grotere uitstraling. Doordat het ministerie het initiatief financieel ondersteunde, waren ook andere partijen zoals de provincie Limburg meer geneigd het initiatief te ondersteunen. Het ministerie werd voorgesteld het plan ook onder de aandacht van scoutinggroepen van andere provincies te brengen en om een handboek op te stellen voor scouts voor het werken in de natuur. Deze suggesties werden goed ontvangen door Scouting Limburg en IKL. De contacten tussen Scouting Limburg, IKL en het ministerie verliepen soepel en er werd over en weer constructief meegedacht.

De symboliek van het in contact brengen van jongeren met natuur en de verwachting dat dit ook in andere provincies uitgevoerd kon worden door de provinciale tak van Landschapsbeheer in contact te brengen met scouting vormde een krachtig argument voor de contactpersoon van het ministerie om zijn eigen achterban te overtuigen dat de subsidie verstrekt moest worden.

De ambtenaar van het ministerie ondervond dilemma's als gevolg van zijn positie in het burgerinitiatief en zijn eigen organisatie. Door allerlei ambtelijke rompslomp was de financiële ondersteuning van 25.000 euro slechts één week voor de Jongeren Natuurwerkdag definitief geregeld. De contactpersoon vond dit een frustrerende situatie. Door een eerdere mondelinge toezegging aan Scouting Limburg en IKL was voor hen de situatie echter al opgelost.

Er is geprobeerd om toenmalig minister Verburg aanwezig te laten zijn bij de Scouting Natuurwerkdag. Hoewel zij hechtte aan actieve jongeren in landschapsonderhoud, paste het jammer genoeg toch niet in haar agenda. De symboliek van jeugd en groen heeft uiteindelijk een nieuwe focus gekregen, namelijk in de vorm van het estafettestokje waarmee het initiatief is overgedragen aan Scouting Overijssel en Scouting Gelderland.

Concluderende opmerkingen

In dit initiatief kwam een aantal aspecten bij elkaar:

- de organisatie van de ScoutiFestatie ter ere van het honderdjarig bestaan van de scouting;
- het idee dat de scouts weer meer in contact met natuurbeheer moeten komen;
- de uitdaging die IKL zag in het experimenteren in natuurbeheer op grote schaal met jongeren, en de potentie die zij zag in de scouts als aspirant-vrijwilligers;
- de transformatieontwikkelingen rondom de ENCI die provincie en ENCI raakten en de voorliefde van de oud-minister om jeugd te stimuleren actief betrokken te zijn bij natuur en landschap.

Het bleek lastig binnen de scouting om de stafleden te activeren en ook de ScoutiFestatie was minder groots dan gehoopt. Toch zijn alle betrokkenen positief over het resultaat. Iedereen vond het een 'grootse' dag, die in de toekomst ook op andere plekken geïnitieerd zal worden. Het effect op natuur en landschap heeft in deze casus een ondergeschikte rol gespeeld vergeleken bij het doel om jeugd in contact te brengen met natuur. De betrokkenheid van het ministerie heeft stimulerend gewerkt in het groots oppakken van deze Limburgse Scouting Natuurwerkdag.

Wirdum Groene Parel

Wirdummers maken hun eigen dorp groener

In het Groningse dorp Wirdum, één van de zeventien dorpen in de gemeente Loppersum, richt het initiatief 'Wirdum Groene Parel' zich op het herstel van het groen in en om het dorp. Wirdum ligt in een krimpgebied en de Groencommissie van Vereniging Dorpsbelangen Wirdum

heeft als doel Wirdum leefbaar te houden. Zij vinden het van belang om aantrekkelijk te blijven voor toeristen. Het plan is dan ook opgevat om de dorpsvisie nieuw leven in te blazen. Dat houdt onder andere in dat ze graag willen dat verwaarloosde stukken grond rondom het dorpshuis en de kerk worden aangepakt. De aanpak van deze stukken wordt samen met de gemeente en Landschapsbeheer verder vormgegeven. Op dat moment toonde het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I) haar belangstelling voor het initiatief. De initiatiefnemers zagen hierdoor kans om ook ambities voor buiten de dorpskern te ontwikkelen.

Het initiatief, ondersteund door het ministerie, richt zich op een integraal groenontwikkelingsplan voor dorp en omgeving, mede gericht op verkeersmaatregelen, ontwikkeling van economische, duurzame recreatie en toerisme en het samenbrengen van de twee dorpsgedeelten van Wirdum, de dorpskern Wirdum en Wirdumerdraai.

Activiteiten en ontwikkeling

Het proces dat heeft geleid tot het initiatief vindt zijn oorsprong circa acht jaar geleden. Een werkgroep van mensen uit het dorp heeft toentertijd een dorpsvisie ontwikkeld. Deze dorpsvisie kon destijds niet goed opgepakt worden door de gemeente vanwege de slechte financiële situatie. Enkele jaren geleden hebben de bewoners zich weer wat meer georganiseerd naar aanleiding van wat 'gesteggel' over de afsluiting van de Zuiderweg en het Rosenboombankje. *'Daar zijn allemaal werkgroepjes omheen geweest, waar vaak dezelfde mensen in zaten, noem het een clubje van wijze mensen uit het dorp. Zo iets noemen ze het hier. Dus zo is dat ontstaan.'*

Respondent Groencommissie

Dit leidde ertoe dat het contact met de gemeente geïntensiveerd en verbeterd is. Nadat de onrust over de Zuiderweg en het Rosenboombankje afgenomen was, ontstond het idee om de dorpsvisie nieuw leven in te blazen. De Groencommissie was in die tijd zelf bezig met plannen maken voor de dorpsvisie. Ze hadden daarbij contact gehad met mensen van de kerk, van Stichting Het Dorpshuis en andere direct betrokkenen. De dorpsvisie betrof ook het lapje grond rond het dorpshuis, dat eigendom is van Stichting Het

Dorpshuis. Zij waren niet meteen ingenomen met de al te ambitieuze plannen die de Groencommissie had voor het stukje grond dat onder hun valt.

Begin 2009 heeft de gemeente Loppersum Landschapsbeheer Groningen een opdracht gegeven om een plan te maken voor het dorpsplein en een groenplan rond het dorps huis en de wensen van het dorp daarbij te betrekken. Landschapsbeheer Groningen is toen in samenwerking met de bewoners uit Wirdum (afgevaardigden van Stichting Het Dorpshuis en de Groencommissie) aan de slag gegaan. Tijdens het proces van vormgeven van een groenplan gericht op de dorpskern, werd duidelijk dat hun initiatief een van de vijf initiatieven was die door het ministerie ondersteund zou kunnen worden:

‘Op een gegeven hadden we met Landschapsbeheer een afspraak en toen zat opeens de heer Ettema erbij met de boodschap dat we kans maakten voor het project van het ministerie.’

Respondent Groencommissie

De leden van de Groencommissie zagen de betrokkenheid van het ministerie als een kans en begonnen plannen te maken voor het gebied buiten de dorpskern van Wirdum. Enkele commissieleden zijn toen een lijst van ideeën gaan maken, rijp en groen door elkaar, en uit die ideeën zijn in overleg met de contactpersoon van het ministerie drie activiteiten geselecteerd.

Allereerst een onderzoek om na te gaan hoe de twee delen van Wirdum (Wirdum wordt doorsneden door een provinciale weg en bestaat uit een dorpskern Wirdum en Wirdumerdraai) beter op elkaar kunnen aansluiten. Hierbij wordt gedacht aan het aanplanten van bomen langs de provinciale weg, het creëren van een expliciete dorpsentree bij beide dorpsingangen aan de Rijkswegkant, het daar laten beginnen van een 30 km zone en groene verkeersremmende maatregelen. Landschapsbeheer Groningen en Libau nemen dit onderzoek op zich.

Een tweede activiteit betrof een onderzoek naar de wijze waarop recreatie in en rondom het dorp gestimuleerd kan worden. Als resultaat wilden de initiatiefnemers allerlei vormen van duurzame recreatie in beeld brengen waarin de aandacht uitgaat naar maatregelen

ter verdere stimulering en verbinding van de al aanwezige vormen van recreatie zoals kanoën, kamperen, verkoop van streekproducten, ateliers, theetuinen, het St.Jacobspad, wandelroutes, fietsroutes, middeleeuwse kerk, bed & breakfast.

Als derde initiatief is gevraagd om ondersteuning bij het realiseren van snelheidsbeperkende maatregelen op de Rijksweg en het aanbrengen van geluidsarm asfalt op dat deel van de provinciale weg dat het dorp doorsnijdt. Vanwege de hoge snelheid van auto- en vrachtverkeer is dikwijls tot ver in het dorp sprake van geluidsoverlast.

Zoals één van de initiatiefnemers aangeeft:

‘Dan ben je alleen maar zover dat je onderzoekt of deze punten haalbaar zijn. De uitvoering is nog een ander verhaal, daar gaat natuurlijk weer geld mee gepaard.’

Samenwerking

Vereniging Dorpsbelangen Wirdum

De Vereniging Dorpsbelangen Wirdum organiseert allerlei activiteiten in en om Wirdum. Het bestuur van de vereniging bestaat uit vier tot vijf mensen, met ieder hun eigen takenpakket. Ook heeft de vereniging verschillende commissies, waaronder de Groencommissie.

Groencommissie

Ontwikkelingen, zoals het zoeken van een goede bestemming voor het Rosenboombankje en het afsluiten van de Zuiderweg door de gemeente leidden ertoe dat er vanuit de Vereniging Dorpsbelangen Wirdum een ‘tussencommissie’ ontstond, die contact onderhield met de gemeente. Ten tijde van de afsluiting van de Zuiderweg was dit de zogenaamde ‘Verkeerscommissie’, maar sinds circa twee jaar heeft deze commissie zich ontwikkeld in een Groencommissie. Niet alleen de focus van de commissie is daarmee veranderd, maar ook de samenstelling.

De leden van de Groencommissie verdelen de taken; er is iemand die de coördinatie heeft voor het centrum, een ander voor het ommetje, weer een ander neemt de coördinatie met het ministerie op zich. De

huidige Groencommissie bestaat uit vijf personen, waaronder de voormalig wethouder van de PvdA die ook bij de eerdere versie van de dorpsvisie initiatiefnemer was, en iemand uit Wirdumerdraai. De commissie ziet zichzelf als *‘de vertaling van de mensen vanuit het dorp naar de gemeente toe, een soort bruggetje dat het diplomatiek aanpakt.’* Mensen worden naar voren geschoven die goede contacten hebben en een strategische aanpak hanteren. In hun visie proberen ze vooral om Landschapsbeheer en de gemeente te laten meewerken.

‘Natuurlijk is er ook samenwerking, zij verwachten van ons ook dat wij meehelpen, dat gaat ook gebeuren, dat is allemaal prima. Wij proberen eigenlijk hun erbij te houden. We zetten er een beetje druk op: als we nu een plan hebben, dan willen we ook dat er iets mee gaat gebeuren.’ Respondent Groencommissie

De leden van de Groencommissie waren al een aantal jaar bezig, en ervoeren het initiatief als een kwestie van lange adem. Er zijn verschillende activiteiten in gang gezet, maar er zijn ook perioden geweest, zoals in het voorjaar van 2010, dat ze het allemaal maar lang vonden duren.

Stichting Dorpshuis Wirdum

Het dorps huis was oorspronkelijk het terrein van de gemeente; lang geleden is het voor een symbolisch bedrag overgedragen aan Stichting Dorpshuis Wirdum. Deze stichting had toentertijd voldoende vrijwilligers om het dorps huis en de omliggende tuin te onderhouden. De laatste tijd heeft de stichting echter moeite om het onderhoud op zich te nemen. Vervolgens was er de Groencommissie die – naar de mening van enkele bestuursleden van de Stichting Dorpshuis Wirdum – al te ambitieuze plannen had voor de tuin rondom het dorps huis. Ook speelt op de achtergrond mee dat de Stichting Het Dorpshuis grosso modo de mensen vertegenwoordigt die er al generaties wonen en de Groencommissie goeddeels uit relatieve nieuwelingen (‘import’) bestaat.

Landschapsbeheer Groningen

Landschapsbeheer Groningen is door de gemeente Loppersum gevraagd om een plan te maken voor het

dorpsplein en een groenplan rond het dorps huis, waarbij de wensen van verschillende partijen in Wirdum moesten worden meegenomen. Via een medewerker van Landschapsbeheer Groningen heeft de contactpersoon van het ministerie kennis gemaakt met de leden van de Groencommissie. De Groencommissie zag Landschapsbeheer Groningen als een welkome partner, vanwege hun kennis over het landschap maar ook vanwege hun kennis over eventuele subsidiekanalen. De omgeving van het dorps huis wordt aangepakt met behulp van Leader+ geld.

Gemeente Loppersum

Gemeente Loppersum hield aanvankelijk de Groencommissie op afstand, omdat ze weinig tot geen financiële mogelijkheden had en er geen specifieke ‘openbaar groen medewerkers’ waren. In 2008 was er echter een verandering in status van de gemeente: Zij werd in 2008 artikel 12-gemeente, wat inhoudt dat ze financieel onder toezicht staat van provincie en rijk, maar ook financieel gesteund wordt door het rijk. Door het verkrijgen van deze artikel 12-status kwamen er – weliswaar mondjesmaat – financiën vrij om het groen aan te pakken. Met de komst van nieuwe medewerkers met de juiste specialisatie bij de gemeente is het tij gekeerd. De artikel 12-status verplicht de gemeente de beheersachterstand in vier jaar grotendeels weg te werken. De gemeente wil, in het geval van Wirdum, grootschalig onderhoud als rioolvervangings combineren met de mogelijkheid om met de bewoners van het dorp aan de slag te gaan voor kleinschalig groen. De contacten zijn inmiddels genormaliseerd. Wel ervaart de gemeente soms de complexiteit van de verschillende partijen in Wirdum:

‘Er zijn verschillende initiatieven en wie heeft nu de leiding? Je hebt dorpsbelangen, die hebben een verantwoordelijkheid. Er is een Groencommissie, er zitten wat mensen die vinden dat zij de verantwoordelijkheid hebben. En we hebben een ex-wethouder die zich nu vanaf de andere kant met het initiatief bemoeit.’ Respondent gemeente Loppersum

Ministerie

Met de betrokkenheid van het ministerie ontstonden er voor de Groencommissie kansen om de plannen

rond de dorpskern uit te breiden naar de directe omgeving van Wirdum. De initiatiefnemers waren verrast door de betrokkenheid van het ministerie, en zagen het meteen als kans.

Resultaten en effecten

Er is gewerkt aan een integraal groen ontwikkelingsplan. Eerder is een plan opgesteld voor de dorpskern. Door de betrokkenheid van EL&I is ook aandacht ontstaan voor de directe omgeving van Wirdum. Dit wordt gecombineerd tot een integraal groen ontwikkelingsplan. In dit plan staan de resultaten van het onderzoek naar verbindingen tussen de twee delen van Wirdum, de verkeersmaatregelen en de resultaten van het onderzoek naar de haalbaarheid van een economisch duurzame ontwikkeling van recreatie en toerisme en de behoefte aan groen in dat kader worden geïntegreerd. Naast plannen maken en het betrekken van alle bewoners daarbij, worden ook concrete stappen gezet op de gebieden waar men al overeenstemming over heeft. Zo is er een doe-dag geweest, waarop de bewoners van Wirdum met ondersteuning van de gemeente en Landschapsbeheer de omgeving van het dorps huis hebben aangepakt. Op deze dag is geplant, gesnoeid, gerooid, etc. Een ander effect is dat de verhoudingen tussen de gemeente en de bewoners van Wirdum zijn genormaliseerd. Er bestaat nu een wederzijdse constructieve verhouding, waarin de partijen gemeenschappelijk hebben dat ze samen de leefbaarheid van Wirdum willen aanpakken.

'Het is misschien enigszins moeizaam gegaan, maar uiteindelijk gaat er wel wat in het dorp gebeuren. De ideeën die uit het dorp zijn aangedragen zijn uitgewerkt in een plan. Ik kan me voorstellen dat dat voor een gemeenschap als Wirdum een mooi resultaat is.'

Respondent gemeente Loppersum

Facilitering door het ministerie

De contactpersoon van het ministerie is betrokken geraakt op het moment dat de initiatiefnemers met andere partijen zoals provincie, gemeente en land-

schapsbeheer in overleg waren voor een financiële bijdrage om een plan te maken. Het ministerie heeft primair de rol van geldverstrekker genomen, aangezien het daaraan ontbrak. Voor de circa 25.000 euro worden de bouwstenen aangeleverd voor het integrale groenontwikkelingsplan. Daarnaast heeft de contactpersoon een aantal keer met het initiatief en Landschapsbeheer van gedachten gewisseld, onder andere over het plan van aanpak voor het groenplan, en heeft hij het initiatief in contact gebracht met een deskundige voor een nader onderzoek naar de haalbaarheid van duurzame recreatie. De initiatiefnemers waren blij met de betrokkenheid vanuit het ministerie: *'De betrokkenheid van het ministerie geeft aan dat wij er niet alleen in staan. Het is uniek dat je uitgekozen wordt.'*

Respondent Groencommissie

De provincie Groningen kon na uitleg van de contactpersoon de betrokkenheid van het ministerie plaatsen. De gemeente Loppersum was enigszins overvallen door de betrokkenheid van het ministerie en gaf aan het graag van te voren te hebben willen weten. De gemeente-ambtenaar heeft contact gezocht met het ministerie om te horen wat er allemaal ging gebeuren. Met dat gesprek en de belofte van de contactpersoon de gemeente op de hoogte te houden, is de grootste kou uit de lucht genomen, hoewel de gemeente nog wel zorgen heeft of er geen verwachtingen worden gewekt die niet waargemaakt kunnen worden: *'Het initiatief betreft ook de openbare ruimte waar de gemeente voor verantwoordelijk is. Veel van die initiatieven, ze verwachten ook nog co-financiering van de gemeente. Als wij het geld niet hebben of die co-financiering niet waar kunnen maken, wat dan?'*

Respondent gemeente Loppersum

Het contact tussen de contactpersoon van het ministerie en de initiatiefnemers verliep soepel. Ook met de andere partijen is er een constructieve samenwerking ontstaan. Behalve de ondersteuning met geld, ziet de contactpersoon van het ministerie meerwaarde: *'Ten aanzien van het helpen aanscherpen van de ideeën over duurzame recreatie en het laten doen van onderzoek, heb ik het idee dat we hier wel het verschil*

hebben gemaakt; dit zat niet direct in 'het systeem' van Landschapsbeheer.'

Respondent ministerie

Conclusies

Het Groningse dorp Wirdum kampt met de gevolgen van demografische krimp. Binnen het dorp is er geen consensus over de wijze van omgaan met de krimp-situatie. Een meer berustende en behoudende opstelling wordt gevonden binnen de Stichting Het Dorps huis Wirdum, waar voornamelijk mensen in zitten die er al langer wonen. Een actieve opstelling wordt gevonden in de Vereniging Dorpsbelangen Wirdum, die de relatie legt tussen een fraai dorp en omgeving en inkomsten uit toerisme. De Groencommissie houdt zich hiermee bezig, te weten met het realiseren van een ommetje als onderdeel van het toeristisch product. Men loopt ook tegen achterstallig onderhoud in het groen aan, voornamelijk rondom het dorps huis.

Door de financiële status en gebrek aan kennis bij de gemeente Loppersum, zijn in het verleden veel plannen in de la blijven liggen. Door nieuwe medewerkers bij de gemeente en de status van artikel 12-gemeente ontstaan er beperkte mogelijkheden.

De inzet van Landschapsbeheer Groningen is gericht op het ontwikkelen van een Groenplan en het daarvoor verkrijgen van Leader+ subsidie.

De ondersteuning vanuit het ministerie van is gericht op onderzoek om de leefomgeving in en om Wirdum mooier en leefbaarder te maken. De uitdaging ligt nu nog bij het uitvoeren van de plannen die uit het onderzoek volgen.

5 /

Burgerverzet en burger- initiatieven

TO THIER EN NIET
VERDE

Inleiding

Wat ooit begon als verzet, groeit soms snel uit tot een burgerinitiatief dat concurrerende plannen maakt of de samenwerking met overheden zoekt. De grens tussen verzet en samenwerking is vaak niet meer

dan een woordenspel. Met het bestuderen van burgerverzet krijgen we een scherper zicht op de relatie burger en overheid. In dit hoofdstuk richten we ons in essayvorm op de fundamenten van de democratie in een veranderende samenleving. We presenteren u een essay over de fundamenten van democratie in een veranderende samenleving. Een samenleving die misschien wel gaat drijven op burgerinitiatief in al zijn verscheidenheid en onhebbelijkheid. We hadden kunnen kiezen voor een Jules Verne of George Orwell-achtige benadering.

Maar we geloven niet in utopieën en ook niet in dystopieën. Daarom richten we dit essay tegen de anonieme overheid, die samen met haar planners bepaalt wat rationeel te verkiezen is als mogelijke toekomst van mens en maatschappij. In die visie mogen burgers soms participeren, in het bijzonder als legitimatie daarom vraagt. Wij draaien het liever om, laat burgers bepalen wat goed voor hen is en laat dan de overheid participeren en interveniëren, slechts als dat nodig

is. De ruimtelijke planners onder u hebben niets te vrezen. We houden van plannen, planners en hun ongekende en ongecontroleerde repercussies in de samenleving. Maar voor wie de schoen past: denk eens na over pantoffels.

Dit essay is geschreven als statement naast alle feitelijke en verhelderende studies over burgerinitiatieven die eerder in deze publicatie aan de orde zijn gekomen en nog zullen verschijnen. In een dialoog aan het einde van het essay maken we de (beleids)dilemma's helder waar soms wel en soms nog geen oplossingen voor zijn. We hopen en verheugen ons op felle en liefst emotionele discussies, want dan gaat het ergens over...

The importance of being Nimby

‘Tot hier en niet verder’

R

egelmatig te lezen in de kranten: verhalen over zogenoemde nimby-groepen. Dat zijn mensen die zich verzetten tegen ruimtelijke transformaties in hun omgeving. De ‘Vrienden van het Vondelpark’ bijvoorbeeld. Achthonderd mensen telt deze vereniging

die zich inzet ‘voor het behoud van het Vondelpark als groene oase van rust in de stad’ (Spaans, 2007). Volgens de voorzitter worden ze door de overheid actief betrokken bij discussies over het Vondelpark. Evenementen, het gebruik van de voetbalveldjes, de komst van nieuwbouw, het zijn allemaal ontwikkelingen die door de Vrienden met argusogen worden bekeken. Regelmatig protesteren ze ook tegen voorgenomen plannen. Via folders, kranten, acties en zondig ook via de juridische weg. De voorzitter is zich bewust van het strijdvaardige karakter van zijn vereniging: *‘We weten dat we bekend staan als zeikerds. Maar we zijn opgericht om het Vondelpark te beschermen. Het is geen beauty contest. Zoals keizer Caligula al zei: Oderint dum metuant. Ze mogen me haten, zolang ze me maar vrezen.’* (Spaans, 2007)

Zeikerds of vrienden? Vaststaat dat deze groep burgers één van de vele groepen burgers is die invloed uitoefenen op de

Nederlandse ruimtelijke ordening. Sinds de jaren ‘60 van de voorgaande eeuw steken de nimbys steeds vaker de kop op en zijn ze steeds beter georganiseerd (Verhoeven, 2009). Bijvoorbeeld met verzet tegen de aanleg van bedrijventerreinen, kantorencomplexen en woningbouw bij Delfzijl, Woensdrecht, Waterland, Polder Veerstablok, de Hoeksche Waard en het Leeuwarder Bos. Volgens de milieubeweging hebben in al deze gevallen *‘de landschappelijke belangen het gewonnen van de economische belangen.’*

Milieudefensie, 2009

‘De gemeente Leeuwarden trok in 2000 haar plannen in voor woningbouw in het Leeuwarder Bos. Het bos was in 1993 met Europese subsidies aangelegd in het kader van het terugdringen van de CO2-uitstoot. De gemeente wilde een gedeelte van het bos kappen en inrichten voor woningbouw. Onder druk van de actiegroep ‘Plantertje Groot, Boompje Dood’, die de gemeente wees op de financiële gevolgen van de kap – er zouden subsidiegelden terugbetaald moeten worden – bleven de bomen staan.’

Milieudefensie, 2009

Ook autowegen en andere grote infrastructurele en industriële complexen, onder meer in de Betuwe en de Bussumerheide, hebben dankzij de inzet van burgers nooit het licht gezien. Burgers wisten in samenwerking met Milieudefensie zelfs een Chinees themapark tegen te houden: *‘In mei 2001 besloten Provinciale Staten van Zuid-*

Holland na een negatief advies van minister Pronk een punt te zetten achter de al vier jaar slepende plannen voor een Chinees themapark in de Driemanspolder bij Zoetermeer. Als rijksbufferzone is deze polder beschermd natuurgebied, dat bovendien deel uitmaakt van het Groene Hart en de Groen-Blauwe Slinger (Ecologische Hoofdstructuur), die waardevolle landschappen in Nederland met elkaar verbindt. 'Sweet Lake China' zou een 40 hectare groot Chinees Madurodam worden, met een half miljoen tot een miljoen bezoekers per jaar. De lokale Milieudefensiegroep speelde een grote rol in het verzet tegen het park. Wat ook hielp was dat boer Piet van Dorp, aanhanger van de SGP, weigerde zijn land te verkopen ten behoeve van een project dat het atheïstische China moest promoten.' Milieudefensie, 2009

Aan de lijst met al dan niet succesvol bestreden ruimtelijke transformaties kunnen ook mergelwinningen, windmolens, vuilverbrandingsovens, afvalstortplaatsen, amusementscomplexen, CO2-opslagplaatsen, pretparken, golfbanen, dijkverzwaringen, calamiteitenpolders en ecoducten worden toegevoegd. Bij een campagne van Milieudefensie hebben zich sinds 1999 honderden groepen aangesloten en de website van het televisieprogramma Landroof over plekken in Nederland die bedreigd worden, telde in maart 2008 135 burgergroeperingen die zich verzetten tegen het verlies van de groene ruimte. (Dijk & Wulp, 2009)

De genoemde tellingen gaan vooral over burgerverzet gericht op het voorkomen van aantastingen van het bestaande landschap. Daarbij zijn andere soorten ruimtelijke verzetbewegingen nog niet meegerekend. Immers, ook de aanleg of bestemming van voorzieningen met nauwelijks of geen ruimtelijke impact kunnen op protest rekenen. Blijvan-mijn-lijfhuizen, drugsopvangcentra, speeltuinen, voetbalveldjes, woningen voor minder validen, hangplekken, de transformatie van kerken in winkels, moskeeën, appartementen en disco's, het is slechts een greep uit de herbestemmingen waartegen in de afgelopen jaren is gestreden.

In het verleden is er, voornamelijk buiten Nederland, redelijk wat onderzoek gedaan naar nimbys. Achter een deel van deze studies ging het idee schuil dat daaruit kennis zou kunnen worden afgeleid waarmee het verzet van burgergroepen tegen ruimtelijke plannen kan worden overwonnen (Schively, 2007; Wolsink, 2007; Timothy, 2005; Groothuis

& Miller, 1994; Michaud, Carlisle et al., 2008). Deze studies gaan uit van een uitgesproken negatief idee over nimby-groepen. Nimbys worden beschouwd als: '(...) an emotional, irrational, and systemic distrust of public and corporate expertise that threatens to undermine the state's ability to solve important environmental and social problems.' (Gibson, 2005)

Deze negatieve ideeën bestaan niet enkel onder planners, ook in de media, door ambtenaren en politici worden nimbys voorgesteld als egoïstische, zeer lokaal georiënteerde verzetspraktijken. 'We all know that nimbyism is the placing of selfish individual wants before the common good. While the world is warming up and jobs are needed, the nimbies crouch down behind their privet hedges, shouting 'Not in my back yard!'. Comfortable, middle-class and blinkered, they fret about their view, their quality of life, the value of their property. It's just me-me-me with that lot. Irresponsible and self-protective, they are enemies of progress sometimes enemies of the very planet on which we live.' (Blacker, 2008)

Ook zouden nimbys het algemeen belang buiten de discussie houden en bestaat er onder hen een groot wantrouwen tegenover de opdrachtgevers en financiers van de ruimtelijke projecten. Ze zouden daarbij slechts een beperkte kennis en informatie hebben over de inhoudelijke aspecten van de projecten, de risico's, de voordelen en de opbrengsten. Daardoor zou er een hoge en onterechte mate van bezorgdheid bestaan bij nimbys over de risico's van de projecten en wordt er door nimbys veelal erg emotioneel gereageerd op de voorgestelde plannen. (Gibson, 2005)

Deze vooroordelen over het denken en functioneren van nimbys wordt wel het conventionele perspectief genoemd (Gibson, 2005; Cf. Wolsink, 2007; Schively, 2007). In dit essay betogen we dat dit een erg gekleurd en eenzijdig perspectief is op burgerverzetgroeperingen in de ruimtelijke ordening. We beargumenteren dat groepen burgers vaak ten onrechte als nimby worden bestempeld en worden gemarginaliseerd. Het handelen van burgerverzetbewegingen kan in de toekomst, in retro-perspectief, mogelijk worden gezien als één van de meest belangwekkende vormen van landschapsbehoud van de 20ste en 21ste eeuw.

Argumenten tegen het nimby-predicaat

Tegen het conventionele nimby-perspectief is een aantal argumenten in te brengen. Ten eerste is het nog maar de vraag of het veronderstelde verschil tussen burgers en planningsexperts wel helemaal correct voorgesteld wordt. Ten tweede kan men zich afvragen of experts in de planningswereld de publieke zaak daadwerkelijk vertegenwoordigen en of burgers enkel opkomen voor hun eigenbelang. Ten derde kan men zich afvragen of lokaal burgerverzet zich enkel richt op de lokale context.

Binnen het traditionele nimby-perspectief (en ook binnen veel traditionele planningsperspectieven) wordt de expert voorgesteld als een producent van objectieve, niet normatief gekleurde kennis. Hij wordt daarmee geplaatst tegenover de burger die emotioneel en irrationeel zou zijn. (Duineveld, 2006)

'(...) conventional NIMBY scholars often assume what should first be proven: that the experts in government and business indeed represent the civic interest and that these experts, and the institutions they represent, are the embodiments of rationality, untainted by any hint of self-interest in the decision to build controversial facilities.' (Gibson, 2005)

Deze voorstelling van zaken geeft tegenwoordig snel terrein prijs. Een belangrijk argument tegen deze voorstelling is dat planning een politiek proces is en derhalve per definitie normatief. Allerlei soorten kennis spelen een rol binnen besluitvorming. Echter, deze kunnen een politiek besluit nooit objectief onderbouwen of determineren. Daarbij heeft het idee van het bestaan van objectieve kennis in de 20ste eeuw nogal wat klappen gehad. Achterhaald is het idee dat de kennis van wetenschappers overeenstemt met de objectieve aard der dingen, alsof wetenschappers en andere experts een min of meer directe toegang tot de realiteit hebben (Fischer, 2000). Niet-wetenschappers hebben met wetenschappers gemeen dat hun kennis een constructie is en niet overeenstemt met de realiteit. Net als wetenschappers produceren ze kennis, informatie en objecten in sociale interactie en in interactie met de realiteit. Ondanks deze overeenkomst wordt de productie van kennis door niet-experts zelden 'wetenschappelijk' genoemd. De reden daarvoor is niet inhoudelijk maar procedureel. De kennis van niet-experts wordt niet binnen een wetenschappelijke disci-

‘Natuurlijk spelen ook emoties een rol bij het verzet tegen ruimtelijke plannen’

pline geproduceerd, maar daarbuiten, in niet-wetenschappelijke praktijken. Daarbinnen bestaan soms dezelfde en soms totaal andere criteria waaraan de kennis moet voldoen om als 'waar' te worden geaccepteerd (Frissen, 1998). In tegenstelling tot de criteria die binnen wetenschappelijke praktijken bestaan, zijn de criteria binnen niet-wetenschappelijke praktijken minder vaak geformaliseerd. Een deel van de kennis die burgers bezitten, bestaat uit impliciete regels en denkwijzen. Daarom wordt de kennis die mensen buiten wetenschappelijke praktijken produceren soms impliciete, onbewuste kennis of ervaringskennis genoemd. Deze kennis kan zeer context-gebonden zijn. Fischer (2000) en Scott (1998) hebben overtuigend beargumenteerd dat lokale, alledaagse, niet-wetenschappelijke kennis soms veel meer recht doet aan de lokale context dan de geabstraheerde wetenschappelijke kennis en dat daaruit betere, meer op de lokale context toegespitste handelingsmogelijkheden zijn af te leiden.

Natuurlijk spelen ook emoties een rol in het verzet tegen ruimtelijke plannen. Ze spelen immers in al het menselijk handelen een rol. De vraag kan worden gesteld of de emoties van de ander in sommige gevallen als emoties worden benadrukt omdat ze niet passen in de eigen rationaliteit. De vraag kan ook worden gesteld of emoties wel als irrationeel gezien moeten worden, als tegenovergesteld aan 'cognitieve' of 'rationele' kennis. Volgens emotiepsychologen is deze tegenstelling te absoluut. Emoties zijn veeleer intelligente, intersubjectief communicabele manieren van aanpassing aan en omgang met de wereld. Emoties dienen het functioneren van de mens en worden beschouwd als middel met behulp waarvan het organisme zijn overlevingskansen vergroot. Emoties zeggen iets over onze verhouding tot de werkelijkheid, ze kunnen een positieve of negatieve waardering uitdrukken betreffende de omgeving of de ander (Duyndam, 1997; Cornelius, 1996). Het 'rationele' karakter van emoties blijkt ondermeer uit de ervaring dat gevoel vaak zo dom nog niet is. Soms is het zelfs 'slimmer' dan de rede, zoals die ervaringen waar mensen 'voor hun gevoel' menen dat er iets niet klopt en waar achteraf de vermoedens waar bleken. Een voorbeeld daarvan zijn de voor lange tijd als emotioneel afgedane bezwaren tegen kernenergie. Na de ramp van Tsjernobyl bleken de bezwaren een stuk minder irrationeel (Frijda & Pott, 1989). Aan emoties ligt vaak een complex (onbewust) denkproces ten grondslag.

Het cognitieve karakter van emoties blijkt ook uit het feit dat

'Mensen komen op voor het landschap en voor hun omgeving'

ze 'bekritiseerbaar' zijn:

'Wanneer ik fietsend op straat op een haar na door een auto word geschept, zal ik waarschijnlijk woedend reageren, maar wanneer ik vervolgens omkijk en zie dat die auto moest uitwijken voor een onverwachts overstekend kind, zal mijn woede toch veranderen, of in elk geval minder worden.' (Duyndam, 1997)

Met rationaliteit van emoties doelt men dus op het idee dat emoties verband houden met betekenissen die mensen aan hun omgeving toekennen. Rationaliteit is ook van toepassing op emoties omdat degene die ze ervaart meestal redenen kan geven voor zijn emoties. Om deze uit te leggen en (voor zichzelf) te rechtvaardigen. Daarbij zijn emoties productief in allerlei maatschappelijke en politieke processen. Emoties worden gezien als een voorwaarde tot handelen. Hoe 'erg' zijn emoties in het politiek maatschappelijke speelveld van de ruimtelijke ordening? Het is aldus onjuist om te denken dat keuzes in de ruimtelijke ordening puur kunnen worden gebaseerd op expertkennis, dat de kennis die een rol speelt in het besluitvormingsproces van experts per definitie beter zou zijn en dat emoties moeten worden voorgesteld als minder valide, irrationeel, of in strijd met de rationele of cognitieve kennis. Van de vooronderstelling dat er een fundamenteel verschil verondersteld kan worden in de kennis en normen van burgers en die van de zogenoemde planningsexperts blijft dan ook weinig over.

Binnen het conventionele nimby-denken wordt er ook een verschil verondersteld tussen het algemeen belang enerzijds en de door eigenbelang gedreven nimby-groeperingen anderzijds:

'Omwonenden, gesteund door de Dierenbescherming en Milieudefensie, hopen via het burgerinitiatief 'Stop vee-fabrieken in Noord-Holland' te bereiken dat de bouw van een grote stal met 1,6 miljoen slachtkippen in Middenmeer wordt verboden. De provincie Noord-Holland zou (...) praten over de komst van het bedrijf naar Middenmeer. Milieudefensie gaat in kaart brengen welke maatregelen worden genomen rondom megastallen in het algemeen. Wouter van Eck (Milieudefensie) vindt dat door gebrek aan regie in politiek Den Haag een lappendeken aan ontwikkelingen is te zien. Hij hoopt dat aanhoudend bewonersprotest de Tweede Kamer alsnog wakker schudt. Dit is gewoon niet goed uit te leggen, vindt hij. Alleen maar een nimby-reactie,

not in my backyard? Dat vind ik niet. Mensen komen op voor het landschap en voor hun omgeving, dat kan ik waarderen. Het houdt ze bezig en ze willen geen dieren in grote industriële complexen, maar een beter milieu en dierenwelzijn.' (Agrarisch Dagblad, 2009)

Dat er eigenbelangen bestaan is evident. Maar bestaat er zoiets als het algemeen belang? Sommige belangen die een overheid vertegenwoordigt, worden landsbelangen of collectieve belangen genoemd. Nederland beschermen tegen overstromingen is daarvan een voorbeeld, net als het behoud van natuur en erfgoed. Van sommige belangen is het moeilijk te ontkennen dat de meerderheid van de Nederlandse bevolking er belang bij heeft, zoals het houden van droge voeten en de mogelijkheid te leven in een veilig en schoon land. De doelen van het overheidsbeleid gericht op deze belangen zullen de meeste mensen dan ook ondersteunen. Echter, de middelen om die doelen te bereiken staan niet zelden ter discussie. We willen droge voeten houden maar moeten we daarvoor de dijken verhogen of moeten we kiezen voor de aanleg van overloopgebieden? Of moeten we de Duitsers vragen de piekafvoer van de Rijn beter te beheersen? Daarbij zijn veel belangen die als collectief belang worden voorgesteld, dat in werkelijkheid niet om de simpele reden dat de meeste doelen en middelen van het overheidsbeleid niet door iedereen in de samenleving worden onderschreven. Deze collectieve belangen zijn bijna altijd de gekozen doelen en middelen van bepaalde belangengroepen in onze samenleving, die zelden de meerderheid vormen. Ofwel: veel collectieve belangen zijn in werkelijkheid ook een soort eigenbelangen. Toch bestaat er een tendens waarbij de belangen van ontwikkelaars, industrie en overheden per definitie gelijk worden geschaard aan het nationaal belang. Deze vooronderstelling manifesteert zich vaak bij nimby-disputen. Overheden stellen zichzelf daarin voor als machtscentra die de algemene, hogere belangen representeren tegenover de lokale belangen. (Cf. Wexler, 1996)

Hoewel er nauwelijks of geen belangen bestaan die door een ieder in de samenleving worden gedeeld, kan er wel een onderscheid gemaakt worden tussen belangen, waarden, normen die door veel mensen worden gedeeld en die door weinig mensen of slechts door een individu worden aangehangen. Eigenbelang bestaat, maar zijn burgers die het pre-

dicaat nimby krijgen opgeplakt daar ook per definitie altijd door gedreven? Critici van het traditionele nimby-perspectief wijzen erop dat veel burgerverzet vaak helemaal niet gemotiveerd wordt door puur individuele of lokale belangen. Achter deze belangen gaan collectief gedragen waardepatronen schuil:

'In addition to self-interest, citizens have been found to be motivated by attitudes such as fairness, sympathy, commitment, citizen duty, morality and long standing ideological beliefs.' (Hunter & Leyden, 1995)

De laatste belangrijke en onjuiste vooronderstelling binnen het traditionele nimby-perspectief ligt in het acroniem nimby zelf besloten: de backyard. Groepen aangeduid met nimby zouden zich vooral focussen op potentiële bestemmingen of ruimtelijke transformaties die in hun nabije omgeving plaatsvinden, maar zich niet daarom bekommeren als deze op veilige afstand of uit het zicht plaatsvinden. Uit onderzoek blijkt dat dit af en toe zeker het geval is. Uit ander onderzoek blijkt echter het tegenovergestelde. De afstand van hetgeen waar men zich tegen verzet staat los van het verzet (Wolsink, 2007). Volgens Wexler (1996) is de achtertuin (backyard) metafoor in het nimby acroniem dan ook erg simplistisch. Veel verzet is volgens hem gericht tegen ontwikkelingen die op nationaal niveau spelen of tegen een bepaalde industrie.

Zelfs als een burgerverzetsbeweging zich louter inzet voor de lokale belangen is dat niet meer dan logisch en legitiem in een democratie. Ontwikkelingen manifesteren zich meestal lokaal. De omgeving van mensen die daar wonen en leven kan daardoor zodanig worden aangetast, dat bijvoorbeeld de leefbaarheid erop achteruit gaat, of dat hun woning in waarde daalt. Niet alleen biedt een woning een veilige thuishaven, het is vaak ook het belangrijkste economische goed dat iemand bezit. (Brion, 1988)

Een aanvullend argument: nimby voor erfgoedbehoud

We zullen nu min of meer willekeurig inzoomen op een aantal locaties waar burgers zich inzetten voor hun leefomgeving en zich verzetten tegen de in hun ogen ongewenste transformaties. De voorbeelden zijn slechts een greep uit vele die illustreren dat groepen burgers zich zeer effectief kunnen inzetten voor het behoud van hun omgeving.

Fort Pannerden, Gelderland

Fort Pannerden is tussen 1869-1871 gebouwd en ligt op de landtong waar de Rijn zich splitst in de Waal en het Pannerdens kanaal. Na een mislukte renovatiepoging door de gemeente is het fort enige jaren ongemoeid gelaten. In juni 2000 is een groep krakers op eigen initiatief in het oude fort gaan wonen, naar eigen zeggen voor behoud van het fort. Het fort wordt door krakers gezien als monument en hun motto luidde in navolging van het Belvederebeleid heel toepasselijk: 'behoud door bewoning'. De bewoners maakten het fort bewoonbaar, maakten het toegankelijk voor publiek, organiseerden er kleinschalige activiteiten en zetten zich in voor het natuurgebied waarin het fort ligt. Ze hadden daarbij oog voor de oorspronkelijke staat van het fort. Dat uitte zich ondermeer in het feit dat zij bewust geen spijkers in de muren sloegen maar gebruik maakten van houten klemmen om het fort niet te beschadigen.

De gemeente Lingewaard had grote plannen met het fort. Het zou moeten worden omgebouwd tot een hotel. De krakers moeten daar niks van weten. Daarmee zou de plek 'geweld' worden aangedaan. Eind 2006 is het fort ontruimd door leger en Mobiele Eenheid omdat het geen woonbestemming heeft. Kort daarna werd het weer herkraakt. Vanwege alle media-aandacht is de gemeente Lingewaard niet tot een tweede ontruiming overgegaan en is er eind 2006 een overeenkomst gesloten tussen de krakers en Stichting Fort Pannerden, goedgekeurd door de gemeente en Staatsbosbeheer. Op 11 december 2007 maakten de Stichting Fort Pannerden, Staatsbosbeheer en de gemeente Lingewaard een nieuwe, cultuurhistorische bestemming

voor het fort bekend. Uiteindelijk stemden ook de krakers ermee in en zegden toe het fort vrijwillig te verlaten bij de aanvang van de restauratie in 2008.

De cascorestauratie van het fort is in december 2009 afgerond. In de jaren daarna werd het fort toegankelijk gemaakt en werd er gewerkt aan de nieuwe bestemming van het fort. Qua functie zijn er verschillende ideeën ontwikkeld: een natuur- en educatiepunt, een streekmuseum, een museum Fort Pannerden, een toeristisch informatiepunt, expositieruimte voor beeldende kunst, informatiepunt van Rijkswaterstaat. Kortom, dankzij het verzet van de krakers is de oorspronkelijke staat van het fort zoveel mogelijk ongemoeid gelaten en heeft het fort uiteindelijk toch een cultuurhistorische bestemming gekregen. (Gemeente Lingewaard, 2009)

Ganzedijk, Groningen

In februari 2008 kwamen plannen in de openbaarheid dat het dorpje Ganzedijk tegen de vlakte moest. Onderzoek in opdracht van de provincie, de gemeente Reiderland en de plaatselijke woningbouwcorporatie had namelijk uitgewezen dat er door de bevolkingskrimp op het Oost-Groningse platteland veel huizen leeg stonden en dat dat zou leiden tot 'sociale problematiek'. Afbraak van het dorp werd als de manier voorgesteld om verdere verpaupering van het dorp tegen te gaan. De inwoners pikten het niet. Ze organiseerden zich en richtten het actiecomité 'Ganzedijk blijft!' op. Ze benaderden de media en schreven een protestlied (De Pompers, 2009). De protesten hadden effect: de politiek kwam de Ganzedijkers tegemoet. Ze mochten zelf een plan ontwikkelen om hun dorp te behouden. Na enkele maanden presenteerde het actiecomité het rapport 'Energiek Ganzedijk' ('Niks hoezen plat'), met voorstellen over hoe Ganzedijk kan blijven voortbestaan. Inmiddels is Ganzedijk gered. Dankzij de nimbys?

Doel, België

Ook het Belgische dorpje Doel moet verdwijnen, om plaats te maken voor de havenuitbreidingen van Antwerpen. Het dorp is ooit aangelegd om Antwerpen te beschermen tegen mogelijke belegeraars die de stad via Schelde konden berei-

ken. Doel zou een heroïsche rol gespeeld hebben toen Antwerpen bedreigd werd door de Spanjaarden. Heden vormt het een bedreiging voor Antwerpen dat haar zinnen heeft gezet op een nieuw havendok. De bewoners van Doel en kunstenaars uit Antwerpen, die van Doel een kunst-dorp willen maken, hebben zich verenigd en werken samen aan het behoud van Doel. De discussie gaat hoofdzakelijk over het behoud van het woonrecht. Het behoud van Doel omdat het erfgoed is, is daarbij een veelgebruikt argument. De strijd om Doel duurt al meer dan tien jaar. De overgebleven bewoners hebben veel van hun dorpsgenoten zien vertrekken. Hun plaats werd deels ingenomen door groepen zigeuners, die in kranten hadden gelezen dat je in Doel gratis kunt wonen. De zigeuners zijn ondertussen het land uitgezet. Er floten teveel kogels tussen de leegstaande huizen van Doel door. Andere huizen werden meteen na het vertrek van de bewoners afgebroken of onbewoonbaar gemaakt. Onder de achterblijvers zijn ook oude van dagen die hun

geboortedorp weigeren te verlaten en voor hulp afhankelijk zijn van dorpsgenoten.

In 2006 blijkt dat het nieuwe dok er niet meer komt. Toch moet Doel weg, geheel in de Belgische traditie van 'Beslist Beleid', wat inhoudt dat men op een eenmaal ingenomen beslissing niet terugkeert. (Kunstdoel, 2009)

De Doelenaren verweren zich heftig, gesteund door krakers en kunstenaars. Ze mobiliseren alle denkbare symboliek appelerend aan het gevoel van Vlaanderen en Antwerpen om de overheid tot inkeer te brengen. 'Suske en Wiske redden Doel', het is maar één van de talloze ludieke acties die men onderneemt. Ze wijzen ook op de bedreiging van 'patrimonium en erfgoed' in een appèl aan de politiek: *'Het dorp is de enige poldersite in ons land, het 17de eeuwse Hooghuis is een beschermd monument, zoals ook de molen, de oudste stenen molen van ons land (1611) en de enige molen op een zeedijk'*. Het appèl bevat ook verwijzingen naar het Belvedere gedachtegoed in Nederland en vindt sympathie bij de minister van Cultuur. In 2008 was er nog hoop dat de oude kern bewaard zou blijven. Als het lukt om de oude kern van Doel te behouden, dan is dat erfgoed voor de poorten van de hel weggesleept. En dat als resultaat van een nimby-discussie over woonrecht?

Hebben we hier te maken met nimby-praktijken? De meeste voorbeelden wijzen daar niet op. Deze 'nimbys' zouden evenzogoed kunnen worden beschreven als actieve burgers, die zich actief inzetten voor hun leefomgeving. In de toekomst zou zelfs kunnen blijken dat zij zich, bewust dan wel onbewust, hebben ingezet voor het behoud van zaken die we dan als erfgoed van nationaal belang beschouwen (Groot, Jacobs et al., 2005). Het zogenoemde nimby-gedrag kan immers als (onbedoeld) effect hebben dat het natuurlijk- of cultuurhistorisch erfgoed behouden is gebleven voor toekomstige generaties, zoals het Naardermeer: *'In november 1904 lanceerde Burgemeester en Wethouders van Amsterdam het plan om de 'waardeloze, onvruchtbare' plassen van het Naardermeer met stadsafval te dempen. De Amsterdamse onderwijzer en natuurminnaar Jac Thijssse, die graag op het vogelrijke meer roeide, kwam in verzet. Hij stuurde brieven rond, kranten pakten het op. Dat werd het begin van Natuurmonumenten, de vereniging die nu meer dan honderd jaar bestaat. Dankzij nimby-gedrag!*' (Steendam, 2008)

Het is om deze en de eerder gegeven redenen dat er het een en ander kan worden afgedongen op het conventionele nimby-denken. De vooronderstellingen zijn in sommige gevallen waar en in andere gevallen niet. Soms zullen mensen handelen uit eigen belang, soms ook niet. Soms speelt nabijheid een rol, soms ook niet. Soms blijkt het burgerverzet achteraf erg wenselijk voor andere doelen waarop het oorspronkelijk gericht was, soms ook niet.

Nimby is still alive, enkele hypotheses

Ondanks de vele kritieken op het gebruik van het woord nimby wordt veel burgerverzet, zowel in de media als in de academische planningliteratuur, nog altijd als nimby gekarakteriseerd. Een eerste hypothese is dat het komt omdat nimby synoniem is geworden voor burgerverzet, zonder dat men daarmee wil zeggen dat het verzet irrationeel, egoïstisch en lokaal is. Een tweede hypothese is dat de term nimby voornamelijk strategisch wordt gebruikt. De eigen claims worden voorgesteld als rationeel, collectief gedragen of universele waarden en daarmee worden in één beweging de kennis, waarden en intenties van de tegenstander in de strijd om de ruimte gemarginaliseerd als emotioneel en zelfbaatzuchtig. De term nimby heeft dan de functie om de eigen claims op de ruimte te rechtvaardigen en die van een ander te ondermijnen. Ook sommige burgers zijn zich daarvan zeer goed bewust. Volgens Arend kozen veel van de actiegroepen die zij voor haar onderzoek sprak er bewust voor de eigen standpunten en doelen van hun strijd niet te veel voor te stellen als lokaal en op eigenbelang gericht: *'Ik denk dat je als maatschappelijke groepering, heel, heel gauw aan de inhoudelijke kant zal zitten. Ik vraag me af of je, eh, ... waar als je niet inhoudelijk gaat, op welke kant je het dan zal moeten, eh, insteken. Want ... ja je kunt, als je zegt van ik, ik wil niet, dat hadden we natuurlijk al heel vroeg die, die beslissing gemaakt, zoals ik zei. Als je dus gaat van: ik wil het niet omdat het door m'n achtertuin gaat, dan verlies je het altijd. Dus die, die discussie win je dus nooit. Want die is altijd een verloren partij.'* (Arend, 2007)

Net als de krakers van Fort Pannerden die consequent erfgoed en biodiversiteit in de strijd gooiden en hun eigenbelang buiten de discussie plaatsten. Zowel het toekennen

van de term nimby als het vermijden van deze toekenning laat zich interpreteren als een retorische vorm die als machtsfactor werkt in de strijd om de ruimte. Een derde hypothese is dat 'nimby' door planners en bestuurders wordt geplakt op onwelgevallige burgerinitiatieven uit gevoelens van machteloosheid, gebrek aan controle op een planproces of frustratie vanwege door burgers veroorzaakte vertragingen van het planproces. Het gebruik van de term nimby zegt wellicht meer over de wereld van planners en bestuurders dan over de burgerinitiatieven zelf. Om deze hypothese te bevestigen zouden we historisch moeten onderzoeken hoe het woord nimby is ontstaan en gebruikt in het Nederlandse planningssysteem. We geven een aanzet daartoe.

Tijdens de uitwerking van de Derde Nota en de voorbereiding van de vierde over de ruimtelijke ordening van Nederland werden er ingewikkelde procedures geïntroduceerd die de facetplanning van rijk, provincie en gemeente moesten integreren met de structuurschema's van de sectoren energie, recreatie, landbouw, etc. De Rijksplanologische Dienst werkte aan een wereldomvattend ruimtelijk ordeningsmodel, WERON (Werkproces Ruimtelijke Ordening Nederland) geheten (Smeets, 2009), waarin alle belangen en facetten samengebracht konden worden. Het was een tijd met een nog onbegrensd geloof in de maakbaarheid van de samenleving en de kracht van modellen daarin. Ze werden ingehaald door de politieke praktijk met de discussie over Moerdijk. Volgens het model was het niet verstandig om Moerdijk aan te leggen, maar de politiek besliste anders. Ze werden ook ingehaald door de juridische praktijk (Goedman, 1978).

In de nadere uitwerkingen van de Vierde Nota (Rivierengebied in 1991 en Groene Hart in 1992), werd de zogenaamde diagonale planvorming in de markt gezet, waarmee de eerste stap werd gezet om planprocessen te bekorten. Snelheid en uitvoeringsgerichtheid werden uiteindelijk belangrijker bevonden dan zorgvuldigheid. Daar was toen veel voor te zeggen. Met het centraal stellen van resultaat ontstonden allerlei mogelijkheden voor burgers om tekortkomingen aan de kaak te stellen in de voorbereidingen van politieke besluiten. Soms werden deze gevonden in de toepassing van Europese regelgeving, zoals de beruchte korenwulf en kamsalamander. Zo had de Werkgroep Behoud de Peel in korte tijd al meer dan 700 rechtszaken in meerder-

Hier geen bedrijventerrein!

www.milieudefensie.nl

‘Het was een tijd met een nog onbegrensd vertrouwen in de maakbaarheid van de samenleving’

heid succesvol afgesloten, waarbij men elke toename van ammoniakemissie ten gevolge van landbouwbedrijfsuitbreiding voor de rechter bracht. De voorzitter van de werkgroep werd zelfs in andere delen van Nederland opgeroepen als getuige-deskundige om zijn kennis ten dienst te stellen van de rechtsgang. Procedurele tekortkomingen gaven de burgers veel macht om ontwikkelingen die men bezorgd gadesloeg te dwarsbomen. En in deze periode van juridisering ten gevolge van kortsluitingen in de procedurele voorbereidingen van plannen, deed de kwalificatie 'nimby' in Nederland zijn intrede. Versnelde uitvoering van plannen vereiste veel regie. Deze kwam deels te liggen in de handen van ontwerpers, die geacht werden om tijdens het ontwerpproces bij te dragen aan de democratische legitimatie van hun plan. (Hajer, Sijmons et al., 2007)

Planners en ontwerpers wilden tegemoet komen aan de wens van de politiek en van de samenleving door de eeuwige bureaucratie van plannen te bekorten, maar werden afgestraft door burgers die in verzet kwamen. Die verdomde nimbys! Volgens deze hypothese is het zogenoemde nimbygedrag niet enkel te wijten aan de toegenomen mondigheid van burgers, maar is nimby een product van het Nederlandse planningsysteem en dat zou in plaats van naar de 'vervelende' burgers, beter naar zichzelf kijken. (Cf. Van Assche, 2006)

Welke hypothese het meeste waarheid in zich draagt kunnen we hier niet beantwoorden. Wel kunnen we ons goed vinden in de argumentatie van Burningham (2000); zij meent dat nimby een term is die wetenschappers niet zouden moeten gebruiken als onderdeel van hun conceptuele kader, ze zouden zich enkel moeten richten op het (strategische) gebruik van deze term in de planningspraktijk. (Burningham, 2000)

Burgerverzet en de democratische staat

Mocht Nederland ooit nog een totalitaire staat worden of een onderdeel daarvan, dan is er een kans dat het burgerverzet zal afnemen, in ieder geval het publieke karakter daarvan (Scott, 1990). Vooralsnog lijkt de kans daarop gering. Het is onze verwachting dat het burgerverzet tegen landschappelijke transformaties de komende jaren enkel zal toenemen. Dat komt bovenal omdat er in de komende jaren

‘Als men niet belanghebbend is, kan men ook geen bezwaar maken’

nog vele landschappelijke transformaties te verwachten zijn. Niet alleen nieuwe wegen, woningen, fabrieken en bedrijfsterreinen zullen een groot beslag leggen op het bestaande landschap, maar ook de noodzakelijk geachte klimaatadaptatie-maatregelen (ministerie van VROM, 2007). Om Nederland minder kwetsbaar te maken tegen de klimaatsverandering en met name de effecten daarvan zullen er nog meer rivieren worden verbreed, polders worden teruggegeven aan het water, dijken verzaaid en delen van de kust zullen door zandsuppletie worden verbreed. (VROM-raad, 2007)

Daarnaast draagt ook de transformatie van het Nederlandse planningsysteem bij aan een toename van het verzet. Deels is het planningsysteem aan verandering onderhevig door de toenemende invloed van de Europese Unie op de ruimtelijke ordening, door middel van Europese richtlijnen, zoals Natura 2000 (Beunen, Knaap et al., 2009). Maar ook door decentralisatie-processen, waarbij steeds meer macht en verantwoordelijkheden komen te liggen op het niveau van de gemeente. Zowel Europeanisering als decentralisatie veranderen de mogelijkhedenvoorwaarden van mensen om protest tegen landschappelijke transformaties vorm te geven. Beide worden gekenmerkt door een toenemende mate van juridisering, waardoor ondermeer de macht van burgers om protest aan te tekenen nieuwe vormen aanneemt en vergroot zou kunnen worden.

Tegelijkertijd wordt er ook beweerd dat de juridisering van de ruimtelijke ordening juist zorgt voor een afname van mogelijkhedenvoorwaarden voor burgerprotest. Zo luidde de aanvankelijke ondertitel van de laatste Nota Ruimte 'Van hindermacht naar ontwikkelkracht' en is er recent een wijziging in de algemene bestuurswet doorgevoerd, waarin het 'belanghebbende beginsel' is opgenomen: als men niet belanghebbend is, dan kan men ook geen bezwaar maken en of men belanghebbend is moet worden vastgesteld in een gerechtelijke procedure. Uit een analyse van de gevolgen van deze wetswijziging komt het beeld naar voren dat hiermee de macht van de burger wordt ingeperkt, ten koste van nog meer juridisering (Kersten, Janmaat et al., 2005). Daarbij heeft de minister van VROM enige tijd geleden de subsidie ingetrokken voor organisaties als Milieudefensie om juridische procedures aan te spannen tegen bijvoorbeeld de aanleg van wegen:

'Milieu-organisaties kunnen in het vervolg slechts op projectbasis subsidie aanvragen. Dat is de kern van de moder-

nisering van de Subsidieregeling Maatschappelijke Organisaties en Milieu (SMOM), die minister Cramer van Ruimte en Milieu vandaag bekend gemaakt heeft. (...) De laatste tijd is er publiek debat ontstaan over het feit dat gesubsidieerde milieu-organisaties soms lange juridische procedures aanspannen tegen overheidsbesluiten. Milieu-organisaties hebben daartoe 'het volste recht', aldus Cramer. 'Het is alleen de vraag of deze procedures met overheidsgeld bekostigd zouden moeten worden'. Dit is volgens Cramer 'een zwakke schakel'. Daarom komen kosten voor gerechtelijke procedures niet langer in aanmerking voor subsidie. Volgens Cramer draagt dit bij aan een 'volwassen relatie' tussen overheid en milieubeweging (...).' (VROM, 2009)

Hoe het burgerprotest en verzet in Nederland zich in de toekomst exact zal ontwikkelen is hier niet te voorspellen, vast staat dat het nog voor lange tijd deel uit zal maken van ons planningsysteem. Is dat problematisch? Wij denken van niet. We begrijpen dat overheden waarschijnlijk niet zitten te wachten op burgers die zich verzetten tegen de doelen en middelen van het door hen geïnitieerde beleid. Burgerverzet kan de boel vertragen, de plannen doen afblazen, de overheid in een slecht daglicht stellen of frustreren en daarbij kan het de staat ook een boel geld kosten. Toch zouden we hier willen pleiten voor overheden die hun eigen weerstand koesteren en soms zelfs een handje helpen. Daarvoor zijn zowel inhoudelijke als procedurele argumenten te geven.

Een inhoudelijk argument is dat burgerverzet kan leiden tot het behoud van zaken die we nu en in de toekomst mogelijk van groot belang achten. Hoewel nooit te voorspellen valt wat men in de toekomst van belang zal achten (Groot, Jacobs et al., 2005), kan het verzet tegen de transformaties wel een teken zijn dat er een heroriëntatie moet plaatsvinden op de plannen: Waarom willen we dit? Waarom hier op deze plek? Zijn er alternatieven? Daarbij kan binnen het planningsysteem ook gebruik gemaakt worden van burgerinitiatieven, zowel de verzetsgeoriënteerde bewegingen als de meer pro-actieve bewegingen. Deze bewegingen kunnen belangrijke bijdragen leveren aan het natuur en landschapsbehoud, zoals organisaties, genootschappen, verenigingen en clubs die een belangrijke bijdrage leveren aan natuur- en landschapsbehoud. (Van Dam, Duing et al., 2008; Van Dam, Eshuis et al., 2008; Lengkeek, 2000; Lengkeek, 1994)

Naast deze inhoudelijke argumenten die pleiten voor burgerinitiatieven, zijn er ook proces georiënteerde argumenten die het belang daarvan onderstrepen. Actieve burgers kunnen de verschillende vormen van geslotenheid, die het Nederlandse planningsysteem kenmerkt, doorbreken en zorgen voor een grotere differentiatie van ideeën en praktijken binnen dit systeem (vgl. Van Assche & Verschraegen, 2008; Van Assche 2006). Iets wat volgens sommige systeemtheoretici en bestuurskundigen goed is voor het functioneren van een systeem, omdat het zo een betere aansluiting blijft behouden met zijn omgeving, de echte wereld. Daarbij is het ook vanuit democratisch opzicht van belang. In een democratie dient de staat, zo goed en kwaad als het kan, recht te doen aan de uiteenlopende wensen van de burgers die ze geacht wordt te vertegenwoordigen. Het scheppen van mogelijkheidsvoorwaarden van verzet tegen het handelen van de staat is in onze ogen één van de belangrijkste plichten van een staat.

Hoewel de democratisering van de ruimtelijke ordening van VROM een paar rake klappen heeft gekregen, lijkt er binnen het ministerie van OC&W een trend waarneembaar waarbij de actieve rollen van burgers van waarde wordt geacht. In de recent gepubliceerde nota over de modernisering van de monumentenzorg, 'Een lust, geen last', wordt bij voorbeeld het belang van burgers bij het bepalen wat erfgoed is en het behoud en de ontwikkeling daarvan expliciet genoemd:

'Het particulier initiatief is door de eeuwen heen de succesfactor geweest voor behoud en ontwikkeling van ons erfgoed. De kennis en ervaring van mensen die zich sterk maken voor cultuurbehoud krijgt meer ruimte in het nieuwe stelsel.

In het huidige stelsel hebben verschillende belanghouders sterk uiteenlopende mogelijkheden om invloed uit te oefenen. Voor iedere soort belanghouder spelen andere belangen. De moderne monumentenzorg moet de verschillende belangen zo goed mogelijk met elkaar in balans brengen. (...) Burgers, omwonenden, betrokkenen uit de directe omgeving spelen een steeds nadrukkelijker rol bij de besluitvorming en het debat over de vormgeving van hun leefomgeving. Ze richten stichtingen op voor de bescherming van een specifiek monument of gebied, dienen eigen plannen in, voeren juridische procedures et cetera.'

(Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap, 2008)

Hoewel het belang van burgergroepen door het ministerie van OC&W al langer wordt erkend, is er nog nimmer zo expliciet melding gemaakt van het feit dat het beleid rekenschap moet geven van de rol die burgers spelen bij erfgoed als in deze nota. Hatsiekidee!

'Burgerverzet kan de boel vertragen, de plannen doen afblazen'

6 /

Conclusies en aanbevelingen

Vele wegen leiden naar Rome

Aan de eerste verkenning voor deze publicatie lag de vraag ten grondslag wat mensen eigenlijk drijft om zich te organiseren rondom een gedeeld belang of probleem. De belangrijkste observaties met betrekking tot de drijfveren en motieven achter burgerinitiatieven zijn dat de initiatieven ontstaan uit zorgen over de toekomst. In de drijfveren is in bijna alle gevallen sprake van een mix van eigenbelang en maatschappelijk belang. De motieven voor samenwerking komen voort uit wederzijdse afhankelijkheid om het doel te bereiken. Bovendien biedt samenwerking veel voordelen wat betreft de financiële mogelijkheden, tijd, kennis en vaardigheden, draagvlak en overtuigingskracht. Ook de sociale contacten en gevoel van gezamenlijkheid en verbondenheid zijn belangrijke redenen om samen te werken én belangrijke factoren voor het continueren van het initiatief.

Drijfveren

De drijfveren voor zelforganisatie die we zijn tegengekomen, kunnen we grofweg indelen in drie categorieën.

In de eerste plaats gaat het om het verbeteren van de sociaal-economische positie van de betrokkenen en het beharti-

gen van een maatschappelijk belang. Een aantal van de gevonden initiatieven komt voort uit eigenbelang. Sommige initiatieven ontstaan primair uit onvrede met de gang van zaken in de omgeving, waarbij de motieven uitstijgen boven het persoonlijke belang.

Waarom voelen mensen zich geroepen om zelf iets op te pakken in plaats van de verantwoordelijkheid bij de overheid neer te leggen? Uit de gesprekken blijkt dat deze mensen zich zorgen maken over de daadkracht van de overheid. Zowel bij de Stichting IJsselhoeven, het bewonersinitiatief in Broekland als de Stichting Noabers van Zudert zien betrokkenen de leefbaarheid van hun directe omgeving achteruit gaan en merken ze dat de overheid niets of nauwelijks iets doet. Daarom grijpen de initiatiefnemers zelf in voor het te laat is. Ook de initiatieven die voornamelijk uit eigenbelang voortkomen, komen voort uit zorgen over de toekomst, maar dan vooral vanuit een individueel economisch perspectief. Dit is het geval bij de Stichting Boeren met Uitzicht, Coöperatie Carnola, Ko-alitie en Stichting Brokkenbroek. Deze boereninitiatieven zien de invloed van de landbouw op de politiek verminderen, de subsidies op de primaire productie dalen, de eisen van de wereldmarkt op zich afkomen of krijgen te maken met plannen voor natuurontwikkeling op hun grond. Ze maken zich zorgen over hun economische voortbestaan en zoeken naar nieuwe manieren om inkomsten te genereren.

De drijfveren van de gevonden initiatieven overziend, lijken de meeste initiatieven voort te komen uit zowel eigenbelang als uit maatschappelijke motieven. Sommige initiatieven hebben alleen te maken met eigenbelang, zoals Blaaswind BV dat er op gericht is om een nieuwe inkomstenbron voor een twintigtal agrariërs te genereren. Bij andere initiatieven spelen maatschappelijke motieven meer een rol, zoals bij de Stichting Brokkenbroek, waar de betrokken boeren ook economisch voortbestaan nastreven, maar tegelijkertijd willen bijdragen aan het behoud van het agrarische cultuurlandschap. Ook de initiatiefnemers van de Stichting Boeren met Uitzicht gaan in de eerste plaats voor aanvullen van de inkomsten, maar een zeer belangrijke motivatie is tevens hun trots en verantwoordelijkheidsgevoel voor het Drentse veenlandschap. De leden van de Stichting Naobers van Zudert zetten zich hoofdzakelijk in voor het behoud van het karakteristieke landschap in hun dorp. Maar de leden van de stichting (allen bewoners) hebben uiteraard ook persoonlijke belangen bij hun initiatief, zoals de economische waarde van hun huis.

Het maatschappelijke belang van particuliere initiatieven wordt lang niet altijd erkend door lagere overheden. We krijgen de indruk dat lagere overheden zich vaak niet bewust zijn van de daadkracht en de positieve invloed van de initiatieven op de leefbaarheid en kwaliteit van de omgeving en de gemeenschap. Dit ondervonden bijvoorbeeld de Brokkenbroekboeren. Zij werden niet serieus genomen door de gemeenten en het waterschap, toen zij aangaven dat zij zelf voor natuurontwikkeling en landschapsbeheer op hun gronden wilden zorgen. En een initiatiefneemster van de Stichting IJsselhoeven kreeg de indruk, dat de gemeenten haar vooral zagen als een goed bedoelende vrijwilliger zonder de benodigde kennis en deskundigheid om daadwerkelijk iets te kunnen betekenen voor het behoud van de cultuurhistorisch waardevolle IJsselhoeven.

Motieven voor samenwerking

Waarom kiezen mensen ervoor om samen een initiatief op te pakken? Samenwerking lijkt over het algemeen te ontstaan vanwege wederzijdse afhankelijkheid. De initiatieven zijn van dien aard dat het doel niet alleen te bereiken is. Bovendien biedt samenwerking meer mogelijkheden waar het tijd, geld, feedback op ideeën en kennisuitwisseling

betreft. Sommige initiatiefnemers geven aan dat ze kiezen voor samenwerking vanwege het gevoel dat ze samen sterker staan, om de verantwoordelijkheid niet alleen te hoeven dragen en om meer draagvlak bij de omgeving en de overheid te krijgen. Verder zijn de sociale contacten, die de initiatiefnemers een gevoel van verbondenheid en gezamenlijkheid geven, een belangrijke reden om samen te werken. Die gezamenlijkheid en verbondenheid lijkt een van de belangrijkste krachten van een initiatief van zelforganisatie. Het geeft een initiatief veel energie, inzet en loyaliteit van de initiatiefnemers. Om die reden heeft het initiatief Blaaswind BV ervoor gekozen om eerst verbondenheid te creëren tussen de betrokken boeren voordat externe stappen zouden worden genomen. Ook bij de Stichting Brokkenbroek en het bewonersinitiatief in Broekland is een hechte vriendenclub ontstaan. De sociale verbondenheid geeft vertrouwen in de toekomst en fungeert als vangnet voor de vele onzekerheden die spelen bij het opstarten van een gezamenlijk project. Gezelligheid en vriendschap blijken vaak ook redenen voor mensen om vol te houden en bieden dus goede kansen voor de continuïteit van een initiatief.

Strategie

Om een initiatief te laten slagen, wordt er uit verschillende wegen gekozen. De analyse van Stichting IJsselhoeven, Stichting Natuurlijk Grasweggebied, Stichting Boermarke Essen en Aa's en Stichting Lingewaard Natuurlijk maakte inzichtelijk welke strategieën burgerinitiatieven hanteren en waarom, hoe de strategieën worden ervaren door de omgeving van de initiatieven en welke samenhang er bestaat tussen de ogenschijnlijk geheel verschillende strategieën.

Strategieën van burgerinitiatieven

Uit de onderzochte voorbeelden blijkt, dat initiatiefnemers verschillende – in abstractieniveau variërende – strategieën naast elkaar gebruiken. Dat is lang niet altijd heel bewust of van te voren gepland. Op hoofdlijnen wijken de strategieën niet heel erg af per initiatief, wel in de mate en vorm waarin de strategieën worden toegepast.

Een strategie die in elke beginfase een belangrijke rol speelt, is het organiseren van draagvlak of medestanders. Het gaat dan om het verkrijgen van sympathie van andere bewoners (Stichting Boermarke Essen en Aa's) of over het maken van verbindingen met wensen uit het gebied (Stichting IJsselhoeven). Dit is enerzijds nodig om goed te weten wat er speelt, om de activiteiten goed te kunnen uitvoeren (bijvoorbeeld als veel vrijwilligers nodig zijn) en om de juiste mensen in te schakelen. Anderzijds is het voor initiatieven vaak ook belangrijk om te laten zien dat het een breed gedragen initiatief is, zodat overheden en fondsen overtuigd worden om ondersteuning te bieden.

Lobbyen bij strategische personen (met name bij overheden) vormt een belangrijk onderdeel van de aanpak, om sympathie of medestand voor de doelen en acties op te wekken. Daarbij valt op dat de initiatiefnemers soms ambtenaren passeren en zich rechtstreeks wenden tot bestuurders omdat dat meer en vlugger resultaten oplevert (bijvoorbeeld Stichting Natuurlijk Grasweggebied en Stichting Boermarke Essen en Aa's). Deze bestuurders, veelal wethouders, zijn daar ook ontvankelijk voor omdat een burgerinitiatief voor hen vaak een goede manier is om politiek te 'scoren'. Het lobbyen van de initiatiefnemers is er uiteindelijk op gericht

om medewerking (goedkeuring, ondersteuning, financiering, etc.) te krijgen of zelfs om over te gaan tot een samenwerking.

Initiatiefnemers maken veel werk van communicatie en PR bij het realiseren van hun initiatief. Zij hebben daarbij vaak oog voor het belang van beeldmateriaal voor het overtuigen van mensen, denk daarbij aan foto's van jonge uilen in visiedocumenten (Stichting Lingewaard Natuurlijk) of van een ree in een presentatie aan de gemeente (Stichting Natuurlijk Grasweggebied). Andere activiteiten in het kader van communicatie en PR zijn websites, mooie publicaties, feestelijke bijeenkomsten, excursies, tentoonstellingen en presentaties. De media worden veelal actief opgezocht om ruchtbaarheid te geven aan de plannen en activiteiten, om medestanders te vinden en om het belang van de plannen te onderstrepen. Deze strategie borduurt voort op het verkrijgen van sympathie en beoogt de bekendheid te verhogen en reacties te verkrijgen van mensen of organisaties die buiten de directe invloedssfeer met vergelijkbare initiatieven bezig zijn.

In het verlengde hiervan is het vormen van coalities van burgerinitiatieven met andere partijen en organisaties een andere belangrijke strategie. Allianties worden soms gevormd omdat de nieuwe partijen voor een aspect van of voorwaarde voor de realisatie van het plan kunnen zorgen, of omdat de betrokkenheid van deze partijen meer gewicht in de schaal kan leggen (bijvoorbeeld het betrekken van onafhankelijke experts door de Stichting Boermarke Essen en Aa's en Stichting IJsselhoeven).

Als men coalities aangaat, dan wordt het professionaliseren van de organisatie, zoals het aanstellen van betaalde projectleiders (Stichting IJsselhoeven), of het inhuren van een accountant (Stichting Natuurlijk Grasweggebied) en het schrijven van projectplannen en visiedocumenten als voorwaarde gezien om serieus genomen te worden en om formele wegen te kunnen bewandelen. Maar het kan ook bijdragen aan een soepeler verloop van de interne organisatie, zeker naarmate deze ingewikkelder wordt (Stichting IJsselhoeven). Teveel formaliseren kan het initiatief echter doen verzanden in abstracte discussies over wat er allemaal geformaliseerd moet worden en wegdrijven van echte acties. Naast een professionele organisatie zijn de initiatiefnemers zelf veelal zeer bekwaam, zowel bestuurlijk als op het gebied van leefomgeving, en wat sociale vaardigheden betreft. Opvallend daarbij is dat hun professionele werk vaak over-

eenkomt met het werk dat ze voor het initiatief doen.

Bij alle vier de initiatieven hebben de initiatiefnemers ervoor gekozen niet alleen te professionaliseren, maar ook te institutionaliseren door een stichting op te richten. De reden hiervoor is dat de burgerinitiatieven dan serieuzer worden genomen door de omgeving. Het omzetten naar een rechtspersoon is echter ook een noodzakelijke voorwaarde om in aanmerking te komen voor subsidie.

Het organiseren van financiële ondersteuning is een belangrijk onderdeel van de strategie van burgerinitiatieven, hoewel de mate waarin initiatieven hierop steunen zeer verschilt. Sommige initiatieven zetten vooral in op het vinden van financiering voor hun activiteiten (Stichting Natuurlijk Grasweggebied), andere initiatieven vooral op het vinden van vrijwilligers die het werk uitvoeren (Stichting Lingewaard Natuurlijk) en weer andere initiatieven op beide (Stichting IJsselhoeven en Stichting Boermarke Essen en Aa's).

Ondanks de institutionalisering blijven initiatieven intern vaak informeel van karakter. Omdat hun omgeving vooral institutioneel van aard is, proberen de initiatiefnemers een brug te slaan tussen die informele en formele wereld. Dit gebeurt door goed ingevoerd te zijn in de formele procedures en regels en door goede (informele) contacten en relaties te onderhouden met mensen die opereren in die formele wereld. Oriënterende gesprekken met beleidsmensen spelen een belangrijke rol bij het verkennen van mogelijke subsidieaanvragen of het verkrijgen van toestemming binnen zekere beleidsmatige en juridische kaders. Ook uitnodigingen op feestelijke informele gelegenheden, bij het vieren van een heuglijk resultaat (Stichting Boermarke Essen en Aa's, Stichting Natuurlijk Grasweggebied) kunnen positief uitwerken in het slaan van de brug tussen de verschillende werelden.

De meeste van de geanalyseerde initiatieven hanteren een constructieve houding tegenover overheden en presenteren zich bewust niet als een actie- of verzetsgroep. In het geval ze wel direct reageren op plannen of ingrepen van overheden, gaan ze veelal over tot het uitwerken van alternatieven.

Tot slot blinken de onderzochte burgerinitiatieven uit in uithoudingsvermogen en volharding. De aanpak van de initiatieven is er een van de lange adem. In alle gevallen zijn de initiatiefnemers steeds degenen die blijven vasthouden en steeds weer opnieuw actie ondernemen. Dit lijkt – mits in

gepaste mate – een noodzakelijke voorwaarde voor de voortgang van het initiatief. Maar wanneer de vasthoudendheid te extreem wordt, kan deze handelwijze ook contraproductief werken doordat deze door de omgeving als te lastig wordt ervaren.

Strategische professionalisering

In de burgerinitiatieven worden persoonlijke interesses en belangen gekoppeld aan een publieke zaak. Giddens (1991) spreekt in dit kader over 'life politics' (levenspolitiek). Levenspolitiek gaat in op de koppeling van politieke en maatschappelijke doelen aan persoonlijke keuzes en bijbehorende leefstijlen van burgers. De initiatiefnemers streven een ideaal na. Er wordt ook vaak gerefereerd aan bezieling, passie, herinneringen aan jeugd, etc. Omdat de burgerinitiatieven zo sterk verbonden zijn met het persoonlijke leven en de bezieling van de initiatiefnemers, steken ze bijzonder veel energie in de initiatieven en kunnen ze zeer vasthoudend zijn. Behalve dat de initiatieven sterk drijven op persoonlijke idealen en keuzes, zijn ook maatschappelijke doelen verankerd in het initiatief. Vanwege de maatschappelijke doelen van de initiatieven zijn andere organisaties en partijen in de omgeving een belangrijke factor in de strategieën. De basis van veel van de bovenstaande strategieën ligt in een goede interactie met de actoren in de omgeving.

Het institutionaliseren, maar ook het professionaliseren komt vooral voort uit de (gepercipieerde) noodzaak om tot goede interactie met de omgeving te komen. Het gaat dan om serieus genomen worden, een vertrouwensrelatie opbouwen, of juist om steun (bij voorbeeld in de vorm van subsidie). Bij deze gerichtheid op interactie dient echter een nuancering te worden gemaakt. Het is voor burgerinitiatieven namelijk ook erg belangrijk om op eigen benen te staan (autonomie) en daarvoor de capaciteit, kennis en kunde aanwezig te hebben. En behalve dat het institutionaliseren en professionaliseren functioneel zijn in de interactie met de omgeving, dragen ze ook bij aan de zelfwerkzaamheid en autonomie van het initiatief zelf. Autonomie is dus belangrijk voor het initiatief zelf, maar heeft ook een belangrijke functie in het beeld en waardering van de omgeving. Gemeenten vinden het positief als het initiatief op eigen benen staat en zichzelf rechten maar ook plichten

toedicht, dit wekt juist vertrouwen. Er is dus naast een spanningsveld tussen autonomie en zelfwerkzaamheid enerzijds en de interactie met de omgeving anderzijds, ook sprake van een wisselwerking. Het opbouwen van vertrouwen, de machtsrelaties tussen de verschillende actoren, al deze zaken spelen daar een rol in.

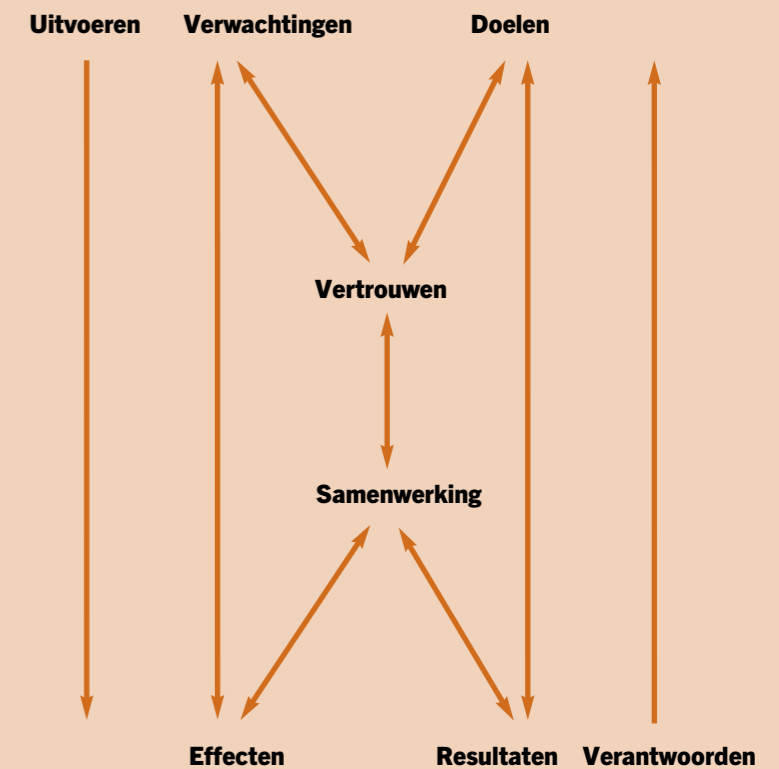
Soorten strategieën

Op theoretische gronden is een driedeling van soorten strategieën gemaakt, waarin belangrijke elementen van burgerinitiatieven, zoals autonomie en de interactie met de omgeving, worden geadresseerd: (1) basisprincipes van een initiatief, (2) interactieve aspecten en (3) operationele aspecten. Dit zijn alle drie belangrijke elementen in het realiseren van een initiatief.

Principiële strategieën zijn de basisideeën achter de aanpak van het burgerinitiatief. Het zijn de strategieën die niet ter discussie staan, ook niet in relatie tot de buitenwereld, en die gesteund worden door de betrokkenen. De principiële strategieën vormen een soort 'hoofdrichting', en komen voort uit de blik waarmee ze zichzelf en de buitenwereld bekijken en tegemoet treden. Het gaat in deze strategie dus om het voornaamste doel en de relatie met de hoofdrichting qua wijze van realiseren.

Interactieve strategieën ontstaan in de loop der tijd en in wisselwerking met omgevingsactoren. Zij worden veelvuldig bijgesteld, op basis van actie en reactie. Dit hoeft niet altijd gepland te zijn, maar kan ook onbewust en/of intuïtief. Veelal gaat het om het verkrijgen van macht, maar ook om het opbouwen van een vertrouwensrelatie.

Operationele strategieën zijn de strategieën die hoe dan ook handig of goed zijn om te ondernemen. Het kan een breed scala aan activiteiten zijn, gericht op het bekend of belangrijk maken van het initiatief en het opbouwen en peilen van de beeldvorming. Ze richten zich op het 'op de kaart zetten' van een initiatief en tevens op het inwinnen van reacties (sociale-antennefunctie).

Dit schema geeft de stappen weer die een burgerinitiatief doormaakt, maar ook de stappen die het ministerie doormaakt in haar ondersteunende rol. Ten opzichte van de figuur op pagina 38 zijn er twee pijlen toegevoegd: een uitvoeringspijl en een verantwoordingspijl.

Samenhang en ontwikkeling van strategieën

In bovenstaande is duidelijk geworden dat strategieën niet altijd helemaal ‘bewust’ of ‘planmatig’ zijn, maar dat ze ook onbewust, intuïtief, flexibel, veranderlijk en pragmatisch kunnen zijn. Sommige strategieën zijn welbewust bedacht en ingezet, andere strategieën ontstaan tijdens de rit omdat dat op het moment zo het beste uitkomt (dit zijn vaak de interactieve strategieën, maar ook de operationele).

Strategieën zijn dus planmatig én pragmatisch.

Toch valt er een samenhang te ontdekken. Omdat principiële strategieën zorg dragen voor de identiteit van het initiatief, kan men op basis hiervan interactieve strategieën ont-plooien. Men gaat de interactie aan als men overtuigd is waar men voor staat. Deze interactieve strategieën lijken te zijn ingebed in operationele strategieën. Sommige operationele strategieën zijn vrij ongericht en verkennen de omgeving en de mogelijkheden daarin, op basis waarvan men strategische interactiemogelijkheden onderscheidt. Eerst wordt er bijvoorbeeld informatie ingewonnen hoe het initiatief ligt bij medebewoners, voordat men naar een politicus stapt (zoals bij het balletjes opgooien bij sociale bewoners-bijeenkomsten van de Boermarke Essen en Aa's).

Dit brengt inconsequenties en ambivalentie aan het licht. Interne meningsverschillen over vervolgstappen worden niet altijd opgelost tot het niveau van volledige consensus. Verder wordt er op verschillende paarden tegelijk gewed, zoals het winnen van de algemene sympathie via een mediaoffensief en het binnenhalen van subsidie waarbij veel media-aandacht de subsidieverlener juist in verlegenheid kan brengen (ten overstaan van de gehele wereld belooft hij een particulier initiatief waarvan niemand kan voorspellen wat daarvan de precedentwerking is).

Ambivalent, omdat sommige personen in het initiatief een persoonlijke vertrouwensband kunnen hebben met ambtenaren en/of politici, terwijl anderen in hun acties juist uitgaan van wantrouwen.

Soms zijn strategieën zo vanzelfsprekend onderdeel van (de cultuur van) het initiatief, dat ze ongemerkt (onbewust) worden opgepakt. Dit betreft meestal de principiële strategieën, maar ook operationele strategieën kunnen een gewoonte worden zoals het standaard uitnodigen van de pers bij bijeenkomsten of het maken van mooie publicaties. Ook als een burgerinitiatief iets welbewust (met een duidelijke reden en motivatie) onderneemt, is het de vraag hoe

het uiteindelijk uitpakt. Het effect van hun handelen is niet altijd helemaal te overzien. Dat wordt meestal ook niet als probleem ervaren, maar als een stijl van werken die veel mogelijkheden biedt.

Relatie met omgeving

Vanuit het idee dat interactieve strategieën ingebed zijn in operationele strategieën is de vraag relevant of de zoektocht naar sympathie in de omringende gemeenschap als noodzakelijke voorwaarde wordt gezien voor het aangaan van een positieve en op vertrouwen gebaseerde relatie met de overheid. Om hier in concluderende zin een gevolgtrekking uit te maken, wordt eerst stilgestaan bij de relatie met de directe omgeving, gevolgd door een korte analyse van de wederzijdse onzekerheden tussen initiatief en overheid, waarna er wordt ingegaan op signalen van opgebouwd vertrouwen.

Naaste omgeving / andere bewoners

Sommige initiatieven zijn meer gericht op het betrekken van de directe omgeving en medebewoners dan andere initiatieven. Stichting IJsselhoeven is een voorbeeld waarbij de trekkers zeer actief zijn in het betrekken en mobiliseren van bewoners. Ook de trekkers van de Stichting Boermarke Essen en Aa's hebben veel draagvlak, vertrouwen en actieve inzet bij bewoners gegenereerd door keukentafelgesprekken te voeren en door het delegeren van werkzaamheden aan groepjes bewoners. Verder hebben de trekkers door zelf veel inzet en bevlogenheid te tonen, anderen gemotiveerd om zelf ook bij te dragen. Goed voorbeeld doet volgen.

Naast het gegeven dat het soms wel en soms niet expliciet het doel is om mensen uit de directe omgeving te betrekken, lukt dat in het ene geval ook beter dan in het andere. Veelal is er een klein aantal mensen echt actief en zit er een grotere schil omheen van mensen die zich af en toe inzetten. In het geval van de Stichting Natuurlijk Grasweggebied worden de activiteiten van de trekkers wel gesteund door de andere bewoners, maar is er niet veel animo om zelf ook bij te dragen. Daarbij lijkt er een relatie te bestaan tussen het doel van de initiatiefnemer(s) en het doel van het initiatief. Naarmate de relatie tussen de doelstelling van de initiatiefnemer en de doelstelling van het

initiatief directer is, lijken er minder mensen aan te haken. Naarmate de doelstelling meer open is en soms zelfs gezamenlijk wordt ingevuld, lijken er meer mensen aan te haken. Hier lijkt de relatie tussen openheid en vertrouwen (Giddens, 1984; McAllister, 1985) een rol te spelen.

Wrijving en onzekerheden tussen initiatief en overheid

Hoe interactief de aanpak van een burgerinitiatief vaak ook is, de initiatiefnemer blijft wel steeds degene die aan de bel moet trekken gedurende het proces. Het initiatief gaat niet verder op het moment dat de initiatiefnemer het er bij laat. Hier moet de initiatiefnemer in de praktijk een dunne lijn bewandelen, aangezien de vasthoudendheid ook irritatie opwekt bij de personen en organisaties die ermee te maken hebben. En uiteindelijk kan deze irritatie, als deze te hoog oploopt, ook averechts werken. In alle gevallen verloopt het proces wederzijds niet zonder ergernis, het gaat echter om de mate waarin. Zowel de initiatiefnemer als de omgevingsactoren snappen de houding vaak wel van elkaar, en zien ook dat die vasthoudendheid ook in bepaalde mate nodig is, ook in het overtuigen en aanzetten tot handelen van de omgevingsactoren.

Verder is het voor overheden en andere organisaties vaak moeilijk om om te gaan met het feit dat initiatiefnemers altijd meer pijlen tegelijk afschieten en ook veranderlijk zijn in hun aanpak. De samenwerking van de initiatiefnemers met andere partijen is niet altijd gemakkelijk. Er is bijna altijd wel een moeilijk moment en sprake van wederzijdse frustratie. Daar zijn verschillende redenen voor, die te maken hebben met verschil in werkwijze en verschil in houding ten aanzien van de activiteiten waar men mee bezig is. Een organisatie als een gemeente heeft te maken met aspecten als verantwoording afleggen, afrekenbaarheid, controle, democratische legitimiteit, etc. De cultuur van een initiatief is veel informeler. Voor de initiatiefnemers is het veelal persoonlijker en ligt het dichterbij emoties, dan bij betrokkenen vanuit overheden of andere organisaties. Dat uit zich in veel energie en bevlogenheid. Ook is er soms een verschil in tijdsbesteding en focus, doelende op daadkracht op de korte termijn versus draagkracht en continuïteit op de lange termijn. Daarnaast spelen op de achtergrond verschillen rondom rollen en taken van burgers en van

overheden. Deze rollen en taken zijn namelijk aan verandering onderhevig. In relatie tot burgerinitiatieven worden ambtenaren soms in mindere mate op hun inhoudelijke expertise aangesproken, maar wordt in toenemende mate van hen verlangd een regierol in te nemen. Lang niet alle ambtenaren zijn overtuigd van de waarde van burgerinitiatieven, ze voelen zich soms miskend en aangetast in hun mandaat en professie (Veeneklaas et al., 2012).

Er zijn grote verschillen waar te nemen in ontvankelijkheid van overheidszijde. De Stichting IJsselhoeven kwam grote verschillen tegen wat openheid betreft voor en vertrouwen in hun initiatief tussen de twee betrokken provincies en ook tussen de verschillende gemeenten. Bij de ene organisatie is ook al meer ervaring met private initiatieven en is samenwerking meer gesneden koek dan bij de andere organisatie. Een ander belangrijk aspect in de relatie met de overheid en andere organisaties is de vraag in hoeverre het initiatief in het beleid past. Deze organisaties zijn over het algemeen alleen geïnteresseerd in burgerinitiatieven die een bijdrage leveren aan hun eigen beleid. Alleen die vormen van burgerinitiatief willen zij ondersteunen of alleen daarmee willen ze samen werken.

Trekkers van een burgerinitiatief zijn veelal vrijwillig en persoonlijk betrokken bij de doelstelling van het initiatief. Gemeenten, fondsen, en dergelijke zijn veelal ‘professioneel’ betrokken. Dit suggereert dat een burgerinitiatief niet professioneel zou kunnen werken, maar dit is zeker niet waar. Het verschil is eerder dat de één wordt betaald en dat de ander het doet omdat hij het leuk c.q. belangrijk vindt. Soms is de scheidslijn ook minder duidelijk, bijvoorbeeld in het geval dat er een koppeling is tussen (de activiteiten van) het burgerinitiatief en de professie van de initiatiefnemers, zoals vaak voorkomt.

Er zijn dus verschillen in doelen, motivatie en wijze van werken tussen een burgerinitiatief en de institutionele omgeving. Strategieën die helpen om een brug te slaan tussen deze twee werelden, dragen bij aan het succes van het burgerinitiatief. Om meer vertrouwen tussen de twee werelden te realiseren, kan men denken aan professionaliseren, institutionaliseren en formaliseren. Maar aan de andere kant kan dat ook bereikt worden door informele (vertrouwelijke) relaties met strategische personen binnen overheden aan te gaan en te onderhouden.

De vier voorbeelden laten verschillen zien in het overwinnen van wederzijds wantrouwen, onbegrip of onwetend-

heid. Een positief voorbeeld hiervan is de goede en vertrouwelijke relatie van Stichting Boermarke Essen en Aa's met Staatsbosbeheer, en een negatief voorbeeld is het wantrouwen tussen Stichting Natuurlijk Grasweggebied en de gemeente. In het geval van de Graswegbewoners lijken ervaringen uit het verleden hun 'frame' in het heden te hebben beïnvloed. De initiatiefnemers zijn namelijk van mening dat er in 1999 toezeggingen gedaan zijn met betrekking tot het invullen van het gebied met groen, die volgens hen nooit zijn nagekomen.

Ontstaan van vertrouwen

Initiatieven hebben te maken met overheden (en personen binnen die overheden) die verschillend tegen burgerinitiatieven aankijken en ermee omgaan. Dit is afhankelijk van het gevoerde beleid, van de visie van de bestuurders, van karakters en capaciteiten van individuele ambtenaren, etc. Sommige strategieën werken daarom beter bij de ene overheid dan bij de andere. En soms werkt geen enkele strategie omdat overheden gewoon niet willen. Initiatiefnemers slagen soms wel en soms dus niet in hun pogingen om overheden te overtuigen, om ondersteuning te krijgen of om met ze samen te werken. Opvallend is dat de samenwerkingen die soepel verliepen ook informeler van aard waren. Bij de Stichting Natuurlijk Grasweggebied had de betrokkene vanuit het waterschap bijvoorbeeld een informele verhouding met de initiatiefnemers; hij bezocht ze thuis en besprak stapje voor stapje met hen de plannen. Met de gemeente was de afstemming moeizamer, ging het er formeler aan toe en gingen de initiatiefnemers bij de ambtenaren op bezoek en niet andersom. Een toenemende vertrouwensrelatie lijkt gepaard te gaan met een toenemende mate van informaliteit. En andersom. De trekkers van de Stichting Boermarke Essen en Aa's hebben bijvoorbeeld een goede samenwerking met veel onderling vertrouwen met Staatsbosbeheer opgebouwd, onder andere omdat het districtshoofd van het begin af aan aanwezig was bij informele bewonersbijeenkomsten.

De vier besproken burgerinitiatieven delen het streven naar een goede verstandhouding met de overheid. De verstandhouding tussen de initiatieven en andere organisaties kennen een verschillende intensiteit. Lossere verbanden met andere organisaties worden vaak aangegaan in verband

met legitimatie en het belangrijk maken van het initiatief. Intensievere samenwerkingsverbanden worden vaak gevormd op het moment dat de organisaties die betrokken worden een noodzakelijke voorwaarde zijn om het initiatief te laten slagen.

Alhoewel bijna alle burgerinitiatieven in bepaalde mate reageren op iets – dit kunnen directe plannen van overheden en andere organisaties zijn, maar ook geleidelijke veranderingen in het landschap – willen de onderzochte burgerinitiatieven zich graag profileren als actief en constructief, en niet als een tegenreactie. Dit verklaart dan ook de relatief goede verstandhouding van de onderzochte initiatieven met overheden en andere organisaties.

Naast vertrouwen speelt hier ook een machtsfactor. Initiatieven hanteren bepaalde strategieën om invloed uit te oefenen. Zoals samenwerking met deskundigen en gerenommeerde publieke figuren als boegbeeld inzetten (Stichting IJsselhoeven) om status en macht te verwerven en op die manier succesvoller te zijn in het realiseren van hun doelen. Uit de praktijkvoorbeelden blijkt dat de persoonlijke capaciteiten van de initiatiefnemers maatgevend zijn voor het succes van het initiatief (Stichting Lingewaard Natuurlijk). Informatie speelt eveneens een belangrijke rol. Het gaat er dan om welke informatie wordt verschaft en hoe deze wordt gepresenteerd (Stichting Natuurlijk Grasweggebied). Referentiemacht, expertisemacht en informatie-macht (zie ook French en Raven, 1959; Morgan, 1986) zijn belangrijke machtsbronnen voor burgerinitiatieven. Deze machtsbronnen worden gevormd in de interactie tussen initiatief en omgeving. Ze vormen een voorwaarde om enigszins 'stevig' de interactie met de overheid aan te gaan.

Een belangrijke conclusie is dat een grote groep strategieën interactief tot stand komt (de interactieve strategieën) en daarom dus veranderlijk en ook onvoorspelbaar is. Door kennis te verzamelen over de wijze waarop strategieën geconcipieerd en uitgevoerd worden en daarbij ook onderling gerelateerd zijn, wordt die onvoorspelbaarheid minder. Het is denkbaar dat meer inzicht in de verschillende strategieën en de samenhang daartussen kan bijdragen aan het sneller opbouwen van wederzijds vertrouwen tussen burgerinitiatief en overheid, die (elk met hun strategische kaders) de interactie aangaan. Het in een raamwerk plaatsen van informatie en het daarop vaststellen van vervolgstappen is de kern van de interactieve strategie, en is gebaseerd op zowel intuïtie (handeling in reactie op beeldvorming) en

ratio (kansen benoemen en aangrijpen). Maar elk burgerinitiatief heeft ook een kern van ideologie of queeste die staat voor de basiswaarden van de groep en de belangrijkste principes waarmee ze die waarden omzet in actie (de principiële strategieën). Dit is waar ze voor staan en dit zal niet of nauwelijks veranderen door reacties uit de omgeving. Verder hebben burgerinitiatieven operationele strategieën gericht op het bekend of belangrijk maken van het initiatief en het opbouwen en peilen van de beeldvorming.

In de burgerinitiatieven worden persoonlijke interesses en belangen gekoppeld aan een publieke zaak. Er worden altijd meerdere pijlen tegelijkertijd afgeschoten en dat is lastig voor overheden. De vasthoudendheid van een initiatiefnemer is misschien wel de belangrijkste factor in de realisatie van burgerinitiatieven. Actieve burgers laten zich zeker niet afschrikken door een afwijzend gesprek met een ambtenaar. Men wil het initiatief hoe dan ook verder brengen. In hun ogen leiden vele wegen naar Rome en die bewandelen ze dan ook!

Effecten

De ondersteuning van vijf pilots burgerinitiatieven door het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I) vond plaats in een breder kader van het terugtreden van de rijksoverheid op onderwerpen waar burgerinitiatieven de rol en functie van de rijksoverheid kunnen overnemen. Het ministerie ondersteunde de initiatieven om te achterhalen wat zij als rijksoverheid kunnen en willen betekenen voor burgerinitiatieven. Daarnaast wilde het ministerie zicht krijgen op de resultaten en effecten van burgerinitiatieven in landschapsbeheer.

De effecten van de pilots

De initiatiefnemer van De Heimanshof stimuleert op allerlei manieren actieve betrokkenheid en bewustwording van mensen bij natuur in de directe leefomgeving en hoopt daarmee een duurzame gedragsverandering bij mensen te realiseren. Het initiatief heeft hoge ambities en onderneemt veel verschillende activiteiten die op dit moment vaak moeilijk door de gemeente met het reguliere groenbeheer in overeenstemming kunnen worden gebracht. Naast facilitatie door middel van een toegankelijke publicatie over de aanpak van het initiatief, heeft de betrokkenheid van het ministerie ook een impuls gegeven aan het vlot trekken van de relatie tussen verschillende partijen, en aan een driejarige samenwerkingsovereenkomst met onder andere de provincie en het recreatieschap. De gewenste structurele inbedding van het initiatief in het gemeentelijke beleid en beheer moet echter nog zijn beslag krijgen.

De trekkers van het initiatief Grensbeleving wilden initieel graag het oude Commiezenpad bij Enschede herstellen en geschikt maken als wandelpad opdat mensen weer de grens en bijbehorende grensstenen konden beleven. Vanwege de op het eerste gezicht beperkte bereidheid van de grondeigenaren en de voorwaarden van andere betrokken partijen, werd het plan omgevormd tot een fietsbelevingsroute. Door de betrokkenheid van het ministerie ontstonden opnieuw mogelijkheden voor het originele plan van de initiatiefnemers: het herstel van het Commiezenpad en dit pad als wandelpad te laten fungeren.

Bij de Scouting Natuurwerkdag kwam een aantal zaken

mooi samen. Scouting Limburg organiseerde namelijk de ScoutiFestatie, een weekend voor scouts, ter ere van het honderdjarig bestaan van de Scouting. Zij zochten nog activiteiten voor de zondag en wilden daarnaast graag dat scouts weer meer met het buitenleven in contact kwamen. IKL nam de uitdaging aan en wilde graag een grootse Jongeren Natuurwerkdag organiseren. Hierdoor kon ook geëxperimenteerd worden met actieve deelname aan natuurbeheer op grote schaal. Met de ondersteuning van het ministerie werden de ambities nog wat opgeschroefd en werd 'als stip op de horizon' gemikt op de actieve inzet van 1.500 scouts. In de praktijk zijn 650 scouts actief geweest op de Natuurwerkdag in Limburg.

Het initiatief Levend Landschap Emst wil graag de beleefbaarheid en de ruimtelijke kwaliteit van het buitengebied van Emst versterken door twee ommetjes te realiseren, streekkeigen erven te stimuleren en door meer betrokkenheid van bewoners en boeren bij het – in hun ogen rommelige – beheer van terreinen van grote natuur- en landschapsorganisaties. De trekker van het initiatief – het Emster Belang – is al een aantal jaar bezig met een dorpsvisie en uitwerkplan samen met de bewoners van Emst. Het initiatief had op het moment dat het ministerie betrokken raakte vooral behoefte aan financiële ondersteuning om de genoemde activiteiten daadwerkelijk fysiek te realiseren. Inhoudelijk en procesmatig advies en begeleiding kreeg het initiatief al van Landschapsbeheer Gelderland vanwege de prijsvraag Levend Landschap Veluwe.

Het initiatief Wirdum Groene Parel richt zich op het herstel van het groen in en om het dorp Wirdum. De Groencommissie van Vereniging Dorpsbelangen Wirdum heeft als doel het dorp leefbaar te houden. Men vindt het van belang om aantrekkelijk te blijven voor toeristen. Het initiatief dat ondersteund wordt door het ministerie richt zich op een integraal groenontwikkelingsplan voor dorp en omgeving. Naast het inhalen van de beheersachterstand in de dorpskern is door de betrokkenheid van het ministerie onderzocht hoe recreatie in en rondom Wirdum gestimuleerd kan worden en wordt gekeken hoe de twee kernen van Wirdum in verband met de doorsnijding door een Rijksweg landschappelijk beter op elkaar kunnen worden afgestemd.

Verschillende verwachtingen en doelen worden afgestemd

initiatieven laten zien dat het doel onder andere door de betrokkenheid van andere partijen en hun doelen en verwachtingen, wordt beïnvloed. Zo was het initiatief Grensbeleving voor de gemeente Enschede juist interessant vanwege de mogelijkheden tot grensoverschrijdende samenwerking. Daardoor werden de steden Gronau en Ahaus betrokken en vervolgens was het voor bij voorbeeld Gronau van belang dat het Drielandenpunt een plaats kreeg in de route. Het initiële idee van de initiatiefnemer van een wandelroute over het oude Commiezenpad werd mede onder invloed van de betrokkenheid van de gemeenten Enschede, Ahaus en Gronau een langere fiets-grensbelevingsroute. Door de samenwerking werden dus de initiële verwachtingen en doelen van de initiatiefnemers bijgesteld en heeft het ook tot andere (tussen)resultaten geleid. Dit was overigens niet de enige reden, een andere belangrijke reden was, dat de bereidheid van de grondeigenaren om mee te werken zeer beperkt was. Bij het initiatief in Emst is de samenwerking met Landschapsbeheer Gelderland van invloed geweest op de doelen. Zo werden op advies van Landschapsbeheer de ommetjes omgevormd tot Klompenpaden en was het maken van een landschapsversterkingsplan een voorwaarde voor ondersteuning. De systemen van het burgerinitiatief en van de overheid bewegen dus naar elkaar en vormen een gezamenlijk begrippenkader.

Overigens verschillen de meningen over het afstemmen van de initiatieven. Bekeken vanuit de initiatiefnemers zelf blijkt dat de meeste initiatiefnemers de beïnvloeding van de initiële ideeën en plannen niet per se erg vinden. Ze ervaren het als logisch dat als er andere partijen bijdragen er ook water bij de wijn moet worden gedaan. Het wordt ook niet door iedereen als 'water bij de wijn doen' ervaren. Dit heeft dan bijvoorbeeld te maken met de initiatiefnemer zelf, de initiële doelen van het initiatief, of in hoeverre de betrokkenheid van anderen – in dit geval de overheid – als een noodzaak wordt ervaren. Vaak nemen de andere partijen een deel op zich dat de initiatiefnemers minder goed kunnen invullen. Ook ontstaat er een gedeelde verantwoordelijkheid, iets wat veel initiatiefnemers als prettig ervaren. Anderzijds vinden sommige initiatiefnemers het ook jammer dat ze soms hun initiële wensen en ideeën deels moeten laten varen. Echter in geen van de gevallen heb-

ben de initiatiefnemers het idee dat hun initiatief wordt overgenomen door andere partijen. In alle vijf de gevallen hebben de initiatieven nog steeds de regie en zien ze het als 'hun kindje'.

Vertrouwen tussen burgerinitiatieven en het ministerie

Vertrouwen heeft verschillende eigenschappen. Het gaat daarbij om voorspelbaarheid, afhankelijkheid en reciprociteit (wederkerigheid). Bij vertrouwen gaat het om een positieve verwachting, om de inschatting van positieve gevolgen. In de relatie tussen de vijf burgerinitiatieven en het ministerie bleek dat alle vijf de burgerinitiatieven een positieve verwachting hadden van de betrokkenheid van het ministerie: iedereen zag die betrokkenheid meteen als een kans. Bij het ministerie gold ook een positieve verwachting ten aanzien van de vijf initiatieven. Sommige initiatieven anticiperen op verwachtingen en doelen van overheden om zo meer herkenning en vertrouwen bij hen op te kunnen wekken. Een voorbeeld bij het initiatief in Emst is de grote aandacht voor draagvlak bij de bewoners van het dorp. Hierdoor ontstaat meer vertrouwen bij overheden en wordt het samenwerken met deze overheden vergemakkelijkt. Ook wederzijdse afhankelijkheid kan vertrouwen stimuleren. In dit geval was de afhankelijkheid niet helemaal wederzijds.

De vijf initiatieven waren gedeeltelijk afhankelijk van het ministerie vanwege de ondersteuning die zij ontvingen. Aan de andere kant zouden de initiatieven waarschijnlijk ook doorgang hebben gevonden zonder de betrokkenheid van het ministerie, maar waarschijnlijk niet in dezelfde vorm en met dezelfde snelheid. De daadwerkelijke realisering van de initiatieven is door de financiële bijdrage van het ministerie namelijk in een stroomversnelling gekomen. Bij wederkerigheid gaat het om het vertrouwen dat de bijdrage van de één wordt beantwoordt door een bijdrage van de ander. Dit vertrouwen was zeker aanwezig in alle vijf de initiatieven. Het ministerie had vertrouwen in de doelen en de bijdrage van de initiatieven, andersom weten de initiatieven ook voor welke doelen en belangen het ministerie staat.

In een aantal gevallen bleef de daadwerkelijke (vorm van de) bijdrage van het ministerie lange tijd onduidelijk, hetgeen onzekerheid opleverde bij sommige initiatieven en van invloed was op het onderlinge vertrouwen.

Naast het ministerie waren er ook andere partijen betrokken bij de initiatieven. Het betrekken van meerdere (lokale) partijen kan ondanks het creëren van onzekerheid, het vertrouwen versterken omdat er draagvlak en commitment vanuit het gebied uit blijkt. Andersom kan het vertrouwen tussen het initiatief en het ministerie van een vertrouwensbasis bieden voor andere (lokale) partijen, die eerder niet over een zeker wantrouwen konden heenstappen.

Het vertrouwen tussen de burgerinitiatieven en het ministerie kende verschillende dimensies: a) worden er de juiste dingen gedaan die tegemoet komen aan algemene wensen en problemen van de lokale gemeenschap (wie profiteren er van het initiatief), b) wordt het geld besteed op een wijze die tegemoet komt aan de verantwoordingsisen van de overheid en c) kunnen burgerinitiatieven de rol van de rijksoverheid overnemen als het gaat om de zorg voor het landschap (is er convergentie in kwaliteitsopvattingen, is er voldoende kennis van zaken, zijn er voldoende garanties op continuïteit, zijn er mogelijkheden voor het uitzetten van een initiatief naar een breder deel van de samenleving)? De vertrouwensrelatie in de vijf initiatieven was op deze drie dimensies positief of heeft zich in positieve vorm ontwikkeld.

Samenwerking tussen burgerinitiatief en het ministerie

De wijze van samenwerken hangt af van het vertrouwen dat partijen in elkaar hebben. Bij veel onderling vertrouwen gaan beide partijen ervan uit dat er wederkerigheid is en hoeft deze niet perse van te voren geregeld en vastgelegd te worden (handshake) (Douma en Schreuder, 2002). Bij weinig onderling vertrouwen wordt het maken van afspraken op papier en formele regels belangrijk (handbook) en worden deze gezien als manieren om het gebrek aan onderling vertrouwen te compenseren (Salverda et al., 2009). In het geval van de vijf burgerinitiatieven en het ministerie kan gezegd worden dat de relatie nieuw was en dat de vertrouwensrelatie dus ook nog moest worden opgebouwd tijdens de samenwerking. Daarnaast is het systeem van verantwoording afleggen van het ministerie van invloed geweest op de wijze van samenwerking. Vooral dit systeem is een belangrijke reden voor de ‘handbook-houding’ en formele samenwerking in de vorm van financiële en inhoudelij-

ke verslagen en het ondertekenen van contracten.

Naast de formele samenwerking was er vooral ook een informele en meer persoonlijke samenwerkingsrelatie met de betrokken ambtenaar, waarbij het onderlinge vertrouwen over het algemeen goed was. Zo bleek bijvoorbeeld bij de Scouting Natuurwerkdag dat de mondelinge toezegging van de ambtenaar over de financiële ondersteuning voldoende was voor de initiatiefnemers om de dag te gaan organiseren.

Er zijn verschillen tussen de organisatie (logica) en werkwijze van het overheidssysteem en van burgerinitiatieven die onzekerheden met zich meebrengen en diensgevolge samenwerken ingewikkeld maken. Een belangrijk aspect daarin is dat het reilen en zeilen van het overheidssysteem niet geënt is op het omgaan met burgerinitiatieven. Het overheidssysteem dat is gebaseerd op institutionele zekerheden, ervaart de organisatie en werkwijze van burgerinitiatieven vaak als ‘ongeregeldheden’. Het denken in controle en verantwoordelijkheden enerzijds en in het mobiliseren van betrokkenheid anderzijds hoeven elkaar echter niet uit te sluiten. Het is in de samenwerking zelf dat er kruisbestuivingen kunnen ontstaan in totaal verschillende organisatieprincipes, als die ten minste niet beperkt blijft tot enkel formaliteiten.

Facilitering door het ministerie

De betrokkenheid vanuit het ministerie van EL&I beoogde in eerste instantie de initiatieven te ondersteunen met kennis, expertise, inzet van netwerk en advies van een individuele ambtenaar, door ruchtbaarheid te geven aan het initiatief en indien nodig ondersteuning met procesgeld. In de praktijk is het zwaartepunt van de betrokkenheid bij de meeste initiatieven komen te liggen op financiële ondersteuning. Daar bleken de initiatieven namelijk vooral behoefte aan te hebben.

Alle initiatiefnemers waren blij met de betrokkenheid vanuit het ministerie. Iedereen zag het als een extra kans en ook als erkenning. Die betrokkenheid en dan vooral het feit dat ze een van de vijf uitverkoren initiatieven waren, werd ook door meerdere initiatieven uitdrukkelijk gebruikt in de communicatie naar andere partijen en de eigen achterban. In de meeste gevallen werkte dit ook positief. Bij het initiatief vanuit De Heimanshof bijvoorbeeld, gingen deuren van andere overheden open doordat het initiatief erkenning en

steun vanuit het ministerie kreeg. Ook in het geval van de Scouting Natuurwerkdag betekende de betrokkenheid vanuit het ministerie een stimulans voor de provincie om zelf ook het initiatief te ondersteunen.

De individuele ambtenaren hebben hun rol verschillend opgepakt. Hun taakopvatting is van invloed op hun houding richting de burgerinitiatieven. Een ander belangrijk aspect in de rol van de individuele contactpersonen heeft te maken met de fase waarin het initiatief verkeert, de organisatiegraad en vooral de behoefte van het initiatief. In het geval van het initiatief vanuit De Heimanshof stond de relatie met de gemeente op gespannen voet en kon de betrokken ambtenaar een rol als intermediair vervullen, hetgeen hij ook heeft gedaan. Doordat het ministerie het initiatief ondersteunde, is de vertrouwensrelatie met de gemeente verbeterd en zijn andere overheden ook geïnteresseerd geraakt in samenwerking met het initiatief. Bij de Scouting Natuurwerkdag, Wirdum Groene Parel en Levend Landschap Emst, was de ondersteuning al grotendeels ingevuld door de provinciale organisatie van Landschapsbeheer, respectievelijk IKL, Landschapsbeheer Groningen en Landschapsbeheer Gelderland. In het geval van de Grensbelevingsroute liep de organisatie van het initiatief al op rolletjes, onder andere door de betrokkenheid van de gemeente Enschede, dus hoefde het ministerie deze intermediaire rol niet te vervullen.

In het verloop van de initiatieven zie je terug dat de betrokkenheid en bijdrage van het ministerie er bij de meeste initiatieven voor gezorgd heeft dat er iets extra's gebeurde bij het burgerinitiatief. De Scouting Natuurwerkdag werd opgeschaald richting 1.500 jongeren, bij het initiatief Grensbeleving werd door de betrokkenheid van het ministerie toch nog een poging ondernomen om het originele idee van de initiatiefnemers – een wandelroute over het oude Commiezenpad – te realiseren en in Wirdum zijn naast allerlei activiteiten in de dorpskern, door de betrokkenheid van het ministerie onderzoeken gestart naar de mogelijkheden buiten de dorpskern. In Emst heeft vooral Landschapsbeheer Gelderland de doelen bijgestuurd (bijvoorbeeld door de ommetjes om te vormen tot Klompenpaden) en heeft het ministerie hoofdzakelijk op de ingezette lijn aangesloten. Door de financiële ondersteuning van het ministerie is de uitvoering van de plannen van Levend Landschap Emst in een stroomversnelling gekomen. Bij het initiatief vanuit De Heimanshof is dit proces van iets extra toevoegen in minde-

re mate aan de orde geweest. Bij dit initiatief is de ambtenaar vooral uitgegaan van de bestaande plannen en behoeften van de initiatiefnemer en heeft zijn bijdrage er voornamelijk uit bestaan om deze plannen een goede positie te geven in de lokale en regionale beleidssetting. Grofweg is het effect van de bijdrage vanuit het ministerie te duiden als het opschalen van het initiatief (Scouting Natuurwerkdag), het versnellen (Emst), het uitrollen naar andere provincies (Scouting Natuurwerkdag), het vlottrekken (De Heimanshof) en mogelijkheden bieden voor nieuwe richtingen (Grensbeleving en Wirdum).

Resultaten en effecten

Bij de vijf burgerinitiatieven zijn zowel de resultaten (de gerealiseerde doelen) en effecten (niet bewust nagestreefde invloed) nog niet geheel uitgekristalliseerd. De burgerinitiatieven bevinden zich in verschillende fasen. Naast daadwerkelijke resultaten en effecten spreken we dan ook van verwachte resultaten en effecten. De resultaten en effecten van de burgerinitiatieven zijn zowel sociaal als fysiek van aard. Sociaal omdat de meeste burgerinitiatieven op de een of andere wijze de lokale bevolking of gemeenschap activeren, zoals in de Haarlemmermeer, Emst en Wirdum. Ook de facilitatie vanuit het ministerie was in sommige gevallen gericht op sociale aspecten, zoals het (maatschappelijk) betrekken van nieuwe mensen, nieuwe doelgroepen. Dit speelt vooral een rol in het initiatief vanuit De Heimanshof, waarbij (groepen) mensen bijvoorbeeld via de GGZ, re-integratietrajecten, reclassering, bedrijven en scholen worden betrokken bij natuurbeheer en -ontwikkeling. Dit is ook het geval bij het initiatief voor de Scouting Natuurwerkdag, waarbij een groot aantal jongeren werd betrokken. Daarnaast zijn beide burgerinitiatieven, net als de grensbelevingsroute, gericht op bewustwording en educatie van deze (groepen) mensen.

Naast deze sociale resultaten en effecten leiden sommige initiatieven ook al tot fysieke ingrepen en veranderingen. De facilitatie van het ministerie heeft daar een rol in gespeeld. In het geval van Emst waren de plannen op eigen kracht al een heel eind op weg, maar voor de daadwerkelijke fysieke ingrepen was het fijn dat overheden er met (proces)geld in sprongen om de plannen ook echt te realiseren. Andere voorbeelden van fysieke effecten zijn het land-

schapsbeheer door de scouts in Limburg waardoor bijvoorbeeld de Maastrichtse ster is ontstaan op de Sint Pietersberg, en de natuurontwikkeling die vanuit De Heimanshof met vrijwilligers is gerealiseerd.

Verschillende context, verschillende wijze van verantwoording

Zowel de initiatiefnemers als de rijksoverheid opereren in hun eigen directe context en moeten zich verantwoorden naar deze specifieke context (zie verantwoordingspijl figuur pagina 213). Het gaat dan om het verantwoorden van de gekozen aanpak, samenwerking en behaalde resultaten ten opzichte van de doelen die van te voren waren opgesteld. Bij burgerinitiatieven is sprake van vrijwillige inzet van menskracht en moeten initiatiefnemers veelal verantwoording afleggen aan de lokale gemeenschap (mede-initiatiefnemers en andere direct betrokkenen). De initiatieven in Emst en Wirdum zijn hier goede voorbeelden van. Zij beogen ook daadwerkelijk namens de lokale gemeenschap op te treden. Dit gaat in de praktijk niet altijd even gemakkelijk. Zo bestaat er in Wirdum naast de Vereniging Dorpsbelangen Wirdum ook een Stichting Dorpshuis.

Bij sommige initiatieven gaat het misschien wat minder over verantwoorden, als wel over het meekrijgen van de achterban. Dat meekrijgen van de achterban is soms ook een doel van de initiatiefnemers zelf. In het geval van de Scouting Natuurwerkdag was het een uitdrukkelijk doel van Scouting Limburg om de scouts weer vaker buitenactiviteiten te laten doen. Daarom was het ook de bedoeling om kaderleden en staf op te leiden om dat mogelijk te maken. In de praktijk bleek de animo voor die training niet zo groot. En voor het initiatief vanuit De Heimanshof was het soms lastig om de vereniging van de heemtuin en het Natuur- en Milieucentrum Haarlemmermeer (waarmee de initiatiefnemer bij natuureducatie geacht wordt samen te werken), mee te krijgen met de ambitieuze en onorthodoxe plannen en activiteiten.

Overheden zetten publieke middelen in en moeten zich institutioneel verantwoorden. Voorwaarden voor de burgerinitiatieven waren het ondertekenen van een contract betreffende hun samenwerking en het aanleveren van een inhoudelijk en financieel verslag. Dit heeft alles te maken met de verantwoordingsstructuur waarin de overheid

opereert. Daarnaast hebben de ambtenaren van het ministerie aan den lijve ondervonden dat het overheidssysteem niet gelijk opliep met het tempo van de burgerinitiatieven. De ambtenaren vonden het lastig de gang van zaken omtrent de trage toezegging over de financiële ondersteuning uit te leggen aan de initiatiefnemers. Volgens een van de ambtenaren heeft de onzekerheid die dit opleverde, geleid tot een barst in de vertrouwensrelatie tussen het initiatief en de gemeente, waarmee werd gezocht naar een structurele (advies)positie van het initiatief aangaande het gemeentelijke beleid en beheer van het openbare groen. Het anders functioneren van het overheidssysteem dan de organisatie van burgerinitiatieven is soms lastig in de samenwerking. Hierbij moet opgemerkt worden dat dit niet alleen geldt voor het ministerie, ook andere rijksoverheden zijn hier tegenaan gelopen. Als het ministerie op het ingeslagen pad wil doorgaan, loont het om hier in de voorbereiding naar een nieuw project goed naar te kijken om snellere acties mogelijk te maken.

Leerpunten over relatie rijksoverheid en burgerinitiatieven

Het faciliteren van de vijf initiatieven maakte voor het ministerie onderdeel uit van een pilot, waarbij er vanuit verschillende invalshoeken werd gekeken naar de rol die het ministerie wil en kan nemen bij actief burgerschap.

Er is een positieve bijdrage vanuit het ministerie gegeven aan de burgerinitiatieven en dat is zeer gewaardeerd door de initiatiefnemers, juist omdat de beleving van de relatie met de overheid niet altijd even positief is. Dit gegeven kan mobiliserend werken voor andere initiatieven ofwel om lopende initiatieven uit te breiden. Hoe gaat de positieve energie nu verder? Gelet op de persaandacht die er geweest is en wellicht nog zal komen, mag verwacht worden dat ze vele andere groepen zullen inspireren en zullen bijdrage aan een positiever idee van zelforganiserende groepen.

De methode van ondersteunen van enkele initiatieven heeft een ‘heilzame’ werking gehad: overheidsvertegenwoordigers uit de rijks- en de lokale setting, die elkaar normaliter niet tegenkomen, hebben nu kennis genomen van elkaars dilemma’s en opstelling ten opzichte van burgerinitiatieven. De initiatieven hadden reeds al dan niet vlottende relaties met lokale en regionale overheden en andere organi-

saties, toen het ministerie ondersteuning aanbood. Hoewel samenwerking met deze lokale en regionale overheden en andere partijen wellicht logischer is gezien de lokale doelen van de initiatieven en de tendens van decentralisatie, bleek de steun en erkenning van rijkswege toch wel een belangrijke impuls te geven aan het initiatief en aan hun samenwerkingen met andere partijen.

Omtrent de werkwijze in deze pilot is gebleken dat de wijze van selectie – via een subselectie van Landschapsbeheer Nederland – heel bepalend is geweest voor het soort initiatieven en voor de timing. Het zijn niet de initiatieven zelf geweest die de rijksoverheid hebben betrokken, de rijksoverheid heeft de initiatieven – waarbij ook de provinciale organisaties van Landschapsbeheer al een rol hadden – benaderd. Het waren in dit geval niet de initiatieven zelf die een bepaalde rol weggelegd zagen voor de rijksoverheid en hen om die reden benaderden.

Het is aan te raden dat het selecteren van initiatieven in de toekomst op een andere wijze gebeurt, bijvoorbeeld door middel van een prijsvraag. De timing en de invulling van de ondersteuning kan dan gemakkelijker en wellicht meer gevarieerd worden vormgegeven.

Initieel wilde het ministerie met name via kennis, expertise, inzetten van netwerk en individuele ambtenaar de initiatieven ondersteunen en, waar nodig, eventueel met procesgeld. In de praktijk is de ondersteuning bij de meeste initiatieven grotendeels ingevuld door het leveren van een financiële bijdrage. Het vormt een uitdaging om iets meer variatie aan te brengen in het soort ondersteuning vanuit het ministerie. Het leveren van voornamelijk financiële ondersteuning is mede een gevolg van de wijze van selectie van de projecten. Alle gekozen projecten waren ver gevorderd in de planvorming en toe aan de uitvoering.

Burgerinitiatieven doorlopen verschillende fasen. Grosso modo, zal er in de startfase vooral behoefte zijn aan ondersteuning in het vinden van de juiste partners en organisatievorm. In de planfase is er mogelijk vooral behoefte aan inhoudelijke expertise en onderzoek. Bij de uitvoering wordt vooral de financiering van belang. Met de vijf pilots is weinig ervaring opgedaan met de eerste fasen.

Ondanks de veelal nog prille fase waarin de uitvoering van de initiatieven verkeert, is de betekenis van de onderzochte burgerinitiatieven voor het landschap substantieel. Veel van deze betekenis is van symbolische aard: het is goed dat rijksoverheden als het ministerie er blijk van geven dat

natuur en landschap van iedereen is. Met elk initiatief wordt het landschap een beetje meer van mensen en een beetje minder van de overheid. Deze vorm van betekenisgeving is veel relevanter dan de beleidsgestuurde vorm die de veranderingen in het landschap afmeet aan beleidsdoelen ten aanzien van waardevolle elementen en structuren. Deze zijn immers voortgekomen uit het oude denken van een overheid die de verantwoordelijkheid opeist voor een kwalitatief hoogwaardig landschap.

Het rijk kiest voor decentralisatie van het beleid op het gebied van natuurbeheer en landschap en een grotere inzet van burgerinitiatieven. De betekenis van het ministerie voor de initiatieven ligt in de mogelijkheid om (extra) geld, kennis en de inzet van relaties te combineren tot een betere aansluiting bij de beleidsinstrumenten vanuit de provinciale en/of lokale praktijk. Het gaat daarbij in mindere mate om het stimuleren van het ontstaan van dergelijke initiatieven, maar wel om het bijdragen aan de ontwikkeling van het burgerinitiatief door inzet van eigen beleidsinstrumentarium c.q. afstemming met beleidsinstrumenten van lagere bestuurslagen. In dit onderzoek is de focus gelegd op de rol vanuit het rijk richting burgerinitiatieven. In de praktijk moet nog verder gezocht worden naar hoe lokale overheden, andere actoren en de rijksoverheid elkaar kunnen aanvullen in relatie tot burgerinitiatieven.

De vijf bestudeerde initiatieven laten zien dat de interactie tussen participatieve en representatieve democratie nog nauwelijks aan bod is gekomen. Dit gebeurt pas als de initiatieven werkelijk controversieel zijn in de zin dat ze sterk conflicteren met andere belangen. In de praktijk komen deze tegenstellingen vaak aan de oppervlakte als initiatieven bijvoorbeeld leiden tot daling van de waarde van het bezit van anderen. Een voorbeeld van een controversieel initiatief is het tot de monumentenstatus willen verheffen van de Muur van Mussert in Lunteren (herinnering aan de Tweede Wereldoorlog of potentieel bedevaartsoord van neo-nazi’s?), of het organiseren van een heavy metal concert in een kasteel. Pas bij dergelijke controversiële initiatieven, waar de emoties hoog opspelen, zal duidelijk worden wat de rol van de rijksoverheid is. Een andere vorm van controversie ontstaat als er initiatieven worden genomen in landschappen die een Europese of nationale betekenis hebben. Oftewel: hoe een belang van een relatief kleine groep actoren, dat goed gespecificeerd kan worden in termen van concrete acties, kan botsen met een veel vager omschreven

algemeen belang dat verankerd is in representatieve politieke uitspraken. De verhouding tussen participatie en representatie is op zichzelf al ingewikkeld en wordt steeds complexer naarmate de overheid als belangrijkste actor die grens probeert te verschuiven. Hier moet nog veel over nagedacht en mee geëxperimenteerd worden.

De rol van de rijksoverheid zou vooral liggen in het scheppen van randvoorwaarden en het duidelijk maken van de kaders. Juist in de overgang tussen representatieve en participatieve democratie moeten kaders en voorwaarden nog ontwikkeld en helder worden. Naast het marginaal ondersteunen van burgerinitiatieven om redenen van uitstraling, symboolpolitiek en voeling met de praktijk, ligt de uitdaging voor het ministerie in de schemerzone tussen representatieve en participatieve democratie.

Communicatie

Dat communicatie belangrijk is, dat zal niemand ontkennen. Te weinig communicatie kan schadelijk zijn voor vertrouwen. Stilte biedt ruimte voor twijfel, voor herinterpretatie van wat eerder is gezegd. Het is daarom van belang om de communicatie op peil te houden en daarbij een zekere diversiteit aan communicatiemiddelen in te zetten, om de dialoog gaande te houden. Het is niet handig als een groep burgers communiceert met sociale media en de overheid via krantenberichten. Overheden hebben een zekere neiging om spaarzaam te communiceren, namelijk alleen als er wat te melden valt. Als er een besluit is genomen bijvoorbeeld, of als een termijn verloopt. De voorbeelden in dit boek hebben laten zien dat onderlinge relaties versterken als overheden participeren in informele communicatietrajecten. Sterker nog, er is dan sprake van meer wederzijds begrip of zo u wilt, meer sociaal kapitaal.

Organisatorische afstemming

In de organisatorische afstemming spelen er drie soorten van problemen die men kan vermijden als men ze kent.

Ten eerste worden burgerinitiatieven door overheden veelal gezien als pseudo-ambtelijke organisaties, als intern consistente eenheden, goed georganiseerd en aanspreekbaar via een woordvoerder, voorzitter of secretaris. Niets is

minder waar: de meeste initiatieven zijn diffuus (niet duidelijk is wie er deel van uitmaakt en wie niet), slecht georganiseerd (mensen werken langs elkaar heen) en pluriform qua strategie. Onderhandelen met politici, lobbyen, publiciteit zoeken en een juridische procedure voorbereiden gaan heel goed samen. Dit maakt burgerinitiatieven sterk, in weerwil van de algemene opvatting dat een goede organisatie een voorwaarde is voor effectief opereren. Dit betekent dat er altijd meerdere communicatielijntjes open moeten zijn tussen overheid en initiatief en men ook begrip moet hebben voor het feit dat er intern weinig sprake is van organisatie.

Aan de andere kant doorzien burgers de complexiteit van de overheidsstructuren niet. De voorbeelden laten zien dat er vaak niet handig geopereerd wordt binnen de mogelijkheden die er liggen binnen het overheidsapparaat. Burgers kiezen soms net de verkeerde woorden, benaderen verkeerde personen of vechten kansloze procedures uit, die buiten de termijn of zienswijze vallen. De voorbeelden laten zien dat initiatieven waar overheidsmedewerkers direct bij betrokken zijn heel goed kunnen manoeuvreren binnen het spel van beleid en politiek. Het is dus aan te raden om veel kennis op te bouwen of in huis te halen over de werkwijze van de overheid.

Door het new-public management zijn overheden in toenemende mate gedwongen om doelen te behalen waarop ze kunnen worden afgerekend. Dat afrekenen staat nu juist op gespannen voet met de flexibiliteit die nodig is om in te spelen op initiatieven die niet passen binnen de beleidskaders. Redenerend vanuit beleidskaders zorgt elk burgerinitiatief voor een verstoring van het werkproces, dat meestal krap bemeten is. Dit leidt er toe dat men vanuit beleid op zoek gaat naar de juiste kaders waarbinnen mogelijke initiatieven ontplooid kunnen worden. Dit is meestal procedureel ontmoedigend en wordt vaak ervaren als bureaucratisch.

Wij pleiten niet voor het overboord zetten van kaders, maar wel om die samen te formuleren. Het moet voor overheden mogelijk zijn om bij de formulering van beleid voorzienend te zijn ten aanzien van initiatieven van georganiseerde burgers.

Aanbevelingen

Politici en ambtenaar: wees a priori blij met elk initiatief en spreek dit ook uit. Ga er eens kijken en reageer niet slechts vanuit stukken. Bied experimenteeruimte. Burgers, kijk naar de betekenis van je initiatief voor een gemeente. Realiseer je dat een goede verstandhouding met de gemeente in vele gevallen belangrijk is. Maak gebruik van de kennis die in het overheidsapparaat aanwezig is. Overheden zouden veel meer kunnen doen met de locatie-specifieke kennis die burgers hebben. Intermediaire organisaties kunnen goed werken in de onderlinge afstemming, maar dan wel vanuit een bescheiden rolopvatting. Er gaat niks boven surfen op de golven van de publieke inzet, want dan is de energie in de samenleving positief geladen. Klinkt gemakkelijk, maar vereist een modernisering van onze representatie-democratie. Ga daar maar aan staan...

Ambtenaren en procesmanagers hebben vaak het idee dat burgers vooral vanuit hun eigen belang denken en daar niet bovenuit kunnen stijgen. Omgekeerd bestaat bij burgers vaak de opvatting dat ‘Den Haag’ wel denkt te weten hoe het zit en daarbij voorbij gaat aan lokale kennis over hoe plannen uitpakken voor het dagelijks leven van burgers. Deze percepties, terecht of niet, kleuren in grote mate de onderlinge vertrouwensrelatie en verwachtingspatronen met betrekking tot burgerinitiatieven. Uit de vele voorbeelden van landschap en de publieke ruimte in dit boek blijken mensen hun persoonlijke interesses en belangen vaak te koppelen aan een maatschappelijk belang, gedreven door zingeving en identiteitskwesities. Deze ideologie staat voor de basiswaarden van de groep en de belangrijkste principes waarmee die waarden worden omgezet tot actie. Juist in die actie worden identiteiten versterkt en worden waarden onderling bevestigd. Met dit pakket van eigenbelang, vermengd met ideologie en publieke zaak als inzet ontstaat bij veel initiatieven een vasthoudendheid in de wil tot realiseren van de doelen, waarbij men zich niet snel laat afschrikken door een afwijzende houding van een overheid. Daarmee staat men dermate sterk dat soms diep gewortelde structuren in de samenleving gewijzigd kunnen worden. Zo ontstaat een voedingsbodem voor sociale innovaties.

Burgers hebben zich altijd al georganiseerd rondom een gedeeld belang of een bepaald thema zonder dat dat onmid-

dellijk onderdeel uitmaakt van bestaande instituties. Met het opkomen van de verzorgingsstaat zijn het initiatief en de verantwoordelijkheid voor de inrichting van de samenleving grotendeels bij de overheid terechtgekomen. Nu de overheid zich weer terugtrekt, zien we in burgerinitiatieven nieuwe netwerken ontstaan, gebaseerd op lokale en regionale feiten en proceskennis. Informele en horizontale organisatievormen kunnen worden gezien als sociale innovatie, ze geven toegang tot nieuwe en onbetreden paden, waarlangs nieuwe organisatievormen en maatschappijontwikkeling zich voltrekken. Veelal gaat het om een soort vrijstaatjes, waarin mensen hun autonomie versterken door zich juist af te wenden van verzorgingsstaatstructuren waarop telkens bezuinigd wordt. Deze nieuwe sociale samenwerkingsvormen zien diversiteit als sterkte en weten die goed te benutten als het gaat om strategisch handelen. Het resultaat is het ontstaan van nieuwe strategieën, concepten, ideeën en diensten, die aan sociale behoeften tegemoet komen en die nieuwe sociale structuren en samenwerkingen creëren en versterken. Dit biedt een nieuw perspectief op innovatie, want niet de verandering van oude naar nieuwe structuren staat centraal, maar het ontstaan van structuren vanuit informaliteiten en dus vanuit het ongestructureerde en veranderlijke. Sociale vernieuwingen vanuit dit perspectief bezien, zijn de start en de inbedding van technische innovaties. Innovaties worden steeds meer gezien als het resultaat van de wijze waarop een informeel netwerk inspeelt op zijn sociale omgeving, gebruik makend van mens tot mens interacties. Dit poststructuralistisch perspectief levert grote uitdagingen op voor de wetenschap, omdat het beschrijven van structuren en het zoeken naar wetmatigheden niet per definitie helpen om te doorgronden wat er in de samenleving gebeurt.

Lokale initiatieven van burgers werken vaak vanuit een mix van zowel persoonsgebonden kennis die is gevormd uit het systematiseren van persoonlijke en emotionele ervaringen, als formele wetenschappelijke kennis. Persoonsgebonden kennis kan betrekking hebben op lokale feitenkennis, maar ook op informele organisatievormen en -modellen waar mensen eerder ervaring mee hebben opgedaan. De formele kennis bestaat vaak uit wetenschappelijke kennis of praktijkkennis, die institutioneel geïnternaliseerd is en vaak leidt tot generieke modellen of handboeken. Om kennis dienstbaar te maken voor initiatieven van actieve en georganiseerde burgers, is het nodig om dergelijke verschil-

lende soorten kennis met elkaar te verbinden. Dit betekent een forse verandering van kennisoriëntatie, want de meeste onderzoekers verrichten hun onderzoek voor de overheid. En die overheid is vooral gefocust op structuren en structuurverandering. Het leveren van kennis voor sociale innovatie dient gepaard te gaan met een scherp inzicht in de wijze waarop kennis en macht elkaar wederzijds definiëren. Een gesloten systeem van kennis – kennis waaraan niets toegevoegd kan worden door derden – faciliteert machtsongelijkheden. Een open kennisstructuur nodigt uit tot het integreren van formele en informele kennis. Het resultaat ervan zal bestaan uit kennispluralisme, dus meer inzicht in kennis die werkt in een specifieke sociale context. Het denken over sociale innovaties nodigt wetenschappers uit om de zoektocht naar algemene waarheden te laten vergezellen door het zoeken naar specifieke waarheden, een vorm van kennispluralisme dus.

Relatie burgers-overheid

De in dit boek aangedragen theoretische inzichten en praktijkervaringen bieden het kader van waaruit een aantal aanbevelingen en leerpunten kunnen worden geformuleerd. Aanbevelingen voor georganiseerde burgers die initiatieven ontplooien en overheden die zich daarmee geconfronteerd zien. Ze bieden geen uitgewerkt handelingskader, want het moge duidelijk zijn na lezing van dit boek dat elk initiatief uniek is en als zodanig ook benaderd moet worden door bestuur en beleid.

Een mogelijke ontwikkeling is het vermaatschappelijken van beleid en politiek (Van de Donk, 2008). Burgers manifesteren zich, dat is nu wel duidelijk. Het vasthouden aan een ouderwets aandoende strikte scheiding tussen het publieke en het private domein zegt wellicht meer over hoe overheid en politiek tegen het manifesteren van burgers aankijken dan over de wijze waarop burgers zich feitelijk manifesteren in de samenleving.

Een andere trend is de aandacht voor diversiteit. Naast de nadruk op kwaliteit, zou uniekheid van verschillende landschappen en de diversiteit aan wensen betreffende landschap en landschapsbeleid een grotere nadruk kunnen krijgen. Burgerparticipatie en maatschappelijk initiatief kunnen daar een belangrijke rol in spelen. Waardeer daarbij niet alleen burgerinitiatieven die honderd procent uitvoe-

ring geven aan overheidsbeleid. Consensus kan verstikkend werken, geef andere geluiden een plaats.

De beleidsvooronderstellingen wat burgerbetrokkenheid betreft zouden ontwikkeld kunnen worden ten faveure van de bijdrage van burgers. Dat veronderstelt dat burgers meer zijn dan potentiële probleemveroorzakers, die enkel hun eigen belang nastreven maar ook te benaderen zijn als gedreven plannenmakers en beheerders die met hun idealen eigen belangen weten te koppelen aan algemene waarden. Overheden zouden meer oog kunnen ontwikkelen voor de mogelijkheden die burgerbetrokkenheid biedt. Betrek burgers niet alleen omdat het moet, maar omdat het kan.

Index

A photograph of a person standing on a wooden platform in a pond, with a large 'Index' text overlay. The person is wearing a light-colored shirt and dark pants, and is looking down at something in their hands. The platform is made of wooden planks and has a metal frame structure. The pond is surrounded by a dense forest of tall, thin trees. The water is calm and reflects the surrounding environment. The text 'Index' is written in a large, black, sans-serif font in the upper right quadrant of the image.

Index

burgerparticipatie

Voorbeelden van burgerparticipatie gegroepeerd aan de hand van benoemde soort activiteit, bijdrage en rol van burgers.

Inspraak

Via een inspraakprocedure die de gemeente organiseert, kunnen burgers inspraak hebben in bijvoorbeeld het Bestemmingsplan buitengebied, het Landschapsbeleidsplan of het Landschapsontwikkelingsplan.

Samenwerken

Samenwerken met een overheid en/of grote landschapsorganisatie (meebeslissen).

De Moderne Marke in Zelhem

In het Landschapsontwikkelingsplan (LOP) van 2005 geeft de toenmalige gemeente Zelhem aan te willen experimenteren met de vereveningsbenadering gekoppeld aan de Achterhoekse marke-cultuur. 'Zelhem, een moderne marke' is dan ook de titel van dit LOP. In de lijn van 'een moderne marke' is verbeeld wat verevening in de verschillende landschapstypen kan betekenen. Er wordt gezocht naar manieren om zogenaamde markeschappen te ondersteunen. Een markeschap is samenwerkingsverband tussen boeren, burgers en buitenlui en kan worden gezien als een ontwikkelfonds om particuliere wensen te verwerken en tegelijkertijd ook doelen en opgaven van het gemeentelijk ruimtelijk beleid te realiseren. In het LOP is het ook een streven om de oprichting van nieuwe coöperaties van boeren, burgers en buitenlui te stimuleren die leiden tot een levend landschap. (Bron: Gemeente Bronckhorst, 2005)

De Nieuwe Marke in de Rijssenervallei

In opdracht van Dienst Landelijk Gebied hebben een team van kunstenaars, landschapsarchitecten en een

Medezeggenschap

Burgers denken en werken mee met de overheid bij interactieve beleidsvorming en -uitvoering (meedenken).

Hunzeproject

De provincie Drenthe en de gemeenten Aa en Hunze, Borger-Odoorn en Tynaarlo hebben een gebiedsproces georganiseerd waarin burgers op verschillende manieren medezeggenschap of inbreng hebben bij de ontwikkeling van het Hunzedal, zoals:

- lid van deelgebiedcommissies
- inbreng van eigen projectvoorstellen
- thematische bijeenkomsten om ideeën in te brengen
- opstellen dorpsagenda's, mede aan de hand van belevingsonderzoek onder de bewoners

Het ministerie van VROM ondersteunde het gebiedsproces als Voorbeeldproject Gebiedsontwikkeling.

jurist een nieuw organisatiemodel voor het landschap ontwikkeld waarbij de leden (grondeigenaren en gebruikers) zich verbinden aan het realiseren van een landschapsplan in ruil voor bepaalde ontwikkelrechten. Het landschapsplan waarin dus de rechten en de plichten van de leden van de Nieuwe Marke staan, wordt samen met de gemeenten opgesteld.

De prijsvraag ‘Creëer een belevenis, win je eigen ommetje’

Landschapsbeheer Nederland nodigt burgers uit om in het kader van een prijsvraag ideeën in te dienen voor je eigen ommetje. De beste ideeën krijgen geld om zelf het ommetje te realiseren.

Ommetje Romeinse Beekbrug

Naar aanleiding van het winnen van de Ommetjes-prijsvraag van Landschapsbeheer Limburg heeft een werkgroep van de Vereniging Dorpsbelangen Tungelroy de Romeinse Beekbrug gereconstrueerd. Vervolgens heeft de werkgroep deze brug opgenomen in een ommetje en is er zorg gedragen voor bewegwijzering en informatieborden. De uitvoering van de plannen is medegefinancierd door verschillend overheden. KNHM heeft het initiatief ondersteund.

Doneren, sponsoren en adopteren

Burgers kunnen bijdragen aan het landschap door middel van lidmaatschap en sponsoring van en donatie en schenking aan professionele landschapsorganisaties zoals Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen.

Vrijwilligerswerk

Organisaties zoals Landschapsbeheer, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer organiseren dat burgers door middel van werkgroepen structureel kunnen meehelpen bij het onderhoud van het landschap.

Natuurwerkdag

Eenmaal per jaar worden burgers door Landschaps-

beheer uitgenodigd om mee te helpen aan het onderhoud van het landschap op plekken door het hele land. De andere landschapsbeherende organisaties hebben waarschijnlijk ook dergelijke initiatieven.

Maatschappelijke stages in het groen

Landschapsbeheer Nederland wil in het kader van maatschappelijke stages middelbare scholieren inschakelen bij het beheer van het landschap.

Ambassadeurs van een landschap

Landschapsbeheer Nederland wil vrijwilligers opleiden als gids die als ambassadeurs van een bepaald landschap/gebied fungeren.

Je school kan de boom in!

Dit is een project van Landschapsbeheer Nederland waarbij scholen een natuurgebied in de buurt kunnen ‘adopteren’ en elk jaar komen helpen bij het onderhoud.

Hoogstambrigade Schuytgraaf

Dit initiatief van Landschapsbeheer Gelderland en Grondexploitatie maatschappij Schuytgraaf betreft het aanplanten van hoogstamboomgaarden door bewoners in de nieuwbouwwijk Schuytgraaf in Arnhem en het vormen van een Hoogstambrigade van wijkbewoners voor beheer en onderhoud. Tientallen bewoners worden hiervoor opgeleid door Landschapsbeheer Gelderland. De bewoners van de wijk krijgen ook gratis hoogstamfruitbomen voor in de eigen tuin. Dit initiatief wordt ondersteund door KNHM.

Gebruiker of consument

Burgers kunnen ‘participeren’ in het landschap door deel te nemen aan excursies en andere activiteiten die in het landschap worden georganiseerd door grote landschapsorganisaties. Hetzelfde geldt voor het afnemen van producten van deze landschapsorganisaties.

Index burgerinitiatieven

Voorbeelden van burgerinitiatieven gegroepeerd aan de hand van de soort activiteit, bijdrage en rol van burgers.

Samenwerken

Samenwerken met een overheid en/of grote landschapsorganisatie (meebeslissen).

Stichting Boermarke Essen en Aa's

De stichting Boermarke Essen en Aa's, gevormd door bewoners van Wessinghuizen en omstreken, heeft in 2006 een Markeplan opgesteld met ideeën over het herstel en beheer van cultuurhistorische waarden van het landschap. Bewoners willen hiermee meer invloed hebben op de aanleg van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). De EHS zou volgens de bewoners beter moeten aansluiten op de historisch gegroeide verscheidenheid van het landschap en het regionale karakter. De bewoners vinden het belangrijk dat bij de inrichting van het landschap ook hun ideeën, kennis en beleving worden betrokken, aangezien het hun ‘achtertuin’ betreft. Het Markeplan is omarmd door Dienst Landelijk Gebied en is al grotendeels gezamenlijk uitgevoerd. Het initiatief heeft voor een onderdeel een expert ingehuurd. Voor de financiering van de activiteiten van de stichting wordt naast een kleine eigen bijdrage vooral gebruik gemaakt van verschillende subsidies.

Vereniging Bos en Kuil

Dit is een initiatief van bewoners die zich hebben verenigd in de Vereniging Bos en Kuil om de ontwikkeling van het landschap in het gebied tussen Molenhoek en Malden op gang te brengen. Het initiatief is ontstaan uit een actiegroep van bewoners die protesteerde tegen bouwplannen van de gemeente Heumen. De Vereniging Bos en Kuil streeft door middel van een ontwikkelingsvisie waarin zandwinning als economische drager een belangrijke rol speelt, naar een duurzame inrichting met behoud en versterking van landschappelijke kwaliteiten en natuurwaarden en met een hoge mate van toegankelijkheid. In deze visie is ook het proces uitgewerkt om in samenwerking met de verschillende belanghebbenden (gemeenten, bewoners, agrariërs, projectontwikkelaars, etc.) uitvoering te geven aan de plannen. Het initiatief werkt samen met kennisorganisaties zoals de Radboud Universiteit en krijgt ondersteuning van onder andere KNHM en het InnovatieNetwerk.

Groengroep Sevenum

De Stichting Groengroep Sevenum bevordert en werkt actief aan de ontwikkeling en het beheer van natuur en landschap in Sevenum. De stichting tracht deze doelstelling te bereiken door samenwerking met de gemeente, burgers, agrariërs en organisaties zoals de

Limburgse Land- en Tuinbouwbond, de Heemkunde vereniging en Staatsbosbeheer. Met als gezamenlijk doel actief werken aan een leefbare en aantrekkelijke gemeente met veel aandacht voor natuur, landschap en milieu. Kortom, een prettige leefomgeving.

De stichting wil het natuur-, landschap- en milieubeleid van de overheid mede vormgeven in samenwerking met de gemeente. Hierbij wordt nauw samengewerkt met maatschappelijke groeperingen, agrariërs en burgers.

Op de bres voor de jeneverbes

Op initiatief van drie burgers is dit project opgestart ter behoud van de jeneverbes en jeneverbesstruwelen in het stuifzand- en heidelandschap van Drenthe.

Ook het vergroten van de betrokkenheid van de plaatselijke bevolking en het uitvoeren van veldexperimenten om de kiemkracht van jeneverbessen vast te stellen, zijn onderdelen van het project. Het project wordt uitgevoerd door Stichting Veldwerk en er wordt nauw samengewerkt met landschapsorganisaties, terreineigenaren en kennisorganisaties. Door boswachters en vrijwilligers zijn terreinen geïnventariseerd en is onderzoek gedaan naar vitaliteit en verjonging. Met behulp van Landschapsbeheer en terreineigenaren zijn diverse beschermende maatregelen getroffen. Door de uitgave van brochures, wandel- en fietsroutes en het boek 'Jeneverbes, natuur en cultuurhistorie in verhalen, gedichten en beelden' zijn oude en nieuwe kennis verspreid. Lezingen en workshops voor vrijwilligers, grondeigenaren en terreinbeheerders en het brede publiek droegen bij aan de vermeerdering en actualisering van kennis. Deze activiteiten worden gefinancierd vanuit verschillende subsidieregelingen.

Buurtschap IJsselzone Zwolle

Landbouwers, de Initiatiefgroep IJsselzone, bewoners, het waterschap, het waterwinbedrijf Vitens en het landgoed Schellerberg werken als 'buren' samen in de vorm van een vereniging om het gebied tussen Zwolle en de IJssel groen en blauw te houden. De gemeente Zwolle en de provincie Overijssel ondersteunen het initiatief en zijn belangrijke donateurs. Dit was voor het ministerie een voorbeeldproject voor het creëren van meer groen rond de stad.

Herinrichting Veerstoep Katwijk

De dorpsraad van Katwijk in Noord-Brabant heeft ambities om de eigen leef- en woonomgeving te verbeteren. De Katwijkers willen bijvoorbeeld een nieuwe invulling van de veerstoep locatie aan de Maas realiseren. Het initiatief zoekt nadrukkelijk samenwerking met de gemeente en wordt ondersteund door KNHM. (Bron: Rozema, 2008)

Zelforganisatie

Zelf gezamenlijke activiteiten organiseren met betrekking tot het landschap (zelf organiseren).

Stichting Boermarke Essen en Aa's

De eerder genoemde Stichting Boermarke Essen en Aa's – gevormd door bewoners van drie buurtschappen – organiseert naast de inzet voor de Ecologische Hoofdstructuur ook andere activiteiten ten aanzien van het landschap. De bewoners hebben oude lanen hersteld, een brug gebouwd, nieuwe wandelpaden aangelegd, etc. Dit doen zij in goed overleg met de gemeente en Staatsbosbeheer en ze maken voor hun activiteiten gebruik van verschillende subsidies (naast een kleine eigen financiële bijdrage).

De Nieuwe Deventer Meente

Dit initiatief betreft een zoektocht van grondeigenaren, omwonenden, ondernemers en andere lokale partijen naar een organisatievorm om gezamenlijk verantwoordelijkheid te nemen voor de inrichting en het beheer van het landschap in een uitloopgebied bij Deventer. Dit via een beheersvorm waarin zaken zoveel mogelijk onderling worden geregeld – buiten de markt en overheden om. Binnen noodzakelijke institutionele kaders zouden burgers en boeren zich vrij moeten kunnen bewegen en elkaar moeten corrigeren en stimuleren. Zo ontstaat een landschap dat gedragen wordt door de gebruikers zelf. Het initiatief zit momenteel in de opstartfase en wordt begeleid door onder andere bureau BUITEN en het InnovatieNetwerk. Vertegenwoordigers van een aantal overheden zijn uitgenodigd bij de startbijeenkomst om mee te denken over de vormgeving van het

organisatiemodel en over de benodigde experimenteer- en beleidsruimte. (Bron: InnovatieNetwerk, 2008)

Stichting Buurschap Doesburger Eng

Bewoners en boeren van de Doesburger Eng bij Ede hebben gezamenlijk een toekomstvisie opgesteld om het cultuurhistorische agrarische landschap te behouden en/of duurzaam te ontwikkelen. Bovendien willen ze een gebiedsorganisatie in het leven roepen die gestoeld is op de buurtvereniging de Doesburger Buurt uit de 19e eeuw. Deze vereniging willen ze bij het gemeentebestuur van Ede aanmelden als een wijk- of dorpsraad. Het proces om tot de gezamenlijke toekomstvisie te komen is begeleid door onder andere Stichting Green Valley. Hiervoor is gebruik gemaakt van allerlei subsidies.

Stichting Brokkenbroek

Vijf boeren in het gebied Brokkenbroek in Brabant hebben het plan opgevat om natuur te creëren op en rond hun boerenland dat voor 2018 van functie moet veranderen in het kader van de geplande EHS aldaar. Het initiatief wordt ondersteund door KNHM. Het ministerie van LNV ziet het initiatief als een voorbeeldproject in het kader van 'Nederland is Mooi' en wil bijdragen door middel van de regeling agrarisch natuurbeheer. De toenmalig minister Veerman heeft zelfs het initiatief persoonlijk bezocht. Maar de gemeente, het waterschap en de plaatselijke natuurorganisaties zijn niet zo enthousiast. Voor de boeren is het echter belangrijk dat de verschillende overheden op één lijn zitten. (Bron: Floor en Salverda, 2006)

Stichting Boeren met Uitzicht

Vijf boeren uit Eerste Exloërmond in het Drentse open veenlandschap werken samen om groen en wandelpaden op hun gronden aan te leggen met behulp van ondermeer de regeling compensatie inkomstenderving agrarisch natuurbeheer. Ook dit initiatief wordt ondersteund door KNHM. Verder wordt gebruik gemaakt van een subsidie van LEADER+ en heeft de provincie financieel bijgedragen. (Bron: Floor en Salverda, 2006)

Gedenkbos Neede

Een aantal inwoners van Neede hebben het idee van een gedenkbos werkelijkheid laten worden. Ze hebben de stichting gedenkbos Neede opgericht, die het gedenkbos gaat realiseren. In het gedenkbos kunnen mensen een boom laten planten ter ere van een gebeurtenis of om een herinnering levend te houden. Stichting Gedenkbos Neede wil inspelen op de behoefte van mensen, bedrijven en instanties om gedenkbomen te planten, maar daar zelf geen blijvende ruimte voor hebben. Zij willen een positieve bijdrage leveren aan de promotie van het buitengebied van Neede door burgers bij het landschap te betrekken. (Bron: Hooglugt en Sauter, 2007)

Stichting Naobers van Zudert

Dertien burens in het dorp Dwarsgracht in Overijssel werken samen om het karakteristieke dorpslandschap te behouden dat verdwijnt omdat de agrarische functie ervan verdwijnt. Het gaat om het gemeenschappelijk beheren en onderhouden van aangrenzende privégronden. Daarvoor hebben de bewoners in 2005 de 'Stichting Naobers van Zudert' opgericht die financiering zoekt voor het landschapsonderhoud. Het initiatief werkt onder andere samen met KNHM en krijgt subsidie van deze organisatie evenals van andere (overheids)organisaties. De gemeente vindt echter dat de grondeigenaren het onderhoud zelf moeten financieren. Omdat het initiatief liever niet afhankelijk wil zijn van tijdelijke subsidies, wordt momenteel geprobeerd om een landschapsfonds op te richten van de (gekapitaliseerde) overwaarde van de huizen. (Bron: Floor en Salverda, 2006)

Stichting Marke Vragenderveen

Deze agrarische natuurbeschermingsorganisatie is al opgericht in 1956 en beheert nu ca. 110 ha natuurgebied waarvan 80 ha in eigendom van de boeren is. De stichting fungeert ook als intermediair en coördinator op het gebied van agrarische natuurbescherming en ziet het als zijn taak om voor de bewoners van Vragender en omstreken mogelijkheden op dit terrein te onderzoeken en uit te bouwen. De Stichting speelt hierbij de rol van 'loket' voor particulier initiatief op het gebied van natuur en landschap.

Stichting IJsselhoeven

Een vijftal eigenaren van historische boerderijen in de IJsselvallei hebben in 2003 een stichting opgericht die zich inzet voor het behoud van de IJsselhoeven, karakteristieke herenboerderijen. De stichting biedt onder andere cursussen aan over het onderhoud van de boerderijen en ondersteunt boerderijeigenaren concreet bij het herstellen van karakteristieke elementen. Het initiatief zet zich nu ook in voor andere streek-eigen kenmerken in het gebied. De activiteiten van de stichting worden gefinancierd door middel van overheidssubsidie. (Bron: Floor en Salverda, 2006)

Boeren voor Bio-energie in Beetsterzwaag

De agrarische natuurvereniging De Alde Delte uit Zuidoost-Friesland gebruikt het snoeihout van 25 km houtwal rondom percelen voor een bio-energieproject. Zo onderhoudt De Alde Delte het landschap én levert ze bio-energie. Het initiatief wordt ondersteund door Greenwish. nieuws.greenwish.nl/nieuws/boeren-zorgen-voor-bio-energie-in-beetsterzwaag/

Stichting Achterhoek weer Mooi (StAM)

De Stichting Achterhoek weer Mooi (StAM) schenkt aandacht aan de kwaliteit van het landschap in de Achterhoek. Zij werkt hierbij volgens de denklijn van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap.

Protesteren, lobbyen, communiceren

Protesteren tegen, lobbyen voor of anderszins communiceren over wensen, visies en belevingen van het landschap (beïnvloeden).

Vereniging Bos en Kuil

Deze bij paragraaf 4.1 (Samenwerken met overheid en/of landschapsorganisatie) al genoemde vereniging is in eerste instantie ontstaan als protestgroep tegen bouwplannen in het betreffende gebied.

Het PlattelandsParlement

Door het organiseren van een PlattelandsParlement probeert de Vereniging van Kleine Kernen verbetering in de communicatie aan te brengen tussen burgers op

het platteland en politici (landelijk en provinciaal).

Burgers dragen de gespreksonderwerpen aan.

Het initiatief werkt samen met Netwerk Platteland en KNHM.

What's your nature?

Dit initiatief van de Nationale Jeugd Raad laat jongeren nadenken over natuur bij huis. De resultaten hiervan worden ter beschikking gesteld aan LNV en worden gebruikt voor beleidsontwikkeling bij 8 tot 10 middel-grote gemeenten. Het initiatief wordt ondersteund door KNHM.

Welke boom heeft de X-factor?

Er is een gemeentelijke verkiezing van populaire bomen in het openbare groen uitgeschreven. Enerzijds met als doel de latente belangstelling van mensen voor bomen te activeren door hen te stimuleren na te denken over hun beleving van bomen en dit kenbaar te maken. Anderzijds om gemeenten te stimuleren hun burgers te betrekken bij de inrichting van de groene openbare ruimte. Het project wordt ondersteund door KNHM.

Doneren, sponsoren en adopteren

Via kleine maatschappelijke initiatieven (meefinancieren).

Adopteer een akkerrand

In Noord-Beveland kunnen burgers en bedrijven bloemrijke akkerranden adopteren. Voor € 50 per jaar kan een strook van 30 meter lang en 6 meter breed worden geadopteerd, die door de boer wordt ingezaaid. Als tegenprestatie mag de adoptant zelf bloemen plukken in 'zijn of haar eigen strook'. Hierdoor wordt het landschap voor recreanten veel mooier, profiteren insecten en vogels van de bloemenzee en krijgt de agrariër loon naar werken. Het initiatief is ondersteund door de campagne Nederland Mooi.

Adoptieproject Hoogstamfruitbomen op

Landgoed Hemmen

Op Landgoed Hemmen gelegen in de Betuwe is het mogelijk om hoogstamfruitbomen te adopteren. Voor 50 euro per jaar krijgt men het oogstrecht van de geadopteerde hoogstamfruitboom. Het initiatief is ondersteund door de campagne Nederland Mooi.

Adopteer een weidevogelnest bij Den Hâneker

In de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden kunnen burgers voor 25 euro een weidevogelnest adopteren. Met dit geld wordt de plasdras situatie in de weilanden verlengd van 15 april tot 1 augustus, waardoor jonge weidevogels voldoende voedsel en rustgebieden hebben om op te groeien. Als tegenprestatie krijgt de adoptant een welkomstpakket, excursies op de boerderijen en lokale producten. Het initiatief is ondersteund door de campagne Nederland Mooi.

ANV Vockestaert - Sponsor de weidevogels!

In Midden-Delfland worden door de Agrarische Natuurvereniging Vockestaert weidevogels voor 25 euro ter adoptie aangeboden. Met het geld worden boeren betaald om hun weilanden volgens de 'mozaïekmethode' te beheren. Hierdoor krijgen jonge weidevogels meer voedsel en rust tot hun beschikking en stijgen hun kansen om te overleven aanzienlijk. Ook dit initiatief is ondersteund door Nederland Mooi.

Restaurant sponsort uitzicht

In het buurtschap Drie op de Veluwe sponsort een restaurant een boer die luzerne verbouwt in plaats van maïs. Daardoor verbetert het uitzicht en hebben de restaurantgasten meer kans op het zien van wild. Ook dit initiatief is ondersteund door Nederland Mooi.

Stichting Vrienden van Biesland

Deze stichting werft sponsors en donateurs voor natuur, landschap- en educatieprojecten in de Polder Biesland. Om de polder, die ligt ingeklemd tussen Rotterdam, Delft, Den Haag, Pijnacker en Nootdorp, vrij te houden van bebouwing is het belangrijk dat de omgeving (bedrijven en burgers) betrokken zijn bij het gebied. Daarom worden er bedrijfsvrienden (sponsors) en particuliere vrienden (burgers) gezocht, waardoor

hun binding met het gebied vergroot wordt. Een groot deel van het sponsorgeld wordt gebruikt voor educatieprojecten. De rest van het geld gaat naar het groenfonds van de Hoeve Biesland, waaruit zogenaamde groene diensten (weidevogelbescherming, slootkant-beheer etc.) worden betaald. De campagne Nederland Mooi ondersteunt dit initiatief.

Landschapsfonds Rond d'n Duin

Een aantal burgers heeft in 2004 het landschapsfonds Rond d'n Duin opgericht. Burgers en bedrijven kunnen 'vriend' of sponsor worden van het landschapsfonds, dat beoogt om het agrarisch cultuurlandschap rond de Loonse en Drunense duinen en de bijbehorende natuurwaarden te behouden en te versterken. Het eerste resultaat is dat in de Brokkenbroek bij Helvoirt een natuurwandelroute is gecreëerd, die is aangekleed met fraaie beplanting en informatieborden. Een deel van het pad is nieuw en loopt door weilanden. De campagne Nederland Mooi ondersteunt dit initiatief.

Landschapsfonds Eem en Vallei

In augustus 2003 is de Stichting Landschapsfonds Eem en Vallei opgericht door bewoners uit de regio. Burgers kunnen donateur en bedrijven kunnen sponsor van het fonds worden. Het eerste project is de sponsoring door een bedrijf van het onderhoud van het wandelpad 'Korte Duinen - Eem'. Er zijn ook enkele andere projecten uitgevoerd of staan op stapel om uitgevoerd te worden.

Lunters Landfonds

In Lunteren, bij Ede, is in 2005 het Lunters Landfonds opgericht door bewoners. De burgers van Lunteren kunnen geld uitlenen of doneren aan het fonds, waarmee landbouwgrond wordt gekocht of 'groene diensten' betaald. De landbouwgrond wordt vervolgens terugverpacht aan agrariërs. Hoe meer groene diensten ze uitvoeren, des te lager de pacht-prijs. In het fonds gaan alleen private middelen om.

Sponsoring in het Land van Wijk en Wouden

Op initiatief van de Vereniging Agrarische Natuurbeheer Wijk en Wouden kunnen bedrijven

natuur en landschap sponsoren in het gebied tussen Leiden en Alphen a/d Rijn. Diverse sponsors hebben zich al aangemeld. Het project om sponsors te vinden is ondersteund door Nederland Mooi met een lokale communicatiecampagne.

Sponsoring van bloembollen in Noord-Holland

In met name Noord-Holland organiseert het bedrijf Holland Citiflower de sponsoring van bloembollen in wegbermen en andere openbare ruimtes. Bedrijven betalen Holland Citiflower om bloembollen te planten en fleuren daarmee de openbare ruimte op. Dit initiatief heeft ook ondersteuning gekregen via Nederland Mooi.

Landschapsveiling

De landschapsveiling is opgericht door het kenniscentrum Triple E en biedt mensen de mogelijkheid om het beheer en onderhoud van landschapselementen zoals een heg, graft, holle weg, een hele boomgaard of een bospoel te adopteren (kopen). De landschapsveiling is daarmee een variant op succesvolle acties als 'adopteer een kip', 'bomen voor koeien' en 'adopteer een hoogstamfruitboom'. De landschapsveiling biedt de mogelijkheid om participant te worden via fysieke veilingen in het land of via een website.

Het Volvo Sleutelbos

Volvo Nederland plant voor elke nieuw verkochte Volvo een boom in het Volvo Sleutelbos. Dit is een initiatief dat ondersteund is door de campagne Nederland Mooi.

Vrijwilligerswerk

Via kleine maatschappelijke initiatieven (meewerken).

Vereniging Bos en Kuil

Deze in paragraaf 4.1 en 4.3 reeds genoemde vereniging betreft de eigen leden en andere bewoners via werkgroepen actief bij de duurzame gebiedsinrichting. Herstel van heggen in het gebied, uitzetten van 'ommetjes', thematische excursies, inrichting van

een 'speeldernis' voor jongeren, het zijn allemaal voorbeelden van concrete betrokkenheid bij de inrichting van het gebied.

Natuur in Kaart

Het Rotterdams Milieucentrum wil met dit project de betrokkenheid van bewoners bij hun woon- en werk-omgeving bevorderen door ze op te leiden tot inventariseerder van flora en fauna. Bovendien stimuleert het centrum bewoners tot concrete, wijkgerichte activiteiten op het gebied van natuur. Dit initiatief wordt ondersteund door KNHM.

Gebruiker of consument

Gebruiker of consument van het landschap en van producten van het landschap, via kleine maatschappelijke initiatieven (gebruiken/consumeren)
Gebruiker of consument van het landschap en van producten van het landschap, via kleine maatschappelijke initiatieven (gebruiken/consumeren).

StreekSelecties

Onder de naam StreekSelecties wordt vanaf januari 2008 in supermarkten een selectie van streekproducten aangeboden. Gestart is met streekproducten onder de merknaam Gijs die worden aangeboden in de supermarktketen PLUS.

Lekker Lokaal

Dit is een netwerk van regionale plattelandsondernemers die samenwerken bij het aanbieden van lokale producten.

Marqt

Supermarkt in Amsterdam, Den Haag, Haarlem en Rotterdam met uitsluitend streekproducten.

Stichting Buurschap Oranjeveld Emst

De Stichting Buurschap Oranjeveld wil op de Noord-Veluwe lokaal produceren en consumeren bevorderen door middel van het stimuleren van slow food, streekproducten, proeverijen en oogstfeesten. Door een intensieve samenwerking is het Veluws Graan Ei in het

schap van de regionale supermarkten komen te liggen.

Groene Participatiemaatschappij

Dit initiatief wil initiatieven in de stad en op het platteland duurzaam verbinden door het opzetten van nieuwe samenwerkingsvormen tussen buurten in de nieuwbouwwijk Schuytgraaf (Arnhem) met partners in het omringende platteland. Een activiteit is het organiseren van een streekmarkt. Dit gebeurt ook in Amsterdam Oud-Zuid. Beide initiatieven worden ondersteund door KNHM.

Afnemen van recreatieve diensten bij 'boer'

Door activiteiten zoals kamperen bij de boer, natuurcampings etc. zijn burgers betrokken bij het landschap en dragen ze er ook aan bij.

Referenties

A group of people, including children and adults, are participating in a community planting activity in a grassy field. They are using tools like shovels and buckets to plant small trees or shrubs. The scene is outdoors, with a building and utility poles visible in the background. The entire image is overlaid with a semi-transparent green filter.

- Aarts, N., & C. van Woerkum** (2008). Strategische communicatie: Principes en toepassingen. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Aarts, N.M.C., C. van Woerkum en B. Vermunt** (2004). Gebieden der wijzen (deel 4). Een empirische studie naar leren en innoveren in regionale netwerken. Wageningen Universiteit.
- Alewijn, J.** (2007). Muizeninventarisatie Grasweggebied.
- Almendinger, P.** (2002). Planning Theory. Hampshire: Palgrave.
- Argyris, C., & D. Schön** (1978). Organisational learning: A theory of action perspective. Reading, Mass: Addison Wesley.
- Argyris, C. & D. Schön** (1996.) Organisational learning II: Theory, method and practice. Reading, Mass: Addison Wesley.
- Arend, S. van der** (2007). Pleitbezorgers, procesmanagers en participanten. Interactief beleid en de rolverdeling tussen overheid en burgers in de Nederlandse democratie. Delft: Eburon
- Assche, K. van & F. Schoorl** (2006). Over goede bedoelingen en hun schadelijke bijwerkingen: Essay over flexibiliteit, ruimtelijke ordening en systeemtheorie. Utrecht: InnovatieNetwerk.
- Assche, K. van & G. Verschraegen** (2008). The Limits of Planning: Niklas Luhmann's Systems Theory and the Analysis of Planning and Planning Ambitions. In: Planning Theory 7: 263-283 Beunen, R., W.G.M. Knaap, & G.R. Biesbroek (2009). Implementation and Integration of EU Environmental Directives. Experiences from the Netherlands. European Environment.
- Assche, K. van, R. Beunen, M. Duineveld** (2011). Performing success and failure in governance. Dutch planning experiences. In: Public Administration, 90: 567-581.
- Bachmann, R.** (2001). Trust, Power, and Control in Trans-Organizational Relations. In: Organization Studies, 22: 337-365.
- Barneveldse Krant** (19 november 2004); 'Lunters land in eigen hand'
- Bauman, Z.** (2000). Liquid Modernity. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U., A. Giddens and S. Lash** (1994). Reflexive modernization: politics, tradition and aesthetics in the modern social order. Cambridge: Polity Press.
- Becker, J., J. de Hart en L. Arnts** (eds.) (2006). Godsdienstige veranderingen in Nederland. Verschuivingen in de binding met de kerken en de christelijke traditie. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Bekkers, V. en P. Depla** (1996). Digitale posities in het lokaal bestuur: verschuiving of consolidatie van macht? Enkele beschouwingen over de betekenis van informatie- en communicatietechnologie voor het Nederlandse lokaal bestuur. Amsterdam: Cramwinckel.
- Beek, H. van der** (2000). Plattelandsvernieuwing in de regio. Overzicht van projecten. Den Haag: LEI Wageningen UR.
- Bevir, M. and R.A.W. Rhodes** (2005). Interpretation and its Others. In: Australian Journal of Political Science 40: 169-187.
- Boin, P.A.** (1996). De recalcitrante organisatie. Bestuurskunde 5 (3), pp 145-155.
- BOOR** (2008). Een bureauonderzoek en verkennend inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen in Grasweggebied Hellevoetsluis. Rapport 450.
- Bouwpraktijkinnovatie** (2006). Participatie en personalisatie. Praktijkkader voor particulier opdrachtgeverschap. In: Wooninnovatie reeks 3, 3.
- Brion, D.** (1988). An essay on LULU, NIMBY, and the problem of distributive justice. In: Environmental Affairs 15: 437-503
- Burningham, K.** (2000). Using the Language of NIMBY: a topic for research, not an activity for researchers. In: Local Environment 5: 55-67
- Castells, M.** (1996). The information age: economy, society and culture: The rise of the network society. Oxford (UK), Malden (Ma): Blackwell Publishers.
- Castells, M.** (2004). The information age: economy, society and culture: The power of identity. Oxford (UK), Malden (Ma): Blackwell Publishers.
- Commissie Van Kemenade** (1997). Bestuur in geding. Rapport van de werkgroep inzake terugdringing van de juridisering van het openbaar bestuur. Haarlem: Provincie Noord-Holland.
- Cornelius, R.** (1996). The Science of emotion. New Jersey: Prentice-Hall
- Coultrap, J.** (1999). From Parliamentarianism To Pluralism: Models of Democracy and the European Union's 'Democratic Deficit'. In: Journal of Theoretical Politics 11: 107.
- Dam, R. van, R. During en I. Salverda** (2008). Trends en theorieën over burgerbetrokkenheid bij landschap en landschapsbeleid. Quick scan ten behoeve van de Agenda Landschap. Deel 2 van de serie Burgers en Landschap, Alterra, Wageningen UR.
- Dam, R. van, J. Eshuis & N.M.C Aarts** (2009). Transition starts with people. Self-organizing communities ADM and Golf Residence Dronten. In: K. Poppe (ed.), Transition towards sustainable agriculture, food chains in peri-urban areas: Edgar Elgar
- Dam, R.I. van, I.E. Salverda en R. During** (2010). Strategieën van burgerinitiatieven. Burgers en Landschap deel 3. Wageningen: Alterra, Wageningen UR.
- Dam, R. van, J. Eshuis, N.M.C. Aarts en R. During** (2005). Closed communities. Een verkennend onderzoek naar geslotenheid van gemeenschappen in Nederland. Wageningen; Wageningen UR.
- Delanty, G.** (2003). Community. London: Routledge.
- Dijk, T. & N. Wulp** (2009). Protest in de polder. Landwerk 1
- Donk, W. van de** (2008). Samen omdat het niet anders kan. Over de bedoeling van besturen. Paper presented at the 'Festival der Bestuurskunde 5.0'. Thema: Hoezo, samen? Beschaafd organiseren van beschaving. Amersfoort.
- Duineveld, M.** (2006). Van oude dingen, de mensen, die voorbij gaan. Over de voorwaarden

meer recht te kunnen doen aan de door burgers gewaardeerde cultuurhistories. Delft: Eburon

Duineveld, M., R.I. van Dam, R. During en A. van der Zande (2010). The Importance of Being Nimby. Burgers en Landschap deel 4. Wageningen: Alterra, Wageningen UR.

Duyndam, J. (1997). Denken, passie en compassie: tijdreizen naar gemeenschap. Kampen: Kok Agora

Edelenbos, J. en R. Monnikhof (2001). Lokale interactieve beleidsvorming. Utrecht: Lemma.

Elerie, H. (1999). Dorp2000anno. De Hunze maakt geschiedenis. Maarssen: De Ploeg.

Elias, N. and J.L. Scotson (1965). The established and the outsiders: A sociological enquiry into community problems. London: Sage.

Engbersen, R., M. van den Hauten, A. van der Kooij, A. Sprinkhuizen en P. Wilms (2005). Verrassende ruimte. Een sociale en economische agenda voor het landelijk gebied. Utrecht: NIZW.

Engelen, E.R. en M. Sie Dhian Ho (eds.) (2004). De staat van de democratie. Democratie voorbij de staat. In: WRR verkenning 4. Amsterdam University Press.

Entman, R.M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. In: Journal of Communication 43 (4): 51-8.

Eshuis, J. (2006). Kostbaar vertrouwen: een studie naar proceskosten en procesvertrouwen in beleid voor agrarisch natuurbeheer. Proefschrift. Wageningen: Wageningen Universiteit.

Feddes/Olthof Landschapsarchitecten (2007). Plantoelichting de Woerdt. Deelgebied van park Lingezegen. Rapport in opdracht van de provincie Gelderland en Dienst Landelijk Gebied. Utrecht.

Felling, A., P. Scheepers en J. Peters (2000). Individualisering van politieke opvattingen. Assen/Maastricht: Van Gorcum.

Fischer, F. (2000). Citizens, experts and the environment: The politics of local knowledge. London: Duke University Press

Floor, L. en I.E. Salverda (2006). Zelforganisatie in het landelijke gebied. Signalen uit de praktijk. Wageningen UR.

Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings About Case-Study Research. In: Qualitative Inquiry 12 (2): 219-245. Sage Publications.

French, J.R.P. & B. Raven (1959). The bases of social power. In: D. Cartwright (ed.) Studies in Social Power. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Frijda, N. & H. Pott (1989). Redelijkheid en emoties. In: N. H. Frijda (ed.), De emoties: een overzicht van onderzoek en theorie: 197-218. Amsterdam: Bakker

Frissen, V. (1998). Ergens tussen forum en supermarkt...: de toegankelijkheid van de informatievoorziening voor postmoderne burgers. In: V. Frissen and H. te Molder (eds.), Van forum tot supermarkt? Consumenten en burgers in de informatiesamenleving: 159-170. Leuven: Acco

Frissen, P.H.A. (2007). De staat van verschil. Een kritiek van de gelijkheid. Amsterdam: Van Gennep.

Frissen, V. en J. de Mul (2000). Under Construction. Persoonlijke en culturele identiteit in het multimediatijdperk. Amsterdam: Infodrome.

Gibson, T.A. (2005). NIMBY and the Civic Good. In: City and Community 4: 381-401.

Giddens, A. (1984). The constitution of Society: Outline of the theory of structuration. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1991). Modernity and self-identity: self and society in the late modern age. Cambridge: Polity Press.

Goedman, J. (1978). Naar een Maatschappelijke Planologie en Planning. Eindhoven: Technische Hogeschool

Gemeente Bronckhorst (2005). Landschapsontwikkelingsplan. Zelfhem, een moderne marke!

Deventer: Tauw/Buro Schokland.

Gemeente Hellevoetsluis (2006). Stand van zaken ecologische zone Grasweg

Gemeente Hellevoetsluis (2006). Advies over ecologische zone Grasweggebied

Gemeente Hellevoetsluis (2009). Ontwerpbestemmingsplan Bedrijven

Goffman, E. (1963). Stigma: notes on the management of spoiled identity. Englewood Cliffs NJ: Prentice-Hall.

Goffman, E. (1974). Frame analysis: An essay on the organization of experience. London: Harper and Row.

Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: the problem of embeddedness. In: American Journal of sociology 91 (3): 485-510.

Groot, R., M. Jacobs, L. Schöne, M. van Steekelenburg & R. During (2005). Speculatieve cultuurhistorie : een onderzoek naar de mechanismen van waardering. Alterra, Wageningen UR

Groothuis, P.A. & G. Miller (1994). Locating Hazardous Waste Facilities: The Influence of NIMBY Beliefs. In: American Journal of Economics and Sociology 53: 335-346

Gunsteren, H. van (2006). Vertrouwen in democratie. Amsterdam: Van Gennep.

Hajer, M., D. Sijmons & F. Feddes (2007). Een plan dat werkt. Ontwerp en politiek in de regionale planvorming. Rotterdam: NAI Uitgevers

Hammersley, M. and R. Gomm (2000) Introduction; In: R. Gomm, M. Hammersley and P. Foster (eds), Case study methods: Key issues, key texts. London: Sage

Hees, E., H. Renting en S. de Rooij (1994). Naar lokale zelfregulering. Samenwerkingsverbanden voor integratie van landbouw, milieu, natuur en landschap. Universiteit Wageningen.

Heijden, J. van der, R.I. van Dam, R. van Noortwijk, I.E. Salverda en I. Van Zanten (eds.) Experimenteren met burgerinitiatief. Van doe-het-zelf naar doe-het-samen maatschappij. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Hendrix, G. & J. Tjallinga (2010). Kijk. Twee jaar ervaring met werken aan Culturele Planologie en Ruimtelijke Kwaliteit.

Veessen: Stichting IJsselhoeven.

Holzer, B. and M.P. Sørensen (2003). Rethinking Subpolitics. In: Theory, Culture & Society, 20(2), 79-102.

Hooglugt, M. en M. Sauter (2007). Local Ownership. Voor initiatiefnemers met grootse plannen. In opdracht van LancewadPlan, Ministerie van LNV, Directie Kennis, Van Hall Larenstein.

Hunter, S. & K.M. Leyden (1995). Beyond NIMBY: Explaining Opposition to Hazardous Waste Facilities. In: Policy Studies Journal 23

InAxis (2007). Help! Een burgerinitiatief. Den Haag: InAxis.

InnovatieNetwerk (2008). De Nieuwe Meente. Workshop-verslag, Rapportnummer 08.2.192. Utrecht.

Kersten, P.H., R. Janmaat, R. During & N.M.C. Aarts (2005). Een nota ruimte met nieuwe vergezichten, maar kijk eens een andere kant uit... : oproep tot vakdebat over ruimtelijke ordening. Wageningen: Alterra

Kolen, J. (2008). Een functionele geschiedenis. In: M. Eerden, E. Luiten, A. van der Zande, J. Kolen en R. During (eds.), Op historische gronden. Erfgoed in een context van ruimtelijk ontwerp, planning en democratie. Utrecht: Onderwijsnetwerk Belvedere.

Kooiman, J. (1993). Modern governance: new government society interactions. Sage Publications Ltd.

Kooiman, J., en M. van Vliet (1993). Governance and Public Management. In: K. Eliassen en M. van Vliet (eds.), Managing Public Organisations. London: Sage.

Koppenjan, J., and E.H. Klijn (2004). Managing uncertainties in network: a network approach to problem solving and decision making. London: Routledge.

Kruit, J., I.E. Salverda en T. Weijschede (2007). Leren van lokale historische organisatievormen. Historische organisatievormen, een inspiratiebron voor eigentijdse lokale organisatie? Alterra, Wageningen UR

Landschapsbeheer Zuid-Holland (2005).

Ecologische verbinding Graswegbos

Hellevoetsluis, een verkenning, 15 -12-2005

Landschapsbeheer Zuid-Holland (2007). Ecologische invulling en beheer

Grasweggebied door Stichting Natuurlijk

Grasweggebied te Hellevoetsluis.

Lieshout, M. van en N.M.C. Aarts. Buiten gebeurt het! Perspectieven van jongeren en immigranten op openbare ruimtes in Nederland. Wageningen UR.

Lengkeek, J. (1994). Een meervoudige werkelijkheid: een sociologisch-filosofisch essay over het collectieve belang van recreatie en toerisme. Wageningen Universiteit

Lewicki, R., D. McAllister & R. Bies (1998). Trust and distrust: New relationships and realities. Academy of Management. In: Review 23 (3): 438-458.

Lohof, S. e.a. (2005). VvE NL: collectieve ruimten privaat beheerd. Rotterdam: JSA.

Luhmann, N. (1979). Trust and power. Chichester: Wiley.

Luhmann, N. (1995). Social Systems. Stanford, California: Stanford University Press.

Luttik, J., M.L.A. Prüst, E.E.M. Verbij en M. Pleijte (2000). Doe maar weer een hoogwater-tje! Studie naar de invloed van maatschappelijke arrangementen op het realiseren van natte natuur in combinatie met rivierverruiming. Alterra, Wageningen UR

McAllister, D. (1985). Affect - and cognition based trust as foundations for interpersonal cooperation in organizations. In: Academy of Management Journal 38 (1): 24-59

Michaud, K., J.E. Carlisle & E.R.A.N. Smith (2008). Nimbyism vs. environmentalism in attitudes toward energy development. In: Environmental Politics 17: 20-39

Mik, K. de (2008). Regio krimpt, dus Ganzedijk moet weg. In: NRC Handelsblad. Rotterdam

Ministerie van LNV (2004). Agenda voor een Vitaal Platteland - Inspelen op veranderingen.

Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (2009). Ambtelijke projectbe-

schrijving vijfde concept, 16 maart 2009.

Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (2010). Stellingen van staatssecretaris Henk Bleker van het ministerie van EL&I tijdens het debat Boer en Land dat de Leeuwarder Courant op 20 december 2010 organiseerde.

Ministerie van LNV (2007a). Naar een Agenda Landschap: 26 oktober 2007 - kamerstuk. Kamerbrief over de ontwikkelingen voor het beleidsveld Landschap. Den Haag: LNV

Ministerie van LNV (2007b). Investeren in het Nederlandse Landschap. Opbrengst: geluk en euro's. Samenstellers: LNV - P.J. Braaksma en A.E. Bos Met bijdragen van: Milieu- Natuurplanbureau: L. Braat en J. Dirx, Sociaal en Cultureel Planbureau: V. Veldheer, Ruimtelijk Planbureau: H. Lörzing, Witteveen + Bos: E. Ruijgrok e.a.

Ministerie van LNV, Ministerie van VROM, Ministerie van V&W en Ministerie van OS. (2000). Natuur voor mensen, mensen voor natuur. Nota natuur, bos en landschap in de 21e eeuw. Den Haag.

Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (2008). Een lust, geen last. Visie op de modernisering van de monumentenzorg. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Ministerie van VROM (1997). Woonverkenningen. Wonen in 2030. Den Haag: VROM

Ministerie van VROM (2004). Nota Ruimte. Den Haag

Ministerie van VROM (2006). Nota Ruimte: Ruimte voor ontwikkeling. Den Haag

Ministerie van VROM (2007a). Maak ruimte voor klimaat! Nationale adaptatiestrategie, concept beleidsnotitie. Den Haag

Ministerie van VROM (2007b). Ondersteuning van maatschappelijke initiatieven. Advies van de interdepartementale werkgroep. Den Haag

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

Ministerie van Verkeer en Waterstaat, **Ministerie van Algemene Zaken**, **Ministerie van Sociale Zaken**, **Ministerie van Onderwijs**, **Cultuur en Wetenschap en Ministerie van Landbouw**, **Natuur en Voedselkwaliteit** (2008). Ondersteuning Maatschappelijke initiatieven. Slotnotitie 8 april 2008.

Morgan, G. (1986.) Images of Organizations. Sage Publications Inc.

Natuurcentrum Arnhem (2008). Programma van Natuurcentrum Arnhem voor de basisscholen in de gemeente Lingewaard.

NRC Handelsblad (10 september 2005); ‘De stelling van Herman Wijffels: Veel in de samenleving moet op zijn kop worden gezet’

NRC Handelsblad (7 oktober 2005); ‘Beleidsmakers, bedenk: Bier is soms beter dan koffie’

NRC Handelsblad (5 november 2005); ‘Verander de wereld. Particulieren verlaten huis en baan om op eigen houtje ontwikkelingswerk te doen’

Oranjewoud (2007.) Financiële mogelijkheden verbindingzone Grasweg Hellevoetsluis. Rapport in opdracht van gemeente Hellevoetsluis

Ostrom, E. (1990). Governing the commons. The evolution of institutions for collective action. Cambridge: Cambridge University Press.

Overbeek, M.M.M. en J. Vader (2008) Genieten van landschap en ervoor zorgen. Den Haag: LEI, Wageningen UR.

Overbeek, M.M.M., B.N. Somers en J. Vader (2008). Landschap en burgerparticipatie. Rapport 65. Wageningen: Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.

Peper, B. (1999). Op zoek naar samenhang en richting. Een essay over veranderende verhoudingen tussen overheid en samenleving.

Peper, B., P. Schnabel, H. Tjeenk Willink en B. Tromp (2002). Haagse tegenstrijdigheden. Vier essays over burgers, overheid en politieke partijen in Nederland. Amsterdam: University Press.

Pierre, J. en B.G. Peters (2000). Governance,

politics, and the state. Basingstoke: Macmillan.

Plattelanders (NCRV) (14 januari 2006); De Veenkoloniën-toekomst in rust en ruimte

Poel, K.R. de; N.P. Windt, J. van der Kruit, J.N.H. Elerie en T. Spek (2001); Essen in perspectief; een interactieve planningsbenadering in Spier, Wijster en Drijber (Midden-Drenthe), Alterra, Wageningen UR.

Projectbureau RR2020 (2005). Ruimtelijk plan regio Rotterdam 2020. Nota van Beantwoording RR2020. Deel 2: Individuele beantwoording.

Pröpper, I. en D. Steenbeek (1999). De aanpak van interactief beleid: elke situatie is anders. Bussum: Coutinho.

Pröpper, I., H. Kessens en D. Steenbeek (2005). Tussen pluche en publiek: lokale politiek in de praktijk. Bussum: Coutinho.

Provincie Zuid Holland (2004). Structuurplan 2010+. Een voortzetting van de koers.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2006). Verschil maken. Eigen verantwoordelijkheid na de verzorgingsstaat. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Remmers, G., R. van Broekhuizen en J. van der Ploeg (2000). Initiatiefgroepen op het platteland: naar het creëren van koppelingen tussen beleid en praktijk. Een onderzoek naar de rol en ondersteuningsbehoefte van initiatiefgroepen die bijdragen aan de sociale en economische vitaliteit van het landelijke gebied. Wageningen Universiteit.

Reverda, A. (2004). Regionalisering en mondiaalising: een cultuursociologische analyse van het regionale perspectief in een Europese context. Proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam. Delft: Eburon.

Rhodes, R. (1996). The New Governance: Governing without Government. In: Political Studies 44: pp 652-67.

Robson, C. (1993). Real world research. A resource for social scientists and practitioner researchers. Oxford: Blackwell.

Rooij, P. J. (2007). Nachtvliinderinventarisatie

Graswegbos.

Salverda, I. en R. van Dam (2008). Voorbeelden van burgerparticipatie en maatschappelijk initiatief in het landschap. Quick scan ten behoeve van de Agenda Landschap. Deel 1 in de reeks Burgers en Landschap. Wageningen: Alterra, Wageningen UR.

Salverda, I. & J. Kruit (2008). Werkdocument Geven en Nemen. Een verkenning voor Onderzoeksprogramma KB7. Transitieprocessen, instituties, bestuur en beleid.

Salverda I.E. en R.I. van Dam (2010). Burgers en natuur in de Haarlemmermeer. Een inspirerend burgerinitiatief vanuit de heemtuin De Heimanshof. Alterra, Wageningen UR.

Schively, C. (2007). Understanding the NIMBY and LULU Phenomena: Reassessing Our Knowledge Base and Informing Future Research. In: Journal of Planning Literature 21: 255-266

Salverda, I.E., L. Slangen, J. Kruit, T. Weijschedé en J.R. Mulder (2009). History is alluring: self-organisation and the significance of history in the search for a new local collectivity. In: Poppe, K.J., C. Termeer en M. Slingerland (eds), Transitions towards sustainable agriculture and food chains in peri-urban areas. Wageningen Academic Publishers.

I.J. Terluin, L.H.G. Slangen, E.S. van Leeuwen, A.J. Oskam en A. Gaaff (2005). De plattelandseconomie in Nederland. Een verkenning van definities, indicatoren, instituties en beleid. Den Haag: LEI rapport 90-5242-98, Wageningen

Termeer C. en M. Slingerland (eds), Transitions towards sustainable agriculture and food-chains in peri-urban areas. Wageningen Academic Publishers.

Schnabel, P. (2002). Bedreven en gedreven. Een heroriëntatie op de rol van de rijksoverheid in de samenleving (essay). In: SCP, Verkenningen 2002: Bouwstenen voor Toekomstig Beleid. Den Haag

Schulze, G. (1992). Die Erlebnisgesellschaft: Kultursoziologie der Gegenwart. Frankfurt: Campus.

Scott, J.C. (1990). Domination and the arts of resistance: hidden transcripts. New Haven (etc.): Yale University Press

Sennett, R. (1971). The uses of disorder: Personal identity and city life. New York: Vintage Books.

Smeets, P. (2009). Mondelinge mededeling

SOVON (2008). Inventarisatie broedvogels Grasweggebied.

Spaans, V. (2007). Vrienden willen 'groene oase van rust' voor nageslacht bewaren. In: Parool. Amsterdam

Stadsregio Rotterdam (2005). Verslag hoorzitting RR2020, 17-06-2005.

Steendam, M. (2008). Nimby-gedrag en het algemeen belang.

Stichting Boermarke Essen en Aa's (2005). Markeplan, Rondom de drie AAA's. Beleving en wensen van de bewoners van het landschap in en om Wessinghuizen.

Stichting Boermarke Essen en Aa's (2006). Statuten.

Stichting Boermarke Essen en Aa's (2006-2009). Subsidieaanvragen, nieuwsbrieven en correspondentie.

Stichting Grasweg Natuurlijk (2009). Werkdocument Chronologisch verloop totstandkoming ecologische verbinding. Van toezegging ecologische verbinding in 1999 tot ondertekening samenwerkingsovereenkomst op 10 juni 2009 en verder

Stichting Lingewaard Natuurlijk (2009) Wat we doen. Hoe zien we de toekomst. Visiedocument

Stichting Lingewaard Natuurlijk (2008) Uitvoeringsplan Agrarisch Natuurpark. Inrichtingsplan Agrarisch Natuurpark DoornikdePas

Stichting Lingewaard Natuurlijk (2008) Programma 2009-2010. Primair Onderwijs Gemeente Lingewaard. Lingewaard: Natuur- en Milieu Educatie.

Stichting IJsselhoeven (2004). Projectplan IJsselhoeven: Schakelen en Verbinden.

Stichting IJsselhoeven (2006). Projectplan Werken aan IJsselhoeven.

Stichting IJsselhoeven (2006). Deel 1 uit de cassette IJsselhoeven in de IJsselvallei.

Stichting IJsselhoeven (2006-2009). Nieuwsbrieven van de stichting IJsselhoeven. Stoker, G. (1998). Governance as theory: Five propositions. In: International Social Science journal, 155, 17-27.

Stuurgroep Park Lingezegen (2008). Een park van formaat. Park Lingezegen, mooi dichtbij. Brochure Park Lingezegen.

Surowiecki, J. (2005). The wisdom of crowds: Why the many are smarter than the few. London: Abacus.

Swain, C. & M. Tait (2007). The crisis of trust and planning. In: Planning theory & practice 8 (2): 229-247.

Swanborn, P.G. (2003). Case studies. Wat wanneer en hoe. Amsterdam: Boom.

Timothy, A.G. (2005). NIMBY and the Civic Good. In: City and Community 4: 381-401.

Veeneklaas, Frank, Irini Salverda en Rosalie van Dam, 2012. Op weg naar een strategische Kennisagenda Maatschappelijke Potenties van Groen. Alterra-Rapport 2309, Wageningen

Verhoeven, I. (2009). Burgers tegen beleid. Een analyse van dynamiek in politieke betrokkenheid. Amsterdam: Aksant

VROM-raad (2007). De hype voorbij: klimaatverandering als structureel ruimtelijk vraagstuk. Den Haag

Weeber, C., W. van Stiphout en J. de Heer (1998). Het wilde wonen. Rotterdam: Uitgeverij 010.

Wersing, M. van (2009). In de schaduw van de Geselberg. Twaalfduizend jaar verhalen. Uitgeverij Passage.

Wester, F. & V. Peters (2004). Kwalitatieve analyse: uitgangspunten en procedures. Bussum: Coutinho.

Wexler, M.N. (1996). A sociological framing of the NIMBY (not-in-my-backyard) syndrome =

Un cadre sociologique concernant le syndrome NIMBY (non-dans-mon-jardin). In: International review of modern sociology 26: 91-110

Williams, D.R., M.E. Patterson en J.W. Roggenbuck (1992). Beyond the commodity metaphor: Examining emotional and symbolic attachment to place. In: Leisure Sciences, 14, 29-46.

Woerkum, C.M.J. van (2003). Inaugurele rede. Organisaties in hun biotoop: over de communicatie van organisaties. Universiteit Wageningen.

Wolf, A. van der (2007). Verliefd op de IJsselhoeven. In: De Stentor.

Wolsink, M. (2007). Wind power implementation: The nature of public attitudes: Equity and fairness instead of 'backyard motives'. In: Renewable and Sustainable Energy Reviews 11: 1188-1207.

Yanow, D. (2000). Conducting interpretive policy analysis. Newbury Park, CA: Sage.

Yin, R. (1994). Case study research: Design and methods. Beverly Hills, CA: Sage Publishing.

Colofon

Burgers en hun Landschap is een uitgave van Alterra Wageningen UR. Met dank aan alle personen en organisaties die aan deze uitgave hun medewerking hebben verleend.

Auteurs

Rosalie van Dam (Alterra)

Irini Salverda (Alterra)

Roel During (Alterra)

Martijn Duineveld (Wageningen Universiteit)

Redactie

Roel During (Alterra)

Pat van der Jagt (Alterra)

Bert Jansen (Alterra)

Ontwerp/ beeldredactie

Loek Kemming (Office for Design, Laag-Keppel)

Fotografie

Patrick Blonk

Marten Faber

Paul van Gaalen

Lies Holstein

Loek Kemming

Milieudefensie

Goos van der Veen/ Hollandse Hoogte

Dick van der Veen

Druk

Koninklijke Van Gorcum, Assen

ISBN: 978-90-327-0404-9

© 2014 Alterra
postbus 47, 6700 AA Wageningen

